

T.C
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HULÂSATÜ'Ş-ŞÜRÛH ADLI MESNEVİ
ŞERHİNİN 6.CİLDİNİN 1-95 VARAKLARININ
GÜNÜMÜZ HARFLERİNE AKTARILMASI VE
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Hazırlayan
HARUN ÇEKİÇ

İstanbul – 2011

T.C
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HULÂSATÜ'Ş-ŞÜRÛH ADLI MESNEVİ
ŞERHİNİN 6.CİLDİNİN 1-95 VARAKLARININ
GÜNÜMÜZ HARFLERİNE AKTARILMASI VE
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Hazırlayan
HARUN ÇEKİÇ

İstanbul – 2011

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Harun ÇEKİÇ
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : Hulâsatü's Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 6.cildinin 1-95.
Varaklarının İncelenmesi ve Günümüz Harflerine Aktarılması
Tez Tarihi : Şubat 2011

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr.Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51070704 numaralı öğrencisi Harun ÇEKİÇ tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Öğr. Gör. Dr. Nodirkhan KHASANOV

Yrd. Doç. Dr. Sezayi COŞKUN

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç.Dr.Mehmet KARAKUYU
Müdür

ÖZET

Edebiyatımızda, Klasik Türk Edebiyatı çerçevesinde birçok mesnevî yazılmıştır. Bu mesnevîler içerisinde en büyük öneme sahip olanı ise şüphesiz *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*'ye ait olan *Mesnevî-i Şerif*'tir.

Mevlânâ'nın bu eseri bütün dünya tarafından tanınmış ve eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunu ise şerhler oluşturmaktadır.

Yazıldığı dönemden itibaren şerh edilen bu eser, genelde kısmî olarak şerhe tâbi tutulmuştur. Baştan sona bütün eserin şerhi ise nâdirdir. Bundan dolayı çalışmamızda *Mesnevî-i Şerif*'in baştan sona şerhi olan ve *Murad Molla Nakşibendî*'nin kaleme aldığı *Hülasatü's Şüruh* adlı bu eserin incelenmesi uygun bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Murad Molla, Hülasatü's Şüruh, Şerh, Mesnevî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî

ABSTRACT

In our literature, with in the frame of classical turkish literature many mesnevis have been written. With out doubt among these mesnevis, Mesnevî-I Şerif which belongs to Mevlana Jalaluddin Rumi has the most important position.

Many studies have been done about this work of Mevlana, which is known nearly by all over the world and Mesnevi commentaries make up most of these studies.

Mesnevi Şerif has been commanted by many commantetaros from the day it was written to today and different researches have been made almost all of these commantaries. We chose Hülâsatü'ş Şüruh of Murad Molla as a subject in our study.

Key Words: Murad Molla, Hülâsatü'ş Şüruh, Mevlâna, Mesnevî Şerif

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ	1
1. Şerh Ve Şerhin Özellikleri.....	1
1.1 Şerh Nedir ?	1
1.2 Türk Edebiyatındaki Mesnevî Şerhler	2
I. BÖLÜM.....	5
Murad Molla'nın Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri.....	5
1. Murad Molla'nın Hayatı	5
2. Eserleri	7
II. BÖLÜM.....	9
Eserin Muhtevasının Tasavvufi Şerh Geleneğine Göre İncelenmesi	9
1. Din	9
1.1 Peygamberler	14
1.2 Melekler	15
1.3 Kutsal Kitaplar	15
1.4 Sahabe-i Kiram	16
1.5 Dini Terimler	20

1.6 İsmi Geçen Diğer Şahıslar	21
III. BÖLÜM.....	23
Metnin Latin Harflerine Aktarılması	23
Sonuç	305
Kaynaklar.....	306
Ek -1: TIPKIBASIM	

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale/madde
a.g.t	:Adı geçen tez
Ank.	:Ankara
Ans.	:Ansiklopedi
b.	:Bin
C.	:Cilt
ev.	:eviri
DİA	:Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCF	:Dil Tarih Coğrafiya Fakültesi
Ens.	:Enstitü
Fak.	:Fakültesi
FT	:Fatin Tezkiresi
H.	:Hicrî
Haz.	:Hazırlayan
H.z.	:Hazret
İst.	:İstanbul
İ.Ü.	:İstanbul Üniversitesi

Ktp.	:Kütüphanesi
M.	:Milâdî
mad.	:Maddesi
MEB.	:Milli Eğitim Bakanlığı
Neşr.	:Neşriyat
Nr.	:Numara
OM.	:Osmanlı Müellifleri
ra.	:radıyallahu anh
rh.	: radıyallahu anha
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
TY	:Türkçe Yazmalar
Üniv.	:Üniversite
vr.	:Varak
TY	:Türkçe Yazma
Yay.	:Yayınları
yk.	:Yaprak

ÖNSÖZ

Mevlâna Celâleddin Rûmi yaşadığı dönem itibariyle yüksek ilme, saygınlığa, ulvî bir tefekküre ve kuvvetli bir ilâhi aşka sahiptir.

Kendisinde temerküz etmiş olan bu hasletlerden istifade ile şiir sanatının o büyüleyici atmosferine girmiş ve bugün bile her okuyanın bam teline dokunan ölümsüz eseri Mesnevî-i Şerif'i meydana getirmiştir. Çok büyük tasavvufî hakikatleri temsillerle akla yatkın hale getirerek herkesin bu hakikatlerden faydalanmasını sağlamıştır ve sağlamaya devam etmektedir.

Bu eser içinde barındırdığı hikayelerle ve gizemli örnekleriyle benzerlerinden ayrılmaktadır. Edebiyatımızda Sarı Abdullah Efendi, Tâhiru'l Mevlevî, İsmail Hakkı Bursevî, Şeyh Galip, Şefik Can gibi şârihler eserin tamamını veya bir bölümünü şerh etmişler ve anlaşılması zor olan bazı kısımlara açıklık kazandırmışlardır.

Bizim bu çalışmamıza konu olan bu eserde bir şerhtir ve Murad Molla'nın Hülâsatü'ş Şürûh adını verdiği eserdir. Bu eser Mesnevî'nin tümünün şerhini içermektedir.

Bu çalışmaya başlarken 6 ciltlik bir eser olan Hülâsatü'ş Şürûh'a ait İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde ve Süleymaniye Kütüphanesinde mevcut olmak üzere iki nüsha tespit edilmiş ve bu çalışmada İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki TY6309-6314 numaralı nüsha ele alınmıştır. Eserin 6 cilt olduğu ve binlerce varaktan meydana geldiği düşünüldüğünde, eser üzerinde birden fazla kişinin çalışması gerektiği anlaşılmaktadır. Eserin altıncı cildinin ilk yarısı olan 1-95 varakları arasındaki kısmı şahsım tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Çalışmamızın giriş kısmında 'şerh ve şerhin özellikleri' bölümünde, şerhe dair kısa bilgiler vererek Türk Edebiyatındaki Mesnevî şerhleri listelenmiştir. Birinci bölümde Murad Molla'nın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler vererek şârih ve eseri kısaca tanıtılmıştır. Ayrıca metnin Latin harflerine aktarılmasında izlenilen yol da maddeler halinde belirtilmiştir. İkinci bölümde eserin muhteva yönünden incelemesi yapılmış ve hangi konulara ağırlık verildiği gösterilmiştir. Üçüncü bölümde ise metnin arap harflerinden Latin harflerine aktarılmış şekline yer verilmiştir. Kaynaklar bölümünün ardından ise metnin tıpkı basımı ilave edilmiştir.

Son olarak, tezimi hazırlarken sorularına içtenlikle ve bitmeyen bir sabırla cevap veren sayın hocam Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG̃ Bey'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bu süreçte bana manevî desteğini esirgemeyen eşime ve mesai arkadaşlarıma da teşekkür ediyorum. Faydalı olması ümidi ile ...

Harun ÇEKİÇ

İSTANBUL-2011

GİRİŞ

1. ŞERH VE ÖZELLİKLERİ

1.1 Şerh Nedir?

Şerh, Arapça bir sözcük olan ‘şeraha’ kökünden gelir. Lügatte “açma, yarma, ayırma; açıklama; açık anlatma; genişletme; izah etme” gibi anlamlara gelmekle beraber bu yolla yazılan kitaplara da isim olmuştur. Şerh, terim anlamı olarak bakıldığında ise, ‘bir meseleyi açık ve ayrıntılı olarak izah etme, metnin ince ve dikkat gerektiren anlamlarını yorumlama’¹ ; ‘anlaşılması zor bir metni beyân, tefsîr ve keşf etmek; niteliğini açıklamak, aydınlatmak, yorumlamak’² demektir.

‘Şerh’ sözcüğünün geçmişten bugüne değişik şekillerde tanımlamaları yapılmıştır. Mahmud Salahi Efendi, *Kamus-ı Osmanî*’de ‘şerh’i, "açmak, açılmak, bir dekayık ve gavamizi izah ve tefsir için söylenen sözler ve bu yola yazılan kitaplar"³ olarak ifade ederken, *Kamus-ı Türki*’nin müellifi Şemseddin Sami’ye göre şerh; "bir kitabın ibaresini yine o lisanla veya bir lisan-ı aherde tafsil ve izah ederek müşkilatı açma"⁴ şeklinde anlam kazanmıştır. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*’te ise ‘şerh’; "açma, ayırma; bir anlatım veya kitabı açıklama, yorumlama; bir şeyi açıklamak amacıyla yazılmış kitap; açık ve ayrıntılı anlatma"⁵ olarak izah edilmiştir.

Edebiyat sahasında ‘şerh’; "bir edebî eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp, izah ederek ihtiva ettiği bütün dil, anlatım sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlayan özlü bir ifadedir. Bu, edebiyat tarihimizde bir hayli

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2003, s. 991

² Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000, s. 19

³ Mahmud Salahi, *Kamus-ı Osmanî*, İstanbul 1313

⁴ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki* (Haz.: Ömer Faruk Akün), Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s. 773

⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, c:2 s: 2087 TTK Basımevi, Ankara, 1998

yaygın olup, bazen küçücük bir risalenin, bir kasidenin, bir gazelin sayfalar, hatta ciltler dolusu şerh edildiğine bazen bu şerhlerin dahi şerhlerinin yapıldığına tanık olmaktayız. Bu sebeple şerh, tür olarak neredeyse müstakil bir hüviyet kazanmış ve zaman zaman asıl eser ihmal edilerek ona yazılan şerhler ön plana geçmiştir."⁶

1.2 Türk Edebiyatındaki Mesnevi Şerhleri

Mesnevî-i Şerif, 13. yüzyılda, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tarafından Farsça olarak yazılan 6 cilt ve 25.618 beyitten oluşan tasavvufî bir eserdir. Eserin günümüze kadar büyük ilgi görmesi, onu anlamaya çalışanların da çoğalmasına neden olmuştur. Eserin anlaşılmasına klavuzluk eden en önemli eserler, Mesnevi şerhleridir.

Genel olarak Mesnevî-i Şerif'e farklı dillerde yazılan tercüme, şerh, seçme beyit şerhleri ve şarihleri şöyle listelenebilir:

1. Kemaleddin Hüseyin b. Harezmi (1436) (Baştan sona Farsça şerh), *Künûzü'l-Hakâyık*.
2. İbrahim Beg (15. yüzyılda 17 hikayenin şerhi)
3. Muinî (15. yüzyılda I. Cildin manzum çevirisi), *Manevi-yi Muradiye*.
4. Molla Fenarî (1431) (Mesnevinin mukaddimesinin Arapça şerhi)
5. Dede Ömer Ruşenî (1478) (Türkçe tercüme), *Neynâme*.
6. Şahidi İbrahim Dede (1550) (600 beytin Farsça manzum çevirisi) *Gülşen-i Tevhid*.
7. Surûrî (ö.1562), (baştan sona Farsça şerh) *Şerh-i Mesnevi*
8. Sûdî (1594) (Türkçe şerh)
9. Şem'î (1592) (baştan sona Türkçe şerh)

⁶ Muhammed Nur Doğan, "Metin Şerhi Üzerine", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, *Yedi İklim*, İstanbul 1999, s. 422.

10. Yûsuf-ı Sineçâk (1546) (Mesnevi'den 366 beyit seçmiş ve şerh etmiş.)
11. Dal Mehmed Paşa (1595) *Cezire-i Mesnevi Tercümesi*
12. İlmî Dede (1611) *Şerh-i Cezire-i Mesnevî.*
13. İsmail Ankaravî Rusûhî (1631), *Fatihü'l-Ebyat* (baştan sona Türkçe şerh)
14. Abdülmecid Sivasî (1639), (I. Ciltten 1328 beyti şerh) *Şerhu Cezîreti'l-Mesnevî*
15. Abdullah Bosnevî (ö.1054/1644), *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*
16. Cevrî (ö.1065/1654), *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*
17. Yusuf Ahmed Mevlevi (1650) (Arapça şerh)
18. Eşrefî Pîr Muhammed Mevlevî, (4 cildini şerh) *Hazînetü'l-Ebrâr*
19. Sabuhî Ahmed b. Muhammed (1647) (Anlaşılması güç yerlerin şerhi) *İhtiyarât-ı Sabûhî*
20. Sarı Abdullah Efendi (1660), (I. Cildin şerhi) *Cevahir-i Bevahir-i Mesnevi*
21. Nazmî Mehmed Efendi (1701) (I. Cildin tercümesi)
22. Ahmed Sadık b. Ömer Derviş, (Manzum mesnevi tercümesi) *Lübbü'l-Lübâb*
23. İsmail Hakkı Bursevî (1725), (I. Cildin 738 beytinin şerhi) *Ruhü'l-Mesnevi*
24. Nahifî Süleyman (1738) (baştan sona manzum çeviri)
25. Abdullah Salahi Efendi (1782) (Türkçe tercüme)
26. Şeyh Galib (1799) *Şerh-i Cezire-i Mesnevî* (şerh)

27. Mehmed Murâd Efendî (1848), *Hülâsatü 'ş-Şürûh* (muhtasar şerh)
28. Kütükçü Süleyman Hayri Bey (1891) (Türkçe tercüme)
29. Yenişehirli Avni Bey (1892) (Türkçe tercüme)
30. Abidin Paşa (1907), *Terceme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif*
31. A. Avni Konuk (1938) (baştan sona şerh)
32. Kenan Rifaî (1950), *Şerhli Mesnevi-i Şerif*
33. Veled Çelebi İzbudak (1942) (Türkçe tercüme)
34. Feyzullah Sacid Ülkü (1945) (Türkçe tercüme)
35. Tahirü'l-Mevlevî (1951) (şerh)
36. Abdülbaki Gölpınarlı (1982) (şerh)
37. Reynold A. Nicholson (1937), *The Mathnavi of Jalalu'ddin Rumi* (İngilizce şerh)
38. Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu (1972) (Türkçe tercüme)
39. Feyzi Halıcı (Türkçe tercüme)
40. Mehmet Muhlis Koner, *Mesnevi'nin Özü* (şerh)
41. Şefik Can (tercüme ve şerh)

I. BÖLÜM

MURAD MOLLA'NIN HAYATI, EDEBİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1. MURAD MOLLA'NIN HAYATI

1.1 Adı, Mahlası, Doğum Tarihi ve Yeri

Murad Molla'nın asıl adı, Mehmed Murad'dır. Ulemadan olup bağlı bulunduğu tarikat dolayısıyla da Murad Nakşibendî unvanını almıştır.¹

Şair, '*Hülasatü'ş-Şürûh*' adlı eserinin mukaddimesinde kendisini "es-Seyyidü'l-Hâc Hâfız Muhammed Murâdü'n-Nakşibendî İbnü'ş-Şeyhü'l-Hâc Abdü'l-Halimü'n-Nakşibendî"² şeklinde künyelendirmektedir.

Hakkında bilgiler veren kaynaklara bakıldığında bu kaynakların hemen hepsinde Murad Nakşibendî'nin 23 Muharrem 1203 / 24 Ekim 1788'de Perşembe gecesi, İstanbul'un Çarşamba semtinde doğduğu kayıtlıdır.³

1.2 Ailesi

Murad Nakşibendî, Çarşamba semtindeki Murad Molla Tekkesi şeyhi olan Ahıskalı Abdülhalim Efendi'nin oğludur.⁴ Bu tekkeyi bina eden Rumeli kazaskeri Damad-zade Mehmed Murâd Mollâ ile aynı isme sahip olması, onun zaman zaman bu şahıs ile karıştırılmasına neden olmaktadır. Hayatı hakkındaki bilgilere geniş ölçüde '*Mâ-Hâzar*' adlı Pend-i Attar şerhinin nihayetinde bulunan '*Hâl Tercümesi*' ile '*Vâkâyi-nâme*' adlı eserinde rastlanmaktadır.⁵

¹ M. Hüdâyî Şentürk, "Murad Nakşibendî", DİA, C.31, s. 188-189 ; **Fatin Efendi, Tezkire-iHatimetü'l-Eş'ar, 1283/1867**, s. 374 ; *Sefîne-i Evliya*, s.256; Muzaffer Gökman, Murat Molla, Hayatı, Kütüphanesi ve Eserleri, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943, s.2; Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, C.I, s. 169-170.

² Murad Nakşibendî, *Hülasatü'ş-Şürûh*, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 6309, vr. 1b.

³ DİA, *a.g.m.*, s. 189; *FT*, s. 374 ; Gökman, *a.g.e.*, s. 2 ; *OM*, s. 169- 170.

⁴ Gökman, *a.g.e.*, s. 2.

⁵ DİA, *a.g.m.*, s. 189 ; *FT*, s. 374 ; *Sefîne-i Evliya*, s. 256-257 ; Gökman, *a.g.e.*, s. 2 ; Murad Nakşibendî, *Mâ-Hazâr*, s. 256-267; M. Hüdâyî Şentürk, *Şeyh Mehmed Murâd-ı Nakşibendî ve Vâkâyi-nâmesi, İstanbul Araştırmaları*, İstanbul 1997, s. 17-62.

1.3 Öğrenim Hayatı, Meslekî Hayatı ve Memuriyeti

Murad Molla'nın öğrenim hayatına Çarşamba semtindeki Mehmed Himmet Efendi'nin mektebinde başladığı bilinmektedir. On yaşında hıfzını tamamlayarak iki yıl kadar bir süre Gebzeli Ahmed Efendi'nin mektebine devam ettiğini söyleyen şair, on sekiz yaşına kadar geçen süre içerisinde çeşitli hocalardan dersler almış ve kendini yetiştirmiştir.¹²

Murad Molla, Nakşibendî şeyhi olan Abdullah Kaşgarî'nin halifesi Salih Arif Efendi'den Fars edebiyatının bazı klasiklerini, Hoca Neşet'in talebelerinden Süleyman Vahyi Efendi'den ise *Sevket-i Buhârî Dîvânı*'nı ve Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin *Mesnevî-i Şerif*'ini okumuştur. Ayrıca Kethûdâ-zâde Arif Efendi'den de zaman zaman istifade etmiştir.¹³

Şair, babasının isteği üzerine Gülhane'deki Zeynep Hatun Camii'nde ikamet eden ve sonra Üsküdar Selimiye Tekkesi Şeyhi olan Nimetullah Nakşibendî'ye intisap etmiştir. Yine bu yıllarda Reisü'l-kurrâ Şeyh Çoşgun Efendi'den Kur'ân ve kırâ'at dersleri almıştır. Çoşgun Efendi'nin ölümü üzerine ise, bu ilimlerin tahsilini Reisü'l-kurrâ Abdullah Efendi ile devam ettirmiştir.¹⁴

1815 (H. 1230) yılında babasının ölümü üzerine onun yerine Murâd Mollâ Tekkesi'nin şeyhliğine tayin edilmiştir. Ancak bu esnada yine öğrenimini sürdürerek 1824 yılında Galatasaray Kütüphane Hocası İmam-zade Mehmed Es'ad Efendi'den dinî ilimler, Benli-zade Ahmed Efendi'den kıraat icazeti almıştır. Molla Murad, *Hal Tercümesi*'ni yazdığı 1833 yılında tekkede *Mesnevî*, *Şifa-i Şerif*, *Şevket* ve *Saib-i Tebrizi Divanları*'nı ve diğer eserleri okuttuğunu, kıraat, aruz ve fıkıh dersleri verdiğini dile getiren Murad Molla Nakşibendî, 1844 yılında görev yaptığı tekkenin yanında Daru'l-Mesnevi inşa ettirmiş, bu yapı 18 Ocak 1845 yılında Sultan Abdülmecid Han'ın da katıldığı bir törenle açılmıştır. Ayrıca Murad Molla, bu yapının içerisinde bir de kütüphane vücuda getirmiştir.¹⁵

¹² DiA, *a.g.m.*, s. 189; Gökman, *a.g.e.*, s. 2.

¹³ DiA, *a.g.m.*, s. 189.

¹⁴ DiA, *a.g.m.*, s. 189.

¹⁵ DiA, *a.g.m.*, s. 189; FT, s. 374; *Sefîne-i Evliya*, s. 256-257; Gökman, *a.g.e.*, s. 2.

19. yy'da Nakşibendiyye tarikatı ile Mevlevîlik arasında yakınlaşmaya vesile olan Murad Molla, tekke şeyhliğinin yanında Sultanahmet Camii Cuma vaizliği görevini de uzun süre üstlenmiştir.¹⁶

1.4 Ölümü

Hayatı hakkında bilgiler ihtiva eden kaynaklardan DİA'nın Murad Molla maddesinde ve Sefîne-i Evliya'da Murad Nakşibendî'nin 27 Şevval 1264 / 26 Eylül 1848 yılında İstanbul'da fûceten vefat ettiği ve tekkesinin haziresine defnedildiği kayıtlıdır.¹⁷ Ancak Fatin Tezkiresi'nde aynı yılın Şevval ayı yerine Şaban ayında dar-ı ukbaya göçtüğü yazmaktadır.¹⁸

2. ESERLERİ

2.1. Hülâsatü's Şürûh

Mevlânâ'ya ait olan Mesnevi-i Ma'nevî'nin tamamının şerhidir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesinde birer nüshası vardır. 1839 yılında yamına başlanmıştır.

2.2. Kavâid-i Fârisiyye

Bir çok defa basılan eseridir ve Mehmet Tevfi Efendi şerhini yapmıştır.

2.3. Mesmuât

Sohbet ve vaazlarından derlenmiştir. Müridleri tarafından hazırlanmıştır.

2.4. Mektûbât

Arapça mektuplarının yer aldığı bir risaledir.

2.5. Mu'înu'l Vâizîn

Süleymaniye Kütüphanesinde Dâru'l Mesnevî Nr. 268

¹⁶ DİA, *a.g.m.*, s. 189 ; Gökman, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁷ DİA, *a.g.m.*, s. 189 ; *Sefîne-i Evliya*, s. 256-257 ; *OM*, 169-170.

¹⁸ *FT*, s. 374 ; Gökman, *a.g.e.*, s. 2.

2.6. Mefâtihu'd Dûriyye Tercümesi

2.7. Dîvân

Üç dilde yazdığı şiirlerin toplandığı eserdir.

2.8. Sâib-i Tebrizî Şerhleri

Saib-i Tebrizii divanında yer alan gazellere yapılan şerhlerdir.

2.9. Şerh-i Kasâid-iMevlana Şevket Buhâri

Şevket Buhari'nin eserine yapılan bir şerhtir.

2.10. Mâ-Hazâr

Feridüddin Attar'a ait olan Pend-nâmenin şerhidir.

2.11. Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî

Farsça-türkçe manzum bir sözlük olan Tuhfe-i Şahidi'nin eserinin şerhidir.

2.12. Vâkâyı-nâme

İnşâ ettirdiği Mesnevihânenin açılışını anlattığı eseridir.

II. BÖLÜM

ESERİN MUHTEVASININ ŞERH GELENEĞİNE GÖRE İNCELENMESİ

1. DİN

Din denilince kültürümüzde İslam dini algılanmaktadır. Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla vazè edilip, uyanlarını dünya ve ahirette kurtuluşa erdiren itikat ve ameller bütünü. Bu kelime herhangi bir din anlamında ise de Müslümanlar arasında daha çok İslamiyet yerine kullanılır.¹³

Bu bölümde, Din-Tasavvuf başlığı altında incelenen mefhumlardan birincisi olan ‘din’e ait unsurlar hakkında bilgi verilerek, bu unsurların incelenen metinde ne şekilde yer aldığı belirtilecektir.

1.1 Peygamberler

Peygamberlerin her birinin ayrı bir yönü Kur’an’da öne çıkarılmıştır. Şerhte peygamberlere yapılan atıflar genelde her birinin bu meşhur yönleridir.

Şerhte adı geçen peygamberler ve metinde yer aldığı varakları şu şekilde sıralayabiliriz.

Hz Âdem

İlk insan ve ilk peygamberdir. Cennette topraktan yaratılmış ve tüm melekler kendisine secde etmekle emrolunmuştur. İblis bu sırada secde etmemiş ve huzurdan kovulmuştur. Daha sonra Hz Adem ve eşi Havva’yı kandırarak Allah’ın bir yasağını çiğnetmiş ve dünyaya gönderilmişlerdir. Şerhte bu mevzulara değinilmiştir.

*“O iblis cân gibi olan **Hazret-i Ademden** o sebepten başını iletmiş idi ve cân ile berâber olmamış idi zîra bedenden kat olunmuş uzuv mürde gibi idi uzuv-ı mürdede rûh olmaz ibliste dâhi bu ecelden rûh olmadı.”*

¹³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* s:117, Kapı Yay., İstanbul, 2004

“Şeytanın ilmi var idi lâkin çünkü din muhabbeti yok idi o şeytan **Adem** Aleyhisselamdan bir hüner görmedi illa cesedinin nakşını gördü bu sûrette ilm dâhi bir muteber şey değildir diyerek ulemâdan kerimesini isteyince böyle def eder idi yâhut ehl-i ilme kızımı versem ilm dâhi bir iyi nesne değildir diyerek fikr edip ulemâya duhterini vermek istemez idi demek olur.”

“Eğer benim dediğim gibi olmayaydı **Adem** Aleyhi’s-selam Allah Teâlâ’ya ya Râb nefsimize şecere-i huldden yemek ile zulüm eyledik Sen bizim kusurumuzu affeyle kaçan der idi:

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ²⁰ buyurmasında zâhir oldu ki insanda kusur vardır”.

Hz İdris

Adem’den sonraki peygamberdri. Hz İsa gibi göğe yükseltilmiştir. Metinde bu yönüne temas edilmiştir.

“Kale Allahu Teâlâ bel rafeallahu ileyha yine **Hazreti İdris** Aleyhisselama nereye gedersin demediler.”

“Zîra **Hazreti İdris** Aleyhisselam buncılayın mevttten için bizden evvel cennete mensup oldu ve bir dâhi mevt zevk edecek değildir Kale Âlâhu Teâlâ fi kitâbihil-kerim vezkur fil-kitâbi İdris innehu kâne siddıkan nebiyyen der ma’nahu mekanaanan âliyyen”

Hz Nuh

Dokuz yüz elli yıl ömür sürmüştür.kavmine tufan cezası verilmiş ve oğluda bu cezaya çarptırılmıştır. Kendisiyle beraber inananlar daha önceden inşa ettiği ve her canlıdan bir çift aldığı gemisine binerek tufandan kurtulmuşlardır. İnsanlığın ikinci babası sayılır.

²⁰(Adem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz. A’raf suresi 23. ayet

“**Nuh** Aleyhi’s-selâm kavmine dokuz yüz sene da’vet gösterdi böyle iken her an kavminin inkârı artar idi ve iman etmezler idi.”

“**Nuh** Aleyhi’s-selâm da’vetden esb-i himmetinin ‘inânını hiç geri çekdi mi belki çekmedi ve yine terk edib sükut magarasına hiç sürtündü mü iki fi’lde dâhi istifham mukadderdir.”

“Evlatlık sulbünden gelmek ile olmaz nitekim **Nuh** Aleyhisselam inne ibni min ehli buyurunca cevâbında innehu leyse min ehlik buyuruldu.”

Hız Yakup

İsrailoğullarının peygamberidir. Yusuf as’ın babasıdır. Oğlunu bir hileyle kendisinden ayırmışlar ve yıllarca bu hicranla yaşamıştır. Kıtık zamanında evlatlarını Mısır’a erzak almaya göndermiş ve bu vesileyle oğlu Yusuf’a kavuşmuştur.

“**Hazreti Yakup** evlad-ı kirâmına;

يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ²¹

yâ’ni şehir-i Mısra vardıkta ey benim sevgili evladım mecmu’unuz cemiyetle şerin kale kapısının brisinden dâhil olmayınız bil ki ebvâb-ı müteferrikadan şehre dâhil olunuz diye nazar-ı hayfından böylece vasiyet buyurdular.”

Hız Davut

Sesinin güzelliğiyle bilinen, demiri işleyen bir peygamberdir. Hem hükümdarlık hem de peygamberlik yapmıştır. Dağlar ve kuşlar O’nunla birlikte zikir yaparlardı. Metinde bu yönüne vurgu yapılmıştır.

“ve yine senin önünde dağ çok ağırdır ve cemâddır ve asla bir şeyi söylemeğe kadir değildir lâkin üstad-ı kâmil ki **Davut** Aleyhi’s-selamdır onun önünde mutriptir ve berâber dağ Zikru’llah ve tesbih etmekle ona safa verir

²¹ “Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Yusuf Suresi 67. ayet

«²²وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِي

‘‘ve yine senin hakkında o demirdir ve mermer taştır lâkin Hazret-i **Davut Aleyhi**’s-selamın huzûrunda mum gibi mülayimdir ve mutidir.

«²³وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ

Hız Süleyman

Hayvanların dilinden anlayan bir peygamberdir. Bir karıncayla konuşması meşhurdur. Şerhte bu yönüne vurgu yapılmıştır.

‘‘ey sûrette hakîr olan mur felekte olan Zuhâl yıldızını gör ve nazarını âliye bırak sen bir topal karıncasın yürü hakîki olan **Süleyman**’ı gör.’’

Hız Yusuf

Yakup (as)’ın oğludur. Yüzünün güzelliğiyle meşhurdur. Kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştır. Şerhte bu yönüne vurgu yapılmıştır.

‘‘Doğanın suçu baykuşların indinde ancak doğan olup baykuş olmamasıdır eğer baykuş olaydı cümlesi ez dil ü cân sverler idi böyle olunca **Yusuf** Aleyhisselamın suçu ihvanının indinde güzellikten gayrı nedir belki ancak hüsn ve letafetidir zîra ihvanına bir gadri ve zulmü yok idi ki ondan için sevmeyeler hemen hüsnüne hasetlerinden ve vâlideynine muhib olduğundan çaha ilka ettiler.’’

Hız Musa

Kur’an’da en çok ismi geçen peygamberdir. İsrailoğullarını Firavuna karşı korumaya çalışmıştır. Bir çok mucize göstermiştir. Ancak israiloğulları tarafından hep ihanete uğramıştır. bu mucizelerinden biri olan Nil Nehrinin kan aktığı bir zamanda kendi yandaşları bundan etkilenmemiş ve o suyu rahatlıkla içebilmişlerdir.

‘‘senin önünde Nil ırmağı kandır zîra sen firavununun etbandan oldûn lâkin benim indimde kan değildir belki âb-ı safidir ey akil dedi Nil akil mânâsınadır ve yine ulu

²² Dâvûd ile birlikte, Allah’ı tespih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Enbiya Suresi 79. ayet

²³ demiri ona yumuşattık. Sebe Suresi 10. ayet

*mânâsına da gelir Nil ırmağının kıptilere kan olduğu ve yine **Musa** Aleyhi's-selamın etbainâ âb-ı safî olduğu bâlâda mükerrer olarak beyân olunmuştur.'*

Hz Eyyup

Vücudu hastalıklar içinde kalmış ve bu belalara sabretmiş bir peygamberdir. Sabrın sembolü olmuştur.

*'yine davulzen der ki evvel birisi bela içinde **Eyüp** Aleyhisselam gibi mütehammildir hakkı görmeksizin ve dâhi o gayrı kul sabr etmekte Hazreti Yakup Aleyhisselam gibidir bu kullar böyle hak görmeksizin sabr ederler ve boş yere mücahede çekerler ben dâhi boş yere davul çalarım demek istedi.'*

Hz İsa

*'sûreti derviş olanları Hazreti **İsa**ya teşbih buyurdular bu teşbih min vech-i medh olur ve min vech-i zem olur medh şu cihetten olur ki **İsa** Aleyhisselama muzaf oldu zem şu cihetten olur ki her ne kadar Hazreti **İsa**ya muzaf ise yine hürdür ve hürlük mâhiyetinden çıkmadı sûret-i dervîşi dâhi ehlullah kisvesinde olduğu cihetten memduhtur velâkin sûretle dervîş olmayıp hakikatte bayağı adam gibidir bu cihetten Hazreti **İsa**ya teşbih gâyet latif vâki olmuştur.'*

*'yâ'ni şu evsaf ile mevsuf olanlar olmayanların üzerine **İsa** Aleyhisselamın dininde efdaldır din-i İslamda böyle olanların olmayanlara fazileti yoktur demektir yoksa bizim dinimizde böyle etmek haramdır ve caiz değildir demek değildir zîra evliyâ-yı kirâm içinde bu evsaf ile mevsuf hayli zevat-ı kirâm vardır.'*

Hz Hızır

*Senin ömrün ey Hüsameddin dünyada **Hızır** gibi olsun yâ'ni hiç sana mevt gelmesin hemen dünyada sâliklerin cânını artır ve elini tut ve daim ol yahud senin ömrün dünyada **Hızırın** ömrü gibi cân artırıcı ve el tutucu ve daimi olsun demektir.*

*Sen dünyada **Hızır** ve İlyas Aleyhisselam gibi olasın hatta zemin senin lutfundan ve ihsanından âsüman gibi kadr-i âli olsun malum ola ki Hazreti **Hızırın** hayatında ve*

mematında ihtilaf vâki olmuştur İlyas dâhi **Hızır** Aleyhisselamın karındaşıdır güya Hazreti **Hızır** umûr-ı berriyeye ve Hazreti İlyas umûr-ı bahriyeye memur imişler ve kıyamete dek bunlara hayat verilmiş bunlar ne gûne dünyada daimi iseler sen dâhi öylece daimi ol buyururlar.

Hızır İlyas

“Sen dünyada Hızır ve **İlyas** Aleyhisselam gibi olasin hatta zemin senin lutfundan ve ihsanından âsuman gibi kadr-i âli olsun malum ola ki Hazreti Hızırın hayatında ve mematında ihtilaf vâki olmuştur **İlyas** dâhi Hızır Aleyhisselamın karındaşıdır güya Hazreti Hızır umûr-ı berriyeye ve Hazreti **İlyas** umûr-ı bahriyeye memur imişler ve kıyamete dek bunlara hayat verilmiş bunlar ne gûne dünyada daimi iseler sen dâhi öylece daimi ol buyururlar.”

Hızır Muhammed (sav)

“Peygamberlerin sonuncusudur ve tüm insnalardan ve peygamberlerden üstündür. Allah'ın en sevdiği kişidir. Yüzlerce mucizesi vuku bulmuştur. Her zaman tazimle ve hürmetle ismi şerifleri yadedilir. Divan Edebiyatında en çok işlenen temalardandır. Şerhte Hızır Muhammed isminden başka Fahr-ı kâinat sıfatıyla da yerlamıştır.”

“fahr-i ‘âlem **Muhammed** Mustafa Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem müsebbiha-i şerîfesiyle onu yarmıştır ve bu inşikak maddesi nısf-ı katı' ile muhatâbdır ve bu nısf-ı şerîf dâhi te'vili kâbil değildir bazılar inşikaku'l-kamer nazmını inşakka'l-kamer ile te'vil edip mecaz yoluna gitmişler ise de bu te'vil hatadır zîra şaz olarak ve kad inşakka'l-kamer kıra'eti vardır zîra kad kelimesi mazmun cümleyi tahkik içindir ve zaman-ı mâzide vuku'una delalet eder.”

“Hatta peygamberlerin hatemi Hazret-i **Muhammed** Mustafa Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemin yolundan ola ki bir kâmilin himmetiyle lebinden bu mihr-i giran yukarı kalka eğer âhirete verir ref olmasına sa'y etmez bu cihetten kendine muzır olur.”

“Hazreti **Muhammed** Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem bu dünyada ve cihan-ı âhirette böyle olunca şefa'at edicidir bu dünyada din semtine gitmeye şefa'at eder

yâ'ni hidâyette olsunlar için ümmetine Cenâb-ı Haktan şefa'at eder cihan-ı âhirette dâhi cennetler semtine gitmek için şefa'at eder zi ze'-i mu'cemenin kesriyle ve ya'nın sükunuyla cânib mânâsınadır cinan cim'in kesriyle cenetin cem'idir.''

*'Bu ecelden Hazreti **Muhammed** Aleyhisselam hatem-i enbiyâ olmuşlardır zîra cud ve ihsan sebebiyle onun misli ne var idi ve yine onun misli olmayı dâhi ne isterler idi ve bir ferd demez idi ki ben Hazreti **Muhammed** Aleyhisselam olsam böyle olunca Fahri 'âlem nübüvveti vücut ve semâhatim olmak lazîm geldi bundan sonra misli olmamakla hatem olmak lazîm geldiğini isbat makamında buyururlar.''*

1.2 Melekler

Varlıkları nur olan, iradeleri tamamen Allah'a bağlı bulunan yaratıklardır. bunlar içindedeki önde gelen dört melek vardır. Cebrail, Azrail, İsrail, Mikail

Dört büyük melekten biri olan Azrail dışında başka bir melek metin içerisinde yer almamıştır.

Azrail

*'ve kâbz-ı rûh için **Hazret-i Azrail** geldi o zaman şeytandan e'üzü demek ve şerrinden hâlâs olmak için Fatıha okumak hâlâvetsiz olur zîra ömür kalmadı ve **Azrail** geldi bu isti'âze mukaddem gerek idi zîra ömür var olmak ile belki bir iş görülür idi fâzıha Arâbi'dir rüsva edici mânâsınadır bi-nemek tozsuz demektir hâlâveti yok mânâsına ıslah olmuştur. (53a)'*

1.3 Kutsal Kitaplar

Cebrail aracılığıyla Allah cc tarafından peygamberlerine indirilen kitaplara kutsal kitaplar denir. Bunlar dört tanedir. Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an-ı Kerim'dir.

Metin içerisinde şerh yapılırken sık sık Kur'an'a başvurulmuş ve ayetlerden alıntılar yapılmıştır. Bu ayetler ayrı bir başlık altında gösterileceğinden şimdilik bu kadar bilgiyle iktifa ediyoruz.

1.4 Sahabe-i Kiram

Ebu Bekir (ra)

Hz Muhammed'in en yakını ve birinci halifesidir. İlk inananlardandır. Çok zengin bir işadamıdır. Eziyete uğrayan Müslümanlara maddi olarak yardım etmiştir. Şerh'te bu yönlerine vurgu yapılmıştır. Sıddık sıfatıyla da muttasıftır.

*“tahkik-i mütteki olan **Ebû Bekir** Radiyallahu Anh Hazretlerini görsen diye söyle işte o zat ihtiyarı ile mürde olmuştur böyle iken yerde yürür ve fl-hadis-i şerîf min iradan yenzur ila meyyit yümişi âlâl arz felyenzur ile **Ebi Bekir** ve fi rivayete felyenzur ila ibn-i ebi Kahhafe o Ebû Bekir Hazretleri kemâliyle sıddık olduğundan mâhşere mensup olan halkın emiri oldu mâhşerin kelimesinde olan ya nispet ve nunu dâhi tekit nispet içindir mâhşerden murat dünya alınır ise Hazret-i **sıddık** dünyada emirül-mü'minin olmakla münasip olur yâhut dar-ı âhiret eline yine mümkün olur ve kıyamet gününe mensupların emiri ve ulusu demek olur.”*

*“hatta **Ebû Bekir** Es-Sıddık Radiyallahu Anh bir gün acele ederek o tarafa gitti Hazreti Bilâlin ehad diyerek Allah Teâlâ Hazretlerini tevhidi kendilerinin sem'ine vâsıl oldu çünkü o Yahudinin bu vecihle ezasını müşahede edince.”*

Aişe (rh)

Hz Muhammed'in eşi ve Hz Ebu Bekir'in kızıdır. Birçok hadis-i şerif nakletmiştir. İffeti ve nezafeti ile öne çıkmıştır.

“Çünkü a'ma duhule rûhsat olup 'acele ile kuyudan içer ve o darir geldi Hazret-i Aişe dâhi saklanmak için firar eyledi.”

“umûr-ı diniye için ve va'az ve nasihat için kelimesi ve dâhil olması ve dâhi ezvac-ı mutahharattan Hazret-i Aişe-i sıdıka Radiyallahu anhâ vâlidemizin amanın önünden firar etmesi”

Abdullah İbn Mektum(ra)

Hz Muhammed'in müezzinlerindedir. Kendisi a'ma'dır. Peygamber Efendimiz Mekke'nin önde gelenlerine dini anlatırken yanına gelmiş ve kendisinde anlatmasını istemiştir. Konuyla alakalı Kur'an'da Abese Suresi bu mevzuya değinmiştir.

*“Fahr-i ‘âlem Muhammed Mustafa Sallallahu Te’âlâ ‘Aleyhi Vesellem Efendimizin hane-i saadet-mendine sahâbe-i güzinden **Abdullah Bin Mektum** Radiyallahu Anh Hazretlerinin ta'allüm-i umûr-ı diniye için ve va'az ve nâsihat için kelimesi ve dâhil olması ve dâhi ezvac-ı mutahharattan Hazret-i Aişe-i sıdika Radiyallahu anhâ vâlidemizin amanın önünden firar etmesi.”*

Hasan (ra)

Peygamberimizin torunlarıdır. Hz Ali ve Hz Fatıma'nın evlatlarıdır. Hasan (ra) altı ay halifelik yapmıştır. Hüseyin (ra) Kerbela'da şehid edilmiştir.

“Resul-i Kibriyânın nefsi gibi olan Hazret-i Âli Kerremallahu Veche ile dünya için dövüşmek ve dâhi kurre-i ayn Resul-i Kibriya Hazreti İmam Hasan rıza üzerine asker çekip hilafetten Kufede keffi- yed ettirmek hâbzâ ef'al-i medhdendir ne'am gibi ne güzel mânâsınadır faili dâhi keninde olan za kelimesidir.”

Hüseyin (ra)

“merduzun cem'i azîm oldukları halde cem' olup o handanın matemini ebedi tutarlar idi handanın mânâsı handeyi bilici demektir bir kimsenin Ehl-i beytine ıstlah olunmuştur bu makamda handandan murat Hazret-i İmam Hüseyin Radiyallahu Teâlâ anhdır mukim ebedi ve daimi demektir her sene de matem ettiklerinden mukim tâbir buyurdular.”

“o zulümleri ve o imtihanları ki Hazret-i İmam Hüseyin Radiyallahu anhu ve erzah-i yezit hainden ve şumer-i kafirden görmüştür esna-yı bükada onları ehl-i matem tadat ederler idi”

Bilal-i Habeşî (ra)

‘‘Burası Hazreti Bilal Hâbeşi Radiyallahu Teâlâ Anhın Hicaz hararetinden o kuşluklar vaktinde Hazreti Mustafa Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemin dinine dâhil olup Resul-i Kibriyaya kemâliyle muhâbbetten ehad ehad diyerek Allah Te’âlâyâ nida etmesi beyânında olucudur.’’

‘‘Ya Resulallah ben Bilale nâsihat verdim ki sen dinini gizli tut sırrını mel’un cehutlardan setr eyle yâhut sin’in fethayla okunûr mânâsı dinin başını ört demek olur ve yine setr eyle demektir ibaret olur bu sûrette ikisi mal-ı vahide olmuş olur.’’

‘‘Hazreti Muhammet Mustafa Sallallahu Aleyhi Vesellem Bilâlin kıssasını istima’dan gâyetle memnun olup gül-i ra’na ve sad berg gibi güzel açıldı Hazreti Sıddıkın dâhi rağbeti kıssayı nakle ziyâde oldu o Resul-i Kibriyaya bu vakıyı iyi ve kâmil olarak beyân eyledi Fahr-i ‘âlemin inkişafı Ebû Bekiri dâhi münkeşif eyledi.’’

Hz Ali (ra)

‘‘Tahkîk-i isâbet aynı vâki’ olanların birisi Ebû Tâlib Mekki Hazretleridir ki Resul-i Kibriyanın ammisidir isâbet-i aynı illet olarak buyururlar ki zîra ona Arâbânın ta’n ve teşni’i mâhf ve emr-i azîm göründü işte bu nazar âlâmetidir Ebû Tâlip Âbdulmuttâlip Hazretlerinin altı adet evladının birisidir ve Hazreti Âli’nin pederleridir bu ecelden Fahri ‘âlemin dâhi ammisi olurlar Âbdulmuttâlibin irtihal vakti Fahri ‘âlem Efendimiz beş yaşında idiler vecd-i emcedleri hane-i şerîfesinde sakin olurlar idi hayatında me’yus olunca vâlid-i Fahri ‘âlem Hazreti Âbdullah Radiyallahu Teâlâ Anha beş sene mukaddem irtihal-i dar-ı beka etmekle beş adet evladı mevcut olup ve cümlesini davet edip benden sonra benim oğlum Hazreti Muhammed Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem Hazretlerine benim gibi bakar ve kim himayet eder buyurdular her birisi ez dil ü cân ben alıp hıfz ve himayet ederim dedikde her birisine bir bahane bulup razı olmadılar Ebû Tâlip Hazretleri yaşda cümlesinden küçük olmakla sükut etmişler idi görd ki onlara vermez o zaman biz tekeffül ederiz buyurdular çünkü Ebû Tâlip gâyet rahim ve şefik vücud ve semâhatle ve hilmle muttasıf bir zat sütü de şiyem idi Âbdulmuttâlip Hazretleri onların tekeffülüne razı olup Fahr-i ‘âlem Sallallahu Aleyhi Vesellem Hazretlerini onlara

teslim buyurdular ve benim irtihâlimde alıp evine götür buyurdular zîra ben sağ iken vermeye kudret yap olamam buyurdular bade buyurmuşlar ki çünkü Ebû Tâlip böylece tekeffül eyledi kalbim müsterih oldu şimdiden sonra mevtime gamum yoktur çünkü oğlum Muhammed'in karını itmam ettim ve Ebû Tâlip'in benim gibi riayet edeceği indimde meczumdur bu sûrette asla mevtime teessüf etmem bu hikaye Kütüb-i Siyerde böylece mestur ve musarrahtır ey akıl-i munsaf Âbdülmuttâlip Hazretlerinin bu kelâmı Hazret-i Muhammet Aleyhisselami kendi nefsi üzerine tercih değil midir ve bu kelâmdan nefsinden ziyâde Fahr-i 'âlem'in kendisine ahibb olduğu zâhir olmaz mı çünkü böyledir cedd-i Resulallah iken ve kalbi hubb-ı Muhammediye ile böyle meşhun iken Allah Teâlâ Hazretleri böyle zat-ı şerîfi Hâbibine hürmet etmeyerek cehenneme kor mu ve bu zat cennete girse eya cennete kaht verir mi idi eğer dersin ki müşriktir sen asrına idrak edip hâline vukufun var mı vele'in süllimü öyle olsun hidâyet yed-i kudret-i İlahiye'de değil midir Hâbibî'ne riayet buyurup hüsn-i hatime ile hatm etmesi Hakk'a göre ba'id iş midir ba husus ecdad-ı Resul-i Kibriya'da müşrik yoktur diye Muvahib-i Ledünniye'de tasrih olunmuştur vesâir kütüb-i muteberde dâhi böylece mesturdur şeni aşının fethi ve nunun sükunıyla ta'n mânâsınadır arâban ayının zammıyla ve ranın sükunıyla Badiyede olan bedevilere derler lâkin bu makamda mutlaka Arap demektir nitekim ati böyle olduğuna''

Hız. Zeyd (ra)

Peygamberimizin manevi evladıdır. Kur'an'da ismi geçen tek sahâbi olma özelliğine sahiptir.

''Zeyd kan etsin ve birini katletsin ve Zeyd'in kisası Amru üzerine olsun bu şer'an ve aklen caiz değildir yine bil ki Amru bade içsin ve dâhi Ahmet üzerine hadd-i hamr olarak seksen cilde vursun bu dâhi caiz olmaz zîra Kur'ân-ı Kerimde;

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ²⁴ buyurmuştur böyle olunca sen suç edip ve suçu kaza-yı İlahiye'ye tahmil layık değildir.''

²⁴ Hiçbir günahkar başkasının **günah** yükünü **üstlenmez.**" Necm Suresi 38. ayet

Fatıma (rh)

Peygamber Efendimiz'in kızıdır. Hz Ali ile evlenmiştir. Hasan ve Hüseyin (ra)'ın annesidir.

“Resul-i Kibriya nûr-ı dide-i Fatımatü’z-zehra Hazret-i İmam Hüseyin Radyallahu anhu ve erzah Efendimizin matemine olur halbuki lâkin yevm-i aşure dâhi karine-i daledir böyle iken anlamamışsın vah sana hayf sana hâlin bu iki mersiye-sazım ki merd-i şairim diyerek şairlik dâvâsını edersin.”

1.5 Dîni Terimler

Hac

“Beyit-i sâbıkta ihtiyarı pâlâna teşbih buyurdular bu beyitte dâhi devenin üstündeki mâhfeye teşbih edip buyururlar ki bu mâhfe gibi olan ihtiyargah bu cânibe ağır olur ve yine o bir cânipte olan mâhfeğah bu cânibe kendine çekip ağır olur çünkü rah-ı hacda deve üzerine bir mâhfe vaz ederler ve iki tarafına iki hacı korlar deve yürür iken iki mâhfeğah bir tarafına ağır gelip meyil eder ve gah bir tarafı ağır gelmekle o cânibe meyil eder ihtiyar dâhi gah taat cânibine ve gah fisk ve fücür cânibine meyil etmekle ihtiyare mâhfeye teşbih buyurdular.” (22b)

“ve yine halk ila uzun Hac yolunda malını ve bedenini hoş olarak tayyib-i hatır ile mest olan âşıklar gibi feda ederler bazend oynatırlar demektir bu makamda feda ederler mânâsı murat olunur beyit-i atıye merhundur.” (82b)

Zekat

“O zekattan ve o pâklikten fakat sûreti derviş olan kaçan tadar ve telezzüz eder belki edemez zîra bu sır diğer mânâ kâbilindendiz vezn ve elfaz kâbilinden değildir.” (16b)

Oruç

“Hazreti Mevlâna Kuddüse Sırranın murat ve maksutları evliyâ-yı kâmilîyyenin bu ahvâlini târif ve temsildir nitekim bu misilli zat-ı kirâmın ibadet-i nafileye ve riyazet-

i şakaya ihtiyaçları yok iken şeb ve rûz ser-ber zemin olup namaza ve secdeye ısrar ettikleri gibi ve aç kaldıkları gibi’’ (24b)

‘‘Ey adem cuma namazı dinde farzdır ve lazîmdir zîra Kuran-ı Kerimde fasiu ila zikrilleh duyurulmuştur ve dâhi sâlâvat-ı mefrûzayı edada cemaat lazımdır.’’ (46b)

Kıyamet

‘‘O Nebiyy-i Zişandan kıyamet gününü bazı kimesneler sormuşlardır güya öyle diyerek ki ey ba’ine kıyamet olan zat-ı şerîf rûz-ı kıyamete dek ne miktar zaman vardır.’’ (72a)

2.İsmi Geçen Diğer Şahıslar

Hız Meryem (rh)

‘‘Hazret-i Meryem’den uluhiyeti nefiy için كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ²⁵ buyrulmuştur.’’ (55b)

Hız Amine (rh)

‘‘Hazreti Ahmet Aleyhisselam bu cihanda ikinci tevellüdün doğmuşudur böyle olunca o Ahmet Aleyhisselam aşikarede yüz kıyamet idi veladetin birisi vâlîde-i muhteremeleri Hazreti Amine Radiyallahu Te’âlâ Anhadan tevellütleridir ve birisi dâhi evsaf-ı beşeriyeden mülkiyete tevellütleridir.’’ (72a)

Hacı Bayram Veli (ks)

‘‘Hacı Bayram Veli Kaddese sırrıhu ekâbirden akçe ister imiş hatta Akşemseddin Hazretleri bu hâlini pesent etmeyip inâbeti terk etmişler eğer vermez ise yine adam gönderip cebr vadisinde matlup ettiğini Hacı Bayram Veli Hazretleri alır imiş Akşemseddin Hazretleri dâhi böyle mürşitlik olmaz diye inkâr edip yine medresesine gelip tedris ile meşgul olmuşlar.’’ (33b)

Akşemseddin (ra)

²⁵ Her ikisinde yemek yedi. Maide Suresi 75. ayet

“Hacı Bayram Veli Kaddese sırrıhu ekâbirden akçe ister imiş hatta Akşemseddin Hazretleri bu hâlini pesent etmeyip inâbeti terk etmişler eğer vermez ise yine adam gönderip cebr vadisinde matlup ettiğini Hacı Bayram Veli Hazretleri alır imiş Akşemseddin Hazretleri dâhi böyle mürşitlik olmaz diye inkâr edip yine medresesine gelip tedris ile meşgul olmuşlar.” (33b)

III. BÖLÜM

METNİN LATİN HARFLERİNE AKTARILMASI

1b

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

الحمد لله الذي كمال في كتابه الا ان اوليا الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون وصلوة واسلام غلي سيدنا و نبينا محمد الذي

قال في حديثه اكثر و ذكر الله حتي يقول المنافقون انكم مجنون و علي اله و اصحابه الذين قيل في شانهم المؤمنون لا يمتون

غب ذا بو عبد قليل البضاعة كثير الضراعة

Murad Molla tekyesi şeyhi es-Seyyid Mahmud Murad Nakşibendi bin eş-Şeyh el-Hâc Abdulhalim en-Nakşibendi derler bir müddetten beri sultanu'l ulemâi ibn-i sultanu'l ulema, burhanu'l asfiyâ kudvetü'l etkiyâ ena bihi Cenâb-ı Hazret-I Mevlâna (kaddesenallahu bisırruhu'l esnâm) hazretlerinin meğaz-ı Kur'an hulâs-ı furkân olan mesnevi-i şerif ismiyle müsemmâ olan kitâb-ı celîl el-kadrlerini hasbu'l maddûr bâzı tâlibine tedris tarîkiyle nakl ve beyân ederdim. Bin iki yüz elli beş senesi dördüncü def'a tedrisine şuru' olundukta min ğayri had ve'l yâkut şerh vadisinde ebyât-I şerîfesini dâhi hâsılı ma'nâ ile iktifâ ederek lisân-ı türkîye tercüme ederdim. Fehamden sümme hamden beş cildin şerh ve tercümesi altmış bir senesi rebi'ül âhirin on sekizinci cumâ gecesı karîn-i hüsn-ü hitâm olmakla yine rebi'ül âhirin yirminci Pazar gecesı cild-ı sâdisin şerhine ve tercümesine bi'avnillah ve tevfiikihi şuru' olundu. Cenâb-ı Hazreti vâhibu'l emelden ümîd ve recâ ve niyâz oldur ki beş cildin şerhinin itmâmını nasib ve mukadder eylediği gibi işbu defter-i sâdisin şerhini dâhi karîn-i hüsn-ü hitâm kılar inşaallah-u teâlâ ve bihi sikatî ve i'timâdî ve tevekkülî fî külli'l umûr.

Kâle Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî (kuddise sırruhu):

مجلد ششم از دفتر های مثنوی که مصباح ظلام و هم و شهبت و خیالات شک و ریبیت باشد

Şu elfâz-ı âtiye mesnevî defterlerinden ve ma'nevî olan

2a

beyyinatdan altıncı mecelleddir. Bu mahalde bir mübtedâ ona ân kelimesidir mahzûfdur, mücellid-i şeşem terkiib-i izâfîsi haberdır ve edat haber-i mahzûf olmakla ân mücellid-i şeşem est takdirindedir. Öyle mesnevî ve öyle beyyînât-ı ma'nevîdir ki ve hem şüphe ve şek hayallerinin zulmetinin çerâğı ve fetile-i müştâ'lesi olur. yani gönülden vehmi ve şüpheyi ve şekki çerağ zulmeti izale ettiği gibi izale eder demektir. ريبت dahi şek manasınadır ve bu tâ'ı tavîl nakl için gelmiştir ve yine شهيت kelimesinde ta-ı tavîl dahi edat naklidir.

واين مصبا حرا بحس حيواني ادراك نتوان كرو

Ve dahi bu çerağ vehm-u şüpheyi yani mesnevî şerîfi hayvana mensub göz ile görmek mümkün değildir. Ve göz ile idrak olunacak nesne güldür. Bil ki çeşm-i bâtını ve kalb gözüyle idrak olunur nesnedendir.

زيرا مقم حيواني اسفل سافلینست

Zira hayvaniyet mertebesi sefillerin ednâsı ve alçağıdır. Ve onun gözü dahi alçaktır. Böyle hakîr nesne ile öyle âli çerağ görünmez.

که ایشا نرا از بهر عمارت صورت علم اسفل فریده اند

Onun için makâm-ı hayvâniyet mertebe-i süflîdir ki onları bu 'âlem esfel-i ma'mure etsinler için yaratmışlardır. Ya'ni Allah teâlâ onları kendi ta'atı ve ibadeti için yaratmayıp belki dünyada saray ve bağ ve bahçe yapıp dünyayı mâmur etsinler ve merhunune dek dünya harâb olmasın diye yaratmıştır nitekim; لولا الحمقا لخربت الدنيا وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبُدون²⁶ nazm-ı celilinde bunlar dâhil olmazlar zirâ bunların sûreti ins sureti olup hakikatte bunlar hayvan kabilinden olurlar.

و بر حواس ومدرك ایشان داءره در کشیده اند که از ان تجاوز نکنند

²⁶ Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Zâriyat Suresi 56. ayet

Ve dâhi hayvan mertebesinde olanların havas-ı zâhirelerine taraf-ı haktan bir daire ve perde çekmişlerdir. Ki ondan tecavüz etmezler *ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ* bu hâlin böyle olması azîz ve ‘alîm olan Cenâb-ı Hakk’ın ezeldeki takdiridir. Hikmet-i hafiyesinden için böyle mukadder etmiştir. Zirâ herkes tâat ve ibadetten lezzet olsa dünyâyı mamure etmeye sâ’y etmez dünyânın ise kıyâmete dek irâde-i ilâhiye imâretine ta’lik etmiştir. Bu cihetten *خلق الله البقر على صورة البشر* kaseminden ricâl dâhi iktizâ eder. Ezcümle bir hikmet bu olur bundan maâda aklımız ermediği nice hikmet-i hafîye vardır. Ya’ni *مقدار نظر ایشان و جولان عمل ایشان بديد كرد* nazm-ı celîli sâbıkı tefsîr edip buyururlar ki ya’ni nâsın nazarının mikdârını ve onların amelinin cevelân

2b

Ve hareketini Allah teâlâ bu dünyada izhar eyledi. Onun gibi izhar eyledi ki her yıldızın seyrinin bir miktarı vardır ve felekden bir dükkanı ve iş mahalli vardır o gayete dek onun ameli erişir ve o ahterin ameli ve tesiri o mahalli geçmez işte nâsın hali dâhi kevakibe kıyas oluna zirâ herkesin bir hizmeti vardır. Ancak onu itmeğe kadar olur gayri ameli işlemek elinden gelmez.

و همچو حاکم شهري که حکم او و ران شهرک حاکمي کبي نافظباشد پس در وراي توابعان شهر حاکم نباشد

Ve dâhi nasıl bir şehrin hâkimi gibi kıldı öyle hâkim ki onun hükmü o şehirde geçer ondan sonra o şehrin tevâbı’nın verâsında ve etrafında hakim olmaz ve hükmü nâfiz olmaz bunun gibi herkes dahi *ما خلق له* olduğu ameli işler başka ameli işlemeğe kadir olmaz. Meselâ fâsık fîskını işler salahkârı işlemeğe kâdir olmaz ve sâlih olan salâh hâli işler ef’âl-ı fîsk ve fücûru işlemek elinden gelmez böyle olunca duâ ve münâcaat lâzım oldu nebâbirin buyururlar ki:

عصمنا الله من حبه و ختمه و ما حجب به الماحجوبين امين يا رب العالمين

Allah Teala Hazretleri bizi şekavet habsinden ve kalbimizi temhirden ma’sum kılsın ve dahi şol şeyden ki mahcubları onunla kendinden tard ve men’ kıldı onda dahi bizi hıfz etsin *حجب* ‘nın fethi ve *ج* ‘in sükunuyla tard ve teb’id manasınadır bu duâmızı kabul eyle Ey Alemlerin Rabbisi olan mevlâ âmin esmâi ef’alden ism-i fâildir ki istecib duâna ma’nâsınadır.

قد تم شرح الديباجة بعون الله تعالى فلنشرح في شرح ابیات الجلد السادس ان شا الله تلعي قال سلطان العرفين و برهان

الواصلين محمد جلال الملة والدين الشهير بين الاولياء بمولانا قدس سره العزيز

Bismillahirrahmanirrahim ma'nası cild-i sâdisin te'lifine Allah Tealanın ism-i şerîfiyle başlarım demektir.

ای حیات دل، حسام الدین، بسی میل می جوشد به قسم سادسی

Ey gönlümün hayatının ve sürûr-u kalbimin sebebi Hüsamedin bu kitâb-ı mesnevînin altıncı kısmını te'lif etmeye meyle ve rağbetim çok kaynar ve gönlüm bana kısım-ı sâdisi te'lif eyle diye ziyâdesiyle tekâdâ eder ve bu gayret ve tekâdâ-yı dil dâhi senin beni te'lif etmeye cezbinden hasıl olmuştur. Zirâ sen bu kitabın te'lifine teşne ve harîs olmuştundur nitekim beyan buyururlar:

گشت از جذب چو تو علامه ای در جهان گردان حسامی نامه ای

Senin gibi bir allamenin beni te'lif eyleme cezbinden cihanda Hüsâminâme ismiyle müsemmâ bir kitâb-ı celil duyuncu oldu ve nâm ve şân buldu çünkü herbir cild

3a

tamam oldukta nüshasını istinsah ederlerdi. Hüsameddin Efendi dahi te'lif olunan defterleri taliblere tedris ederler idi. Bu cehtden cihanda kable't tamâm geriden oldu buyurdular. Hüsâminâme dâhi bu kitâb-ı celîlin bir ism-i diğedir zirâ te'lifine illet-i gâiye Çelebi Hüsameddin olmuştur. Benâbirin Hazreti Mevlâna (kaddesallahu sırruhu) Hüsâminâme tesmiye buyurmuşlardır. Allâme kelimesinin âhirinde bulunan te mübalağa mânâsını ifade eder. Fi'l vakı' Hüsâmeddin Hazretleri fûnûn-u sitte de mâhir bir zât-ı şerîf idiler bu ecilden allâme ta'bir buyurdular.

پیش کش می آرمت، ای معنوی قسم سادس، در تمام مثنوی

Ey ilmi ledün sâhibi senin önüne hediye olarak bir kısım sâdis kitâb-ı mesnevinin tamâmında getiririm ma'nevî ilm-i ledünden nasîbi olan zâta derler

Hüsameddin Efendi ulûm-u zâhirede allâme olduğu gibi ilm-i bâtında dâhi sâye-i Hazreti Mevlânada hatt-ı azîm sahibi olmuşlardır. Hatta kendi makamları kendinden sonar onlara vasiyet buyurmuşlardır. Ba'de mahdûm-u mükerrerleri Sultan Veled Hazretleri seccâdenişîn vâlid-i mâcidleri oldular. Şârih-i şem'i efendi bu beyt ile mesnevî-i Şerîfin altı cild olduğunu ve ziyâde olmadığını istidlâl eylediler ve istidlâli dahi hakdır ve vâkı'dır. Niteki mısra-ı sâni tasrih etmiştir. Şârih-i mevlevî kısm-ı sabi' olduğuna mısra olmakla reva etmiştir. Velâkin râvi yerinde değildir.

شش جهت را نور ده زین شش صحف کی یطوف حولہ من لم یطف

Ey Hüsameddin sen dünyanın cihet-ı sittine bu altı cild-i mesnevi şerifden nûr ver. Ya'ni bu kitabı tedaris eyle bu şeş suhufun havlinde tavâf etmeyen tavâf eylesin için yani bu kitabı istihrâca kâdir olmayanlar kudreyâb olsunlar için bunun mânâsını tâlibine beyân eyle demektir.

عشق را با پنج و با شش کار نیست مقصد او جز که جذب یار نیست

Eğerçi ehl-i 'aşkın kitâb-ı mesnevînin beş cildi ile yahud altı cildi ile eşi yoktur ve aşıklar sevâd-ı hevan olmakdan geçmişlerdir. Zirâ onların maksudu yâri cezbden gayrı bir nesne değildir her ne kadar böyle ise de yine sen bu kitabı tedristen hâli olma zirâ faideden âri değildir. Zirâ vuslatın yolunu benim kitabım beyan etmekle uşşak müntefi' olurlar.

بو که فیما بعد دستوری رسد رازهای گفتنی، گفته شود

Kâne dendiği cild-i sâdis te'lif olunmuştur ve vücûda çıkmamıştır. Kable't te'lif bu cild-i sâdisi nice tedaris edeyim bu beyt ile cevap buyururlar ki ümîddir ki şu zamandan sonra bir izin

3b

ve destûr hak tarafından bana erişir ben dâhi yoluna lâyık ve münâsip olan sırları bu cild-i sâdisde söylerim ve o sırlar dahi bu cildde söylenir.

با بیانی کان بود نزدیکتر زین کنایات دقیق مستتر

Bir beyân ile beyân eyle ki o beyân bu dakîk ve hafî kinâyelerden ziyâde yakîn olur ve o beyân bu dakîk olan esrârî âşikâre eder.

راز، جز با راز دان انباز نیست راز اندر گوش منکر راز نیست

Egerçi sır sır biliciden gayriye ortak degildir ya'ni ârâdân ile kâimdir ve

gayri kimesneye gitmez heman erbâbına geder ve yine sır münkirin kulağında sır

degildir bu sırdan mıdır diyerek münkir sırrı tahkîr eder bu ecilden

sıronunkulagina gitmez.

ليك دعوت وارد است از كردگار با قبول و ناقبول، او را چه كار ؟

Her ne kadar nâ-ehlin kulağında râz sır değil ise ve sırrı nâ-ehle söylemek layık değil ve hikmete zulm ise lîkin da'vet ile emr-i Allâh'dan bize vâriddir o nâ-ehlin kâbulüyle ve 'adem-i kâbul ile bizim işimiz yokdur biz heman me'muriyetimizi yerine getirmeğe nazar ederiz. Bu ebyât ise Hazret-i Nuh Aleyhi's-selâmın tahkîk ve ümmetini tevhid ve iman yoluna da'veti beyânındadır.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ²⁷

bu nazm-ı celîl muktezasınca da'vetleri dokuz yüz elli sene olmuş olur.

نوح نُهْ صد سال دعوت مینمود دم به دم انکار قومش میفرود

Nuh Aleyhi's-selâm kavmine dokuz yüz sene da'vet gösterdi böyle iken her

²⁷ Andolsun, biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da bin yıldan elli yıl eksikonların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi.. Ankebût suresi 14. ayet

an kavminin inkârı artar idi ve iman etmezler idi ve envâ'-ı cefâyı ederler idi bu beyt-i nazm-ı Celîl muhâlif oldu denir ise cevâbında deriz ki âyet-i kerîme cümlelerin ma'lumu olunmakla herkesin 'ilmine i'timat ile dokuz yüz ta'bir buyurdular yahud beytden murâd ta'dâd degildir belki da'vetin tûl-i müddetini ifadedir.

هیچ از گفتن عنان واپس کشید ؟ هیچ اندر غار خاموشی خزید ؟

Nuh Aleyhi's-selâm da'vetten esb-i himmetinin 'imânını hiç geri çekti mi belki çekmedi ve yine terk edib sükût mağarasına hiç sürtündü mü iki fi'le dâhi istifham mukadderdir.

Nuh Aleyhi's-selâm buyurdu ki kelblerin sadâsından ve ürümesinden kervan yolundan hiç geri döner mi belki dönmeyib kendi yoluna gider.

یا شب مهتاب، از غوغای سنگ سست گردد بدر را در سیر تگ ؟

Yâhud mehtâb gecesini kelblerin biri birine ürmesinden ve gavgasından bedrin seyride koşması ve hamlesi yavaş olur mı belki bu umûr-ı mezkûrenin birisi olmaz bunun gibi ben dâhi me'mur olduğum

4-b

hidmet-i da'veti ederim ve bunların bana etdiği ezâyâ ve cefâyâ sabr ve tahammül ederim.

مه فشانند نور و سنگ عوعو کند هر کسی بر خلقت خود میتن

Yine Nuh Aleyhi's-selâm buyurdu ki ay dünyaya nûr saçar ve 'av'av eyler zîra her kimesne kendi hilkati üzerine dolanur.

قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ²⁸ şâkileden murâd tâb'ında mâhfi olan hilkatdır.

هر کسی را خدمتی داده قضا در خور آن گوهرش، در ابتلا

Her bir kimesneye ezelde olan kazâ-yı İlahi bir hizmet virmişdir o hizmet imtihanda olduğu halde onun gevherine layıktır o hizmeti görmeğe o kul dâima acele eder ister hayr olsun isterse şer olsun.

چونکه نگذارد سگ آن بانگِ سقم من مَهَم، سیران خود را کی هلم؟

Çünkü kelb o sekâmet sâhibi sadâsını terk etmez ben ki mâhım kendi seyrânımı kaçan terk ederim.

چونکه سرکه، سرکگی افزون کند پس شکر را واجب افزونی بود

Çünkü sirke sirkeliğini ziyâde eder böyle olunca şeker için ziyâdelik vacib olur sirkeye mukâbil gele ve o sirke sirkelikden çıkıp ser-i küncibîn ola

قهر، سرکه، لطف، همچون انگبین کاین دو باشد اصل هر اسکنجبی

Kahr sirke gibidir lutf dâhi bal gibidir zîra bu ikisi her iskencebinin rûknü olur öyle ise kahr ve lutf ikisi de lazîm olur çünkü Nuh Aleyhi's-selâmdan lutf ve da'vet var idi öyle ise kefereden dâhi sirke gibi eza ve cefa lazım olur ki sirkencebin ola ve cemi'-i emrâza şifa hâsıl ola

انگبین گر زآنکه کم باشد ز خل اندر آن اسکنجبین آید خلل

Eğer sirke şekerden ayağını eksik getirir ise o iskencebin ziyâna gelir bunun gibi kefereden eza ve cefa dâhi iktiza eder ki enbiyânın şeker gibi da'veti iskencebin gibi nâfi ola ve ehl-i küfrün emrâz-ı küfrine derman ve şifâ hâsıl ola

²⁸ De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. İsra Suresi 84. ayet

قوم بروى سرکه ها ميریختند نوح را دریا فزون میریخت قند

Nuh Aleyhi's-selâmın kavmi Hazret-i Nuh üzerine sirkeler döktüler. Sirkeden murâd etdikleri cevri ve cefâdır. Hazret-i Nuh'un dâhi bânını dâhi ziyâde o sirkeye şeker döker idi. Bu cihetden da'vetleri sirkencebin oldu ve faide verdi deryadan murâd Hazret-i Nuh'un bânını ve ilm-i ledünnîleridir yâhut Allah Teâlânın deryâ-yı rahmetidir.

قند او را بُد مدد از بحر جود پس ز سرکه اهل عالم میفزود

Nuh Aleyhi's-selâmın şekerinin Allah Teâlânın ihsanı deryasından yardımını var idi böyle olunca 'âlem halkının sirkesi üzerine galebe eder idi ve ben niçin böyle cefakâr

5a

herifleri irşada sa'y edeyim buyurmazlar idi eğer deryâ-yı ihsan-ı İlâhi yardım itmese kand batınlarına kavminin sirke-i cefâlârı artık gelib sirkencebin da'vetleri fesâda muvassal olur idi.

واحد كالألف كه بود؟ آن ولی بلکه صد قرن است آن عبد العلی

Şol bir ki bin makamına kaimdir o kim olur der isen cevâbında deriz ki o veli kâmindir belki o 'âli olan Allah'ın kulu çok karnın ademi makamına kaimdir yâ'ni binden dâhi ziyâde makamına kaimdir demektir karn Kaf'ın fethi vîrânın sükutuyla bir vaktin halkına denir Âbdul'âlıden murâd Allah Teâlânın kulu demektir zîra 'Âli Esmâ-i Hüsnadandır ve bu ta'bir Hazret-i Âli Radiya'llahu Teâlâ anhu Hazretlerine telmih vardır dinse de ba'îd olmaz zîra cümle Evliyâ Hazret-i Âlinin kuludur ve feyz-i İlâhi Evliyâyâ ol Hazret tarafından gelir ve tarîk-i cehriyenin cümlesi Hazret-i İmama mensubdur ve ma'den-i 'ilm-i bânındır ey ma'ânid Evliyâu'llah Hazret-i İmam Âlî'nin kuludur dediğimi sen istib'âd etme belki Hazret-i Hilafet-penahın dergâh-ı vâlâsının kelbidirler niteki 'ârifin buyurmuşdur beyt

اهل كهف قد نجا قطمير هم كيف لا ينجو غدا كلب علي

خم كه از دريا در او راهی بود پیش او جيحونها زانو زند

Bir küb ve havz-ı sagîr ki deryadan ona yol olur onun önünde enhâr-ı Ceyhun diz çöker yâ'ni ana ta'azzum eder dimekdir zîra o küb Ceyhundan efdaldır bahreden ayağı olmak cihetiyle suyu bitmez Ceyhunun nehr olması cihetiyle suyu bitmek ihtimâli vardır hamdan murâd evliyânın vücûdudur deryadan murâd Vacib Teâlâdır Ceyhundan murâd ehl-i dünyanın ulusudur.

خاصه آن دريا، كه درياها همه چون شنيدند آن مثال و دمدمه

Bâhusus bu deryâ-yı hakikat ki murâd Nuh Aleyhi's-selâmdır cümle derya gibi olanlar ve ulular çünkü Nuh'un beyân ve haberini ve âvâzesini işitdiler.

شد دهانشان تلخ زين شرم و خجل كه قرين شد نام اعظم با اقل

Onların ağzı bu hayâdan ve bu hayretten acı oldu yâ'ni zevklerine ve keyflerine halel târi oldu zîra İsm-i A'zam Nuh Aleyhi's-selâmın vücud-ı şerîflerine mukarin oldu ve İsm-i A'zamın feyziyle vücud-ı Nuh büyük oldu bunlar dâhi biz niçin Nuh gibi olmadık diye haya ve 'ârından nâhoş oldular ve dünyada olan neşeleri gitdi Nam-ı A'zamdan murâd İsm-i A'zam-ı Bârîdir ekalden murâd Hazret-i Nuhun vücududur yahud Nam-ı A'zamdan murâd Nuh Aleyhi's-selâmın İsm-i Şerîfidir ekalden murâd bunların isimleridir bu vechle beytin mânâsı demek olur ki çünkü bunların hakîr olan namına ol Hazretin 'azîm olan namı karîn oldu.

(5b)

Bu cihetden ya'ni Nuhun namı böyle niçin uludur ve bizim namımız böyle niçin hor ve hakîrdır diye hayâlârlardan neşelerine halel geldi şerm şînin fethi ve ranın sükunuyla haya mânâsınadır hacil hanın ve cimin fethâlârıyla hayadan gelen hayrete ve dehşete derler.

در قران این جهان با آن جهان این جهان از شرم میگردد جهان

Bu cihân-1 dūnyanın o cihân-1 ahrete yahud ‘âlemi gayba mukârenetinden bu cihan hayâsından sıçrayıcı ve fîrar edici olur bunun gibi nâm-1 a’zam sâhibi olanları nam-1 asgar sâhibi olanlar gördükde hayasından anlardan fîrar ederler mısra’-1 saninin âhirinde olan cihan cîmin fethayla sıfât-1 müşebbehedir masdarı cehydendir sıçramak mânâsınadır sıfat-1 müşebbehe ahz olundukda sıçrayıcı mânâsına olur.

این عبارت تنگ و قاصر رتبت است و نه خس را با اخص چه نسبت است ؟

İnsan-1 kâmile bayağı ademin mâbeynini fark ve temyiz için mevcut olan ibare târdır ve mertebesi aşağıdır bu cihetden insan-1 kâmilin ضدي الاشياء تنكشف باضدادها²⁹ mazzmunu ile male olunub keşf ve îzah olunsun için namı küçük olanlar yanında zikr olunmuşdur yohsa hüsn-i makulesi olan Ademin ahs olan zat ile zikr olunmakda ne münasebeti vardironunmisli degil ki yanında mezkur ola belki mücerred-mendile münkeşif olur mûlahazasıyla yanında zikr olunmuşdur bu beyt niçin kâmilin yanında nakıs zikr olundu diyenlere cevâb olarak mezkur olmuşdur hâsılı suâl-i mukaddere cevâbtır.

زاغ در رز نعره زاغان زند بلب از آواز خوش می کم کند ؟

Karga bağda kargâlârın na’rasını urur ve kargâlâr gibi öter bülbül karga öter diye kendinin hoş avazından kaçan noksan eyler belki eylemez ve bülbül dâhi ötmesini terk etmez ben dâhi bu keferenin eza ve cefasıyla da’vetimi terk etmem buyurdular bu beyt dâhi bâlâdaki gibi Nuh Aleyhi’s-selâmın kelâmındandır.

پس خریدار است هر يك را جدا در مزادِ یفعل الله ما يشاء

Çünkü bağ-1 ‘âlemde name-i bülbül ve na’ra-i zag mevcuddur böyle olunca her birisinin yef’alu’llahu mâyeşâ’ bazarında başka başka müşterisi vardır kimisi ba’ra-i

²⁹ Bir şeyin zıddı, zıddıyla anlaşılır.

zâgı sever ve zâg-perest olur kimisi na'me-i bülbülü sever bülbül-perest olur bülbülden murâd insan-ı kâmilidir ve kargadan murâd ehl-i tezvîr olan meşâyîhdir.

نقل خارستان غذای آتش است بوی گل قوتِ دماغ سر خوش است

Dikenlikde bitmiş olan otlar ateşin gıdasıdır

(6a)

yâ'ni ateşde yanar demektir gülün kokusu aşkla sarhoş olan kimesnenin dimağının gıdasıdır işte böyle tâbâyi-i insaniye biri birine muhakifdir demek olur.

گر پلیدی پیش ما رسوا بود خوک و سگ را شکر و حلوا بود

Eğer murdarlık bizim önümüzde hor ise ve bizim ana rağbetimiz yok ise hınzır ile kelbe şeker ve helva gibi necaset ehli olur.

گر پلیدان این پلیدیها کنند آبها بر پاک کردن می تنند

Eğer pelidler bu pelidlikleri eylerler ise sular o pelidlikleri pâk eylemege dolanırlar hâsılı kâmiller hâbislerin hâbasetini izaleye sa'y ederler dimekdir.

گر چه ماران زهر افشان میکنند و چه تلخامان پریشان میکنند

Eğerçi yılanlar zehr saçmak eylerler eğerçi kafirler bizi perişan eylerler yâ'ni bizi anlar böyle eylerler ise zarar yokdur zîra,

نحلها بر کوه و کندو و شجر مینهند از شهد انبار شکر

Arılar tag üzerinde ve kovan üzerinde ve ağaç üzerinde aselden şeker dağarcığı korlar ve onların icad itdikleri telhlikleri izale ederler.

زهرها هر چند زهری میکنند زودتر تریاقاتشان بر میکنند

Zehirler her ne kadar ki zehirlik ederler ise ziyâde tiz olarak tiryak gibi olan kâmiller anların zehrini izale eylerler yâ'ni eşkıyanın etdikleri fesada sâlihlerin silâhı mukâbil gelir demek olur.

این جهان جنگ است چون کُل بنگری نره با نره همچو دین با کافری

Bu 'âlem cümlesi cenk dünyasıdır çünkü iyi nazar edersen böyle olduğunu anlarsın hatta zerre zerre ile cenkdedir ehl-i din kafirle cenkde oldukları gibi cihan cenge muzafdır ve likin izafet kesresi zurett-i vezn için hazf olunmuşdur bundan sonra zerrelere cengini beyâna şüru' edib buyurlar.

آن یکی نره همی پَرَد به چپ و آن دگر سوی یمین اندر طلب

Görmez misin mesela zerrenin birisi sol cânibe uçar ve yine bir başka zerre husumet-i talebde olduğu halde sağ cânibe uçar.

نره ای بالا و آن دیگر نگون جنگِ فعلیشان ببین اندر رکون

Ve yine bir zerre sema cânibine geder ve bir zerre dâhi başı aşağı geder bunların fi'le mensub olan cenklerini meyllerinde ve hareketlerinde gör zerrelere cenginden murâd ehadihümanın âhire hareketde muhalefetleridir kâne cümlesi cânib-i yemine yahud yesara yahud fevk cânibine veyahud esgal cânibine gitseler biri birine muhalefet itmemiş ve cenk itmemiş olur idi rükûn meyl mânâsınadır bu makamda hareket murâd olunur.

جنگِ فعلی هست از جنگِ نهان زین تخالف، آن تخالف را بدان

Bu zerrâtın bu fi'li olan cenkleri ezelde

(6b)

Beynlerinde vâki olan nihani cenkden neş'et itmiştir bu tayranda muhalefetlerinden ezelde olan muhalefetlerini ve nihani olan cenklerini bil bu temsilden murâd olur ki Vacib Teâlâ Hazretleri ezelde bazı kimesneyi sa'id ve bazı kimesneyi şakî ve yine bazıları ve yine bazıları sâlih bazıları fasık halk etmiştir ve ezelde ervah beyninde muhalefet ve hilkatde mugayeret vuku' bulmuşdur zerrelere murâd insanlardır ezelde beynlerinde muhalefet vâki' olmakla bu 'âlemde dâhi hareketlerinde yibe beynlerinde muhalefet vâki' olmuşdur işte halkın mezhebde ve meşrebde muhalefetini zerrelere muhalefetiyle temsil buyurdular ve bu muhalefet ezelde olan muhalefetin fer'i olduğunu beyân eylediler.

ذره ای کاو محو شد در آفتاب جنگ او بیرون شد از وصف و حساب

Bundan sonra Evliyâ-yı Kirâmın cengini beyân edib buyururlar ki bir zerre ki o zerreden âfitâbın huzurunda zatı ve nefsi mâhv oldu onun cengi sâir nâsın cenginden taşra oldu ve hisâbdan hâric oldu.

چون ز ذره محو شد نفس و نفس جنگش اکنون جنگ خورشید است و بس

Çünkü zerrenin zâtı ve nefsi mâhv oldu onun cengi ancak Cenâb-ı Hakkın cengi oldu yâ'ni sûreten egerçi veli kâmil cenk eder lakin hakikatde Allah Teâlâ cenk eder demekdir niteki Kuran-ı Kerimde *وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ* buyurulmuşdur.³⁰

رفت از وی جنبش طبع و سکون از چه؟ از "إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ"

Zîra ondan tâbiatın cünbüşü ve sükunu girdi belki onun hareket ve sükunu Hakdan oldu niteki mısra'-ı sâide böyle olduğunu suâl ve cevâb tarîkiyle buyururlar ki onun cünbüşüve sükunu tâbi'i degildir de nedendir der isen innâ ileyhi râci'ün

³⁰ Attığın zaman sen atmadın Allah attı. Enfal Suresi 17. ayet

olan Cenâb-ı Kibriyadandır niteki ³¹ فبی بیصر و بی بسمع و بی بیطش hadis-i serîfi dâhi bu hususa delalet eyler.

ما به بحر نور خود راجع شدیم و از رضاع اصل مسترضع شدیم

Ya Râb biz Senin bahrine kendi tâb'ımızdan ve zatımızdan rücu' edici olduk ve dâhi Senin sütünden süt emici olduk rızâ' rânın fethiyle süt emmeğe derler bu makamda nefs lebn murâd olunur müsterza' süt emici mânâsındır.

در فروع راه، ای مانده ز غول لاف کم زن از اصول بی اصول

İşte bizim hâlimiz sana nakl ve beyân etdiğimiz gibidir bu mertebelere insan varmadıkça veli olmaz ve Hakkı bulmaz sen ise hakikat yoluna girmedi belki o yolun fer'lerinde gedersin ey şeytandan ve nefs-i emmare golından yolundan

(7a)

müdde'i ve münzevir kimse ve usulsüz olan adem rah-ı hakikatin usuküne gitdim diyerek lafi ve beyhude kelimatı az söyle zîra senin rah-ı hakikatin usulinde gittiğin yokdur ve o yolları bilmezsin beyhude ben kâmilim da'vasını etme

جنگِ ما و صلح ما در نور عین نیست از ما، هست بین الاصبغین

Bizim cengimiz ve sulhumuz zat-ı Bârinin nûrundadır ve o cenk bizden degildir. Belki Cenâb-ı Hakkın esba'ini beynindedir esba'inden murâd Sıfat-ı Cemâliye ile Sıfat-ı Celâliyedir celâliyeden cenk husule gelir ve cemâliyeden

sulh hâsıl olur likin halkın sulhu ve cengi ikisi de tâbi'idir Allah Teâlâ rızasiçin degildir binâberin hubbları hubb-ı Fillah ve bugzları bugz-ı Fillah degildir.

جنگِ فعلی، جنگِ طبعی، جنگِ قول در میان جزوها حربیست هول

³¹ Benimle söyler, benimle işitir, benimle görür. Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî c2 sf 580

Fi'li olan tâbi'i ve kavli olan cenkler bu dünyanın eczası beyinde bir mâhuf-ı cenkdir zîra ecza-yı cihan biri biriyle azîm gavga ederler.

این جهان زین جنگ قائم می بود در عناصر درنگر تا حل شود

bu dünya jatta bunların cenginden kaim ve daim olur eger i'timad itmez isen anasır-ı erba'aya nazar eyle hatta müşkülün hall olsun.

چار عنصر، چار استون قویست که بر ایشان سقف دنیا مستویست

Anasır-ı erba'a dört kavi direkdir öyle ki dünyanın sakfı onun üzerine kaimdir.

هر ستونی اشکننده آن دگر استن آب اشکننده آن شرر

Her bir sütun âhir sütunu kırıcıdır mesela estin-i âb estin-i narı kırıcıdır ve bu kırmak ile dünya kaim olucudur zîra nar tezayüd etmekle 'âlem yanar ve mâhv olur.

پس بنای خلق بر اضرار بود لاجرم جنگی شدند از ضر و سود

Böyle olunca mâhlukatın binası izdad üzerinedir bu cihetden biz faide ve zarr için cenkdeyiz.

هست احوالت خلاف یکدگر هر یکی با هم مخالف در اثر

Benim ahvâlîm ve etvarım biri birinin muhâlifidir zîra her birisi eserde biri birine muhâlifdir bu âsâr-ı mütehâlîfe delalet eyler ki ahvâlîm beyinde muhalefet vardır.

چونکه هر دم راه خود را میزنی با دگر کس سازگاری چون کنی؟

Çünkü her dem ahvâlîm beyinde tehalûf olmakla kendi yolunu görürüm ve ileri gidemem böyle olunca gayri kimesnenin işini düzcilik nice eylerim ve âhire mürşidlik kanda eylerim belki idemem murâd-ı şerîfleri ahval-i mütehâlîfe ashâbının

mürşidliğine ta'ndır ve mürşid olanın ahval-i mütehâlifesi olmaz belki ahvâli dâima mutarrad olur buyurmak isterler.

موج لشکرهای احوالت ببین هر یکی با دیگری در جنگ و کین

Benim ahvâlîmin mevce benzeyen askerlerini gör ki her birisi öbürüsüyle cenk ve adavettedir mesela bu gün mütekebbir olurum ve hasis

(7b)

olurum ferdası mütevazi ve sunhi olurum ahvâlîm işte böyle muhâlifdir ve yine aklım der ki böyle eyle ve nefsim hilafını teklif eder mürşid-i kâmilde bu haller olmaz zîra onun akli ve nefsi kelime-i müttehîde söylerler nefsi nefsi-i mutmaine olmakla aklının aynını söyler.

مینگر در خود چنین جنگِ گران پس چه مشغولی به جنگِ دیگران ؟

Kendi zatında buncılayın ağır cenge bak böyle olunca âhir kimesne ile cenge niçin meşgul olursun senin ahval-i mütehâlifenin cengi sana kifayet eder demek olur Hazret-i Mısri Kaddese-sırrıhu buyurur beyt adavet kılma kimseyle sana nefsin yeter düşmen ki ihlasından ayrılmaz ömr-i âhir olunca ta

تا مگر زین جنگ، حَقَّت و اخرد در جهان صلح يك رنگت برد

Bu gayrile cenkden ve adavetden sen fariğ olmazsan yahud ola ki seni cenkden Hak Teâlâ âlâ ve seni yekrenk olan sulh cihanına ilete böyle i'ane-i İlahiye olur ise fariğ olursun ve senin muhasıme-i nefsaniyeden feragatin mümkün degildir cihan-ı sulhden murâd ehl-i Allahın oldukları 'âlemdir ki anda asla cenk ve niza' yokdur eğer cenk olur ise Allah Teâlânın rızssiçindür ceng-i nefsanî degildir.

آن جهان جز باقی و آباد نیست زآنکه ترکیبِ وی از اضداد نیست

O cihan-ı sulh bâkinin ve ma'murun gayri degildir ve bu 'âlem gibi fani olmaz zîra o 'âlemin terkibi zıdlardan degildir izdaddan murâd anâsır-ı erba'adır.

این تفرانی از ضد آید ضد را چون نباشد ضد، نبود جز بقا

Bu fâni olmak zıdda zıddından gelir çünkü zıd olmaz orada bekâdan gayri şey olmaz tefani tefa'ül bâbından masdardır mâhv ve fani olmak mânâsınadır.

نفی ضد کرد از بهشت آن بی نظیر که نباشد شمس و ضدش زمهریر

Cennetden o bî-nazîr olan Mevlâ zıddı nefi eyledi bundan için cennetde güneş ve onun zıddı olan küre-i zemherir olmaz hâsılı soğuk ve sıcak yokdur demek olur.

هست بی رنگی اصول رنگها صلحها باشد اصول جنگها

Alme-i bî-rengi renk 'âlemlerinin asıllarıdır nite ki sulhlar cenklerin asıllarıdır.

آن جهان است اصل این پُر غم وثاق وصل باشد اصل هر هجر و فراق

O cihan-ı bî-rengi bu gam ile dolu hane-i dünyanın aslıdır niteki vuslat her iftirakın aslıdır zîra evvel vuslat olur ve hizret vuslatın üzerine tari olur.

این مخالف از چه آید وز کجا ؟ وز چه زاید وحدت این اضداد را ؟

Ey hâce biz böyle neden biri birimize muhâlif olmuşuzdur ve dâhi bu vahdet bu adedleri ve bu kesreti neden doğurur.

ز آنکه ما فرعیم و، چار اضداد اصل خوی خود در فرع کرد ایجاد اصل

Bir fer' olmuşuz ve dâhi anâsır-ı erba'a bizim aslımızdır fer'de kendi tâbiyatını asıl olan anasır-ı erba'a icad eyledi bu cihetten bizler birbirimize sand ve muhâlif olduk kaziye-i ma'lumedendir ki fûru' usule muvafık olur.

گوهر جان چون وراى فصلهاست خوى او اين نيست، خوى كبرياست

Anâsır-ı erba'anın ve fûru'unun ahvâlini beyân eylediler ise ervâhın hâlini beyâna şüru' edip buyururlar ki cân cevheri çünkü fasılların ve farkların verasındadır onun huyu bu değildir belki azamet ve celal sâhibi olan Zât-ı şerîfin huyudur Cenâb-ı Hakkın halkında birbirine muhalefet yokdur evliyâ-yı kirâmın dâhi muhalefetleri ve cenk ve cidalleri vuku bulmaz kâne dendi ki bazı evliyânın beyninde muhasame ve muhalefet vuku bulmuştur bu beyitle ona cevap verip buyururlar ki;

جنگها بين كان اصول صلح هاست چون نبى كه جنگ او بهر خداست

Cenkleri seyr eyle ki o cenkler sulhların usulüdür bu sûrette bunların cenki cenk olmaz belki aynı sulh olur bunlar ol peygamber-i zi-şana benzerler ki onun cenki Allah Te'âlânın emrinden ve rızasından içindir zîra Kur'ân-ı Kerimde cenke memur olmuştur Kale Allahu Teâlâ ³² يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ve yine ³³ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ³³ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ buyrulmuştur işte bu cenk emr-i bâri ile olup nefsanî olmadığından cenkden ma'dud olmadı ve aynı sulh oldu evliyâ-yı kirâmın cenki dâhi bu vecihle olmuştur bu cihetten aynı sulh olmuştur.

طرفه آن جنگى كه اصل صلح هاست شاد آن، كاین جنگ او بهر خداست

Evliyâ-yı kirâm her iki cihanda gâliptir ve çâbındır bu gâlibin şerhi insanın ağzına sığmaz ve beyânı kâbil olmaz.

آب جيحون را اگر نتوان كشيد هم ز قدر تشنگى نتوان برید؟

Eğer denirse ki ya niçin beyân eyledin çünkü şerh ve beyânı kâbil değil imiş bu beyt ile cevap verip buyururlar ki âb-ı Ceyhunu cümlesini çekmek ve içmek mümkün değil ise susuzluk miktarı nuş etmekden munkatı' olmak mümkün değildir insan

³² Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Tevbe Suresi 73. ayet

³³ Ey peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Enfal Suresi 65. ayet

mu'desi olduğu kadar elbet nuş eder bunun gibi insan dâhi enbiyâyı vasf edemez ise akli aldığı mikdarı ve ilmi mikdarı vasf etmekden kendini men'e kadir değildir zîra mü'min olanların enbiyâ-yı 'izama muhâbbetleri vardır kişi sevdiğini azdan ve çokdan tavsife sa'y eder benâbirin biz dâhi elden geldiği mikdarı vasf ve sena eyledik demek olur.

(8 b)

گر شدی عطشان بحر معنوی فرجه ای کن در جزیره مثنوی

Eğer sen dâhi manevi olan deryaya teşne oldûn ise Mesnevi-yi Şerîf adasına bir yol ile ve cezire-i Mesneviye dâhil ol zîra derya-yı manevi ve bahr-i hakikat bu kitâbın içindedir murâdını bulursun cezire tâbirinde Yusuf sine-çak kuddüse sırranın ceziretü'l-mesnevi nam telifine işaret varid ve yine ba'id değildir.

فرجه کن چندان که اندر هر نفس مثنوی را معنوی بینی و بس

Mesnevi adasına yol ol kadr ile ki her nefesde bu kitâbı manevi göresin yâ'ni bu gâyete dek yol açmaya gayret eyle demektir.

باد، که را، ز آب جو، چون وا کند آب، یک رنگی خود پیدا کند

Beyt-i sâbıkı irsâl-i mesel ederek buyururlar ki rüzgar samanı ırmak suyundan çünkü açık eyler ve neşr eder âb-cu dâhi kendi yegrinliğini izhar eder bunun gibi Mesnevi adasına yol açınca Mesnevi-yi Şerîf dâhi maneviliğini ve batınını izhar eder.

شاخه های تازه مرجان ببین میوه های رسته ز آب جان ببین

Mesnevi mercânının taze dallarını gör Mesnevi mercânında âb-ı cândan sulanmış dalların meyvelerini seyr ve temaşa eyle bu beytte Mesnevi-yi Şerîfi mercân ağacına teşbih buyurdular ve mercân ağacı deryada bitip dalları olur.

چون ز حرف و صوت دم یکتا شود آن همه بگذارد و دریا شود

Çünkü bu kitap mesnevi-yi harfdan ve savttan ve nefsdan cüdâ olur ve bu cümleyi terk eder sade derya-yı hakikat olur harf ve savt âb cuda olan saman gibidir ve âb cuyu setr eder çünkü rüzgar samanı etrafa neşr eder âb cu dâhi kendini izhar eder kitâb-ı mesnevi dâhi bi'aynihi böyledir buyurmak isterler harf ve savttan Mesnevinin yekta olması süluk sebebiyle ehl-i süluka olur ehl-i kale olmaz.

حرف گوی و، حرف نوش و، حرفها هر سه جان گردند اندر انتها

Ka'il ve müstemi've nefis harf her üçü intihada cân olurlar yâ'ni bir olurlar demektir tarîk-i Nakşibendiyyenin icazetnamelerinde ³⁴حتي يرا الذكر واذكر والمذكور واحدا yazılmıştır bi'aynihi bu beyt-i şerîf öyledir.

نان دهنده و، نان ستان و، نان پاک ساده گردند از صُور، گردند خاک

bu cümlesinin bir olması ona benzer ki etmek verici mu'ti ve etmeği alıcı fakir ve dâhi pâk etmek çünkü oldukları sûretlerden sade ve berî olurlar cümlesi aslı vechiyle türâb olurlar bu beyt ile beyt-i sâbıkı irsal-i mesel eylediler kâne dendiki bir oldukda biri birinden farkları var mıdır

(9 a)

Yoksa yok mudur bu beyt ile dâhi ona cevap verip buyururlar ki:

ليك معيشان بود در سه مقام در مراتب هم ممیز هم مدام

³⁴ 'bu mertebede zâkir, mezkûr ve zikir birleşmiş durumdadır.'

Lâkin her üçünün mânâsı üç makamda olur üç mertebede onlar birbirinden hem temyiz olunmuştur hem dâim kılınmıştır yâ'ni hakikatleri başkadır demektir bunun gibidir fenâ-yı mâhzda söylenen Hazret-i Bayezidin; ليس في جيتي سوي الله و حلاج منصورك انا; ³⁵ kelâmı yâ'ni zat-ı ubûdiyet ve mâhiyet-i uluhiyet başkadır zîra murâd-ı şerîfleri mâhiyetimiz mâhiyet-i uluhiyete mübeddel oldu demek değildir her ne kadar mazhar-ı tam olmuşlar ise de

خاك شد صورت، ولی معنی نشد هر که گوید شد، تو گویش: نی نشد

Bu eşya-yı mezkurenin eğerki sûreti hak oldu ve mâhv oldu velâkin hakikati mâhv olmadı yâ'ni fakat sûreti gidip bir oldu ve hakikatleri bir olmadı zîra her birisi kendi mâhiyetinde olarak öbüründen mümeyyizdir bu kelâm malumunuz oldu ise her kimesne ki ishad yolundan mâhiyetler bir oldu diye söylersin onu rû için dike senin dediğin gibi olmadı hata ettin yine bu beyitten murâd-ı şerîfleri mâhiyet-i ubûdiyet mâhiyet-i uluhiyete münkâlib olmadı demektir.

در جهان روح هر سه منتظر گه ز صورت هارب و گه مستقر

Üçü dâhi cihan-ı âhirete gitti orada her üçünün rûhu muntazırdır bunların hâli kah sûretten firar edicidir ve kah emr-i bâri ile sûrette müstakirdir.

امر آید: در صور رو، در رود باز هم ز امرش مجرد میشود

Hak Te'âlâdan emr gelir ki sûretlere git bunlar dâhi emre ita'at edip giderler yine Mevlânın emrinden sordûn mücerred olurlar.

پس، "له الخلق" و له الامرش بدان خلق صورت، امر جان راکب بر آن

böyle olunca 'âlem sûret ve dâhi 'âlem emr-i hakdır böyle bir kale Allahu Te'âlâ ³⁶ bu ayet-i kerimede halkdan murâd bu sûret-i 'âlemidir emirden

³⁵ 'cübbemin içinde Allah'dan başkası yok. Hallâc-ı Mansur'un ene'l hak demesi'

³⁶ Dikkat edin yaratmakta hükmetmekte Allah'a aittir. Âraf Suresi 54. ayet

murâd cân ‘âlemdir yâ’ni ‘âlem-i sûret ve ‘âlem-i ervah Allah Te’âlânın yed-i kudretindedir demek olur mısra'-ı saninin mânâsı halk-ı ‘âlem sûrettir ve emr-i ‘âlem cânıdır bu ‘âlem sûretin üzerine râkibdir emr-i bâri ile

راکب و مرکوب در فرمان شاه جسم بر درگاه و جان در بارگاه

Rakîb olan ‘âlem-i cân ve merkub-ı aleyh olan sûret-i ‘âlemi ikisi dâhi Allah Te’âlânın fermânına ita'attedir lâkin cism ve sûret kapıdadır ve cân bargâh-ı vâlâdadır bu cihetten rûhun mertebesi âlidir dergâh büyüklerin kapısına ve bargah padişahların sarayına ve otağına ıtlak ederler.

چونکه خواهد کآب آید در سبوی شاه گوید جیش جان را که: ارکبوا

Çünkü Mevlâ

(9 b)

ister ki âb gibi rûh desti gibi cisme gele Allah Te’âlâ Hazretleri o halde cân askerine emir buyurur ki ecsam atlarına süvar olunuz ervah dâhi emre imtîsal ederler.

باز جانها را چو خواهد بر علو بانگ آید از نقیبان که: انزلوا

Yine Mevlâ çünkü cânları ‘âlem-i bâlâyâ ister melaike-i kirâmdan ervaha sada gelir ki ecsamdan nâzil olunuz bu emr dünyada vakt-i nevme ve vakti yakazaya verilse mümkündür yahud dünyaya tevellüd etmeye ve vakt-i mevte ve yine kâbirden kalkmak vaktine verilse yine olur nakibandan murâd me'mur olan meleklerdir.

بعد از این باریک خواهد شد سخن کم کن آتش، هیزمش افزون مکن

Bundan sonra söz ince ve dakik olmak ister yâ’ni ölür ateşi az eyle ince sözü eksik eyle onun odûnunu ziyâde eyleme ki parlar.

تا نجوشد دیگرهای خرد زود دیگر ادراکات، خرد است و فرود

Hatta hıred olan dik ukul tez kaynamasın ve ahmaklara şaşmak gelmesin zîra nâsın ekserisinin ukulü azdır ve aşâğı mertebededir ya itiraz ederler yahud kâbul ederler ise gâlât anlarlar dilhâda vâki' olurlar dik dal'ın kesriyle hakden masnu' çömleğe derler.

پاک سبحانی که سیبستان کند در غمام حرفشان پنهان کند

Cemi' nekayisden münezzeh ve müberra bir Allah'dır ki bir elma bahçesi halk eder ve o elma bahçesini bulut gibi olan harf içinde saklı eyler batından bî-behre olanlar fakat harfleri görürler ve o harfler içinde mevcut olan elma gibi manâları görmezler işte böyle settar bir Mevlâdır ezcümle Kur'ân-ı Kerim bir sîbtan mânâsınadır ki elfâz-ı şerîfesi onu setr etmiştir ulemâ-i zâhir sib manâları bundan naşi görmezler fakat ehl olanlar görürler Sübhan bu makamda ism-i bâridir gamam gaynın fethiyle buluta derler bu makamda perde ve hicâb mânâsı murâd olunur.

زین غمام صوت و حرف و گفت و گوی پرده ای، کز سیب ناید غیر بو

Bu sûret ve harf ve kal ve kıyl gamamı ile setr olunduğundan bunlar bir hicâbdır ki sib mânâsan kokunun gayrı bir nesne gelmez yâ'ni ehl-i zâhir ulum-ı kâliye ile batın elmâlârından yemezler ancak bir râyiha istişmam ederler demek isterler.

باری، افزون کش تو این بو را به هوش تا سوی اصلت برد بگرفته گوش

Bâri ey ehl-i zâhir bu kokuyu akl ile ziyâde çek ki hatta seni kulağından tutmuş olduğu halde o râyiha aslı olan elmâ-yı batını tarafına iletsin bazı ulemâ elfâz-ı Kur'âniyeye ve manâ-yı zâhirisine aklını güzelce verirler bu cihetten râyiha-i sib ma'na

(10 a)

iyice dimağına gider akıbet böyle ‘âlem derviş olur lâkin bazısı ale'l-umya istişmam eder bu cihetden zâhir-bin olmakda sâbit olur.

بو نگهدار و بپرهیز از زُکام تن بیوش از باد و بودِ سردِ عام

Rayiha-i sib manâyı iyi hıfz ile ve dimağıni zükkamdan sakla ve rüzgardan tenini ört ve dâhi dūnyanın hasının ve âminin vücudūndan kendini sakla bu sûrette zükkam olmazsın ve iyi iştımam edersin o koku ile asıl sîbi bulursun bu ve bu makamda vücud demektir hasdan murâd dūnyanın ümerasıdır ve âmdan murâd bayağı adamlardır.

تا نینداید مشامت از اثر ای هواشان از زمستان سردتر

Hatta hâs u âm senin dimağıni eserinden sıvamasın ve seni zükkam etmesin ey derviş bu has u âmin rüzgarı mevsim-i şitânın rüzgarından ziyâde su kadar elbet insanı zükkam eder malum ola ki zükkam bürûdetin dimağa te'sirinden hâsıl olur.

چون جمادند و، فسرده و، تن شگرف میجهد انفاسشان از تل برف

Çünkü ehl-i dūnya cemâddırlar ve donmuşurlar ve tenleri ölüdürler bunların kefenleri kar tepesi gibi olan vücutlarından bârid olduğu halde insanın üzerine sıçrar tel te'nın fethiyle ve lam müşeddede ile yığın ve tepe demektir. Çünkü zemin vücudūn bu kardan kefen örtünür Çelebi Hüsameddin gibi bir zâtın güneş gibi kılıcını kendine vurduğu iyilerin yanına var ki güneş gibi hararetle feyizleriyle ehl-i dūnyadan gelen bürûdet bedeninden zail ola.

هین بر آر از شرق سیف الله را گرم کن ز آن شرق این درگاه را

Âgah ol maşrık gibi zâtdan seyf-i ilâhîye benzeyen himmeti ve feyz-i bâri hâsıl ile ve bu dergâh-ı vücudūnu o şarkın güneşinden sıcak ve hararetle ile

برف را خنجر زند آن آفتاب سیلها ریزد ز کُها بر تُراب

Vücutûnda olan kara o âfitâb-ı feyz-i evliyâ hançer vurur yâ'ni eritir demektir selleri dağlardan toprak üzerine döker hâsılı ehl-i dünyanın mukârenetten gelen ziyâli himmet-i evliyâsından ve men' eder demek olur.

زانکه لا شرقی و لا غربیست او با منجم روز و شب حربیست او

Zîra feyz-i evliyâ şarkı olmayan ve garbı olmayan zeytin tanesinin yağı gibi gâyet âlâ ve nafi'dir bu dane-i zeytin şol zeytindir ki ağacın tepesinde olur güneş şark vakti ve garb vakti ona isâbet eder şarkî zeytin ağacın yanında şark tarafında olur garbî yine ağacın yanında garb tarafında olan zeytindir şarkîye zevâle dek ve garbîye ba'de'z-zevâl âfitâb dokunûr bu cihetten

(10 b)

Onlardan hâsıl olan yağlar pek âlâ olamaz amma tepede olan zeytin ki lâ-şarkî velâ garbîdir dâima şemsin isâbetinden hâlî değildir. Benâbirin doğunu gâyet âlâdır işte himmet-i evliyâ lâ şarkî velâ garbî olan zeytinin yağı gibidir buyururlar ve bu feyz-i evliyâ ilm-i nücûma âlim olan ehl-i nücûm ile dâima cenge mensubdur zîra evliyâ-yı kirâmın îtikâdı ile ehl-i nücûmun îtikâdı birbirine muhâlifdir çünkü ehlullah cümle te'sirâtı mevlâya verirler ve ehl-i nücûm felâ sigadan olmakla te'sirâtı kevâkibe verirler bu eelden çünkü mensub olurlar nitekim şimdi tafsili gelir.

که چرا جز من نجوم بی هدی قبله کردی از لنیمی و عمی ؟

Öyle diyerek cenkte der ki niçin benden gayrı bî-hüdâ olan yıldızları denâ'etin sebebiyle ve hakikat-i hâle körlüğünden için kıble eyledin nücûm-ı bî-hüdâdan murâd seb'a-i seyyâre ve sâir kevkeblerdir hüdâ yıldızlarından murâd evliyâ-yı kirâm kaddesallahu teâlâ esrârahüm hazretleridir nitekim hadis-i şerîfte اصحابی کالنجومی بایهم اقتدیتم اهتدیتم³⁷ varid olmuştur.

³⁷ Ashâbım yıldızlar hibidir. hangisine uysanız sizi hidâyete çıkartır. Feyzu-l Kadir 4,76; Camiu'l-İlm 2/91

ناخوشت آید مقال آن امین در نبی که لا أحب الأفلین

Ol mertebede kible eyledik ki hatta sana ol ümmînin Kur'ân-ı azîmde olan lâ uhibbül-âfilin kelâmı hoş gelmedi ümmîden murâd Hazreti İbrahim Aleyhisselamdır bazısınca da nâ hûşed âyed vâki olmuştur mânâsı sana nâhoş gelir demek olur menkuldür ki İbrahim Aleyhisselam kavmine ibadet ettikleri asnamın uluhiyete layık olmadığını tâlim için gece olup bir tâbdar yıldız zâhir oldu ise ol kevkebe hezar bî buyurub kavmine esmâ ettiler ba'de o yıldız gurûb ettikde hezar bî kelâmından rücu' edip ve o nücûmun râb olduğunu inkâr ederek lâ uhibbül-âfilin buyurdular yâ'ni ben zail olanları ve daim ve berkarar olmayanları kendime tanrı itti haz etmeye muhâbbet etmem zîra gârib ve zâil olanlar ve bir halden bir hâle intikal edenler ulûhiyete münâsib değildir demektir ve bu kelâmları kavmini dâvete memur olmazdan mukaddemdir bundan sonra kameri görüp ona dâhi böyle buyurdular gurûbu vaktinde ondan dâhi rücu' eylediler ve yine şemsin hakkında böylece vâki olmuştur nitekim sure-i en'amda beyân buyurulmuştur.

از قرح، در پیش مه بستنی کمر ز آن همی رنجی ز انشق القمر

yine ehl-i nücûma ve felâsifeye ta'n için ve îtikâdlarını takbih için buyururlar ki Ey felsefî sen mâhın önünde kavs-ı kuzehden ubûdiyetini ve kevâvkibe muhabbetini izhar için kemer bağlamışsın ve kendini kul

(11 a)

etmişsin bundan için ³⁸اقتربت الساعة وأنشأ القمرُ ayet-i kerimesinden dilgirsin zîra kamerin inşıkakını layık görmeyip tecvîz etmez oldûn kamer senin indinde gâyet uludur ve bir kimesnenin yine senin indinde onu münteşak etmeye kudreti yoktur halbuki senin dediğin gibi olmayıp fahr-i 'âlem Muhammed Mustafa Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem müsebbiha-i şerîfesiyle onu yarmıştır ve bu inşıkak maddesi nısf-1 katı' ile muhatâbdır ve bu nısf-1 şerîf dâhi te'vili kâbil değildir bazıları

³⁸ (kıyamet) saati yaklaştı ve ay yarıldı. Kamer Suresi 1. ayet

inşikaku'l-kamer nazmını sinşakka'l-kamer ile te'vil edip mecaz yoluna gitmişler ise de bu te'vil hatadır zîra şaz olarak ve kad inşakka'l-kamer kıra'eti vardır zîra kad kelimesi mazmun cümleyi tahkik içindir ve zaman-ı mâzide vuku'una delalet eder.

منکری این را که "شمسُ کَوْرَت" شمس پیش توست عالی مرتبت

Ey felsefî sen iza's-şemsi küvvirat nazm-ı celîlinde beyân buyurulmuş olan şemsin kıyamete karîb nûrunun zevâliyle tay olunmasını ve tekvîrini münkir olmuşsun zîra şems senin indinde âlâ mertebededir ve kendinden nûrun zevâli mümkün değildir tekvîr devirmek mânâsındır.

از ستاره دیده تصریفِ هوا ناخوشت آید "إِذَا النّجْمِ هَوَى"

Ey felsefî sen havanın küre-i havada tasrifini ve hareketini yıldızdan görmüş ve hakdan görmemişsin ve bu 'âlemde sâir vukuatı dâhi kevâvkibden ve onların te'sirinden îtikâd etmişsin bu ecluden ve'n-necmi izâ hevâ nazm-ı celîlinde şemsin sükuru ve nüzûlü sana nâhoş gelir hatta dersin ki necm gurûb etmez belki feleği devr eder ve feleğin de merkurz olmakla necm gurûb etti zannedersin kevâvkibin indinde rütbesi âli olmakla ve gurûb dâhi sıfat-ı naks olmakla onların şanlarına ve âli rütbelerine layık görmezsin senin merkurzdur diye îtikâdını ve küllî fi felekin yesbahun nazm-ı celîli bâtil kılar zîra subh-ı sude üzmeye derler bu üzme merkurz olmakla muhâlif olur tasrif dönme ve hava sukût mânâsındır.

خود موثرتر نباشد مه ز نان ای بسا نانی که ریزد عرق جان

Ey felsefî mâh nandan ziyâde müessir değildir elbet nanın te'siri mâhdan ziyâdedir ey felsefî çok nan vardır ki cânın damarını kat' eder ve mevte sebep olur senin dâhi kevâvkibin te'sirine îtikâdın senin mevtine sebep olur demektir nan müessirdir diye îtikâd edenler te'siri mahsûs ve mubassır iken îtikâdları sebebiyle helâk olunca te'sirde dûn olan mâha müessirdir diye îtikâd etmek ve müessir-i hakîkiyi inkâr etmek sebep-i helâk

(11 b)

olacağı muhakkaktır ancak necat esbâba te'sir vermeyip cemi' te'sirâtı ve vukuatı Allah Teâlâ Hazretlerine vermek ile olur zîra cemi' enbiyânın ve evliyânın îtikâdları bunun üzerinedir nanda te'sir-i azîm var iken te'siri nana vermek ma'fu olmayınca te'siri gâyetde vazih olmayanı mü'essir îtikâd edip hakkı feramuş etmk sebab-i helâk olacağı ulviyetde olduğu mahall-i şübhe değildir.

خود موثرتر نباشد زُهره ز آب ای بسا آبا که کرد او تن خراب

Tahkik zühre yıldızı ebeden ziyâde mü'essir değildir zîra ebin te'siri ve harareti kat' etmesi mahsûs ve mubassırdır lâkin necm zührenin felek-i râbi'de olmakla te'siri indimizde mahsûs ve mubassır değildir ey kimesne çok su vardır ki o savtını harâb eyledi yâ'ni âbın te'siri mahsûs iken te'siri âba verip ve âb kat'-ı hararetd müessirdir diye îtikâd edip mü'essir-i bâri te'âlâ olduğunu feramuş eyleyenler bu îtikâd sebebiyle helâk oldular zührenin te'siri indimizde maznun iken ve âbın te'siri gibi te'siri maktu' değil iken zühre mü'essirdir îtikâdıyla te'siri zühreye verip hakkı feramuş edenlerin rûz-ı cezâda helâkı ulviyettedir demek olur.

مهر او در جان توست و پند دوست میزند بر گوش تو بیرون پوست

Ey müneccim o yıldızların muhabbeti senin cânında caygirdir bu cihetten dostun nâsihatı senin kulağına derinin taşrasından vurur ve kulağının içine asla te'sir etmez bu cihetten nâsîh sözü dinlemezsin.

پند ما در تو نگیرد، ای فلان پند تو در ما نگیرد هم، بدان

Bizim nâsihatimiz ey filan sende te'sir etmez ise senin nâsihatın dâhi bizde te'sir etmez böyle bil yâ'ni ne sen kevkebe te'sir yoktur diye itikad edersin ve mü'essir Allah Teâlâdır dersin ve ne biz mü'essir kevkebdır deriz belki te'siri ancak Allah Teâlâyâ veririz bu cihetten îtikâdımız birbirine gâyet baiddir.

جز مگر مفتاح خاص آید ز دوست که "مقالید السموات" آن اوست

Cemi' zamanda bu böyledir illa ol zamanda değil olduğu me'muldür ki dosttan bir has miftah gele o miftah ile senin kalbinin kafı küşade ola o zaman bizim nâsihatimiz sende eser eder zîra semâvâtın miftahları onun yed-i kudretindedir çünkü semâvâtın kapıları olduğu Kur'ân-ı Kerimde beyân olunmuşdur. ³⁹ لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ böyle olunca miftahı ve kafı dâhi olmak iktiza eder mekâlîd mukallidin cem'idir mukallid dâhi miftah mânâsıdır an bu makamda layık demektir.

این سخن همچون ستاره ست و قمر لیک بی فرمان حق ندهد اثر

Kâne dendi ki senin nâsihatında kâr yoktur bu ecelden münce me te'sir etmemiş.

(12a)

Bu beyt ile bu suâle cevap verip buyurlar ki bu söz yıldız gibidir ve ay gibidir yâ'ni te'sirde bunlara benzer lâkin emr-i bâri ve fermân-ı ilâhî olmadıkça te'sir etmez bu cihetten kusur benim sözümden değildir belki te'sirine izn-i bâri olmadığındandır. Kur'ân-ı Kerimin malı dâhi böylece Mevlâ izin verirse te'sir eder ve hidâyet eyler eğer izin vermez ise sami'leri dâlâlette kılar Kale Allahu Teâlâ ve nünezzilu mine'l-Kur'ân mâ hüve şigâi ve rahmete'l-mü'minin velâ yezidü'z-zâliminü'l-hisar

این ستاره بی جهت تاثیر او میزند بر گوشهای وحی جو

Bu bî-cihet sitâreye benzeyen benim kelâmım ki vardır onun te'siri vahy-i ilâhîye tâlib olan kulaklar üzerine urur zîra o kulaklar kelâmı istima'a ehliyetleri olmamakla onlara asla te'siri olmaz.

که بیانی از جهت تا بی جهت تا ندراند شما را گرگ مات

³⁹ onlara gök kapıları açılmayacak... Â'raf suresi 40. ayet

Öyle diyerek kulaklara sitâre-i nâsihat urur ki cihet-i ‘âleminden bî-cihetler ‘âlemine geliniz ve dünyadan muhallas olup ‘âlem-i gayb ehlinden olunuz hatta sizi vakt-i rihlette mevt kurdu yaratmasın mat mevt mânâsınadır.

آنچنان که لمعه در پاش اوست شمس دنیا در صفت خفاش اوست

Ancılayın ki sitâre nâsihatın inci saçıcı ziyâsı vardır dünya güneşi onun yanında ve vasfında ve hâlinde onun haffaş-ı vîrânesi gibidir yâ’ni dünya güneşi onun yanında siyah ve bî-ziyâdır ve kelâm-ı evliyâ ondan enverdir demektir.

هفت چرخ ازرقی در رقّ اوست بیک ماه اندر تب و در دقّ اوست

Yedi ma’i renk gibi görünen felek insan-ı kâmilin sitâre-i nushunun ubûdiyetindedir kevâvkib-i seyyârenin kılavuzu gibi olan mâh-ı münevveranın reşkinden sıtmada vedk illetindedir mâhın kılavuza benzemesi felek-i evvelde olup sâir seb’a-i seyyâre felek-i sânide ve felek-i sâlisde ve felek-i râbi’de olduğundan mâh cümlesinin peşinde bulunduğu cihettendir teb sıtma illetine derler titrer gibi görüldüğünden güya mâh sıtmada imiş dak dal’ın kesriyle ma’azallah bir illete denir ki insanı zayıf eder ve ciğerde zahm olmakla ciğeri dâhi mecrûh edip karını mevte îsal eder mâh dâhi bedr olduktan sonra gece be gece ince ve nahîf olur güya mâh evliyânın kelâmına reşkenden medkûk olmuş oldu.

زُهره چنگ مسنلت در وی زده مشتری با نقدِ جان پیشش شده

Yıldızı suâl için ona cenk urmuştur ve bahşiş ve ihsan alayım diye saz çalmıştır ehl-i hey’et zihre yıldızı saz çâlâr derler ve kucağına resminde saz verirler müşteri yıldızı dâhi nakd-i cânını eline alıp evliyânın huzuruna gelip nakd-i cânıyla evliyânın kelimâtına

(12b)

müşteri olmuştur.

در هوای پای بوس او زُحل لیک، خود را می نبیند آن محل

Zahl ki seb'a-i seyyârenin birisidir ve yedinci felektedir evliyânın elini öptek sevdasındadır ve himmetlerini almak fikrindedir lâkin kendini huzur-ı evliyâyâ varmaya layık görmez in mahalden murâd huzûr-ı ârifîyedir ve bir layık kelimesi bu makamda mukadderdir lik hudra layık nebînd takdirindedir.

دست و پا مریخ چندین خُست از او و آن عطارد صد قلم بشکست از او

Evliyâullâhın derdinden ve reşkenden felek-i sâdiste olan ve cellâd-ı felek tahayyül olunan merih yıldızı elini ve ayağını pare pare ve mecrûh eyledi ve kendine zahmlar urdu ve dâhi o attar ve yıldızına felek-i sânidedir ve kâtib-i felektir diye muhayyeldir evliyânın esrâr ve ahvâlini temrir edeyim diye çok kalem kırdı yine etmeye kâdir olmadı işte kevâvkib-i seyyâre evliyânın mağlûbu olmuşlardır demek olur.

با منجم، این همه انجم به جنگ کای رها کرده تو جان، بگزیده رنگ

Ehl-i nücûm ile bu yıldızların cümlesi cenktedir öyle diyerek ki ey müneccim sen cânını terk etmişsin hemen sûreti ve rengi ihtiyar etmiş sen bizim gibi renk ve arz mukulesine teveccüh edeceğine cân gibi cevher olan evliyâullaha teveccüh eyle.

جان وی است و، ما همه نقش و رقوم کویب هر فکر او جان نجوم

Asıl cân ehlullahtır ve biz cümlemiz renk ve rakamlarız evliyânın her bir yıldız gibi olan fikri biz necmlerin rûhu gibidir.

فکر کو؟ آنجا همه نور است پاک بهر توست این لفظ فکر، ای فکرناک

Evliyâda kandedir fikr belki onlarda fikir yoktur orada bütün nûrdur ve evliyâ böyle şeyden pâkdir bu fikr lafzıyla tâbir senin içindir ki anlayasın.

هر ستاره خانه دارد بر علا هیچ خانه درنگند نجم ما

Her yıldız ‘âlem-i bâlâda bir hâne ve bir burç tutar velâkin hiç bir hâneye bizim necmimiz sığmaz cân

جان بیسو در مکان کی در رود ؟ نور نامحدود را حد کی بود ؟

Tarafına olan cân mekana kaçan geder haddi olmayan nûr hadde ve nihayete kaçan olur.

لیک تمثیلی و تصویری کنند تا که دریابد ضعیفی عشقمند

Lâkin bir temsil ve bir tasvir ederler hatta aşka mensub bir zaifü'l-hal anlasın.

مثل نبود، لیکن آن باشد مثل تا کند عقل محمد را گسیل

O temsil misl ü ayn olmaz belki bir misâlcik olur hatta donmuş ve ermez olmuş akla ve ermez olmuş akla üzme eylesin misl misâlin musağğarıdır kesil üzme ve koparmak mânâsınadır misâl lafzı kafiyeye yâ'ni kesile uymak için misil okunur

(13a)

demek hâcet kalmadı.

عقل سر تیز است، لیکن پای سست زانکه دل ویران شدست و، تن درست

Aklın başı tez derilin ayağı küşektir zîra aklın kalbi vîrân olmuştur ve teni de sert olmuştur başı sert olmak adem-i ta'atten kinâyedir ayağı sert olmak râh-ı hakka gitmekten kinâyedir.

عقلشان در عقل دنیا پیچ پیچ فکرشان در ترک شهوت، هیچ هیچ

Ehl-i dünyânın akl-ı dünya ta'amını celb etmekte gâyetle müdakkiktir lâkin onların fikri şehvet-i dünyâyı terk etmekte yoktur hâsılı akılları umûr-ı dünyâyâ yarar lâkin umûr-ı âhirete kat'an yaramaz demektir.

صدرشان در وقتِ دعوی همچو شرق صبرشان در وقتِ تقوی همچو برق

Ehl-i dünyânın sadrı da'va-yı vaktinde maşrik gibi dâima ziyâ verir ve dâvâsını peyderpey eder ve kemâl-i aklına izhar eder lâkin Hak Teâlâdan takva-yı vaktinde onların sadrını yıldırım gibi tez geçer ve asla ma'asiye sabr edemezler ve ibadetin meraretine dâhi sabırları yoktur.

عالِمی، اندر هنرها خود نماست همچو عالم بی وفا وقتِ وفاست

Halkın akli hünerlerini izharda kendini gösterici ve kemâlini izhar edici bir 'âlem gibidir velâkin vefâ vaktinde 'âlem gibi bî-vefâdır vefâ vaktinden murâd ta'at vaktidir yâhut vakt-i mevttir bu beyt ile ulemâ-yı zâhiri ta'ate vefâları yoktur ve ahd-i hüdâyı şikest etmişlerdir diyerek ta'n buyurdular.

وقتِ خود بینی نگنجد در جهان در گلو و معدۀ گم گشته چو نان

Hodbinlik vaktinde halkın akli cihana sığmaz ve bu mertebede büyük olur lâkin ta'at vaktinde boğazda ve midede ekmek nice kaybolur ise öylece kaybolur ve ubûdiyete asla yüzü yoktur.

این همه اوصافشان نیکو شود بد نمائد، چونکه نیکو جو شود

Çünkü ehl-i ukûlu ve akıllarını zem buyurdular ise kâne dendi ki bu ehl-i ukûl iyi olurlar mı ve tarîk-i hakka gelirler mi bu beyt ile cevap buyururlar ki bunların bu vasıfları güzel olur ve bunlarda asla çirkin nesne kalmaz çünkü bunlar iyi isteyici olurlar yâ'ni bir insan-ı kâmilin yanına varıp ona iradet getirirler ise ve rah-ı hakka sâlik olurlar ise o zaman cümle fenâ huyları iyi huylara mübeddel olur ve illa böyle fenâlıkta kalırlar.

گر منی گنده بود همچون منی چون به جان پیوست یابد روشنی

Eğer benlik ve darlık insan nutfesi gibi kokmuş olur ise ve murdar ise çünkü meni câna ulaştı ve bir hatunun rahmine vâsıl oldu o nutfe rûşenlik bulur yâ'ni hayat bulup nutfe iken ve mertebe-i cemâdda iken insan mertebesine erer.

(13b)

demektir evvelki meni benlik mânâsınadır ve ikinci meni nutfe mânâsınadır hâsılı nutfe murdar iken bir avrata mukârenetle insan olduğu gibi benlik dâhi her ne kadar murdar ise insan-ı kâmile mukârenetle insan olur buyurmak isterler bu beyt mâkablîne temsil olarak buyurulmuştur.

هر جمادی کاو کند رو در نبات از درختِ بختِ او روید حیات

Yine bir misâl-i âhir buyururlar ki her cemâdına yüzünü nebata eyler kendinin şecere-i bahtından hayat biter ve zâhir olur mesela bir çekirdek ya hububattan bir dane zemine vâki' olsa işte bu sûrette nebata müteveccih olmuş olur o çekirdek yâhut o hâbbe namiyata mülhak olmakla hayat bulmuş ve cemâdilin mertebesinden hâlâs bulur bunlar cemâdillikten hâlâs bulunduğu gibi varlık sâhibi dâhi iyilere mukârenetle hayat bulur demek olur.

هر نباتی کاو به جان رو آورد خضروار از چشمه حیوان خورد

Yine bir misâl-i âhir ile temsil edip buyururlar ki her nebat nev'inden olan nesne çünkü cân sâhibine müteveccih olur yâ'ni insan onu ekl edip mîdesine idhal eder Hızr-i Âliyyü'l-islam gibi âb-ı hayat çeşmesinden su içer ve hayat-ı ebediye bulur nebat insana mukârenetle eczâ-yı bedeniyesinden olup insandan cüz olduysa fâsıklar dâhi iyilere mukârenetle merd-i kâmil olurlar demektir.

باز، جان چون رو سوی جانان نهد رخت را در عمر بی پایان نهد

Yine bil ki insanın cânı cânan gibi olan insan-ı kâmile teveccüh eder kendi meta'-ı vücûdunu ömr-i bî-payana ve hayat-ı ebediyye kor hâsılı rûh-ı insanî insan-ı kâmilin rûhuna mukârenetle insan-ı kâmil olur ve devlet-i dâreyne vâsıl olur demektir hemen kâmillere mukârenetle sa'y ve ihtimâm eyle demek olur.

سؤال ساءلي از مرغ بر سر ربض شهري نشستہ باشد

Burası bir sâilin suâli beyânındadır bir kuştan ki bir şehrin kalesi duvarına oturmuş olur.

سر او فاضلترست و عزیزیا دم او

O kuşun başı mı efdaldır ve ziyâde azizdir yâhut kuyruğu mu ?

وجواب دادن واعظ ساءل را بقدر فهم

Ve dâhi vâ'izin sâile cevap vermesi beyânındadır sâilin fehmi ile râbz ra'nın fethi ve ba'nın sükunetiyle şehrin kalesi duvarına derler.

واعظی را گفت روزی سائلی کای تو منبر را سنی تر قابلی

Bir vâize bir gün bir sâil dedi öyle diyerek dedi ki ey vâiz sen minberin ve kürsünün ziyâde âlî

(14a)

bir kâili olmuşsun.

يك سؤال استم، بگو ای ذو لباب اندر این مجلس سؤالم را جواب

Benim sana bir suâlim vardır ey akıllar sâhibi olan vâiz bu mecliste benim suâlime onun cevâbını söyle dedi.

بر سر بارو یکی مرغی نشست از سر و دُمَش، کدامین بهتر است؟

Şehrin kalesinin burcu üzerine bir kuş oturdu o kuşun başından ve kuyruğundan hangisi iyidir ve efdaldır.

گفت: اگر رویش به شهر و دُم به ده روی او از دُم او میدان که به

Vâiz dedi ki eğer o kuşun yüzü şehre ve kuyruğu karye tarafına ise onun yüzü kuyruğundan efdaldır.

ور سوی شهر است دُم رویش به ده خاک آن دُم باش و از رویش بجه

Eğer kuyruğu şehir tarafınadır ve onun yüzü köy tarafınadır böyle ise o kuyruğa hâk-i pây ol ve onun yüzünden sıçra ve fâriğ ol dedi.

مرغ را پر میبرد تا آشیان پر مردم همت است، ای مردمان

Kuş kanadı ile yuvasına dik uçar insanın dâhi kanadı ey adamlar kendinin hamiyettir bu cihetten el-mer'ü yatir bî-himmete denmiştir hâsilî insanda halî himmet olunca olmayacağı yoktur demektir uluvv-i himmet ehem ve elzem olduğu ve alî himmet ile merâtib-i âliyeye insanın vâsil olacağı kudvetü'l-muhakkikîn Seyyid-i Sened Kuddüse Sırrahu Hazretleri mutavvel hâşiyesinde şu kıt'a ile beyân buyurmuşlardır hakka ki lâtîf kıt'adır

فزدن باشد بودن از همت دون باشد و اندر دل دون همت اسرار توچون باشدبر هر چه همی لرزی مید انکه همان ارزی زان روی دل عشق ارز عرش در خانء عام

bu kıt'anın mânâsı *hâne-i gâmina dünyadır onda olmak ve ehl-i dünyadan sayılmak dún olan himmetten olur yâ'ni dún-ı himmet olanlar dünya ehlinden olup 'âlem-i gayb ricâlinden ma'dud olmazlar ve dâhi dún-ı himmet olanların kalbinde Ya*

Râb senin esrârın nice olur belki olmaz ve dîn-ı himmet olan ehl-i dünyanın kalbinde senin esrârın ve hikmetin ve ma'rifetin bulunmaz her ne üzerine tutarsın ve hırs edersin bil ki ancak onu dikersin ve senin kıymetin o nesnedir bu cihetten âşıkın kalbi arştan ziyâde olur ve âli olur zîra âşıkın kalbinde Allah Teâlânın arzû-yı vîsâli vardır ve âşıkın kalbi bahsı hak imiş zîra titremesi onadır bu sûrette âşıkın kalbi arştan a'lâ olmak lazım gelir nitekim ehl-i dünyanın bahası dünyadır zîra hırsı ve titremesi dünyayadır bu cihetten ehl-i dünya hâkten süflüdür ve süfliyeti dâhi lazım gelir işte

(14b)

âşıkla ehl-i dünyanın böyle azîm farkı vardır buyurmak isterler.

عاشقی کالوده شد در خیر و شر خیر و شر منگر، تو در همت نگر

Bir âşık ki hayırda ve şerde alude olduğunu hayır ve şer ile muttasıftır sen onun hayırına bakıp ulu zan etme ve şerrine bakıp hakîr zan etme belki sen o âşıkın himmetine nazar eyle eğer himmeti âli ise ve murâdı hak ise o âşık uludur ve eğer himmeti dünya malı ise o âşık alçaktır her ne kadar ki ibadeti çok ise de.

باز اگر باشد سپید و بی نظیر چونکه صیدش موش باشد، شد حقیر

Bu beyti irsâl-i mesel tarîkiyle buyururlar ki hakîr olur zîra sayd ettiği nesne hakîr ve murdardır.

ور بود جغدی و میل او به شاه او سر باز است، منگر در کلاه

Eğer baykuş kuşu olur ise ve onun meyli vîrâneye olmayıp padişah tarafına olur ise o iki yüz doğan miktarı kıymet sâhibidir sen onun sûretine nazar etme ve onu hakîr îtikâd etme zîra meyli şah tarafına olmuştur ve saydı latiftir bunun naziri mesela tazı kelb nev'indedir velâkin çünkü geyik ve tavşan sayd eder bu cihetten muteberdir ve hakaret-i kelbiye kendinde olmaz ve yine bir misâl dâhi budur ki ashâb-ı kehfın kelbi kelb nev'indedir çünkü tâlib-i haktır ve himmeti âlidir insandan

ma'dud olmuştur ve cennete dâhi dâhil olacaktır çift cimin zammı ve gaynın sükunuyla baykuş tâbir olunan kuştur ve şe'timle muttasıftır.

آدمی بر قدر يك طشتِ خمير بر فرود از آسمان و از اثير

İnsan bir hamur teknesi kaddindedir velâkin âsumandan ve felekten kadrde ziyâde oldu esir hemzenin fethiyle ve sa' mislenin kesriyle felek mânâsınadır teş leğen demektir bu makamda tekne murâd olunur zîra ahmeri tekne de yağrur.

هیچ کَرَمْنَا شنید این آسمان ؟ که شنید این آدمی پُر غمان

O âsuman Cenâb-ı Haktan veleka kerramnâ kelâmını kendi hakkında hiç işitti mi belki işitmedi zîra veleka kerramna semâvât hakkında yoktur belki insan hakkındadır öyle kerramna ki bu aşkla dolu olan insan onu işitti ev mer'i pür gamdan müsteban olur ki mükerrem olan beni adem-i aşkla kalbleri dolu olanlar imiş ve kalbinde aşk olmayanlar veleka kerramna ve dâhil değil imiş belki ona hayvan derler gâliba ehl-i mantıkın hayvan-ı natık tâbirleri böyle ademin hakkında olmak gerektir.

بر زمین و چرخ عرضه کرد کس؟ خوبی عقل و عبارات و هوس؟

Zemin üzerine ve felek üzerine hiç bir kimse

(15a)

kendi hüsünü ve aklını ve ibarat-ı hasenesini ve aşkını arz etti mi belki etmedi zîra zemin ve âsuman bu umûr-ı mezkureden anlamazlar her ne kadar cüsseleri azîm ise de fehm olundu ki ululuk cesim olmak ile değil imiş bu hüsn ve akıl ve fesahat ve belagat ve aşk ve muhâbbet insana arz olur imiş ve bunu idrak eden ancak insan imiş böyle olunca insanın ecsâm-ı cesîm ashâbı üzerine rüchani olmak lâzım geldi.

جلوه کردی هیچ تو بر آسمان ؟ خوبی روی و اصابت در گمان ؟

Hiç sen âsuman üzerine cilve eyledin mi belki eylemedin zîra âsuman cilveden anlamaz ve dâhi yüzünün güzelliğini ve bir nesneyi zanda ve tefekkürde isâbet ettiğini asumânâ arz ettin mi belki etmedin zîra âsuman bunlardan dâhi anlamaz bunlardan anlayan ancak insandır böyle olunca insanın âsumânâ rüchanı lazîm geldi mısra-ı sâninin âhirini kaf'ın fethiyle yay mânâsına olarak keman okumak dâhi mümkündür mânâsı attığın okta isâbet ettin mi asumânâ arz ettin mi demek olur.

پیش صورتهای حمام، ای ولد عرضه کردی هیچ سیم اندام خود ؟

Yine bir misâl-i âhir dâhi buyururlar ki hamam sûretlerinin önünde ey oğul kendinin gümüş gibi tenini onlara arz ettin mi belki etmedin zîra hamam sûretleri her ne kadar cesîm iseler de bi-rûh ve bî-akıl oldukları cihetten sim endamlarını onlara arz etmezler bundan dâhi fehm olundu ki hüner cesamet ile değil imiş velâkin sen ey güzel.

بگذری ز آن نقشهای همچو حور خلوت آری با عجوی نیم کور

O hûr gibi hamam nakışlarından geçersin ve onlara arz-ı hüsn etmezsin belki yarım görür gözünün feri gitmiş ve nûru zail olmuş bir acûze hüsnünü arz edersin.

در عجزه چیست کایشان را نبود ؟ کاو تو را با نقشها با خود ربود

Acep kocakarı da ne hüner var idi ki nukuş-ı hamamiyyede yoktur zîra seni nukuş-ı hüsne-i hamamiyeden o koca karı kendine kaptı ve seni cezb etti bu beyt suâldir cevâbı mâba'dinde gelir.

تونگونی، من بگویم در بیا ن عقل و، حس و، درک و، تدبیر است و جان

Sen söylemez isen ben beyânda sana söylerim acüzde akıl ve hüsn ve anlamak ve tedbir ve cân vardır lâkin hamam sûretinde bunlar yoktur benâbirin acûze kendini arz edersin ve sûretlere arz etmezsin.

در عجزه جان آمیزش کنیست صورت گرمابه ها را روح نیست

Kocakarıda cismine ihtilat edici cân vardır lâkin hamamların sûretinin cânı yoktur böyle ise şeref ve fazilet rûh iledir işte insanın semâdan ve arzdan ve cibalden eşrefîyeti

(15b)

rûh ile ve akıl ile ve ilm ile olup ve heykel-i mahsûsasıyla ve sâir şey ile olduğu tahakkuk eyledi mâlum ola ki acûz koca karıya lûgat-ı Arabda derler kale Allahu Teâlâ vâlid ve ona acûz ve kale Teâlâ ve kalet acûz akim acem lugatlerine nakl için âhirine bir ha getirip acûze derler bu ha'ya nakliye denir göze gelmesinin âhirinde olan ha gibi bu sûrette acûz bila ha-i Arâbidir ve acûze ha-i nakliye ile Farsidir.

صورت گرمابه گر جنبش کند در زمان از صد عجزت بر کند

Hamamın sûreti faraza hareket eyler ise o zamanda o sûret seni o koca karının meylerinden hâlâs eyler zîra hamam sûreti gâyette güzeldir.

جان چه باشد؟ با خبر از خیر و شر شاد از احسان و، گریان از ضرر

Cân ne olur ve cânın mâhiyeti nedir burası suâldir hayırdan ve şerden agah ve hâberdar olan nesnedir burası cevaptır ve dâhi cân ihsan ile şad oluna ve zarardan giryan ve müteessir oluna derler yoksa hayrı ve şerri bilmez ve ihsanı ziyândan fark etmez ona cân denmez avam nasın cânı gibi.

چون سر و ماهیت جان مخبر است هر که او آگاه تر با جان تر است

Çünkü cânın sırrı ve hakikati hâberdir ve ona halktan ibarettir böyle olunca her kimesne ki ziyâde agahtır ziyâde cân sâhibidir demektir.

اقتضای جان چو ای دل آگهیست هر که آگه تر بود جانش قویست

Cânın iktizası çünkü ey gönül agah olmaktır böyle olunca her şahıs ki ziyâde agahtır onun cânı ziyâde koyudur.

خود جهان جان سراسر آگهیست هر که بیجانست از دانش تُهیست

Tahkik-i cân ‘âlemi baştan başa agahlık ‘âlemdir her zat ki cânsızdır hikmet-i ilâhîye ve maârif-i râbbaniyeden hâlidir zîra bunlar cânı olanlarda olur.

روح را تاثیر، آگاهی بود هر که را این بیش، الهی بود

Rûhun te’siri kalbe ve vücuda agahlık olur her kimesneye ki bu te’sir ziyâde olur o gönül hakka mensup olur hülâsa-i kelâm agahlık kimde ki çoktur o kimesne agahlıkda kendinden dûn olandan efdal olur demektir.

چون خبرها هست بیرون زین نهاد باشد این جانها در آن میدان جماد

Çünkü bu ‘âlemin tâb'ından taşra ve bu ‘âlemden hariç hâberler vardır bu ‘âlemde agah olan cânlar o ‘âlem-i gaybın meydanında cemâd gibi olur zîra o ‘âlemin hâberini bilmezler ve o ahbar-ı gaybiye bu hâberlerden âlâdır bu sûrette o ‘âlemin ricâli bu ‘âlemin ricâlinden efdal olur

(16a)

جان اول مظهر درگاه شد جان جان خود مظهر الله شد

Evvelki cân dergâh-ı Hüdânın esrârına mazhar oldu evvelki cândan murâd bu ‘âleme mensub olan cânıdır cânın cânı tahkik Allah Teâlânın esrârına mazhar oldu cânın cânından ‘âlem-i gayba mensub olan evliyâ-yı kirâmın mazhar-ı sırr-ı Muhammedi olan ervah-ı kudsiyeleridir.

آن ملايك جملہ عقل و جان بُدند جان تو آمد كه جسم آن شدند

O melekler cümlesi akl u cân ederler çünkü onlara ‘âlem Aleyhisselama mukârenetten için bir yeni cân geldi öyle cân ki o akl u cân olan melekler o yeni gelen cân cisim makamında oldular.

از سعادت چون بر آن جان بر زدند همچو تن آن روح را خادم شدند

Melekler saadetten için çünkü o cânâ kendilerini vurdular te gibi o cânın hadimi oldular işte ‘âlem-i gayba mensub olan cân-1 sani böyle şeref sâhibidir demektir.

آن بلیس، از جان از آن در پرده بود يك نشد با جان كه عضو مُرده بود

O iblis cân gibi olan Hazret-i Ademden o sebepten başını iletmiş idi ve cân ile berâber olmamış idi zîra bedenden kat olunmuş uzuv mürde gibi idi uzuv-1 mürdede rûh olmaz ibliste dâhi bu ecelden rûh olmadı.

چون نبودش آن، فدای آن نشد دست بشکسته مطیع جان نشد

Çünkü iblise cân yok idi benâbirin cân gibi Ademe feda olmadı sen iblisin bu hâline ta'accüb etme zîra bedenden cüda olmuş el cânâ itaat edici olmadı iblis dâhi dest-i işkeste gibidir ve bedenden cüdadır elbet cânâ itaat edici olmaz.

جان نشد ناقص، گر آن عضوش شکست كان به دست اوست، تاند کرد هست

Eğer o cânın uzvu şikest oldu ise cân nakıs olmadı zîra uzuv cânın elindedir ve onu var eylemeye kadirdir ve cânın uzva asla ihtiyacı yoktur demektir lâkin uzv-1 cânâ her halde muhtaçtır.

سِرّ دیگر هست، کو گوش دگر ؟ طوطیی کو مستعد آن شکر ؟

Burada bir gayrı sır vardır bir gayrı kulak ki o sırrı nakl ve beyân edeyim hani bir tuti ki o şekerini yemeye isti'dad sâhibi ola.

طوطیان خاص را قندی است ژرف طوطیان عام از این خود بسته طرف

Has tutilerine birdir yek şeker vardır ki âm tutileri o şekerden tahkik gözü bağışlanmıştır.

کی چشد درویش صورت ز آن نکات؟ معنی است آن، نی فعولن فاعلات

(16b)

O zekattan ve o pâklikten fakat sûreti derviş olan kaçan tadar ve telezzüz eder belki edemez zîra bu sır diğer mânâ kâbilindendiz vezn ve elfaz kâbilinden değildir.

از خر عیسی دروغش نیست قند لیک، خر آمد به خلقت که پسند

Kâne dendi ki sûret-i dervişinden sırr-ı diğeri niçin diriğ edersiniz bu beyt ile bu suâle cevap verip buyururlar ki İsa Aleyhisselamdan şeker ve diriğ değildir lâkin eşek kendi hilkatinden saman yeginci geldi ve şekere iltifat etmez ve indinde makbul olmaz bu ecluden sırr-ı diğeri söylemedik bu beytte fakat sûreti derviş olanları Hazreti İsaye teşbih buyurdular bu teşbih min vech-i medh olur ve min vech-i zem olur medh şu cihetten olur ki İsa Aleyhisselama muzaf oldu zem şu cihetten olur ki her ne kadar Hazreti İsaye muzaf ise yine hürdür ve hürlük mâhiyetinden çıkmadı sûret-i derviş dâhi ehlullah kisvesinde olduğu cihetten memduhtur velâkin sûretle derviş olmayıp hakikatte bayağı adam gibidir bu cihetten Hazreti İsaye teşbih gâyet latif vâki olmuştur.

قند، خر را گر طرب انگیختی پیش خر قنطار شکر ریختی

Şeker merkep için eğer meyl ve rağbet hâsıl etmiş olsaydı merkebin önüne bir kantar şeker yesin için dökülür idi velâkin merkebin asla şekere meyli yoktur her ne kadar Hazreti İsa ise de.

معنی "نُخْتِمَ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ" این شناس، این است ره رو را مُهم

El yevme nahtimu alâ efvahihi nazm-ı celîlinin mânâsı bunu anla sâlik rah-ı hüdâ olana böyle anlamak ehem ve elzemdir yâ'ni hatm-i fem âhirette olacaktır böyle anlama zîra böyle anlamak kendine azm muzır olur bu hatmi dünyada vâkidir diye idrak etmek lazîmdir.

تا ز راهِ خاتم پیغمبران بو که برخیزد ز لب ختم گران

Hatta peygamberlerin hatemi Hazret-i Muhammed Mustafa Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemin yolundan ola ki bir kâmilin himmetiyle lebinden bu mihr-i giran yukarı kalka eğer âhirete verir ref olmasına sa'y etmez bu cihetten kendine muzır olur kâne dendi ki böyle hatimler bu yolda ref olunduğu var mıdır bu beyt ile cevap verip buyururlar ki.

ختمهائی کانبیا بگذاشتند آن به دین احمدی برداشتند

Bir hatimleri ki enbiyâ-yı izam terk ettiler ve çare bulmadılar onu Hazreti Ahmede mensub din de evliyâsı kaldırdılar zîra bu dinde avn-i bâri ile evliyâ-yı ümmeti saye-i Resul-i Kibriyada her şeye çare ve derman buldular.

قفلهای ناگشاده مانده بود از دم "إِنَّا فَتَحْنَا" بر گشود

Açılmış olan kilitler kalmış idi innâ fetahnâ destinden açıldı yâ'ni vacib-i Te'âlâ Hazretleri sure-i fetihten innâ fetahnâ ile fetahnâ mübinan nazm-ı celîlinde buyurduğu fetihten murâd nâ-kisvede olan kafillerin fethidir demektir eğerki mânâ-yı zâhîrisi Mekke fethine tahsis olunmuştur lâkin Hazreti Mevlâna Kudduse sirrahu cümle umûr-ı müşkilenin feth ve küşadına ta'mim buyurdular feth-i Mekke dâhi umûr-ı müşkileden olmakla ona dâhi şümulü mukarrerdir.

او شفیع است، این جهان و آن جهان این جهان در دین و، آنجا در جنان

Hazreti Muhammed Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem bu dünyada ve cihan-ı âhirette böyle olunca şefa'at edicidir bu dünyada din semtine gitmeye şefa'at eder yâ'ni hidâyette olsunlar için ümmetine Cenâb-ı Haktan şefa'at eder cihan-ı âhirette dâhi cennetler semtine gitmek için şefa'at eder zi ze'-i mu'cemenin kesriyle ve ya'nın sükunuyla cânib mânâsınadır cinan cim'in kesriyle cenetin cem'idir.

این جهان گوید که: تو رهشان نما وآنجهان گوید که: تو مهشان نما

Bu dünyada Fahr-i 'âlem Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem buyururlar ki Yarâb sen bu dünyada benim ümmetime yol göster yâ'ni sırat-ı müstakime delalet ile cihan-ı âhirette buyururlar ki Yarâb sen benim ümmetimi cennete idhal ile ve cennette onlara mâh cemâlini arz eyle bu beyt sebkat eden beytin mi'elindedir.

پیشه اش اندر ظهور و در کمون اهد قومى، انهم لا يعلمون

Hazreti Muhammed Sallallahu Aleyhi Vesellemin sanatı ve adet-i şerîfesi zâhirde ve batında ehad kavmi innehum lâ ya'lemun diyerek şefa'at ve münacat idi menkuldür ki Uhud gazasında Fahri Kainat Aleyhi Ekmelü't-tahiyyat Hazretlerinin mübarek dendan-ı şerîfleri ok isâbet edip şikest olunca ve yine mübarek vech-i şerîfi küffarın adri ile taş ve ok zahmından zahmdar olup dem-i şerîfleri seyelan ettikde havf ettiler ki karşı bir gazâb ve bila nâzil olur benâbirin Allahumme ehad kavmî fe innehum ya'lemun duasını tekrar buyurup adem-i helâklarıyla şefa'at buyururlar idi.

باز گشته از دم او هر دو باب در دو عالم دعوتِ او مستجاب

Bu cihetten Fahri 'âlemin nefis-i mübarekinden her iki kapının müşkülleri açılmış oldu iki 'âlemde zîra onun duası kâbul kılınmış oldu.

بهر این خاتم شدست او، که به جود مثل او نی بود و، نی خواهند بود

Bu ecelden Hazreti Muhammed Aleyhisselam hatem-i enbiyâ olmuşlardır zîra cud ve ihsan sebebiyle onun misli

(17b)

Ne var idi ve yine onun misli olmayı dâhi ne isterler idi ve bir ferd demez idi ki ben Hazreti Muhammed Aleyhisselam olsam böyle olunca Fahri ‘âlem nübüvveti vücut ve semâhatim olmak lazîm geldi bundan sonra misli olmamakla hatem olmak lazîm geldiğini isbat makamında buyururlar ki.

چونکہ در صنعت برد استاد دست نی تو گونی ختم صنعت بر تو است ؟

Çünkü bir sanatta bir üstat cümlesine gâlip olursun ona demez mübin ki sanat senin üzerine hatm olunmuştur zîra misli bir kemâlde bir kimesnenin yok ise ona böyle derler fahr-i ‘âlemin dâhi nübüvvette ve kemâlât-ı sâirede misli olamamakla zat-ı şerîflerine hatem denir ve hatem demek şayeste olur bu cihetten hatemü'l-enbiyâ denmiştir Kale Allahu Teâlâ velâkin Resulullah ve hatemü'n-nebiyyin dest bered gâlip olur mânâsına ıstılah olunmuştur.

در گشادِ ختمها تو خاتمی در جهان روح بخشان خاتمی

Mühürler ukdeleri küşad etmekte Ya Resulallah sen hatemsin ve yine hayat bağışlayıcıların cihanında cümleden ulu ve efdal olmuş oldûn hatem ha'-i mühemmile ile cud ve semâhatle ma'ruf bir zatın ismidir bu makamda hatemden efdâliyet mânâsı murâd olunur bunların oğlu asr-ı Muhammed yine yetişip zümre-i ashâbtan oldular lâkin pederleri asr-ı saadete yetişmediler oğluna addi ben hatem derler rûh-bahşan kelimesinde olan elif ve nun edat-ı cem'dir.

هست اشارات محمد المراد کُل گشاد، اندر گشاد، اندر گشاد

Ve Hazreti Muhammed Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemin işaretleri yâ'ni yine işaret eder ise işaretleri ve neyi murâd ederse murâd-ı şerîfleri Allah Teâlânın murâdıdır ve dilediği nesne Allah Teâlânın dâhi dilediğidir bu sûrette Fahri ‘âlem bir şeye işaret ede ve olmasını matlub ede o şey olmamak olmaz demek olur bu ecelden

cümle umûr-ı müşkilenin hal olmasını murâd ederse cümlesi küşad olunmaktadır ve husule gelmektedir el-murâd bu makamda Allah Teâlânın murâdıdır demektir.

صد هزاران آفرین بر جان او بر قدم و دور فرزندان او

Nice yüz bin tahsin onun cânı üzerine olsun cândan bedel fahr-i 'âlemin kudumüne ve dâhi onun evlad-ı kirâmının devrine ve asrına olsun ferzendandan murâd e'imme-i isna aşer rıdvanullahi Te'âlâ Aleyhim ecma'in efendilerimizdir yâhut kıyamete dek gelicek evliyâ ve aktâbdır.

آن خلیفہ زادگان مُقبلش زاده اند از عنصر جان و دلش

Fahr-i 'âlemin makbul ve devlet sâhibi evladı olan hâlifeleri zat-ı nübüvvet penahinin cânı ve gönlü unsurundan

(18a)

Doğmuşlardır bundan sonra hlefa-yı evladın gayrıya ta'mim edip buyurlar ki:

گَر ز بغداد و هَری، یا از ری اند بی مزاج آب و گِل، نسل وی اند

Evladı olan hulefa eğerki Bağdatındır ve Herat şehridir yâhut Rey şehridendir her hangi memleketten ise de arada âb u gül mizacından bir nesne olmaksızın yâ'ni cisim vasıtasıyla olmayarak ve sulb-i Muhammediyeden gelmeyerek Fahri 'âlemin evladındandır.

شاخ گُل هر جا که میروید گُل است خُم مُل هر جا که میجوشد مُل است

Gül dalı her kande ki biter hem güldür şarap küpü her kande ki kaynar hamrdır yâ'ni esrâr-ı Muhammediye her kimde ki olursa o Muhammed Aleyhisselamin hâlifesidir ve evladıdır demektir zîra evlatlık sulbünden gelmek ile olmaz nitekim

Nuh Aleyhisselam inne ibni min ehli buyurunca cevâbında innehu leyse min ehlik buyuruldu.

گر ز مغرب سر زند خورشید سر عین خورشید است، نی چیز دگر

Eğer güneş mağribten tulu eder ise aynıyla güneştir gayrı nesne olmaksızın yâ'ni maşrıktan doğmaksızın demektir zîra güneş olmaya maşrıktan tulu' lazım değildir.

عیب جویان را از این دم کور دار هم به ستاری خود، ای کردگار

Ayb görücüleri bu benim kelâmımdan teb'id ile ve dâhi kendi settariyet sıfatın ile ey Mevlâ benim bu kelâmımı onlardan setr eyle ki hulefanın kadrini bilmesinler zîra husuddurlar nazarları değer.

گفت حق: چشم خفاش بد خصال بسته ام من ز آفتاب بی مثال

Hazreti Mevlâna Kuddüse Sırrahu böyle münacat edince Allah Teâlâ dâhi kâbul edip ilham tarîkiyle cevâbında buyurmuş ki huyları çirkin yarasa gibi kimselerin gözünü bî-nazir-i âfitâbdan bağışlamışım onlar güneşi görmeye kadir olamazlar malumdur ki husud kafirlerin ve münafıkların gözünden Fahri 'âlemin kemâlini kemâlini Mevlâ setr etmiştir bu cihetten اَهْدَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا⁴⁰ diyerek hezeyân söylerler idi.

از نظرهای خفاش کم و کاست انجم آن شمس نیز اندر خفاست

Nâkıs olan yarasanın nazarlarından o şems-i hakîkatin yıldızlarını yâ'ni hulefâsını dâhi sakladım ve onlardan gizlidirler filvâki evliyânın hakikatini dâhi münkirler görmezler bu cihetten kimisi mûra'idir der ve kimisi mülhid diye nam verir.

نکو هیدن ناموسهای پوسیده که مانع ذوق ایمان و دلیل ضعف صدقتند و راه زن صد هزار ان ابله نادان

⁴⁰ Allahın resul olarak gönderdiği bu mu? Furkan Suresi 41. ayet

Burası çürümüş ve kâbih olan arları müzemmetin beyânındadır öyle arlar ki imanın zevkine mani olur ve dâhi kişinin sıdkının zaafına delildir ve dâhi yüz bin ahmakın yolunu o namus örücüdür.

(18b)

ancılâyın ki o muhannesin koyunlar rehzeni olmuş oldular ve dâhi o muhannes koyunların miyanından geçmeye kadir olmadı ve dâhi muhannesin cevâbından suâl etmesi beyânındadır ki senin bu koyunların acâba beni ısırır mı çoban dâhi cevâbında dedi ki eğer sen insan isen ve dâhi sende insaniyet damarı var ise cümle koyunlar sana fedadır ve eğer sen muhannes isen her bir koyun sana bir ejderha gibidir bir gayrı muhannes dâhi vardır ki çünkü koyunları görür o halde geri döner ve çoban suâle vakti olmaz muhannes korkak kimseye derler ha'-i mu'ceme ile tef'il bâbında ism-i mefuldür evvelki muhannes ikinci muhannesten iyidir ve yektir zîra Kösfend onu görünce firar etmedi ve çobandan keyfiyet-i hâli suâl eyledi ikinci muhannes gâyetce ceban olmakla koyunları gördüğü anda havfindan kararı firara tebdil eyledi.

ای ضیاء الحق حسام الدین بیا ای صقال روح و سلطان الهدی

Ey Hakkın ziyâsı Hüsameddin gel ey rûhun cilasının sebebi ve dâhi hidâyetin sultanı zat-ı şerîf gel

مثنوی را مسرح و مشروح ده صورت امثال او را روح ده

Mesnevi-i Şerîf kitâbına vasi' bir mer'î ve kuru ver ve bu kitâbın durûb-ı emsâlinin sûretine rûh ver ki o temsillerde cân olsun ve mürde dilleri ihya etsin.

تا حروفش جمله عقل و جان شوند سوی خلدستان جان پَران شوند

Hatta o Mesnevinin hurufu cümlesi akl u cân olsun bu cihetten cân cennetliği tarafına o huruf uçucu olsun.

هم به سعی تو ز ارواح آمدند سوی دام حرفِ مستحصر شدند

Yine senin sa'yinle bu hurufun manâ-lârı 'âlem-i ervahtan geldiler ve dâhi dam-ı harf tarafına haps olunmuş oldular müstahkin mâhpus mânâsınadır.

باد عمرت در جهان همچون خضر جانفزا و دستگیر و مستمر

Senin ömrün ey Hüsameddin dünyada Hızır gibi olsun yâ'ni hiç sana mevt gelmesin hemen dünyada sâliklerin cânını artır ve elini tut ve daim ol yahud senin ömrün dünyada Hızırın ömrü gibi cân artırıcı ve el tutucu ve daimi olsun demektir.

چون خضر، و الیاس مانی در جهان تا زمین گردد ز لطف آسمان

Ey Hüsameddin

(19a)

Sen dünyada Hızır ve İlyas Aleyhisselam gibi olasin hatta zemin senin lutfundan ve ihsanından âsuman gibi kadr-i âli olsun malum ola ki Hazreti Hızırın hayatında ve mematında ihtilaf vâki olmuştur İlyas dâhi Hızır Aleyhisselamın karındaşıdır güya Hazreti Hızır umûr-ı berriyeye ve Hazreti İlyas umûr-ı bahriyeye memur imişler ve kıyamete dek bunlara hayat verilmiş bunlar ne gûne dünyada daimi iseler sen dâhi öylece dâimi ol buyururlar.

گفتمی از لطفِ تو جزوی ز صد گر نبودى طمطراق چشم بد

Senin lûtfundan Ya Hüsam yüzden bir cüz'ünü söyledim eğer husûdun kötü gözünün büyüklüğü olmaydı velâkin korkarım ki isâbet ayn-ı vâki olur ve zararını çekersin tumturak ululuğa ve ismete ve azamete derler nitekim şair-i mâhir bilgin şiirinde gelmiştir beyt bu tumturak ve şöret ve şan-ı cihan hace değmez yanımda bir

kadeh erdin şarâbına hakka ki böyledir ve bir kadeh hamr-ı murdarı değmez her ne kadar bilgin murâdı böyle demek değil ise de.

ليک از چشم بد زهر آب دم زخمهای روح فرسا خورده ام

Lâkin nefsi zehirli suyla memzuc olan kötü gözden rûha sıklet verici yarâlârin çok yemişim ve bana husudların nazarından çok elem ve keder gelmiştir bu cihetten havf ederim ki sana dâhi nazar-ı husud isâbet eder naçar sükut ederim rûh-ı fersa vasf-ı terkibdir rûha sıklet verici nesneye denir ve mastarı fersayiden gelir üzme mânâsınadır.

جز به رمز ذکر حال دیگران شرح حالت می نیارم در بیان

Bu cihetten evliyâullahın malını bu kıt'apta zikr eder iken o zikrin esnasında remz ve işaretin gayrısıyla senin hâlinin şerhi beyâna getirmem belki sâir ehlullahın ahvâlini zikr ederken senin hâlinden kinâye ederim demektir.

این بهانه هم ز داستان دلیست که از اویم پای دل اندر گلیست

Bu senin hâlini dâhi remz ve işaret tarîkiyle söyleyip tasrih etmemek bir kalbin tasarrufundandır öyle kalp ki sâir kulubun ayakları onun mutasarrıfından çamurda kalmıştır destan burada hal ve şan demektir ve muzaf olduğu dilden murâd hüsamin dilidir ki cümle kuluba gâliptir bahaneden murâd remz ile söylemektir yâ'ni benim remz ile söyleyip tasrih etmediğim dâhi senin kalbinin tasarrufudur buyurmak isterler.

صد دل و جان عاشق صانع شده چشم بد، یا گوش بد مانع شده

Çok gönül ve çok cân Allah Teâlâ Hazretlerine âşık olmuştur ve hakka gitmek ister lâkin çirkin göz su'-i nazarı sebebiyle gitmeye mani olur yahut çirkin kulak onun evsafını istima' ederek o istima' vasıtasıyla çeşm-i bed semtine gidip

(19b)

Yine nazar döküp gitmeye mani olur işte su'-i nazar böyle tehaşi olunacak bir emr-i kâbihtir hemen mevlâ cümlemizi masun ve mâhfuz eyleye amin bihurmeti'n-nebiyyü'l-amin bu su'-i nazar bir emr-i müşkül ve bed-ter olmakla Hazreti Yakup evlad-ı kirâmına,

41yâ'ni şehir-i Mısra vardıkta ey benim sevgili evladım mecmu'unuz cemiyetle şerin kale kapısının brisinden dâhil olmayınız bil ki ebvâb-ı müteferrikadan şehre dâhil olunuz diye nazar-ı hafvından böylece vasiyet buyurdular ve yine Buhari-i Şerîfte Hazreti Aişe Radiyallahu Teâlâ Anha vâlidemizden rivayet olunur ki; Fahri Kâinat Aleyhi Ekmelü't-tahiyyat Aişe-i siddıkanın beytinde bir cariye gördüler ki o cariyenin vechi marazdan tağmir etmiştir ve hastalık vechinden zâhirdir استرقوها فان بها نظرة yâ'ni *bu cariyeye rakiyye ediniz zîra bununla nazare-i seyvie vardır ve hasta olmasına sebep su'-i nazardır* buyurdular hâsılı su'-i nazar insanı na-mizac ettiğinden ma'ada mevtine dâhi sebep olur nitekim hadis-i şerîfte ان العين ليدخل الرجل القبر و الجمل القدر buyurulmuştur yâ'ni *nazar-ı insanı kâbre ve deveyi tencereye idhal eder* demektir bundan sonra nazarın şa'-i minnetini beyân iin Ebû Tâlibin hikayesini beyâna şüru' edip buyururlar.

خود یکی بوطالب، آن عم رسول مینمودش شنت عربان مهول

Tahkik-i isâbet aynı vâki' olanların birisi Ebû Tâlib Mekki Hazretleridir ki Resul-i Kibriyanın ammisidir isâbet-i aynı illet olarak buyururlar ki zîra ona Arâbânın ta'n ve teşni'i mâhf ve emr-i azîm göründü işte bu nazar âlâmetidir Ebû Tâlip Âbdulmuttâlip Hazretlerinin altı adet evladının birisidir ve Hazreti Âli'nin pederleridir bu ecelden Fahri 'âlemin dâhi ammisi olurlar Âbdulmuttâlibin irtihal vakti Fahri 'âlem Efendimiz beş yaşında idiler vecd-i emcedleri hane-i şerîfesinde sakin olurlar idi hayatında me'yus olunca vâlid-i Fahri 'âlem Hazreti Âbdullah Radiyallahu Teâlâ Anha beş sene mukaddem irtihal-i dar-ı beka etmekle beş adet

⁴¹ "Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Yusuf Suresi 67. ayet

evladı mevcut olup ve cümlesini davet edip benden sonra benim oğlum Hazreti Muhammed Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem Hazretlerine benim gibi bakar ve kim himayet eder buyurdular her birisi ez dil ü cân ben alıp hıfz ve himayet ederim dedikde her birisine bir bahane bulup razı olmadılar Ebû Tâlip Hazretleri yaşda cümlesinden küçük olmakla sükut etmişler idi görd ki onlara vermez o zaman biz tekeffül ederiz buyurdular çünkü Ebû Tâlip gâyet rahim ve şefik vücud ve semâhatle ve hilmle muttasıf bir zat

(20a)

Sütü de şiyem idi Âbdülmuttâlip Hazretleri onların tekeffülüne razı olup Fahr-i ‘âlem Sallallahu Aleyhi Vesellem Hazretlerini onlara teslim buyurdular ve benim irtihâlimde alıp evine götür buyurdular zîra ben sağ iken vermeye kudret yap olamam buyurdular bade buyurmuşlar ki çünkü Ebû Tâlip böylece tekeffül eyledi kalbim müsterih oldu şimdiden sonra mevtime gamım yoktur çünkü oğlum Muhammed’in karını itmam ettim ve Ebû Tâlip’in benim gibi riayet edeceği indimde meczumdur bu sûrette asla mevtime teessüf etmem bu hikaye Kütüb-i Siyerde böylece mestur ve musarrahtır ey akıl-i munsaf Âbdülmuttâlip Hazretlerinin bu kelâmı Hazret-i Muhammed Aleyhisselamı kendi nefsi üzerine tercih değil midir ve bu kelâmdan nefsinden ziyâde Fahr-i ‘âlem’in kendisine ahibb olduğu zâhir olmaz mı çünkü böyledir cedd-i Resulallah iken ve kalbi hubb-ı Muhammediye ile böyle meşhun iken Allah Teâlâ Hazretleri böyle zat-ı şerîfi Hâbibine hürmet etmeyerek cehenneme kor mu ve bu zat cennete girse eya cennete kaht verir mi idi eğer dersin ki müşriktir sen asrına idrak edip hâline vukufun var mı vele’in süllimü öyle olsun hidâyet yed-i kudret-i İlahiye’de değil midir Hâbibî’ne riayet buyurup hüsn-i hatime ile hatm etmesi Hakk’a göre ba’id iş midir ba husus ecdad-ı Resul-i Kibriya’da müşrik yoktur diye Muvahib-i Ledünniye’de tasrih olunmuştur vesâir kütüb-i muteberde dâhi böylece mesturdur şeni aşımın fethi ve nunun sükunuyla ta’n mânâsınadır arâban ayının zammıyla ve ranın sükunuyla Badiyede olan bedevilere derler lâkin bu makamda mutlaka Arap demektir nitekim ati böyle olduğuna

که چه گویندم عرب؟ کز طفل خود او بگردانید دین معتمد

Öyle diyerek ta'n mühib göründü ki Arap bana sana iman etsem ne derler onu derler ki kendinin terbih ettiği tıflının hatrından için itimat olunmuş dinini döndürdü ve terk etti bu hal sonra bana ar ve ayıp olur ve ben kavmim içinde hor ve hakîr olurum ve herkes benden nefret eder.

گفتش: ای عم، يك شهادت تو بگو تا کنم با حق شفاعت بهر تو

Fahr-i 'âlem dâhi cevâbında buyurdular ki bir kimsenin malumu olmayarak ve mâhfi olarak ve ikimizden gayrı bir fert bu sırra vakıf olmayarak ey amca sen bir şahadet söyle yâ'ni la ilahe illallah Muhammeden Resulullah de hatta ben şahadet etmiş idi her ne kadar ilan etmedi ise de diyerek Cenâb-ı Hak ile senin için husumet gibi şefaet edeyim ve bu ar sana lahık olmasın.

گفت: لیکن فاش گردد از سماع کل سرّ جاوَز الاثنین شاع

Çünkü bu kelâmı Ebû Tâlib dinledi dedi ki böyle olur ise münasiptir lâkin bu hal mesmu olmaktan için âşıkare ve zâhir olur zîra her sır ki ikiye vâki oldu elbet meyan-ı nasta şayi olur bunu dâhi

(20b)

İstima ederler ve şuyu bulur yâ'ni bir kimse sır-ı mektumunu ketm etmeyip bir dostuna söylese o sır ikiye vâki olmuş olur ikiden murat birisi sır sâhibidir ve birisi söylediği kimsedir yoksa ikiye tecavüz edip üçüncüye vâki olur ise demek değildir ister isen ki bir sır mektum ola bir ferdi ona vakıf etme böyle olur ise ol sır mektum olur bazıları esîne şefetan mânâsı verdiler yâ'ni bir sır ki şefetanı tecavüz eyleye faş olur demek olur bu sûrette iki mânânın ikisi dâhi bir mealde olmuş olur.

من بمانم در زبان این عرب پیش ایشان خوار گردهم زین سبب

Sonra ben bu Arâbın lisanında mat'un ve müşenni olarak kalırım onların önünde hr ve hakîr olduğum halde diyerek Fahr-ı 'âlem'e cevap verdi.

ليک اگر بوديش لطفِ ما سبق کی بُدی این بد دلی با جذبِ حق ؟

Lâkin Ebû Tâlip'e eğer ma-sebakta ve ezelde olan lütf-ı Bâri karîn olaydı Ebû Tâlip de bu inat Resul-i Kibriya ile cezb-i Hak var iken kaçan olur idi belki olmayıp o anda şeref-i etba ile müşerref olur idi beduli inat mânâsına ıstılah olunmuştur ketmi i sır d a mestu r o an eğer k i Hazret-i Mevlâna Kaddese Sırrihunun Ebû Tâlip hakkında beyân buyurduğu gibidir lâkin kibar-ı meşayih Bayramiden Yazıcızade Mehmet Efendi Hazretleri Muhammediye nam kitâbında beyân buyurmuşlardır ki Ebû Tâlip Hazretleri Cânâb-ı Kibriya badel-vefât ihya eyledi Ebû Tâlip dâhi iman edip yine rûhu kâbz olundu bu iş emr-i baid değildir sakınıp istib'ad etme Ebû Tâlip hakkında hüsn-i zan lazîmdir zîra Fahr-ı 'âlem'in emmisidir ve Hazret-i Âli'nin pederidir lütf-ı İlahiye'ye nail olmasımüsteb'id olmaz.

الغياث، ای تو غياث المستغيث زين دو شاخه اختياراتِ خبيث

Ey Hudâ sen ibâdından bir dem talep edicilere yardım edicisin eleman şu iki taraflı hâbis iradelerden ve bunların şerrinden yâ'ni Sana iltica ederiz demektir duşaha ol bukağıya derler ki iki cânibinden yuları ola ve bir kimsenin gerdûnuna vaz olduğunda iki cânibinden ahz olunur bu beyitte insanın iradesini şu vechle olan iglale teşbih buyurdular güya irade iki yular sâhibi bir gıll gibi imiş insanı gah hayra ve gah şerre çeker imiş böyle iradeden Cenâb-ı Hakk'a iltica olunur binâberin Hazret-i Mevlâna Kaddese Sırrihu elgıyas diyerek bu irade-i seyyieden Cenâb-ı Hakk'a iltica eylediler.

من ز داستان و ز مکر دل چنان مات گشتم که بماندم از فغان

Ben kendi ihtiyarımın mekrinden ve hilesinden ancılayın mat

(21a)

oldum ki ve öyle feryat eyledim ki figan etmekten aciz kaldım bu makamda dilden murat ihtiyardır gönülde olur zıkr-i mahal ve irade-i hal kâbilinden mecaz-ı mürsel olmuş oldum.

من که باشم؟ چرخ با صد کار و بار زین کمین فریاد کرد از اختیار

Ben kim ölürüm zîra ki çarh çok karubar ile azîmet ile bu pusudan ihtiyardan naşi feryat eyledi kemın kâf-ı Arâbiyenin fethayla ve mimin kesreyle ihtifa olunacak ve hasmını rast edecek mahale derler bu makamda keminden gizli ve mâhfi mânâsı murat olunur bazı nüshada mısra-ı sani zeyn-i kemın bikr-i yaht yâ'ni zi-ihtiyar vâki olmuştur mânâsı çarh bu keminden yâ'ni ihtiyardan fîrar etti demektir bu ebyat-ı selaseden iradenin zemi zâhir olur ve böyle iradenin vücudûndan ademi hayırlıdır demek olur öyle diyerek ey kerim ve humul olan Cenâb-ı Kibriya bana bu iki taraflı ihtiyar yolundan aman ver ki ben hayır ve şer işleyici irade yolundan nefret edeyim ve ihtiyar yoluna sâlik olmayayım.

جذب یكراهة الصِّراطِ المستقیم به ز دو راهه تردد، ای کریم

Sırat-ı Müstakim yolunun bir cânibe cezbi tereddüdün ey Kerim Mevlâ iki yolundan efdaldır hülâsa-i kelâm irade yolu Sırat-ı Müstakim değildir zîra irade yolunda tereddüt vardır Sırat-ı Müstakimde tereddüt olmaz bu sûrette o yolun sâliki dâhi muztarip olmaz hemen rah-ı hayra gidip murat ve maksudûna erer.

زین دو ره، گر چه همه مقصد تویی لیک خود جان کندن آمد این دویی

Bu iki yoldan eğer ki maksat sensin lâkin bu irade yolu cân çekişmek geldi ve haleti nez'a benzedi iki yoldan murat biisi Sırat-ı Müstakimdir ve birisi irade yoludur Sırat-ı Müstakim bu makamda aşk yolu olur ve irade yolu züht ve takva yolu olur bu iki yola sâlik olanın maksudu Hakk'ı bulmaktır velâkin züht ve takva yolu tereddüt yolu olmakla onu itemeyip ancak aşk yoluna gitmek Cenâb-ı Kibriya'dan matlup edilir zîra rah-ı aşkta tereddüt olmaz bu cihetten ıztırâp dâhi olmaz.

زین دو ره، گر چه بجز تو عزم نیست لیک هرگز رزم همچون بزم نیست

Bu iki yoldan maksut eğer ki senden gayrisi azm ve kast değildir lâkin cenk asla bade meclisi gibi ve meferrih değildir yâ'ni irade yolu dâhi sana varır ise lâkin cenge ve kavgaya benzer bu cihetten sâlikini muztarip eder aşk yolu bezm-i ferah-feza gibi olmakla sâlikine dâima ferâh ve safa verir ve hem de tez murâdına îsal eder deme olur bu sûrette rah-ı aşk ihtiyar yolundan âlâ olması lazım geldi nitekim Hazret-i Hüdâyi Kaddese Sırrıhu

(21b)

hulefasından Cennet Efendi bazı şiirinde buyurmuştur beyit aşk atının süvari erişti menziline lagar-ı Hıra ile zahid bekler kapıda nöbet.

در نبی بشنو بیانش از خدا آیت اشفقن ان یحملنها

Kuran-ı Azîm'de Allah Teâlâ Hazretlerinden Ayet-i Kerimesinin beyânını dinle bu Ayet-i Kerimenin meâli emanetleri göklere ve yerlere ve tağlara arz ve teklif eyledik i'raz ettiler ve ihtiyar yolunun sıklet yolu ve tereddüt yolu olduğunu bildiler belki bu umûr-ı mezkure aşk yoluna sâlik olmuşlardır zîra gökler daim âşıklar gibi dönmektedir işfakan i'razan mânâsınadır benî nûnun zammıyla ve bânın kesriyle kezâlik nevî nûnun zammı ve vâvın kesriyle Kuran-ı Azîm'in ism-i şerîfleridir.

این تردد هست در دل چون و غا کاین بود بهی، یا که آن حالت مرا ؟

انی Vu tereddüt yolu gönülde cenk gibidir ve insana sıklet verir hatta ehl-i belagat ارک تقدم رجلا و تؤخر أخري⁴²kelâmını tereddütten kinâyeye eylediler zîra tereddüt bu mu benim hâlîme iyidir yâhut o mu benim hâlîme iyidir demektir bu hal elbette cenk gibi olduğu zâhirdir bu ecilden denilmiştir. الیأس احدی الراحنین

در تردد میزند بر همدگر خوف و امید بهی در کر و فرّ

⁴² Seni, bir adım ileri, bir adım geri atarken görüyorum.

Terreddüt hâlinde fenâ olmak havfî ve iyi olmak havfidir ki bunu terk eyle zîra emr-i kâbihi intaç eder ve yine iyi olmak ümidedir ki sen bu işi terk etme ve bu hususa ikdam eyle zîra bu iyi olsa gerektir bu hâlin sıkleti emr-i bedihidir hâsılı irade yolu bir işe yaramaz ancak aşk yoluna bak demek olur.

مناجات و پناه جستن به حق از فتنه اختیار و اسباب آن و بیان شکوهیدن و ترسیدن آسمان و زمین
از اختیار

Burası Vacip Teâlâ Hazretlerine tazarrû ve münâcât beyânındadır ve dâhi Allah Teâlâ'dan ihtiyar fitnesinden ve esbâb-ı ihtiyar fitneden yardım istemek beyânındadır **پناه** bu makamda muâvenet mânâsı murât olunur.

و اسباب اختیار شکوهیده اندوترسیده اند که سموات و ارضین از اختیار

zîra gökler ve yerler ihtiyardan ve dâhi ihtiyarın esbâbından heybetli ve muhavvef olmuşlardır şukuhide ind heybetli olmuşlardır demektir. Ve dâhi insanın hilkatî ihtiyar talebi üzerine haris olmuştur müvli' if'al bâbından ism-i fa'il olarak haris mânâsınadır ihtiyardan ve esbâb-ı ihtiyardan

(22a)

Bu makamda murat sıhhat ve mal ve mansıptır nitekim beyân buyururlar.

خود را اختیار کم بیند صحت خوا هد که سبب اختیار ست تا اختیار بینفراید چنا نکه بیمار باشد

onculayın ki insan hasta olur ve kendisi için ihtiyarı ve kudreti az görür Cenâb-ı Hak'tan derakap sıhhat ister zîra sıhhat ihtiyarın sebebîdir hatta onun ihtiyarı ziyâde olsun.

منصب خوا هد تا اختیارش بینفراید

Ve dâhi Cenâb-ı Hak'tan mansıp ister hatta ihtiyarı mizdad olsun.

Ve dâhi Allah Teâlâ Hazretlerinin geçmiş ümitlerde kahrının nüzûlüne sebab-i ihtiyarın ve esbâb-ı ihtiyarın ifratı olmuştur çünkü vücutları kavi idi ve malları çok idi Enbiyâya kuvvetleri sebebiyle inkıyat etmişler bu cihetten makhûr-ı kahr-ı Hudâ oldular.

Görmez misin bir kimse firavunu karnı aç ve dünyalıktan nasipsiz görmüş müdür işte böyle malı vicahi sebebiyle Musa Aleyhi's-selama muaraza eyledi eğer kudret-i mâliyesi olmayaydı muarazaya muktedir olmaz idi karun ve haman dâhi malları sebebiyle Musa Aleyhi's-selama karşı koydular ta helâk oluncaya dek çalıştılar.

اولم این جزر و مدّ از تو رسید ورنه ساکن بود این بحر ای مجید

Ya Râb bana cezir ve med iptidadan senden geldi yoksa bu rûh deryası ve gönül deryası sakin idi cezir deryanın içerisine çekilmesine derler med yine sahil tarafına avdetine derler bu makamda cezir ve medden hareket murat olunur mısır-ı karîb mısır-ı karîb seviş deryasında bu hâli müşahede eyledin filvâki böyle olur.

هم از آنجا کاین تردد دادیم بی تردد کن مرا هم از کرم

İlahi o mahalden ki bu tereddüdü ve bu ihtiyarı bana verdin beni dâhi kemâl-i kereminden tereddütsüz eyle ve bu ihtiyarı benden sülb eyle ve beni kendi nefsimе havale eyleme ve beni bana terk eyleme nitekim Fahr-ı ‘âlem Sallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem: ⁴³لا تكلني الي نفسي طرفت عين دو عصني امتنه تعليم

ابتلايم ميکنی آه الغياث ای ذکور از ابتلايت چون اناث

İlahi beni bu ihtiyar ve kudret ile imtihan eylersen varsın şu adam ne güne adam imiş kendini anlasın buyurursun lâkin benim hakkımda korkarım bu imtihan iyi olmaz zîra ey Huda ve ey Ulu Mevlâ Senin imtihanından gerçekten erkekler avrat gibi oldular ve imtihandan sağ çıkmadılar zekurdan murat Evliyâ-yı kirâmın

⁴³ Beni bir göz kırpması kadar bile olsun nefsimе bırakma (El-Müstedrek, Cilt 1, Sh. 730, 1875 ve 2000. Hadisler) duasını ümmetine ta’lim

ulularıdır ben ise onlar gibi değilim korkarım ki imtihanda ki ayyar olduğum zâhir olur.

تا به کی این ابتلا؟ یا رب مکن مذهبی ام بخش و ده مذهب مکن

Kandaya dek Senin cânibinden bu imtihan bize vardır İlâhi Sen bu imtihani kullarının hakkında

(22b)

terk ve bizleri bizlere sipariş eyleme ve bana bir mezhep bahş eyle ve beni on mezhepli eyleme biz mezhepli olmaktan murat Cenâb-ı Hakk'a gitmektir de mezhep olmaktan murat nefis yoluna ve heva ve heves yollarına ve sâir bâtil yollara gitmektir hülâsa-i kelâm Allah Teâlâ Hazretleri bazı kulunu kendine cezp eder ve ken yoluna gitmeğe cebreder zîra Cebbar'dır ve bazı kulunu ihtiyarını imtihan için kendine havale eder bu imtihan yolunda hatır vardır velâkin cezp ve cebir yolunda asla hatır yoktur Hazret-i Mevlâna Kaddese Sırrıhu münacat ederler ki Hakk'ın meczubu ve mecburu ola ve ihtiyarı elinde olanlardan olmaya

اشتری ام لاغر و هم پُشت ریش ز اختیار همچو پالان شکل خویش

İlâhi ben bir deve gibiyim ve benim zuhurum kendimin pâlân şeklinde olan ihtiyarımdan zahmdardır böyle böyle olunca benim pâlân gibi olan ihtiyarımı benden al yâ'ni beni bana terk etme demektir.

این کژاوه گه شود اینسو گران آن کژاوه گه شود آنسو کشان

Beyit-i sâbıkta ihtiyarı pâlâna teşbih buyurdular bu beyitte dâhi devenin üstündeki mâhfeye teşbih edip buyururlar ki bu mâhfe gibi olan ihtiyargah bu cânibe ağır olur ve yine o bir cânipte olan mâhfegah bu cânibe kendine çekip ağır olur çünkü rah-ı hacda deve üzerine bir mâhfe vaz ederler ve iki tarafına iki hacı korlar deve yürür iken iki mâhfegah bir tarafına ağır gelip meyil eder ve gah bir tarafı ağır

gelmekle o cânibe meyil eder ihtiyar dâhi gah taat cânibine ve gah fisk ve fücür cânibine meyil etmekle ihtiyare mâhfeye teşbih buyurdular.

بفکن از من حمل ناهموار را تا ببینم روضه انوار را

İlahi benden bu layık olmayan yükü bırak ve beni bu bardan hâlâs eyle hatta ibrarın vâsıl oldukları ve dâhil oldukları riyaz-ı maneviyi göreyim ve ben dâhi ibrara mülhak olayım zîra onlar bu mertebeyi senin cezp ve cebrinden buldular ve ihtiyar yolundan bulmadılar hâsılı Hakkı bulanlar Hakkın cezbinden ve cebrinden buldular eğer kendilerine kalmış olaydı ve muhtar olmuş olsâlâr idi bu meratibe vuslat edemezler idi buyurmak isterler.

همچو آن اصحابِ کَهِف از باغِ جود می چرم، ایقازنی، بل هُم رَقود

İlahi o Ashâb-ı Kehf gibi senin bağ-ı ihsanından tenaüm edeyim onlar uyanıklardan değil idi belki onlar naimler idi ve ihtiyarları yok idi bu cihetten bağ-ı ihsanından müteneim oldular beni dâhi onlar gibi iradesi ve ihtiyarı sülb olunmuş eyle taki ben dâhi onlar gibi müteneim olmuş olayım demek olur ikaz hemzenin fethi ve yanın sükunuyla yakuz kelimesinin cemidir yakuz yanın fethi ve kafın zammıyla bidar

(23a)

mânâsındır rukud ranın ve kafın zammeleriyle rakıdın cemidir rakıd dâhi naim mânâsındır sükut sakitin cemi olduğu gibi? Ben gah yemin üzerine gah yesar üzerine uyumuş olayım ve sen beni takip eyle Asha-ı kefhi takip ettiğin gibi

خفته باشم بر یمین یا بر یسار بر نگر دم، جز چو گو، بی اختیار

Ben bir cânibinden bir cânibime dönmeyeyim ele çevgah ile top bi-ihtiyar dünkü gibi döneyim hâsılı muhtar olmayıp senin dest-i iradetinde muzattar olayım demek olur.

هم به تقلیب تو تا ذات الیمین یا سوی ذات الشمال، ای ربّ دین

Senin taklibin ile sağ cânibine yâhut sol cânibine ey dinin sâhibi olan Mevlâ döneym benim kata hareketimde ihtiyarım olmasın.

صد هزاران سال بودم در مطار همچو ذرات هوا بی اختیار

Nice yüz bin sene ben ‘âlem-i ervahta idim havada tayran eden zerreler gibi ihtiyarsız harekette bi-ihtiyar idin matar tayran mahâline derler bu makamda ‘âlem-i ervah murat olunur.

گر فراموشم شدست آن وقت و حال یادگارم هست در خواب، ارتحال

Eğer bana o vâkit o hal feramuş olunmuş ise ve mürır-ı ezmine ile yadından gitmiş ise hâba rihlet bana müzekkerdir uykuya irtihal vakti ‘âlem-i ervah hatrıma gelir hâsılı ihtiyarsızlık ile ülfet etmişimdir yine meslubül-ihtiyar olmaklığı senden murat ederim demek olur.

میرهم زین چار میخ چار شاخ میجهم در مسرح جان زین مناخ

Bu dört dal gibi olan anasır-ı erbadan hâlâs olayım ve dâhi cân merasına bu deve âhiri gibi olan dünyadan sıçrayayım çarmihtan murat anasır-ı erbadır çar-ı şahtan dâhi çar-ı üstun demek murat olunur anasır-ı erbayı hanenin çar-ı üstununa teşbih ettiler musarrâh mimin fethi ve sinin sükunuyla mera mânâsnadır lisan-ı fariside çeregan ve lisan-ı türkide kuru tâbir ederler mennah mimin fethiyle ism-i mekan olarak devenin çökecek mahâline tâbir olunur Medine-i münevverede hariç surda bir vasi sahra vardır haccac oraya nâzil olmakla elan ismine münaha tesmiye olunur.

شیر آن ایام ماضیهای خود میچشم از دایه خواب، ای صمد

Ey ulu olan Mevlâ buraya gibi olan hâbdan kendimin geçmiş günlerimde nuş eylediğim südü tanırım yâ’ni ‘âlem-i ervahta olan telezzüzü hâb vaktinde bulurum

zîra iksinde ihtiyarım yoktur hâbdan murat ya havâb-ı hakîki ola yâhut evliyânın murakâbeleri murat olunsa yine olur belki havâb-ı hakîkiye mâhmul olmaktan ziyâde âlâ olur Samet ulu mânâsınadır ve bir kimseye muhtaç olmayan zata dâhi ıtlak olunur bundan sonra yine ihtiyarın

(23b)

Zemmine şüru edip buyururlar.

جمله عالم ز اختیار و هست خود میگزیزد در سر سر مست خود

‘Âlem halkının cümlesi kendi ihtiyarından ve vücudûndan bil ki sarhoşluğu tarafına kaçar ser burada taraf mânâsınadır.

تا دمی از هوشیاری وارهند ننگِ خمر و، بنگ بر خود مینهند

Hatta bir vâkit ayak olmaktan hâlâs olâlâr diye bu ecilden şur-ı hanr arını ve düdük çalmak arını kendi üzerine korlar işte huşyarlık böyle bir emr-i kâbihtir ki şurb-ı hamr ile müttehim olmayı kâbul ederler zümer zanın fethiyle ve mimin sükunuyla düdük mânâsınadır.

جمله دانسته که این هستی فح است ذکر و فکر اختیاری دوزخ است

Cümle nas bilmiştir ki kendinde olmak dama giriftar olmak gibidir ihtiyara mensup olan zikir ve fikir-i cehennem gibidir bu ecilden ârifler istiğraka tâlip olurlar hatta enbiyânın velayet cihetini nübüvveti cihetinden efdaldır demişler zîra cihet-i velayeti Hakla olmasıdır ve cihet-i nübüvveti halkla olmasıdır bu hal kendinde olmayı müstelzem olur.

میگزیزند از خودی در بیخودی یا به مستی، یا به شغل، ای مَهتدی

Nas huşyarlıktan mestliğe kaçarlar ya sarhoşluk ile yâhut bir şουλ ile ey tarîk-i Hüdâda olan zat böyle bil eğer kendinde olmak iyi olaydı nas böyle la-ya'kıl olmak 'âlemine firar etmezler idi.

نفس را زآن نیستی وا میکشی زآنکه بی فرمان شد اندر بی هشی

Nefsini hamr yokluğundan geri çekersin ve ayılırsın bir miktar mest olduktan sonra ondan için ki bu yokluğa ve bu la-ya'kılığa emr-i bâri olmaksızın gitti ve hamr ile yok olmaya rûhsat-ı Bâri yoktur ve emikeşi ayılırsın demekten kinâyedir ve bi heşi dâhi mestlik mânâsınadır eğer der isen ki mest niçin kendine gelir ve daim yoklukta ve o neşede kalmaz bu beyit ile cevap buyururlar ki:

ليسَ للجن و لا للانس ان تنفذوا من حبس اقطار الزمن

Taifeyi cin ve taifeyi ins için dünyanın etrafının hapsinden ve bu 'âlemde ibkasından hod ve hod heçmek olmadı aktar hemzenin fethiyle ve kafın sükunuyla kartın cemidir taraflar demek olur zemin ve zaman-ı hükemaya göre felek-i azamın devresinden ibarettir bu makamda zikr-i hal ve irade muhal tarîkiyle mecaz-ı mürseldir dünya demek murat olunur belki,

لا نفوذ الا بسلطان الهدى من تجاوىف السماوات العلى

Âli olan göklerin boşluklarından hidâyetin mutasarıfı ve padişahı Allah Teâlânın emri ile geçmek vardır bunun gibi yokluk 'âlemine dâhi izn-i Bâri olmayınca

(24a)

geçilmez ve sarhoş olup o 'âleme geçmek fermânsız geçmek olur zîra şûrb-i hamra bir cihetten rûhsat yoktur bu beyitte olan la nüfuz bedit sâbıkın mısra-ı evvelini tekid olur bu sûrette müstesna minh yine mısra-ı evvel olur la nüfuz kelimesi olmaz tecadif tevcigin cemiidir boşluklar demek olur bu iki beyt şivayet-i kerimenin mi'elindedir Kale Allahu Teâlâ Ya ma'şeral Cinne vel-ins inne esteta'tum inne

tenfüzu min aktarus-semâvâti vel-ard fenfuzu vela tenfuzune illa bi sultani yâ'ni ey cin ve ins cemaati semâvât ve arzın boşluklarından geçmeye hod be hod kadir olur iseniz geçiniz bu emir taciz içindir geçmeye kadir değilseniz illa kahr ve galebe sâhibi Mevlânın emriyle geçersiniz demektir.

لا هدى، الا بسطان يقى من حراس الشهب روح المتقى

Semâvâtın boşluklarından geçmeye delalet ve irşad yoktur illa kahr ve galebe sâhibi bir zat-ı şerîfin izniyle variddir ki o zat-ı şerîf mü'min-i kâmilin rûhunu semâvâtı hıfz edici şehâbların iffetinden ve ziyânından hıfz eder ve mü'min-i müttekinin rûhuna urucu sebebiyle o yıldızların men'i olmaz nitekim fahr-i 'âlemin cism-i şerîfinine Leyle-i Miraçta o şehbin men'i ve zararı olmadı ve yine İsa Aleyhisselama vakt-i ref'inde şehbin ziyânları olmadı Kale Allahu Teâlâ bel rafeallahu ileyha yine Hazreti İdris Aleyhisselama nereye gedersin demediler Kale Allahu Teâlâ ve rafe'ana mekkanan âliyyen işte böyle izn-i bâri olur ise semâvâta uruc olunur ve illa hod be hod uruc etmeye bir fert kadir değildir zîra melaikeden ve şuhubdan maniler vardır semâvâtın tecavifinden murâd ebvâbi olur Kale Allahu Teâlâ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا نُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ⁴⁴ Teâlâ ve rafe'ana mekkanan âliyyen işte böyle izn-i bâri olur ise semâvâta uruc olunur ve illa hod be hod uruc etmeye bir fert kadir değildir zîra melaikeden ve şuhubdan maniler vardır semâvâtın tecavifinden murâd ebvâbi olur Kale Allahu Teâlâ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا نُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ⁴⁴ yaki fiil-i muzaridir saklar mânâsınadır hıras hanın zammı ve ranın teşdediyle nasar vezninde ism-i fail cem'-i müzekker mükesserdir hıfz ediciler demektir ve şehbe izafeti beyânınadır velâkin vezn için tahfir ile okunmak lazım olur yâhut hıras ha-i mühmelenin kesriyle mastardır bu sûrette izafet-i lamiyye olur mânâsı şöyle demek olur ki Allah Teâlâ Hazretleri mü'minin rûhunu şehbin hıfz ve haraset için ilka ettikleri nazın ziyânından saklar o rûh dâhi rûhsat-ı bâri ile mirac-ı rûhani eyler bu sûrette takdiri yaki min zarar hırasüş-şehb demek olur ihter türidu.

هیچ کس را، تا نگردهد او فنا نیست ره در بارگاهِ کبریا

Hiç bir kimesne için bargâh-ı Hüdâya

⁴⁴ Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. A'raf Suresi 40. ayet

(24b)

yol yoktur o kimesne fenâ-i mahz ile fâni olmadıkça yâ'ni Mirac-ı rûhâni edemez demektir.

هست معراج فلک این نیستی عاشقان را مذهب و دین نیستی

Feleğe uruc nedir denir ise işte bu yokluktur yâhut feleğe miraca sebep nedir denir ise bu yokluktur âşıkların mezhep ve dini işte bu fenâ-i mâhz tâbir olunan şeydir ancak uşşak bu yokluğa bakarlar başka kemâle ve taate ve ibadete bakmazlar demek olur.

پوستین و چارق آمد از نیاز در طریق عشق محراب ایاز

Ayaza aşk yolunda mihrâb ve mahal teveccüh-i niyaz cihetinden kendinin mukaddem lâbis olduğu kürkü ve çarkı geldi zîra her gün onları görüp kendisini yok ve mâhv tarafına çeker idi işte böyle âşıklar miyanında yokluk makbul ve matmâh-ı nazardır demek olur.

گر چه او خود شاه را محبوب بود ظاهر و باطن لطیف و خوب بود

Eğerki o ayaza tahkik şahın mâhbubu idi ve mâhbubiyet rütbesini bulmuş idi ve dâhi zâhiri ve batını latif idi ve zatında ezher-i cihet güzel idi beyt-i atıye merhundur.

گشته بی کبر و ریا و کینه ای حُسن سلطان را رُخش آینه ای

Ayaz kibr ve riyasız olmuş idi ve bir ferde adavet-i zâhiriye idi ve padişahın hüsni ve cemâli ayazdan görünür idi hal böyle iken yine kürküne ve çarkına nazardan hâli olmaz idi demek olur malum ola ki şahitten murâd Allah Teâlâ Hazretleridir ayazdan murâd mâhbubiyet mertebesine vâsıl olan veli-yi kâmil ve mükemmeldir postun ve çarktan murâd evliyânın ecsam-ı şerîfeleridir zîra onlar her gün cesetlerine im'an

nazarıyla felyanzurul-insane mimma hâlâk emrine imtîsal için bakarlar ve cesetlerinin aslı nutfe ve hak olduğunu te'emmül ederler ve tevazu ve mâhviyet semtine kendilerini çekerler her ne kadar nazara ihtiyaçları yok ise de zîra fenâ-yı sarfa ermişlerdir ve varlıklarını bil-küllîye izale etmişlerdir ayazın postuna ve çarkına nazar ettiği gibi işte bu ebyattan Hazreti Mevlâna Kuddüse Sırranın murat ve maksutları evliyâ-yı kâmilîyyenin bu ahvâlini târif ve temsildir nitekim bu misilli zat-ı kirâmın ibadet-i nafîleye ve riyazet-i şakaya ihtiyaçları yok iken şeb ve rûz serber zemin olup namaza ve secdeye ısrar ettikleri gibi ve aç kaldıkları gibi

چونکہ از ہستی خود مفقود شد منتهای کار او محمود شد

(25a)

Çünkü ayaz kendi varlığından ba'id oldu onun karının nihayeti mâhmud oldu işte böyle varlığından azad olanlar zîra varlık emr-i kâbihdir nitekim hadis-i şerîfte vücudûn zeneb la yukas aleyhi zeneb âhirdar olmuştur.

زآن قوی تر بود تمکین ایاز کہ ز خوف از کبر کردی احتراز

Ayazın temkini ondan ziyâde kolaydı ki kibr havfindan ihtiraz etmiş olaydı yâ'ni belki mütekebbir ve varlık sâhibi olurum diye havf etmek mertebelerini geçmiş idi zîra mütekebbir olmak ihtimâli yok idi makam-ı emne vâsıl olan evliyâ-yı kirâm eğerki derece-i ismete varmışlar ise de taraf-ı haktan mâhfuz oldukları ecelden kendilerinden isyan sadır olmaz ve sudur mertebesini tecavüz etmişlerdir zîra nefisleri itminan rütbesini bulmakla nefis-i mutmainne ashâbından olmuşlardır nefis-i mutmainne mertebesinde velâkin eslem-i şeytani fela ye'murunnel-bâhir mertebesine vâsıl olup masiyet teklif eder nefis ve şeytan olmamakla maasiden sâlim oldular.

او مہذب گشتہ بود و آمدہ کبر را و نفس را گردن زدہ

O ayaz ahlak-ı zeymeden ve cümle su'-i halden mühezzeb ve pâklanmış olmuş idi ve bu vecihle bu 'âleme gelmiş idi nitekim hadis-i şerîfte es-said said fi batni ümmîhi

veş-şaki şaki fi batni ümmîhi buyurulmuştur bu ecelden evliyâ-i kâmilin bu 'âleme pâk gelmiş olur ve dâhi ayaz kibr sıfatının ve nefsi emmarenin boynunu vurmuş idi bu cihetten mütekebbir olmak ihtimâli kalmamış idi böyle iken yine kürküne ve çarkına ihyana nazar eder idi bundan sonra bu nazarın hikmetini beyân edip buyururlar ki:

یا پی تعلیم میکرد آن حیل یا برای حکمتی دور از وجل

Çünkü ayazda böyle sıfat-ı kibr ile ittisaf ihtimâli kalmamış idi kürküne ve çarkına nazar etmek neden için oldu denir ise cevâbında bizler dâhi deriz ki bu hileleri ayaz ya halka tâlim için eyledi idi ya havftan baid ayaz bir serden ve hikmetten için eyledi idi fahri 'âlem Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem Hazretlerinden ümmetine tâlim için çok amel ve münacat ve ed'iyye-i me'sure rivayet olunmuştur ez cümle ya mukallebül-kulub sebt-i kalbi âlâ dinin müsteb'id olmaz.

یا که دید چارقش ز آن شد پسند کز نسیم نیستی هستیست بند

Yâhut çarkını ayaza görmek ondan için makbul oldu ki yokluk rüzgarından yaut kokusundan için vücud-ı insani bir bend ve ukdedir bu ecelden yokluk rayahasını istişmama mani

(25b)

olur beyt-i atıye merhundur.

تا گشاید دخمه، کان بر نیستیست تا بیابد آن نسیم عیش و زیست

Hatta o çarkı görmek yokluk üzerine bend gibi olan vücud dahmesi ki yokluk üzerine vaz' olunmuştur o dahme küşad ola hatta o âşık hayat-ı ebediye rüzgarını ve rayahasını o ukdenin ve o dahmenin zail olmasıyla bula ve istişmam ede dahme dal'ın fethi ve ha'nın sükunuyla kâbr üzerine bina olunan kubbeye derler ve hazinenin kubbesine dâhi itlak olunur kubbe kâbir üzerine bina olunan kubbeye derler ve

hazinenin kubbesine dâhi ıtlak olunur kubbe kâbri ve altını setr eylediği gibi yokluk definesi dâhi bu vücud-ı insanı setr eder bu cihetten vücuda dahme tâbir buyurdular ayaz şundan için kürküne ve çarkına nazar etmiş ola ki vücut perdesi bilküllîye def olunsun ve kemâliyle yokluk zâhir olsun işte böyle terdid ile ayazın böyle etmesine üç sebep buyurdular zist za'nın kesriyle hayat mânâsınadır ve ayşın atf-ı tefsiridir bu sûrette fetha edat-ı nakl olmuş olur kafere'deki fa'nın fethası gibi

ملك و مال و اطلس این مرحله هست بر جان سبک رو سلسله

Çünkü vücud-ı insani dahme gibi olup âriflerin sıfat-ı fenâsını setr eyledi ise mülk ve mal dâhi yokluğu setre sebep olmakla onların beyânına şüru' edip buyururlar ki bu mahal-i rıhlet olan dünyanın mülkü ve malı ve elbise-i fâhiresi seriüs-seyr olan cânın üzerine bir zincir gibidir ârifin rûhunu miraçtan ve cenâb-ı Hakka seyrden men eder çünkü böyledir dervişin mülkü ve malı ve elbise-i fâhiresi olmaktan olmaması kendi hakkında iyidir nitekim şimdi musarrâh beyân buyururlar.

سلسله زرین بديد و غره گشت ماند در سوراخ چاهی، جان ز دشت

Derviş çünkü silsile-i zerrine benzeyen dünyanın mülk ve malını gördü ve ona aldı o dervişin cânı bir kuyuyu deliği içinde olup odada ve feza-yı ferahfezada seyr etmekten mâhrum kaldı gurra gayn'ın fethi ve ra-i müşeddedenin dâhi fethiyle aldanmak mânâsına mastardır bu makamda mastar-ı bi mânâ meful olmakla mağrur oldu demek olur.

صورتش جنت، به معنی دوزخی افغنی پُر زهر و، نقشش گل رُخی

Dünyanın mülkünün ve malının zâhiri cennet gibi müzeyyen ve latiftir lâkin mânâda cehennem gibi insanı mühlek ve muhteriktir ve dâhi mülk ve mal zehr ile dolmuş bir yâlândır velâkin dünyanın nakşı ve sûreti gülrûh bir mâhub gibidir sakınıp ziyânı yoktur diyerek mülk ve mal tedarikinde olmayasın.

گر چه مؤمن را سقر ندهد ضرر نيك هم بهتر بود ز آنجا گذر

eğerki mü'mine nar-ı cehennem zarar vermez zîra hadis-i şerîfde جز يا مؤمن فان نورك قد اطفأ ناري⁴⁵ buyurulmuştur her ne kadar nâr-ı cehennem mü'mine ziyân vermez ise lâkin o mahalden geçmek mü'mine ziyâde iyidir bu hal sırat köprüsü üzerinde olsa gerektir.

گر چه دوزخ دور دارد زو نکال لیک جنت به ورا فی کل حال

Gerçi cehennem ukûbetini mü'minden uzak tutar hâber-i sırat üzerinde mü'min fâsıklar ve kafirler gibi muzdarip olmaz lâkin sıratı geçip cennete gitmek her halde mü'minin hakkında iyi olur ve darb-ı mesel meşhurdur ki korkulu düş görmekten uyanık durmak hayırlıdır derler bunun gibi insan-ı kâmile mülk ve mâlik her ne kadar ziyâlini yok ise elinde mal bulunmaktan bulunmamak evla ve fazıldır ve havf ve hatardan hâlidir ihtiyat için fakr yolunu tercih eylediler ve siret-i Muhammediyeye tâbi oldular Beyazid-i Bestami gibi ve İbrahim Bin Edhem gibi ve Zünnûn-ı Mısırî gibi ve bu kitâbın müellifi Hazreti Mevlâna gibi kaddesallahu esrârahum ve efaz aleyha mn berekatihim Kur'ân-ı Azîmde Mısır sadrına Süleyman Aleyhisselam atların temaşasıyla meşgul olup ve iştigâli dâhi uzun olup gördü ki şems gurûb eder halbu ki sâlât-i asri eda etmemişler idi hemen kalkıp şemsin reddiyle dua buyurup ve duâlârı dâhi kâbul olup sâlât-ı asri öylece eda buyurdular meta-ı dünya nebizz-i zışana bu işi edince evliyâyâ etmesi ulviyette kalır bu cihetten Hazreti Mevlâna kuddüse sırâ rah-ı fakrı ihtiyara terğib buyurdular çünkü insan-ı kâmile ve insan-ı nakısa dünya mâlikinin ziyânını âm olarak beyân buyurdular ise nakıslara ziyâlini ezyed olmakla tekrar nakıslara pend ve nush için buyururlar ki:

الحذر، ای ناقصان، زین گل رُخی کاو به گاه صبح آمد دوزخی

Hazer ediniz ey nakıs ruyişler bunları mâhbul gibi olan dünyadan zîra dünya size mukârenet vakti cehenneme mensub geldi ve sizin telefinize bais oldu hâsılı nakıslara dünyanın mazarratı ziyâde olur buyurmak isterler.

⁴⁵ *Ey mümin* üzerimden geç git, *senin nûrun* benim *ateşimi söndürdü*" Taberani

حکایت غلام هندو که به خواجه زاده خود پنهان هوس داشت، چون دختر را با مهتر زاده ای عقد کردند غلام رنجور شده و میگذاخت. کس علت او ندانست و او زهره گفتن نداشت

Burası Hinde mensub kölenin hikayesidir öyle köle ki kendi efendizadesine gizli aşk ve muhâbbet getirmiş idi çünkü o duhteri bir ulu sâlih zata akd ettiler köle bu akdden hâber buldu.

(26b)

ve hasta oldu ve teni eridi ve zayıf olur idi ve bir tâbip bunun illetini bulmaz idi zîra illet kalbiyedir illet bedeniye değildir etibba ise cismani illeti anlarlar bazı nüshadan mı şenahat vâki olmuştur anlamaz idi demek olur ve dâhi o köleye söylemeye cesaret yok idi bu cihetten hâli gâyet perişan oldu demek olur.

خواجه ای را بود هندو بنده ای پروریده کرده او را زنده ای

Bir hocânın bir Hintli kölesi var idi o köleyi letafetinden beri terbiye olunmuş eylemiş idi ve o köle o hocânın zindesi idi,

علم و آدایش تمام آموخته در دلش شمع هنر آفروخته

İlm-i şerîfi ve cümle edepleri tamam olarak o gulam Hinduya öğretmiş idi ve dâhi onun kalbinde mârifet şulelerini yakmış idi ve zulmet-i cehlden onun gönlünü hâlâs etmiş idi

پروریده از طفولیت به ناز در کنار لطفش آن اکرام ساز

Sabâveti vaktinden o köleyi o ikram düzücü hoca kenar-ı letafetde yâ'ni ihsan ederek beslemiş idi

بود هم این خواجه را یک دختری سیم اندامی، گشوی خوش گوهری

Bu hocânın bir güzel kızı var idi ve cesedi gümüş gibi ve güzel ve hilkatı hoş idi keş kaf Farisiyenin fethiyle güzel mânâsınadır.

چون مُراهق گشت دختر طالبان بذل میکردند کابین گران

Çünkü duhter bülüğ hükmüne vardı istinkahına tâlip olanlar ağır ve kıymetli mihr-i müeccel bezl sarf eylediler kâbin avratın mihrine derler.

میرسید از جانب هر مهتری بهر دختر، دم به دم، خواهش گری

O hocaya kerimesi bu vecihle olduğundan her ulunun tarafından her vâkit bir kız isteyici gelir idi haza ger nikah ile kız tâlibi olana verdiler.

گفت خواجه: مال را نبود ثبات روز آید، شب رود اندر جهات

Ağniya tarafından tâlip olanlara hoca cevâbında dedi ki malın sebatı ve devamı olmaz görmez misin gündüz gelir gece etrafa gider gece etrafa gidip nice daim değil ise mal dâhi bir afete uğrayıp elden zail olur gündüz geceyi perişan ettiği gibi o afet dâhi malı perişan eder yâhut hoca hod nice bu mâlâ hıntayı eder idi demek ola

حُسن صورت هم ندارد اعتبار که شود رُخ زرد از يك زخم خار

İnsanın sûretinde olan hüsn ve cemal dâhi itibar tutmaz zîra ekserinin yanağına diken batsa bir diken yarasından dâhi sarı olur bu cihetten kerimemi dilber olanlara da vermem der idi yâhut bir güzel tâlip olsa ve kızı istese ona da bu cevâbı veriri idi demek ola

(27a)

سهل باشد نیز مهترزادگی کاو بود غره به مال از سادگی

Eğer bir kişizade hocânın kerimesini ister ise cevâbında der idi ki kişizadelik dâhi kolay nesne olur yâ'ni bi-kadir şey olur zîra onlar malına aldanmış olur ve dâhi âlâ ata mağrur olur barını gâyetde iyi olan Farsa derler.

ای بسا مهتر پسر کز شور و شر شد ز فعل زشت خود ننگ پدر

Ey kimesne bil ki çok kişizade vardır ki umûr-ı kâbihayı irtikâbından ve kendinin çirkin fiilinden pederinin ari ve sebep-i hicâbı olur filvâki kişizadeler enva fesadı irtikâb ederek pederlerini rezil ederler.

پُر هنر را نیز اگر چه شد نفیس کم پرست و عبرتی گیر از بلیس

İlm ve mârifetle dolu kimesne için eğer hüneri makbul ise de onun hakkında der idi ki ona az itibar et ve iblisten ibret tut zîra şeytana hüneri faide vermeyip akıbetinde matrud oldu perest emr-i hazırdır tap demektir kim dâhi ademden kinâyedir.

علم بودش، چون نبودش عشق دین او ندید از آدم الا نقش طین

Şeytanın ilmi var idi lâkin çünkü din muhabbeti yok idi o şeytan Adem Aleyhisselamdan bir hüner görmedi illa cesedinin nakşını gördü bu sûrette ilm dâhi bir muteber şey değildir diyerek ulemâdan kerimesini isteyince böyle def eder idi yâhut ehl-i ilme kızımı versem ilm dâhi bir iyi nesne değildir diyerek fikr edip ulemâyaya duhterini vermek istemez idi demek olur.

گر چه دانی دقتِ علم، ای امین ز آنت نگشاید دو دیده غیب بین

Eğerki ilmde olan dikkati ey emin ve hakayık-ı ulum-ı zâhireyi ey âlim bilirsın velâkin o ilimden senin gayb görücü iki gözün küşad olmamıştır 'âlem-i gaybı müşahedeye kadir olamazsın lazîm ve matlub olan ancak budur.

او نبیند غیر دستاری و ریش از مُعَرَفِ پرسد از بیش و کمیش

O ulum-ı zâhirenin ‘âlemi dide-i bini olmamakla yanına bir kimesne gelse onun sarığından ve sıfatından gayrısını görmez yâ’ni fakat zâhirini görür hatta onun mârifetinden o gelenin iyiliğini ve kötülüğünü suâl eder bu makamda bişden murâd kim mukâbili olmakla iyilik demek olur.

عارفا، تو از مُعرّف فارغی خود همی بینی که نور بازغی

Ey ârif-i Hüdâ olan zat sen mâriften fariğsin tahkik yanına gelen kimesnenin batınını görürsün zîra lemean edici bir nûrsun bazığ parlayıcı mânâsındadır.

کار، تقوی دارد و دین و صلاح که از او باشد به دو عالم فلاح

(27b)

Çünkü hoca bu umûr-ı mezkurenin her birisine bir bahane buldu ve kendine dedi ki iyi işi ancak takva tutar ve dâhi iyi din sâhibi olmak ve sâlâh-ı hal sâhibi olmak tutar yâ’ni mesâlih-i dünyeviye ve diniye takva ve din ve sâlâh ile hâsıl olur zîra bu umûr-ı mezkureden iki ‘âlemde felah vardır deyip bir sâlih ve mütedeyyin damat aramaya şüru' eyledi.

کرد يك دامادِ صالح اختيار که بُد او فخر همه خیل و تبار

Ve dâhi bir sâlih damat kendine ihiyar eyledi öyle ki o sâlih damat cemi cemaatin ve cümle kavmin mâbihil-iftiharı bir zat idi hayli cemaat mânâsındadır tebar dâhi kavm ve kibleye derler.

پس زنان گفتند: او را مال نیست مهتری و حُسن و استقلال نیست

Çünkü bir sâlih kimesneyi damat etmek murâd edince hocânın hareminde olan taife-i nisa dedler ki onun malı ve gınası yoktur ve mal ile ziyâde olduğu ve hüsni-hâli ve cümleden imtiyazı yoktur böyle kimesneyi damat edinmek neden iktiza eyledi

çünkü hocânın beyân olunan tahayyülatını nisvan bilmezler idi ve br sâlih kimesneyi damat etmek murâd eylediğinden agah değil idiler bu cihetten bu vecihle itiraz eylediler.

گفت: اینها تابع زُهدند و دین بی زر او گنجیست بر روی زمین

Hoca dâhi cevâbında dedi ki mal ve mihteri ve hüsn ve istiklal zühde ve dine tâbidir zîra takva ve din zâhir altını almaksız ruy-ı zeminde bir hazinedir.

چون به جد تزویج دختر گشت فاش دست پیمان و نشانی و قماش

Çünkü gerçek olarak kerimesini bir sâliha tezevvüc-i âşıkare oldu damat tarafından gelen hoca ile el ele verdiler ve dâhi duhter için damat cânibinden nişan ve kumaş hediyeleri dâhi geldi.

پس غلام خاجه کاندنر خانه بود گشت بیمار و ضعیف و زار زود

Böyle olunca zikri sebkat eden hocânın gulamı ki hane içinde idi ve hocânın duhterine âlâkası var idi ve heva getirmiş idi kemâl-i muhabbetinden hasta oldu ve dâhi zayıf oldu ve tez zebûn oldu

همچو بیمار دقی او میگداخت علت او را طبیبی کم شناخت

Dak illetinden hasta olan adam gibi gün be gün gulamın cesedi eir ve noksan olur idi çünkü hal böyle oldu hoca gulamı için hekim getirdi ve hekim dâhi onun illetini hiç anlamadı kim bu makamda ademden kinâyedir.

عقل میگفتی که رنجش از دل است داروی تن در غم دل باطل است

Akıl tâbibe der idi ki orcunu ve illeti gönüldendir ten ilacı gönül gamında bâtıldır yâ'ni faide vermez demektir.

آن غلامك دم نزد از حال خویش گر چه می آمد از او در سینه ریش

(28a)

Ve sağır köle dâhi kendi hâlinden dem urmadı ve böyle neden olduğunu beyân etmedi eğer ki onun derinine niş ve ıstırap gelmiş idi.

گفت خاتون را شبی شو هر که: تو باز پُرس اندر خلا احوال او

Çünkü gulamın hâli böyle oldu hoca hissedip iyâline bir gece dedi ki şu gulamın hâlinden halvette kendine suâl ie ve sen böyle neden için hasta ve zayıf oldûn diyerek hâlinden sor dedi.

تو بجای مادری، او را بود کاو غم خود پیش تو پیدا کند

Sen ona vâlide yerindesin ola ki kendi gamını senin önünde âşıkare eyler diye iyâline böylece tembih eyledi.

چونکه خاتون کرد در گوش این کلام روز دیگر رفت نزدیک غلام

Çünkü hatun bu kelâmı zevcinden dinledi gayrı bir gün o gulamın yanına gitti.

پس سرش را شانه میکرد آن ستی با دو صد مهر و دلال و دوستی

Bundan sonra onun başını o hatun aramak eyler idi çok muhâbbet ile ve naz ve şive ile ve barışmak ile şane tarak demektir sitti sin'in ve ta'nın kesreleriyle hatun demektir dellal dalın fethiyle naz ve şiveye derler aştı hemze-i memdude ile ve şin'in kesriyle barışmak ve sulh edilmek mânâsındır.

آنچنان که مادران مهربان نرم کردش تا در آمد در بیان

Ancılayın ki müşfik ve merhametli maderler evladına ederler bu hatun o gulama onu eyledi bu cihetten gulamı mülayim eyledi hatta gulam hâlini ve derdini beyâna geldi yâ'ni maderler ciğer köşem oğlum ve gözümün bebeği diyerek veletlerine hâlini suâl ettikleri gibi hatun dâhi bu gulama onu eyleyip ahvâlini gulam kale getirdi demektir.

گفت: امید من از تو این نبود که دهی دختر به بیگانه عنود

Öyle diyerek gulam hâlini beyâna geldi ki benim ümidim senden bu değil idi kim duhteri anud-ı ecnebiye verirsin ve beni terk edersin belki ümidim senden bu idi ki bu duhteri bana akd ve tezevvüc edersin zîra

خواجه زاده ما و، ما خسته جگر حیف نبود کاو رود جای دگر؟

Bu duhter bizim efendizademizdir ve biz dâhi bunu hastası olmuşuzdur bu sûrette benim taalluk-ı tamım var iken hayf olmaz mı ki gayrı mahalle gitsin diyerek hâlini bir bir söyledi çünkü hatun gulamdan za'mında buna münasip sözü işitti.

خواست آن خاتون، ز خشمی کامدش که زند، وز بام زیر اندازدش

O hatun murâd etti kendine gelen gazaptan ki guş edince kendine gelmiş idi o köleye vura ve elini hana bâlâsından aşağı ata,

کاو که باشد، هندوی مادر غری که طمع دارد به خواجه دختری

ondan için aşağı ata ki

(28b)

Kaç maderli bir gulam-ı Hindi kim olur ki hoca senin duhterini tama' ve ümit tuta

گفت: صبر اولی بود، خود را گرفت گفت با خواجه که: بشنو این شکفت

Yine hatun dedi ki sabr-ı evveli oldur ve kendini gulamı muahazadan tuttu ba'de zevci hocaya dedi ki dinle şu acib olan nesneyi gulamın hastalığı neden imiş malum oldu şikeft şın'ın ve kafın kesreleriyle acip olan nesneye denir.

این چنین گزای خانن را ببین ما گمان بُرده که باشد او امین

Buncılayın çalı kuşuna benzeyen bir hakîr gulam bize hain olsun biz ise zannetmişiz ki o emin ve mutemeddir diyerek ahvâli iyâline beyân eyledi insaf oluna bu gulama hain denmez ol vâkit hain olur idi ki hod be hod arzına tasallut etmiş olaydı belki bu duhteri bana nikah ile verirler diye ümid-i hıyanet değildir zîra hilaf-ı şer'-i şerîf bunda bir iş yoktur gönüldür çok şeyler me'mul eder hatta bazı fukaranın padişahların duhterlerini istedikleri ketb-i tevarihde Mısr-ı hader sahâbe-i güzinden Fatıma Ez-Zehra Radiyallahu Teâlâ Hazretlerini çok kimesneler istediler ve ümit ettiler k'âlem katipleri sadrazam kerimesini emel etmek belki acip değildir bu sûrette sürh-i atide tertip ettikleri hile haramdır ve reva değildir.

صبر فرمودن خواجه مادر دختر را که غلام را زجر مکن من او را بی زجر از این

طمع باز آورم که نه سیخ سوزد نه کباب خام ماند

Burası hocânın iyâline sabr ile emir buyurması beyânında olucudur öyle diyerek ki gulamı azar etme zîra ben onu azarsız ve itâbsız bu ümitten fariğ ederim öyle ki ne kebâbın şişi yanar ne kebab çiğ kalır yâ'ni bir cânibe ziyân olmaksız gulamı bu ümidin fâriğ ederim demek istedi.

گفت خواجه: صبر کن، او را بگو که از او بریم و بدهیمش به تو

Hoca iyâline dedi ki sen sabır eyle ve gulama söyle öyle dedi ki biz kızı onun akdinden kat ederiz ve sana veririz.

تا به مکر این از دلش بیرون کنم تو تماشا کن که دفعش چون کنم

Böyle demekle me'muldür ki bu hayâli onun gönlünden dışarı eylerim sen nezaret eyle ki bu gulamın duhterden def'ini ben nice eylerim.

تو دلش خوش کن، بگو: میدان درست که حقیقت، دختر ما آن توست

Sen gulamın gönlünü hoş eyle ona söyle ki sahih bil ki vâki halde bizim duhterimiz senin hakkındır.

ما ندانستیم، ای خوش مشتری چونکه دانستیم، تو اولیتری

Yine hoca zevcesine dedi ki sen o gulama söyle ey güzel müşteri biz senin duhtere tâlip olduğunu

(29a)

Bilmedin şimdi çünkü bildin sen o damattan kerimemize evvela ve efdalsin zîra
آتش ما هم در این کانون ما لیلی آن ما و هم مجنون ما

Bizim ateşimiz dâhi bizim ocağımızda yâ'ni ateş-i aşk ve muhâbbet bizim hanemizdedir Leyla bizimdir ve sen bizim Mecnunumuzsun bu sûrette bu iş gâyet asan bir iştir zîra cümlesi bize müteallikdir ve bizim elimizdedir kanun demirden yâhut bakırdan sanat olunmuş ocağa derler ve kömür yakıtları turluğa dâhi derler an layık mânâsınadır bazı nüshada ve Mecnun an ma vâki olmuştur ve Mecnun dâhi bizim layıkımızdır demek olur.

تا خیال و فکر خوش بر وی زند فکر شیرین مرد را فربه کند

Hatta güzel fikir ve hayal gulam üzerine vura zîra leziz olan fikr-i insani sağ ve semiz eyler ve hastalıktan eser koymaz.

جانور فربه شود، لیک از علف آدمی فربه ز عز است و شرف

Hayvan semiz olur lâkin yiyeceği ot ve arpa ve sâir gıdasından insan dâhi izzetten ve şereften smiz olur damat olmak dâhi bu gulama izzet ve şeref olmakla hastalık bundan zail olur ve sıhhat ve afiyet bulup semiz olur.

آدمی فرېبه شود از راه گوش جانور فرېبه شود از حلق و نوش

İnsan kulağı yolundan dâhi emiz olur izzet ve şereften semiz olduğu gibi hayvan dâhi me'külattan ve meşrubattan semiz olur bu makamda halk me'külattan ve nuş dâhi meşrubattan mecazdır eğer ki gıdadan insan dâhi hayvan olmak cihetinden semiz olursa lâkin izzeti ve şerefi yok ise ve kulağı yolundan müferrah-ı kelâm dinlemez ise gıda faide vermeyip yediği ve içtiği illet olacağı mahall-i şüphe değildir çok ağniya der ki malı sebebiyle yer ve içer böyle iken yine zayıf ve sahif olur.

گفت آن خاتون: از این ننگِ مهین خود زبانم می نجنبد اینچنین

Hatun dâhi hocaya dedi ki bu hur u hakîr arılı sözden benim dehanım bunu söylemeye kaçan hareket eyler.

اینچنین ژاژی چه خایم بهر او ؟ گو بمیر آن خانن ابلیس خو

Buncılayın hezeyan-ı kelmaı o oğlan için yine söyleyim sen söyle ki o iblis hyla hain derdinden olur ise olsun zîra terahhuma şayan değildir jaj iki za'-i Farisiye ile hezeyan söze ve kavı-i bâtıla derler.

گفت خواجه: نی مترس و، دم دھش تا رود علت از او زین لطف خوش

Hoca dedi ki senin kelâmın mahallinde değildir sen korkma ve ona böyle söyle hatta vurmaz bu gulamdan bu hoş lutuftan için gitsin demde söyle demek mânâsındır.

دفع او را، دلبراً، بر من نویس هل كه صحت يابد آن باريك ريس

O gulamın

(29b)

Def'ini ey dilber benim üzerime sen yaz ve bana havale eyle sen o gulamı bu ümitte terk eyle hatta o ince dokuyucu sıhhat bulurûz emr-i hazırdır resitinden müştaktır egirmek mânâsınadır bârik ris içine iplik eğirticiye derler.

چون بگفت آن خسته را خاتون چنین می نگیجد از تبختر بر زمین

Çünkü hatun o gulam hastaya zevcinin emriyle böyle söyledi derhal gulam sıhhat bulup kibr ile salınmasından zemine sığmaz idi teessür tedric bâbından mastardır kibrinden salınmaya derler.

زفت گشت و فربه و سرخ و شکفت چون گل سرخ و، هزاران شکر گفت

Gulam azîm oldu ve dâhi semiz ve kırmızı yüzlü oldu ve dâhi kırmızı gül gibi açıldı ve çok şeker söyledi lâkin bu kelâma kemâliyle itimad etmediğinden,

که گهی میگفت: ای خاتون من که مبادا باشد این افسون و فن

İhyana gulam derler idi ki ey benim hatunum olmaya ki bana bu kelâm bir hile ola hatundan murat hocânın iyâlidir destan ve fen hile demektir.

خواجہ جمعیت بکرد و دعوتی که همی سازم فرج را وصلتی

Hoca hanesinde cemiyet eyledi ve bazı ahhâbını davet eyledi öyle diyerek ki Ferec nam gulamımız için vuslata sebep olan akdi düzerim yâ'ni kerimemi Ferece akd ve nikah murâdımdır ahhâbı dâhi hocânın hanesine cem oldular güya akd eder ki bir hücreye girdiler ve herkesi bu gulamın hâlinden agah eyledi ve hakikatte zevc-i evvele akd olmuş idi güya zevc-i evvel tâlâk verdi gibi oldu çünkü bu vecihle hocânın iyâli gulama vaad etmiş idi ihtimaldir ki damadı dâhi bu hale vakıf etmiş olâlâr eğer ki hikayede bu kelâmlar meskut-ı anhdır velâkin hikaye bu söylediğimiz

kelâmları iktiza eder malum olmakla Hazret-i Mevlâna Kuddüse Sırrahu bunları tay ettiler.

تا جماعت مژده میدادند و گال کای فرج، بادت مبارک اتصال

Hocânın tâlimiyle hatta o gelen cemaat gulama işve ve hile verdiler öyle diyerek ki ey Ferce işte nikahı eyledik ve sana ittîsal vedik bu ittîsal sana mübarek olsun kâl hile ve dövüşten kaçmak mânâsınadır.

تا یقین شد مر فرج را این سخن علت از وی رفت کُل از بیخ و بُن

Hatta Ferce hatunun vaadi ve söylediği söz ziyâde yakın oldu illet o gulamdan kökünden ve dibinden bil-küllîye gitti ve sağ ve sâlim oldu ben ba'nın zammıyla bir şeyin ka'rına ve nihayetine denir.

(30a)

بعد از آن، اندر شب عشرت به فن امردی را بست حَنَّا همچو زن

Çünkü emr-i nikah güya tamam oldu leyle-i zifafın ve düğün umûrunun tertibine şüru' eylediler ve dâhi velime taamı tanzim ettiler bundan sonra zifaf gecesi gulama hile için bir Emerdin eline avrat gibi hoca-i hayyal kana bağladı emr dutusuz iri genç oğlana derler lugat-i Fariside kaf'ın kesri ve nun'un sükunuyla kinek tâbir olunur lisan-ı Türkıde gürz derler hinna ha'nın kesri ve nun'un teşdediyle kana dedikleri nesne ki taife-i nisa saçlarında ve ellerinde isti'mal ederler gerdek lafzı Türkıdir zifaf gecesine itlak olunur.

پُر نگارش کرد ساعد چون عروس ماکیان بنمودش و دادش خروس

O Emerdin bilgini arus gibi pür nakş eyledi böyle olunca hoca gulama tavuk göstermiş oldu.

مقتعه و حله عروسانه نكو لنگ امرد را بپوشانيد او

O iri oğlana güzel gelinlerin libasını ve başmağını örttü mukanna'a mim'in kesri ve kaf'ın sükunu ve nunun fethiyle yaşmağa derler taife-i nisa onunla başlarını sinelerine dek setr ederler hulle ha'nın zammıyla libas mânâsınadır arus ayn'ın fethiyle goygoya ve geline derler ezdad nedir çünkü beyt-i zifafa duhter yerine bu umardı gelin makamında mestur olarak ik'ad eylediler ve gulamı dâhi beyt-i zifafa idhal eylediler ve derakâb gulam bilmesin için şem'i söndürdüler niteki beyân buyururlar.

شمع را هنگام خلوت زود کشت ماند هندو با چنان کنگ درشت

Beyt-i zifafın şem'ini halvet hengamında hocânın tâlimiyle tez her kimesne söndürdü o gulam-ı Hindu o gâliz Emerd ile beyt-i zifafta zulmette kaldı.

هندوك فریاد میگرد و فغان وز برون نشنید کس از دف زنان

Çünkü beyt-i zifafın kapısı kapandı ve içerde Emerd ile gulam-ı Hindiden gayrı bir ferd olmamakla hocânın tâlimi üzre Emerd gulamı tutup gulam dâhi hal yine müncer olacağını anlayıp feryat ve figan eyler idi ve avaz-ı bülend ile çağırır idi velâkin taşradan defzenlerin deffinin avazından için bir ferd işitmişti nitekim beyân buyururlar.

ضرب دف و کف و نعره مرد و زن کرد پنهان نعره آن نعره زن

Defzenlerin defe darbı ve dâhi bazı kimesnenin elini birbirine darbı o narazen olan gulamın narasını taşrada halkın istimaından pinhan eyledi ve bir ferda işitmedi.

(30b)

تا به روز آن هندوك را میفشارد چون بود در پیش سگ انبان آرد ؟

O sagir ve hakîr olan gulam hinduya sâbaha dek o Emerd zikrini sokar idi ve asla gulama rahat ve huzûr vermedi ve gulam Emerdin elinde harap ve perişan oldu kelbin önünde on doğruca olur ise gulamın hâli dâhi o Emerdin elinde öylece oldu Hinduk kelimesindeki kaf tasgir içindir ifşadır fiil-i muzaridir mastar-ı efşerdendir bir nesneyi bir nesneye zor ile sokmaya derler evvelinden hemzesi zaruret için hazf olunmuştur verası dâhi zaruret için sakın okunûr anban doğrucuğa derler ki içine etmek vesâir me'külat vaz' olunur ard hemze-i memdud ile ön demektir.

روز آوردند طاس و بوق زفت رسم دامادان فرج حمام رفت

Sabah vakti tas ve sâir hamamın malzemesini getirdiler damadın hamamın gitmesi resminde o Ferec hamama gitti yâhut an ism-i işaret olmayıp elif ve nun edat-ı cem olursa bu dâhi caizdir mânâsı damatlar resminde ve kaidesinde Ferec hamama gitti demek olur.

رفت در حمام بس رنجور جان کون دریده همچو دلوق تونیان

Ferec hamama gitti cânı hasta ve diri dâhi ehl-i külhanın köhne libası gibi yırtılmış olduğu halde tellak köhne libasa derler tun ta'nın zammıyla külhan mânâsıdır ve ya'sı dâhi nispet içindir ve yine elif ve nun edat-ı cem'dir bu sûrette mânâsı külhana mensuplar demek olur.

آمد از حمام در گردک فسوس پیش او بنشست دختر چون عروس

Gulam hamamdan gerdekhaneye kendine hayf olarak geldi duhter dâhi onun önüne gelin gibi oturdu.

مادرش آن جا نشستہ پاسبان کہ مبادا کاو کند روز امتحان

Duhterin maderi bekçi olduğu halde yanında oturmuş idi olmaya ki gündüz gece olan hal bunda var mıdır diye imtihan eyleye yâ'ni zikri var mıdır ve bu duhter gece de yanında olunmayadır şu hususu tecrübe eder havftan mader-i duhter dâhi gulamın yanında aram eyledi duhter ile تنها terk etmedi.

ساعتی در وی نظر کرد از عناد و آنگهان با هر دو دستش ده بداد

Gulam inadından yâ'ni adem-i muhâbbet tarîkinden duhtere bir saat miktarı nazar eyledi bundan sonra her iki eliyle on parmağını verdi ve silkti.

گفت: خود کس را مبادا اتصال با چو تو ناخوش عروس بد فعال

Gulam dedi ki bir kimesne için tahkik senin gibi

(31a)

Fe'alli kâbih nâhoş arusa ittîsâli olmasın yâ'ni bir ferd-i sinin gibi gelin olmasın demek istedi.

روز رویت همچو خاتونان تر کیر زشتت شب بتر از کیر خر

Gündüz yüzün taze avratların yüzü gibidir gece çirkin zekrek merkep zekrinden ziyâdedir diyip ben böyle arusu istemem ve benden boş olsun diyerek talâk verdi.

همچنین، جمله نعيم اين جهان بس خوش است از دور، پيش از امتحان

Ey dervîş cihanın nimetinin cümlesi bunun gibidir zîra tecrübeden evvel uzaktan gâyet hoş görünür idi.

مینماید در نظر از دور آب چون روی نزدیک، آن باشد سراب

Nimet-i dünya nazarda uzaktan âb gibi hoş ve latif görünür çünkü o nimetin yanına gedersin ve âb görünen serâb imiş ve fakat bir nümâyîş imiş filvâki insan dünyaya tahassür eder ve ehl-i dünyanın ünvanını ve zâhirde olan devletini görüp reşk ve gıpta eder çünkü dünya devleti derdest olur ba'del-mevt yâhut ba'del-azl serap olduğunu anlar ve pişman olur lâkin o nedametten faide görmez iyisi zâhirine

bakıp aldanmamaktır zîra temettu' edeyim diye tezevvüc olunur ise senin hâlin dâhi şu gulamın hâline döner.

گنده پیر است او و، از بس چاپلوس خویش را جلوه دهد چون نو عروس

O dünya kokmuş bir koca karıdır ve hakikati böyledir lâkin sana çok temellük eylediğinden nev-arus gibi kendini cilvenin aynı eyler yâ'ni sana müdahenesinden gâyet şivekar görünür kemâliyle mübâlâğa olsun için hoş ra cilve künd tâbir buyurdular bu sûrette racül-i adl kâbilinden olur an İbn-i Âbbas Radiyallahu Teâlâ Anh İnnehu kale kale Resulullah Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem yu'ti.

هین مشو مغرور آن گلگونہ اش نوش نیش آلودہ او را مچش

Çünkü hal böyledir ey derviş agah ol dünyanın hüsn ve letafetine aldanma o dünyanın zehir ile mâhlut olan balını tatma gülgüne avratların yüzüne sür dikenleri düzgünün uydur ve kızılca tâbir ederler bu makamda hüsn ve letafet murâd olunur nuş-ı bâlâ ve sâir şirin olan nesnelere derler niş zehir mânâsındır meçş nehy-i hazırdır tatma demektir

تا نیفتی چون فرج اندر حرج صبر کن، کالصبر مفتاح الفرج

Belki ey derviş dünya aslından sabr eyle zîra

(31b)

Sabr-ı maksude zafer ve galebenin miftahıdır hatta Ferec gibi çok harca ve ıstırâba vâki olmayasın Ferec fa'nın ve ra'nın fethâlârıyla murâdına ermeye ve maksudûna zafer ve galebe etmek derler.

آشکارا دانه، پنهان دام او خوش نماید ز اولت انعام او

Bu dünyanın tanesi âşıkaredir ve dâhi damı gizlidir sakınıp dad-ı ümidiyle damına giriftar olmayasın zîra dünyanın in'amı evvelden sana hoş görünür sonra

azîm dert ve humarî zâhir olur pişman olursun ve nedamette bir faide olmaz iyisi ibtidadan aldanmamaktır buyurmak isterler.

در بیان آنکه این غرور تانهان هندو را نبودبلكي هر آدمي بچنين غرور مبتلا است در مرحله الامن عصمه الله

Burası onun beyânındadır ki o aldanmak fakat o gulam-ı Hindu için değil idi belki her insan buncılayın gurura rah-ı hakkın her menziline mübteladır ve herkes aldanmıştır illa Cenâb-ı Hakkın ismet ettikleri nasın içinden müstesnadır zîra onlar aldanmış değildirler.

چون بیبوستی به دام، ای هوشیار چند نالی در ندامت زار زار

Çünkü o dünyaya muttasıl oldûn ve onunla iştilal ettin ey kimesne elbet nedamette zebûn olduğun halde çok inlersin velâkin inlemek bir faideyi müfid olmaz.

نام میری و، وزیرى و، شهى نیست الا درد و، مرگ و، جان دهى

Dünyanın beyliğinin namı ve vezirliğinin namı dâhi padişahlığının namı zâhirde her ne kadar iyi ise ve şanı var ise batında mevttir ve derttir ve cân vermektir yâ'ni şu şeyler gibi insana ıstırap ve keder verir demektir böyle olunca dünyada padişah ve vezir ve bey efendi olmaktan sana iyi olan,

بنده باش و بر زمین رو چون سمند چون جنازه نه که بر گردن نهند

Allah Teâlâya kul ol ve dâhi yeryüzünde kendine muti olarak kula at gibi emrine süratle yürü meyyit gibi olma ki seni herkes boynu üzerine götüreler yâ'ni cenaze gibi mütekebbir olup halka barını ve yükünü ona bir gibi ilka etme demektir.

جمله را حمال خود خواهد کفور بار مردم گشته چون اهل قبور

Kafur olan insan cümleyi kendine hamal ister meyyitin isteyip dilediği gibi ve herkesin unkuna rakip olur lâkin sonra onu mezara götürürler kafur fuul vezinde mübâlâğa sigasıdır mübâlâğa ile kafurun-niam demektir ve murâd-ı ağniyadır süvar merde meyyitten kinâyedir bundan sonra ağniyayı meyyite şebihin hikmetini beyân

(32a)

zımında buyururlar ki:

بر جنازه هر که را بینی به خواب فارس منصب شود عالی رکاب

Tâbut üzerinde her kimesneyi ki vaz olunmuş ve omuz üzerinde götürüler iken görürsen bir mansıb atına o kimesne süvar olur ve dâhi üzengisi âla olur yâ'ni kendi ulv sâhibi olur demektir işte tâbiri cenaze cim'in kesriyle tâbuta ve fethiyle meyyite derler Faris atlı mânâsnadır bu sûrette meyyitin ona bir dünya ile münasebet-i tammesi olmuş olur bu cihetten ağniyayı tâbuttaki meyyite teşbih buyurdular.

زانکه آن تابوت بر خلق است بار بار بر خلقان نهادند این کبار

Zîra o tâbut halkın boynuna yüküdür bu kibar dünya dâhi nasın üzerine yükünü attılar bu cihetten vezirler ve beyler tâbut içindeki meyyite benzedirler ve hadis-i şerîfte dâhi bu teşbih varid olmuştur nitekim buyurmuşlar iyya kum mecâlîste el-mevta kalu ev ma el-mevta Ya Resulallah kalel-ağniyai:

بار خود بر کس منه، بر خویش نه سروری را کم طلب، درویش به

Kendi yükünü bir kimesnenin üzerine koyma ve bir kimesneye asla sıklet verme dünya ululuğunu az iste ve fakir ol zîra derviş olmak padişah ve vezir olmaktan iyidir âşık Yunus kuddüse sirrahu buyururlar mısra dervişlik ne güzel sultanlık imiş.

مرکب اعناق مردم را میای تا نیاید نقرست اندر دو پا

İnsanın boyunlarının atına ayağını koyma hatta senin iki ayağına takris dedikleri illet gelmesin ve mik'ad olmasın bu illet bi-hikmetallahu Teâlâ ağniyada olur fukarada olmaz zîra ağniya daim halka barını atarlar fukara zuafadan olmakla bir kimesneye barını atmaya kudretleri yoktur.

مرکبی را کاخرش تو ده دهی که به شهری مانی و، ویران دهی

Bir mansıbı ki encamında on pür mânâ silkerek terk edersin öyle mansıb ki onunla sen bir şehre benzersin ve müzeyyen görünürsün lâkin hkikatte bir harap karyesin filvâki ağniya şehir gibi müzeyyen ve azîm görünür lâkin batında harap bir köy gibidir mısra-ı sani merkebin sıfatıdır ki lafzı sıfatla mevsufu râbt içindir.

ده دهش اکنون که چون شهرت نمود تا نباید رخت در ویران گشود

O mansıbı şimdi terk eyle zîra sana şimdi hakikat şehri bu dünyada iken göründü ve zâhir oldu ve o şehir hakikate sa'y edip dâhil olmaya himmet ile ve hakikat şehrinin ehlinden olmaya gayret ile hatta sana lazım gelmesin meta'nı vîrânedede açmak ve o vîrânededen murâd dünyadır yâ'ni mansıbı

(32b)

Ve malını şehri-i hakikat şimdi sana görünür iken terk edip girmeye ve derviş olmaya himmet eyle ve ashâb-ı hakikatten ol ve illa böyle olmaz ise vîrâne-i dünyada kalıp ehl-i dünya zümresinden olursun mevt gelip dar-ı âhirete vardıkta pişman olursun lâkin o nedamet sana faide vermez evliyâullah bu dünyada iken şehri-i hakikate dâhil olmuşlardır her ne kadar zâhirde dünyada iseler de dünyadan çıkmış gibidirler ve ehl-i dünya bölüğünden ma'dud olmazlar zîra insan dünyada olmakla hakikatte dünyada olması ve ehl-i dünya olması lazım gelmez.

ده دهش اکنون که صد بُستانت هست تا نمائی عاجز و ویران پَرست

Ey akıl şimdi dünyayı terk eyle zîra sana yüz cihet mukâbelesinde vardır hata aciz olmayasın ve vîrân olan dünyaya tapıcı olmayasın bu sitandan murâd şehri hakikat bahçeleridir bu sûrette tarîk-i dünya olanın ol bahçeler eline hayatında girmiş olur eğer cennet bahçesi murâd olunur ise dar-ı âhirette verilmiş olur dedi terk eyle demek mânâsındır ıstılah olunmuştur.

گفت پیغمبر که: جنت از اله گر همی خواهی، ز کس چیزی مخواه

Dünyayı terk eyle şehri hakikat bahçesi yâhut cennet bahçesi verilecek olduğunu ispat makamında Hazreti Mevlâna kuddüse sırrahu buyururlar ki peygamberimiz Muhammet Mustafa Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem buyurdu ki Cenâb-ı Kibriyadan cennet ister isen bir kimesneden bir şey isteme ve bana şunu ver deme nitekim tarîk-i dünya olanların hâli budur ki bir fertten bir nesne istemezler lâkin ehl-i dünya talepten hâli olmaz.

چون نخواهی، من کفیلم مر تو را جنة المأوی و دیدار خدا

Çünkü istemezsen tahkik ben sana kefilim ona ki cennetül-me'va ve cennette Hakkı görmek senindir cennetül-me'va şehri hakikat bahçesi olur zîra oraya dâhil olan müşahede-i cemal ile ve tecelli-i Hak ile müşerref olur ihtimal ki dar-ı âhirette olan cennet ola bu beyitler şu hadis-i şerîfin mi'lindedir An Suban Radiyallahu Teâlâ Anh innehu kale:

قال رسول الله صلي الله تعالى علي سلم :
من يضمن لي شيان اضمن له الجنة قال ثوبان فقلت انا يا رسول الله فقال عليه السلام لا تسال الناس شيئا اضمن لك الجنة
فكان ثوبان لا يسال الناس شيئا حتي سقط يوما سوطه فنزل فاخذه لا امر احدا ان يناوله معناصي

mânâsı Fahr-i Kâinat Aleyhül-hay et-tahiyyât buyurdular ki: *kimdir*

(33a)

bir şeyi işlemeye zamin ve kefil ola ben de onun için cennete dâhil olmasına kefil olayım Sevban dedi ki: Ben dedim ki ya Resulallah o şeyi işlemeğe ben taahhüt

ederim Nebi Aleyhisselam dâhi buyurdular ki nâsdan bir nesne sağ oldukça isteme ben dâhi senin cennete duhulüne kefil olurum bu bir şeyi istememek dünyayı terk etmeğe varır ve illa ehl-i dünya talepten hâli olamazlar bu sûrette Hadis-i Şerîf'in mânâsı sen dünyayı terk eyle ben dâhi cennete duhulüne yâhut şehri-i hakikate duhulüne tekeffül ederim demek olur Sevban sanin fethi vavın sükunuyla Sahâbe-i Güzin'den bir zat-ı şerîf'in ism-i şerîfidir Fahr-i 'âlem Efendimiz'in kölesi idiler Haticetü'l-Kübra Hazretleri bağışlamışlar idi sonra Fahr-i 'âlem âzat buyurdular âşık-ı Resulallah bir zât-ı şerîf idi hatta المرء مع من احبه ⁴⁶ Hadîs-i Şerîf'inin vürûduna ve dâhi ومن يطع الله والرسول فوالئك مع الذين انعم الله عليهم ⁴⁷ nazm-ı celîlinin nüzûlüne sebep olmuşlardır kıssası meşhurdur tatvilü'l-keîâm havfindan terk olundu.

آن صحابی زان کفالت شد عیار تا یکی روزی که گشته بد سوار

O sahâbe ki murâd-ı Sevban Hazretleridir bu kefaletten kalbi hâlis oldu yâ'ni cennete dâhil olacağına şek ve şüphesi kalmadı zîra Fahr-i 'âlem zamin oldu Resul-i Kibriya'nın tekeffül ettiği tehallûf etmez Mümin buna itimat eder ve ez dil ve cân itikat eder hatta bir gün o sahâbe dâbbesine süvar olmuş idi ve yolda geder idi nagah

تازیانه از کفش افتاد راست خود فرود آمد، ز کس آن را نخواست

Kamçı Sevban'ın elinden düşüp doğrun yere vâki oldu hemen atından inip kendisi aldı ve bir kimseden şu kamçıyı bana ver diye talep etmedi işte bu gâyete dek suâli terk ettiler mal istemek kanda kaldı.

آنکه از دادش نیاید هیچ بد داند و، بی خواهشی خود میدهد

Öyle Mevlâ'dır ki onun 'atasından asla bir çirkin nesne gelmez ve cümle vergisi güzeldir O senin hâlini bilir ve senin talebin olmaksızın sana verir bu sûrette talep iktiza etmez bu cihetten Evliyâ-yı Kirâm'ın bazıları Cenâb-ı Hak'tan dâhi suâli terk ettiler Hazret-i Hâîlî'lü'r-Rahman İbrahim Aleyhisselam'ın mesleğine sâlik oldular.

⁴⁶ Kişi sevdiğiyle beraberdir. Ebû Dâvûd, Edeb: 113; Müslim, Birr: 50

⁴⁷ Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse işte onlar kendilerine nimet verilenlerle beraberdirler. Nisa Suresi 69. ayet

ور به امر حق بخواهی آن رواست آنچنان خواهش طریق انبیاست

Eğer Allah Teâlâ'nın emriyle suâl eder isen o suâl caizdir ancılayın talep Enbiyâ-i İzâmın yoludur.

(33b)

Zîra onlar emr-i Bâri ile nâstan isterler

48 خذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

ve yine Musa Aleyhisselam emr-i Bâri ile Kârun'un malından zekatını istedi velâkin vermedi malıyla yere battı menkuldür ki Hacı Bayram Veli Kaddese sırrıhu ekâbirden akçe ister imiş hatta Akşemseddin Hazretleri bu hâlini pesent etmeyip inâbeti terk etmişler eğer vermez ise yine adam gönderip cebr vadisinde matlup ettiğini Hacı Bayram Veli Hazretleri alır imiş Akşemseddin Hazretleri dâhi böyle mürşitlik olmaz diye inkâr edip yine medresesine gelip tedris ile meşgul olmuşlar ba'de zaman Halep'te kemâlât ile mevsuf bir şeyh mesmu'ları olunca süluk için Halep'e azmetmişler kervan ile Halep'e karîb bir sahraya nâzil olmuşlar ferdası şehre dâhil olacaklar imiş gece hâba vardıkta rüyasında görmüşler ki Hacı Bayram Veli Ankara'dan Halep sahrasına bir kement atmışlar Akşemseddin Hazretleri her ne kadar boynuma geçmesin için sa'y etmişler ise de müfit olmayıp akıbet gerdanına vâki' olmuş Hacı Bayram kemendi çekerek kendi yanına kadar Akşemseddin'i getirmiş ve buyurmuşlar ki siz bizim kemend-i iradatımızda olmuşsunuz ondan çıkmak mümkün değildir çünkü hâbdan gark-ı arak olduğu halde bidar olmuşlar Halep'e varıp şeyhi görmeği dâhi terk edip doğru Ankara'ya gelmişler Aziz Hazretleri dervişleri ile harman eylemişler Akşemseddin dâhi doğru harmânâ gelip hicâbından dest bus etmeyerek dervişler ile berâber harman hizmetine meşgul olmuşlar vakt-i zuhur olmuş tekkelerinden dervişler için tâbh olunmuş yufka gelmiş Hazret-i Şeyh onları hizmetinde olan dervişlere tevzi buyurmuşlar lâkin Akşemseddin'e yufkadan vermemişler mevcut olan kilâba dâhi bir miktar yufka pare pare edip vermişler çünkü Akşemseddin görmüş ki kendine vermez ve infial-i

⁴⁸ Onların mallarından sadaka al, bununla onları temizlemiş, arındırmış olursun. Tevbe Suresi 103. ayet

vechinden dâhi nümayan olur kusurunu affettirmek için kelplerin yanına varıp onlar ile yufka yemek murat edince heman-dem Hazret-i Şeyh yanına çağırıp ona dâhi yufkadan hisse vermişler ve bu tevazuun sebebiyle suçunu affettim buyurunca kadem-i şerîflerini takbil edip silk-i müridanına münselik olmuşlar Kaddese'llahu Sırrıhuma işte bu ahz dâhi emr-i Bâri iledir bunlara hiç diyecek

(34a)

nesne olmaz ama kendi indinden derviş olanlara asla talep yoktur ve caiz dâhi değildir 'an karîb Şeyh Muhammed Sedrazi Hikayesi İnşallah gelir orada dâhi ziyâde tafsil olunur.

بد نماید چون اشارت کرد دوست کفر ایمان شد، چو کفر از بهر اوست

Bir emr-i kâbih o kâbh üzerine kalmaz çünkü dost ona rûhsat ve icazet verdi mesela meyyite ve lahm-ı hınzır ve şarap haramdır ve murdardır velâkin zaruret vakti eklene ve şerbete rûhsat verilmiştir rûhsat-ı İlahi olmakla vakt-i zarurette murdarlığı kalmaz ve yine küfür iman oldu çünkü küfür onun emri ve rızası içindir iman olur işte beyitin mânâsı budur Şarih-i Mevlevi'nin ve Şarih-i Şem'i Efendinin getirdikleri misâl kat'an mısra-ı saniye misâl olmaz belki cümlesi mısra-ı evvele misâl olur bunun misâli odur ki Şeyh Sun'an Kaddese Sırrıhu kralın kızına âşık oldular maşukası dedi ki âşık ve maşuk bir dinde yakışırklar muhtelif dinde yakışmazlar sen dâhi bana âşık isen benim dinime rücu' eyle ve şu saneme secde eyle Hazret-i Şeyh dâhi derakap saneme secde ettiler ve yine kral kızı hınzırları çoban kıyafetine girip gütmek ile emir eyledi Hazret-i Şeyh kâbul eylediler ve çoban kıyafetine girip kefere-i heyetinde yedi sene hınzırları ra'y ettiler işte secde-i sanem küfr-i hakikatidir ve zaruretine kefere heyetine girmek şer'an küfr-i hükmidir işte bu iki küfrü çünkü emir barı ile Hazret-i Şeyh işlemiş idi bu cihetten bunlar küfür olmayıp aynı iman oldu zîra bu haller süluk idi menkuldür ki Vacib-i Teâlâ Hazretleri ile şeyhin beyninde hucüb-i zulmani ve nûrani cümlesi ref' olunmuştur illa bir sehâb-ı ebyaz rakik-i hicap olarak kalmış idi o hicap kemâl ile tecelliye ve şeyhin kemâl ile müşahedesine mani olur idi Hazret-i Şeyh dâhi o hicâbın ref'ni Cenâb-ı Hak'tan

matlup eyledi Vacib-i Teâlâ buyurmuşlar ki o hicâbın ref'i mücahede-i azîme ile olur ve bunun mücahedesini kafiristana azmedersen seni kralın kızına âşık ederim ve o kral kızı her ne ile sana emrederse ve sana her nesneyi ki teklif ederse onu kâbul edersin yedi sene o mahalde olursun bu emr-i sa'bi ihtiyar edersen o hicap dâhi ref' olunur buyurmuşlar heman-dem Hazret-i Şeyh sem'an ve ta'aten diyip bir hayli mürit ile diyar-ı Rum'a azmettiler filvâki kralın sarayı önüne geldikte duhteri dâhi pencereden bakar imiş kızı gördükte bu hal

(34b)

kendileri vâki oldu kendilerinde bir aşk zuhur eyledi ve şeyh orada kalıp gitmeğe kadir olmadı müritleri çok nush ettiler fayda vermedi birkaç günden sonra kız şeyhe suâl eyledi ki sen burada niçin tevakkuf edersin şeyh dâhi cevâbında sana aşığım dedi kral kızı dâhi eğer âşık isen al şu testileri var meyhaneden bana bade getir dedi hemen şeyh ne'am deyip testileri alıp meyhaneye gittiler ve şarap ile doldurup getirdiler ve bundan sonra her ne emir eder ise hizmetinde olurlar idi ve duhterin beytutet eylediği odanın tahtında Hazret-i Şeyh olur idi ve şeb ve rûz oradan mufarekat etmeyip emrine muntazır olurlar idi bundan sonra hınzır tayini teklif etti ve saneme secde ile kral kızı emreyledi asla bir emrinden geri kalmadı ve cümle müritleri Hazret-i Aziz'i terk edip Harem-i Şerîf'e azîm eylediler ve şeyhimiz mürtet oldu diye teşhir ettiler herkes Hazret-i Şeyh'in evvelki hâline ve şimdiki hâline nazar edip hayran oldular lâkin bir mürit şeyhi terk etmeyip şeb ve rûz yanından cüda olmaz idi ve şeyhin hizmetine yardım eder idi işte mürid-i sadık bu imiş zîra şeyhin küfrünü ayn-ı iman gördü ve hüsn-i zannı şeyhden zail olmadı çünkü yedi sene tamam oldu bir gece mürit rüyasında Fahr-ı 'âlem Sallahu Aleyhi Vesellem'i gördüler buyurdular ki var şeyhini al iş tamam oldu Harem-i Şerîf cânibine şeyh azîm edecektir çünkü mürit bidar oldu derakap gelip şeyhini buldu gördü ki şeyh kefere libasından soyunmuş ve gusül etmiş heman-dem müridine gidelim deyip mâhfi olarak firar ettiler duhter dâhi hidâyet-i İlahiye'ye vâsıl olmuşlar gördüler ki şeyh yoktur heman-dem yola revan olup şeyhe yetişti tiz bana telkin-i din eyle diye niyaz-ment oldukça telkin-i din edip Mümine oldu derakap duhterin rûhu kâbz olunup o mahalle Hazret-i Şeyh müridi ile onu defin eylediler bade Mekke-i

Mükerreme'ye azîm olup vâsıl oldular bu hikaye Mantıku't-Tayr'da vesâir kütüb-i sufiyede böylece tasrih olunmuştur işte Cenâb-ı Hakk'ın emriyle olan küfür ki ayn-ı iman olur buyurmuşlar idi buna misâl olur ise işte bu hikaye misâl olur.

هر بدی که امر او پیش آورد آن ز نیکیهای عالم بگذرد

Her bir kötülük ki Allah Teâlâ'nın emri o betliği eyler ve takdim eder.

(35a)

Ve bunu eydiniz diye emreder o bet bu 'âlemde vâki olan mehasini eyler ve geçer mesela kanaat memduhtur ve bir kimseden suâl mezmumdur çünkü suâl ile Mevlâ emreder suâl kanaatten efdal olur Şeyh Muhammed Sedrazi hikayesinde olduğu gibi ve yine katl-i nefis haramdır ve ekber-i kebairdir çünkü Mevlâ emridir katl-i memduh olur Hazret-i Aleyhisselam'ın kıssasında olduğu gibi.

ز آن صدف گر خسته گردد نیز پوست ده مدّه، که صد هزاران دُر در اوست

O sadef gibi olan mekrûhun zâhiri kerih ise ve hilaf-i şer' ise de sen ondan a'raz etme zîra nice yüz bin inci onda vardır mesela Hızır Aleyhi's-selam'ın sefineyi mecrûh etmesi ve gulam katletmesi gibi her ne kadar zâhiri mekrûhtur ve hastadır ve perişandır böyle ise de bu sedefin içinde dürr-i giran-baha vardır sen batınındaki inciye bak zâhirinin kerahetine bakma bu makamda sedeften murat o zâhiri mekrûh olan nesnedir.

این سخن پایان ندارد باز گرد سوی شاه و، هم مزاج باز گرد

Bu söz nihayet tutmaz ve dünyanın zemi tükenmez hemen sen dünyayı terk eyle Hak Teâlâ'nın tarafına rücu' ve tevvecüh eyle ve dâhi doğan ile hem meşrep ol zîra onun hâli ıstıyattan sonra şaha rücu'dur sen dâhi maârif-i İlâhi'ye saydı için bu 'âleme geldin hemen işini gör ve Hakk'a git demek olur.

باز رو در کان، چو زرّ ده دهی تا رهد داستان تو از ده دهی

Ey insan çünkü zerde rehisen madenine git ve asla rücu' eyle hatta senin ellerin on parmağını silkmeden kurtulsun ve senin zer-i hâlis altın olunca aslına gitmeğe havf edecek bir şey yoktur.

صورتِ بد را چو در دل ره دهند از ندامت آخیش هم ده دهند

Sûrete mensup olana çünkü gönle yol verirler sonra pişman olup nedametten âhirde ona on parmağını silkerler ve ondan a'raz ederler sûretiden murat dünyadır ve yası nispet içindir filvâki dünya sûrete mensuptur zîra enva-ı sûret-i hasene ile müzeyyendir.

دزد را چون قطع تلخی میزهد ذوق دزدی را، چو زن، ده میدهد

Hırsıza o kat'-ı yed acılık vurur ve eli kesilmek vaktinde acısından muzdarip olur o zaman sirkat-i zevkine avdet gibi elini silker ve sirkatin zevki burnundan gelir velâkin nedamet demekten kinâyedir zîra sızmakta zâhir olmak vardır.

دیده ده دادن از دستِ حزین ده بدادن زین بریده دست بین

Mâhzun olan gulam-ı

(35b)

hindu'dan el vermeği gördün ve arustan a'razını işittin bu eli kesilmiş hırsızdan dâhi el vermeği ve el salmağı gör yâ'ni arusun nedametini gördün ve nakil ile anladın sarığın dâhi nedametini sana ifade eyledim bunu da anla ve bil demektir hazinden murat sibkat eden gulam-ı Hindu'dur.

همچنین قلاب و خونی و لوند وقتِ تلخی، عیش را ده میدهند

Kalp-zen ve katil ve levent dâhi inceleyendir mücazat vaktinde bu umûr-ı mezkurenin safasına nefrin ederek iki elini sallarlar ve o kalp-zenliğe ve katillığe ve haramiliğe pişman olurlar kulâb-ı kalp-zen olana ve huni katile ve levent-i haramiye derler.

توبه می‌آرند هم پروانه وار باز نسیان میکشدشان سوی کار

Bu kimseler vakt-i mecazatta tevbe getirirler pervane gibi nisyan onları yine ateş tarafına çeker.

همچو پروانه ز دور آن نار را نور دید و بست آن سو بار را

Pervane gibi bunlar o narı uzaktan nûr gördü o tarafa yönünü yine bağladı hâsılı pervane narı nûr görür kendini o nara yakar bir zaman şem'in dibinde karar ederler ve ucunu feramuş eder tekrar kalkıp yine kendini nara yakar bunlar dâhi tövbe eder çünkü mecazatın meraratını unuttur yine tövbeyi bozar ve o fiil-i na-hemvarı yine işler demek olur.

چون بیامد، سوخت پرش، وا گریخت باز چون طفلان فتاد و ملح ریخت

Çünkü pervane yine geldi onun perini ateş yaktı yine firar eyledi yine etfal gibi düştü ve tozu döktü işte taifeye böyle tövbe-i nasuh mukadder olmaz ve onun daim bozulur.

بار دیگر بر گمان و طمع سود خویشتن زد بر لهیب شمع زود

Pervane gayrı kere nef'-i zannı üzerine tiz vurdu.

بار دیگر سوخت پر، واپس بجست باز کردش حرص دل ناسی و مست

Bir miktar aramdan sonra gayrı kere kendini yine nara ilka edip yaktı yâhut yandı yine geri sıçradı yine bir miktar aram edip acısı geçtikte nar hırsı onu yine nara ilka eyledi evvelki hâlini nasi olduğu halde mest olduğu halde.

آن زمان کز سوختن و میجهد همجو هندو، شمع را ده میدهد

O zamanda ki yanmaktan geri sıçradı gulam-ı Hindu gibi şem'e nefrin ederek on parmağını terk ettiğini eş'ar için silker.

کای رُخت تابان چو ماه شب فروز وی به صحبت کاذب و مغرور سوز

Öyle diyerek ki ey şem' senin rûhun geceyi rûşen eden mâh gibi parlayıcıdır lâkin ey şem' makaranette görüldüğün gibi değilsin ve sana mağrur olanları yakıcısın.

باز از یادش رود توبه و انین کاوهن الرحمن کید الکافرین

(36a)

Bu derecede cânı yanmış iken ve yine şem'in yanına varmağa tövbe etmiş iken o tövbe ve inlemek pervanenin yadından geder eğer olmaz ise yine şem'e kendini vurur Allah Teâlâ Hazretleri kaziplerin kendini zayıf eylemiştir keyden bu makamda murat tövbedir ⁴⁹ *كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ۖ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ* şu Ayet-i Kerime'nin tevili ve mânâsı âm olduğunu beyânda kaindir müverridi has ise hükmü cümleye şamil olur Ayet-i Kerime'nin mânâsı; *taife-i yahud her hangi zamanda ki Müminler ile nar-ı harbi ikad ederler ise Allah Teâlâ Hazretleri nar-ı harbi itfa eder bu cihetten Müminler ile muharebeye kadir olamazla.* itfadan murat kalplerine Cenâb-ı Hakk'ın havf vermesidir.

كلماهم اوقدوا نار الوغى أطفأ الله نارهم حتى انطفأ

⁴⁹ Onlar ne zaman savaş amacıyla bir ateş alevlendirdilerse Allah onu söndürmüştür. Yeryüzünde bozgunculuğa çalışırlar. Allah ise bozguncuları sevmez. Maide Suresi 64. ayet

Her zamanda ki tâife-i yâhud nâr-ı harbi îkad ederler ise yâ'ni Müminler ile cenk edelim ve Müslümanları kahredelim diyerek meşveret edip cenk murat ederler ise Allah Teâlâ Hazretleri kemâl-i merhametinden onların narını itfa eder ve onlara bir havf verir hatta cenkten fariğ olurlar îkad ateş yakmağa derler ve itfa ateşi söndürmeğe derler vegâ vâvın feyhayla cenk mânâsınadır cenkte şiddet olmakla nara teşbih eylediler benadirin galebe-i havfi dâhi itfaya teşbih edip itfa lafzını galebe-i havfe istiare eylediler işte kaziplerin hâli dâhi şu taife-i yahudûn hâli gibidir zîra her zaman tövbe etseler onlara tövbesinde Cenâb-ı Kibriya devam ve sebat vermeyip belki tövbelerini lağveder demek olur bu sürhun üstüne raptı bu vecihle olur.

عزم کرده که دلا اینجا مایست گشته ناسی، زانکه اهل عزم نیست

Kazipler azmetmişlerdir ki ey gönül o mahalde durma ve o hâli terk eyle zîra o hal su-i haldir böyle iken ve tövbe etmiş iken tövbesinden gafil olmuştur ve tövbeyi şikest edip yine o su-i hâli işlemiştir ondan içinki isyandan rücu'a kasta ehil değildir belki ma'siyet işlemeğe iyi adam olmakla ahaktır eğer tövbeye ehil olaydı Cenâb-ı Kibriya devam ve sebatı muvaffak eder idi çünkü etmedi zâhir oldu ki ehil değil imiş.

چون نبودش تخم صدقی کاشته حق بر آن نسیان او بگماشته

Bu beyit ile 'adem-i ehliyetin sebebi beyân edip buyururlar ki çünkü onun tövbesinde sıdk-ı tahammi anılmış olmadı yâ'ni ma'siyete öz dil ü cân pişman olmadı bu ecilden Cenâb-ı Kibriya onun üzerine tövbeyi nisyanı havale etmiş idi.

(36b)

Eğer nedametinde sadık olaydı ben tövbe ettim deyip o ma'siyeti işlemeye cüret edemez idi bu sûrette yine kusur kulda olur گماشته havâle etmiş demektir.

گر چه بر آتش زنه دل میزند آن ستاره ش را کف کل میزند

Eğer ki o ta'ib gönül çakmağını vurur lâkin nedamet-i sadıkası olmadığından onun kıvılcımını kudret-i İlahi'ye itfa eder ve tövbe onun nefesine asla te'siri olmaz.

قصاؤهم در تقریر بین آیه

Burası dâhi bu âyet-i kerîme'nin te'kîdi hakkında bir hikâyedir.

سُرفه ای بشنید شب آن معتمد بر گرفت آتش زنه، کاتش زند

Gecede kendi hanesinde bir makbul ve mu'temed-i aleyh kimse bir ayak hareketini esnâ-yı hâbda işitti çakmağı eline tuttu ki çaksın ve şem'ini yaksın ve gece hâne içinde olan kimdir onu görsün şerefe şînin fethi ve rânın sükunuyla yap yap yürümekten hâsıl olan ayak avazesine derler.

دزد آمد در زمان پیشش نشست چون گرفتی سوخته، کردیش پست

Meğer haneye sarik girmiş imiş sarik dâhi çakmağı eline aldığı görürken o sarik o zaman fen-i sirkatte mâhir ve üstad-ı kâmil olduğundan aheste aheste gelip sahib-i hanenin önüne oturdu ve o adamın hâberi olmadı çünkü kav-ı kıvılcımdan yandı hırsız elini söndürür idi ve hane muzallam olmakla sariki ve elini vaz' ettiğini görmez idi suhtesinin zimmiyle kav mânâsınadır pest etmekten murat kavı söndürmektir nitekim bu beyit ile keyfiyetini beyân ederler.

مینهاد آنجا سر انگشت را تا شود استاره آتش فنا

Hırsız o kava parmağının ucunu kor idi hatta ateşin kıvılcımı kavda fani ola.

خواجھ می پنداشت کاو خود می مُرد این نمیدید آنکه دزدش می کشد

Sahib-i hane zan eder idi ki kavı kendinden söner idi o bilmez idi ki onu sarik söndürür.

خواجه گفت: این سوخته نمناک بود می مُرد استاره از تَریش زود

Hoca der idi ki kendi za'mınca bu kav yaş idi hatta o kavın yaşlığından kıvılcım tez söner idi.

بسکه ظلمت بود و تاریکی به پیش می ندید آتش کُشی را نزدِ خویش

Hanede çok zulmet var idi ve hocânın önünden dâhi zulmet var idi bu cihetten ateş-keşi kendi önünde kendi önünde hoca görmez idi.

این چنین آتش کُشی اندر دلش دیده کافر نبیند از عمش

Bu sencileyin ateş söndürücüyü dâhi kalbinde ehl-i dünya kendi 'umasından
(37a)

İçin görmez kafirden murat bu makamda ehl-i dünyadır zîra kafir kalbinde ateş-i ta'at olmaz ki söne عینک dememek fethâlârla 'amaîş kelimesinden muhaffettir yâhut 'umş bir illettir ki göz kapağının etrafı yara gibi kırmızı olur ve bu illetten kirpikler dökülür ve gözün rüyetine bir miktar mani olur ve bu illetin sâhibine a'maş denir hatta şu Şuvaz kurasından ve muhaddisinden bu illet sebebiyle bir zat vardır ki a'maş lakâbıyla mülakkap olmuştur.

چون نمیداند دل داننده ای ؟ هست با گردنده گرداننده ای

Bir ârif-i Billah ve akil zatın kalbi niçin bilmez ki dönücü olan nesneyi bir döndürücü vardır elbet bunu akil olan idrak eder bunun gibi ta'at ve ibadetten gönülde elbet bir sitâre ve nûr hâsıl olur o nûr dâhi az az cem olarak bir azîm nûr olur ve insanın kalbi o nûr ile münevver olur ve o nûr ile hakkı bâtıldan farik olur çünkü o nûr mâhvolur elbet onu bir söndürücü ve izale edici vardır ve bu kaziye-i müsellemedendir bu sûretle dünya halkının kalplerinin nûrunu Allal Teâlâ söndürür

ve izale eder buyurdıklarını makam-ı ispatta bu beyit ile temsil buyurdular çünkü gerdanda gerdanendesiz dönmeyeceğini bildin bu misâli kâbul eyledin bu sûrette.

چون نمیگونی که: روز و شب به خود بی خداوندی، کی آید، کی رود؟

Niçin söylemezsin ve şahadet etmezsin gündüz ve gece hod-be-hod bir sahipsiz kaçan gelir ve kaçan gider elbet kendi kendine gece gidip gündüz gelmez ve gündüz gidip gece gelmez beyit مَنْ إِلَهَ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ

⁵⁰قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهَ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ

Nazm-ı Celîl'ine işaret buyurdular filvâki bunlar hod-be-hod gelip gitmezler.

گرد معقولات میگردی ببین این چنین بی عقلی خود، ای مهین

Ey felsefi meşrep ma'kulat tarafında dönersin ey hor ve hakîr adam kendinin bu aklına lefyini dâhi gör zir gecenin ve gündüzün gelip ve gittiğini Hak'tan bilmedin belki hod-be-hod böyle gelirler ve giderler zannettin bundan sonra yine dehri meşrep olanları kadeh için ve itikatlarını ta'n için buyururlar.

خانه، با بنا بود معقولتر؟ یا که بی بنا، بگو ای بی هنر

Mesela bir hane ve bir bina mimar ile olması ve vücuda gelmesi akla ufaktır zîra akıl der ki bina mimarsız olmaz ve o binanın.

(37b)

Vücutuyla bir mimarın vücudûna istidlal eder bu sûrette 'âlemin ve bu kubbe-i eflâkin bir üstad-ı mimarı vardır bu 'âleme bila-sani' vücuda gelmiştir demek hamakattan neş'et eder ve akıl olanlar böyle olmasını tecvîz etmez bundan sonra yine

⁵⁰ De ki: "Ne dersiniz? Allah, üzerinize geceyi kıyamete kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size bir aydınlık getirir? Hâlâ duymayacak mısınız?" Kasas suresi 71. ayet

Vacib-i Teâlâ Hazretlerinin var olduğunu ve sani'-i bi-misâl olduğunu ispat için buyururlar.

خط، با کاتب بود معقولتر؟ یا کہ بی کاتب، ببندیش ای پسر

Hat katibin vücudu ile mi ziyâde makuldür yoksa bir katibin vücudu olmaksız hod-be-hod olması ziyâde mi makuldür ey oğul bu hâli iyi endişe eyle akıl der ki elbet bu hat bir katibin vücudu ile kaim olması ziyâde makuldür böyle olunca.

جیم گوش و، عین چشم و، میم فم چون بود بی کاتبی؟ ای منہم

Kulak gibi olan cim ve göz gibi olan ayn ve ağız gibi olan mim katipsiz nice olur ve bu huruf gibi olan aza ne güne vücut-pezir olur elbet bu huruf ki şu azaya benzer bir katibin vücuduna muhtaç olur ey hakkı bilmemek ile ittiham sâhibi olan dehri bunu böyle bilki yine bir misâl-i âhire şuru' edip buyururlar.

شمع، روشن بی ز گیراننده ای؟ یا بہ گیراننده ای، داننده ای

Mecliste yanan çerağ bir şem'i yakıcı olmaksızın rûşen ve münevver midir yohsa o şem'i ikad edici ile mi rûşendir yine akıl indinde şem' bir muvakkad-ı şem'le rûşendir zîra hod-be-hod bir şem' münevver bulunmaz elbet onu bir kimse yakıp meclise vaz' etmiştir yine bir misâl-i âhir buyururlar ki.

صنعت خوب، از کف شل ضریر باشد اولی یا ز گیرانی بصیر؟

Bir güzel sanat bir amanın çolak elinden sadır olması olası olur mu yoksa bir görücü ve o sanatı vücuda getiriciden mi olasıdır elbet o sanat-ı hüsne eli çolak bir amadan sadır olmayıp eli tutucu bir basirden suduru olası olur zîra o çolak amadan sanat-ı hüsne vücuda gelmez eğer ki Yesari Efendi dest-i cebb-i ra'şedar ile misli na-yâb-ı hatt-ı ta'liki yazmış ise de bunun gibi bu 'âlem hod-be-hod olmayıp bir sani'den vücuda gelmesi akıl indinde olası olur bu temsilatın hûlasası ve bu teşbihattan müsteban olan bu 'âlem sani'siz vücuda gelmemiştir ve bu masnu'atın bir sani'i vardır o dâhi Allah Teâlâ Hazretleri'dir buyurmak isterler.

پس چو دانستی که قهرت میکنند بر سرت دبوس محنت میزنند

Böyle olunca bu temsilattan çünkü bildin ki Allah Teâlâ var imiş ve senin üzerine sanatının galebesi dâhi var imiş ve seni kahır dâhi eyler zîra sana gâliptir dâhi senin başın

(38a)

Üzerine mihnet sâhibi topuzu vurur beyit atıye.

پس بکن دفعش، چو نمرودی به جنگ سوی او کش در هوا تیر خدنگ

Böyle olunca Hüdâ'nın kahrının defini nemrut gibi cenk ile eğer kadir isen eyle yâhut havaya nişan okunu onun tarafına at sen ise böyle etmeye kadir değilsin niçin Cenâb-ı Hakk'a inkıyat ve emrine itaat etmezsin sana layık olan böyle kâhir ve galebe sâhibi Cenâb-ı Hakk'a inkıyat etmektir havaya ok atan nemruttur ve mağrip ile maşırık beyninde olan belada mâlik iken o dâhi mukâbeleye kadir olamayıp âhirü'l-emr bir sürü sinek burnuna dâhil olup helâkine sebep olmuştur nitekim Şeyh Attar Kaddese sırrıhu Pendnâme'sinde buyurmuştur beyit کفایت سخته سوا او خصمي که تیر انداخته پشءکارش hadenk hânın ve dâlin fethâlâriyla nişane ve menzile remi olan oka derler.

همچو اسپاه مغول بر آسمان تیر میانداز، دفع نزع جان

Yâhut Moğol askeri gibi âsuman üzerine cân almayı def için ok at görelim ki Melekü'l-mevt senden firar eder mi ve elinden hâlâs mümkün olur mu bu dâhi mümkün olmaz Moğol devat ile Moğol Hıta ve Hoten memleketlerinin ahâlisine derler bunlara Tatar dâhi tâbir olunur kattal ve bi-rahm bir kavimdirler tecemmu' edip bir memleketi basıp katl-i nüfus-ı kesire eyledikleri ve mallarını aldıkları çoktur bunların hâli bu imiş ki birisi hasta olsa ve marazı şiddet bulsa akrâbası ve ahbâbı o hastanın yanına cem' olup Melekü'l-mevt gelip rûhunu kâbzemesin için sema

câhibine ok atarlar imiş eğer hasta sıhhat bulur ise Melekü'l-mevt okumuzdan firar etti diyerek fahrederler imiş eğer ölür ise bir mâhfi yoldan geldi hayıf ki geldiğini görmedik diyerek teessüf ederler imiş bu hususa şebih taife-i yahud dâhi mevt şayibesini zâhir olunca ekâbir nam-ı diğêr vaz' edip o nam ile onu yad ederler imiş eğer Melekü'l-mevt gelir ise o namı işitip ben hata etmişim rûhunun kâbzı ile memur olduğum bu değil imiş diyerek cânını almaksız güya avdet eder imiş hatta bazı yahudûn iki namı vardır işte işte o iki namlı yahudi ölmeyip kalkan yahudidir.

یا گریز از وی، اگر تانی بُرو چون روی؟ چون در کفِ اونى گرو

Yâhut Cenâb-ı Hakk'ın azâbından kaç eğer kadir isen ve bir âhir mahalle git ki orada sana azâba kadir olmaya ey biçare nice gedersin çünkü Cenâb-ı Hakk'ın indinde rehin ve esirsin bu dâhi mümkün olmaz zîra;

(38b)

در عدم بودى، نرستى از کفش از کف او چون رهى؟ ای دست خُوش

'Ademde idin kefi Kudret-i İlahi'den kurtulmadın zîra seni bu 'âlem vücuda getirdi şimdi vücut 'âleminde iken onun kefi kudretinden ey güzel dost nice hâlâs olursun elbet olmazsın zîra ma'dumun hâlâsı mümkün olmayınca mevcudûn 'adem-i hâlâsı ulviyette olur bazı nüshada dost yerine dest vâki' olmuştur ey sanatı güzel demek olur zîra destten bu makamda sanat murat olunur.

آرزو جُستن بود بُگریختن پیش عدلش خون تقوى ریختن

Dünya murâdını istemek Allah Teâlâ'dan kaçmak olur ve dâhi O'nun adlinin önünde takvanın kanını dökmek olur böyle olunca dünya arzularını talep münasip değildir zîra Hak'tan firar emri kâbihdir ve emate-i takva layık şeylerdendir.

این جهان دام است و، دانهش آرزو در گریز از دامها، روی آرزو

Bu dünya dâmdır ve onun tanesi nefsin arzûsudur ey akil dâmlardan firar eyle tez Allah Teâlâ'ya yüz götür ve teveccüh eyle zû kelimesi zûd kelimesinden muhaffettir tez mânâsınadır bazı nüshada dâmhâ yerine dânhâ vâki' olmuştur tanelerden firar eyle demek olur bu nüsha evvelidir.

چون چنین رفتی بدیدی صد گشاد چون شدی در ضد آن، دیدی فساد

Çünkü dâmlardan firar ederek gittin Cenâb-ı Hak'tan çok fütuh gördün ve inayetlere mazhar oldûn çünkü onun zıddında gittin yâ'ni tanelerden a'raz etmedin çok fesat gördün ve mazhar-ı itap oldûn fesattan murat başına gelen umûr-ı mekrûhadır yâhut kalbinin su-i hâlidir.

پس پیمبر گفت: استفتت القلوب گر چه مفتیتان برون گوید خطوب

Bundan sonra Peygamberimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem Hazretleri buyurmuştur yâ'ni *kalbinden fetva talep eyle her ne kadar*

meftun olan ve dünyaya aldanmış olan müftüler sana fetva verir ise de kalbin sana hakikat-i hâli hâber verir mısra-ı saninin mânâsı eğer ki müftüler size taşradan emr-i azîm ve vaaz-ı beliğ söylerler ise de hutup hatibin çoğuludur emr-i azîme itlak olunur hülâsa-i kelâm eğer ki ben sana böyle nâsihatler eyledim bu ettiğim nâsihatleri kalbinden dâhi istifta eyle buyurmuştur.

آرزو بگذار تا رحم آیدش آزمودی کاین چنین می بایدش

Hava ve hevesi terk eyle hatta sana Hak Teâlâ'dan merhamet gele sen dâhi böyle olduğunu tecrübe eyledin O Huda'ya buncılayın amel lazîmdir.

(39a)

⁵¹ Müftüler, fetva verseler de sen, yine kalbine danış. Heysemi. I/175. 176: İbn. Hanbel, IV/194; Ebu Nuaym. Hilye. VIII/172

چون نتانی جست، پس خدمت کنش تا روی از حبس او در گُشنش

Çünkü Mevlâ'nın yed-i kudretinden kaçmaya kadir değilsin böyle olunca Mevlâ'ya hizmet ve ubûdiyet eyle hatta O Huda'nın hapsinden gülşene gidesin ve enva-ı lütfuna mazhar olasın.

دم به دم چون تو مراقب می شوی داد می بینی و داور، ای غوی

Her an kendi zatını çünkü muhafız olursun Mevlâ'dan ey azgın ihsan görürsün.

ور ببندی چشم خود را ز احتجاب کار خود را کی گذارد آفتاب ؟

Eğer gözüne hicaptan bir perde bağlarsan ve kendi ahvâline murakıp olmaz isen afitap kendi işini kaçan terk eder belki etmez o dâhi sana adetini ve hâlini işler ve seni kendinden matrut eder demek olur.

فضیلت و مرتبت و قربت دا نمودن پادشاه بامرا و متعصبان در راه ایاز سبب بر وجهی که ایشانرا هجت و اعتراض

نماند

Burası Sultan Mahmut'un kendi emirlerine ve Ayaz'ın hakkında düşman olanlara Ayaz'ın fazîletinin ve mertebesinin ve dâhi kendine kemâl ile takribinin ve dâhi Ayaz'ın kaftan-ı pahasının sâir emirler üzerine ziyâde olmasının sebebi beyânda ve izhar etmekte olucudur izhar etmek mânâsındır ber vech üzerine ki o emirlere delil ve itiraz mahalli kalmadı.

چون امیران از حسد جوشان شدند عاقبت بر شاه خود طعنه زدند

Çünkü emirler hasedinden Ayaz'ın hakkında adavetleri kınayıcı oldu encamında bu adavet sebebiyle kendi padişahları üzerine ta'na vurdular.

کاین ایاز تو ندارد سی خرد جامگی سی امیر او چون برد ؟

Öyle diyerek ki bu senin Ayaz'ın otuz kimsenin aklını tutmaz böyle olunca otuz emirin vâzifesini niçin yer ve hazineden ahzeder bazı nüshada سی خرد yerine hired

vâki olmuştur mânâsı bu senin Ayaz'ın bir akilin aklını tutmaz böyle iken otuz emirin vâzıfesini niçin alır demek olur bu nüshada Ayaz'ı kemâl ile tezyif vardır ve zîra bir aklı dâhi yoktur demek olur nüsha-i evvelinin mi'eli bir aklı olduğunu kâbul etmiş olurlar.

شاه بیرون رفت با آن سی امیر سوی صحرا و کُهستان صید گیر

Bu ta'nı padişah işitip sükut etmişti bir gün padişah otuz emir ile sahra semtinde ve orman cânibinde sayd-gir olmak için taşra gitti.

کاروانی دید از دور آن ملک گفت میری را که: رو ای مؤتفک

O padişah uzaktan bir kervanı gördü o emirandan birisine dedi ki ey benim tâbi'im yürü müettifek aciz mânâsınadır bu makamda hizmetkar murat olunur zîra hizmetkar

(39b)

aciz olur aciz olmasa hizmetkar olmaz idi.

رو بپرس آن کاروان را بر رصد کز کدامین شهر اندر میرسد ؟

Yürü o kervana ki yol üzerindedir suâl eyle ki kangı şehirden buraya erişir ve kandan gelir bu makamda yine Ayaz'dan murat yine makam-ı mâhbubiyete reside olan zatlardır emirandan murat makam-ı naza reside olmayanlardır padişahtan murat Vacib-i Teâlâ Hazretleri'dir işte böyle mertebe-i zühtte kalmış olanlar bu makamda olan zatlara Vacib-i Teâlâ'nın ziyâde lütfünü gördükçe haset ederler ve onlara ta'n ederler gülün encamında kendi mertebelerini ve onların mertebelerini görüp mebhut ve pişman olurlar ve bu sürhun makâbline raptı hizmet-i münasebeti ile ve nefsinin murakıp olduğu sûrette ziyâde ihsan görmesi münasebetiyledir rasd rânın ve sâdın fethâlâriyle halkın hâlini vakıf olacak mekan-ı mürtefi'a derler mirsad dâhi bu mânâyadır.

رفت و پرسید و بیامد که: زری گفت: عزمش تا کجا؟ در ماند وی

Emir gitti ve suâl eyledi ve geldi padişaha hâber verdi ki Rey şehrinden gelir imiş şah dedi ki kervanın azmi kandeyedektir Çünkü emir kervandan onu suâl etmemiş idi aciz kalıp padişaha cevap vermeye kadir olmadı.

دیگری را گفت: رو ای بو العلا باز پرس از کاروان که: تا کجا؟

Çünkü padişah bu emirden hâber almadı bir gayrı emire dedi ki ey rütbe-i âliye sâhibi sen git dâhi kervandan suâl eyle onu ki hangi yere dek gederler.

رفت و آمد گفت: تا سوی یمن گفت: رختش چیست هان ای موتمن؟

O emir dâhi gitti ve hâber alıp geldi dedi ki Yemen tarafına dek azîmleri vardır yine padişah dedi ki kervanın meta'ı nedir ey emin-i agah o cevâbını bana söyle,

ماند حیران، گفت بامیری دگر که: برو واپرس رخت آن نفر

O emir dâhi hayran kaldı zîra meta'ından lüzumu yok diyerek suâl etmemiş idi bir gayrı emire yine padişah dedi ki git o cemaatin meta'ını sula eyle ki nedir.

باز آمد گفت: از هر جنس هست اغلب آن کاسه های رازی است

Bu emir dâhi geri geldi cevâbında dedi ki her cins meta'dan vardır ekserisi razi kaselerdir yâ'ni Rey şehrinde sanat olunmuş tâbaklar çoktur ve emti'a-i sâire dâhi vardır dedi.

گفت: کی بیرون شدند از شهر ری؟ ماند حیران آن امیر سُست پی

Padişah dedi ki kervan Rey şehrinden hangi zamanda taşra oldular üst pey

(40a)

olan emir hayran kaldı zîra kervan halkına çıktıkları vakti suâl etmemiş idi.

همچنين تا سی امیر و بیشتر سست رای و ناقص، اندر کز و فر

Buncılayın otuz emire ve dâhi ziyâdeye dek padişah bir bir o kervanın hâberini tahkik için irsâli lazım geldi öyle emirler ki reyleri zayıf ve akıllarının revnakında ve ululuğunda nakıs edilir.

گفت امیران را که: من روزی جدا امتحان کردم ایاز خویش را

Çünkü bu emirlerin hâli beyân olunan vecih üzerine idi ve akıllarının hâli kendilerine malum oldu Ayaz'ın hakkında ta'n ettikleri için ve padişahın itibarını ve ikramını beyhude bildiklerinden Ayaz'ın hâlini bunlara ilam lazîm geldi ise padişah dâhi o emirlere hitap edip ben bir gün kendi Ayaz'ımı yalnız olduğu halde yine böyle bir kervan hakkında imtihan eyledim ve dedim ki ey Ayaz.

که: بپرس آن کاروان را کز کجاست؟ او برفت این جمله را پرسید راست

Git şu kervandan suâl eyle ki kandan gelirler ve ona demedim ki kanda gederler ve meta'ları nedir ve ne zaman memleketlerinden çıkmışlardır o Ayaz gitti bunların cümlesini doğru tahkik etti ve gelip bana hâber verdi.

بی وصیت، بی اشارت، یک به یک حالشان دریافت بی ریبی و شک

Şöyle eyle diye vasiyetsiz ve işaretsiz onların hâlini şüphesiz ve şeksiz anladı bu cihetten.

هر چه زین سی میر اندر سی مقام کشف شد، زو آن به یکدم شد تمام

Her ne ki bu otuz emirden otuz hususta keşfoldu yâ'ni bu otuz emirin otuz defada gitmesinden zâhir olan hâberler o Ayaz'dan bir defada tamam oldu zîra bir gitmekte cümlesini kervana suâl eyledi her ne kadar ben emretmedim ise de işte böyle otuz

emirin akli Ayaz'da mevcuttur bu ecilden otuz emirin vazifesini ona veririm ve otuz emirin kadri indimde makbuldür ve itibarı vardır böyle olunca sizin Ayaz'ın itibarı padişahın indinde niçin bizlerden ziyâdedir ve bunun vâzıfesi niçin bizden artıktır diyerek itirazınız yerinde değildir diyerek emirleri ıskat etti ve bu vecihle onları mülezzem eyledi demek olur.

وجفاب دادن شاه ایشا نرا مدفعهء امرا ان حجت را بشبههء جبریانه

Burası ümeranın padişahın deliline cebrilere şüphesi kelâm ile müdafaa eylediklerinin beyânındadır ve dâhi padişahın onlara cevap vermesi beyânında olucudur.

پس بگفتندش امیران: کاین فنیست از عنایتهاست، کار جهد نیست

(40b)

Padişah böyle deyince emirler dâhi cevâbında dediler ki bu Hak Teâlâ'nın inayetlerinden bir sanattır sa'yın işi değildir zîra sa'yla böyle akıl tahsis olmaz belki akıl ve idrak ve o haktır.

قسمتِ حق است مہرا روی نغز دادہ بخت است گل را بوی نغز

Güzel yüz mâh için kismet-i Hak'tır zîra mâhın yüzünü enver eden Allah Teâlâ'dır mâh hod-be-hod böyle Enver olmaya kadir değildir ve dâhi gül içiçen rayiha-i tayyibe gülün bahtının ihsanıdır gül hod-be-hod bu rayiha-i tayyibeyi bulmadı belki gülün bahtından geldi ve güle o bahtı dâhi Allah Teâlâ verdi vasıta def' olundukta Hak vermiş olur nağz nûnun fetha ve gaynın sükunuyla güzel mânâsındadır.

گفت سلطان: بلکه آنچ از نقش زاد ریع تقصیر است و دخل اجتہاد

Padişah dedi ki sizin kelâmınız vakı'a mutâbık değildir belki o nesne ki insanın zatından hâsıl oldu kendi taksirinin rub'ı ve sa'yının dâhilidir rub' ve dâhi dâhil

mânâsıdır yâ'ni insan sa'yda kusur eder ve iradesini sarf etmez Vacib-i Teâlâ Hazretleri o vecihle halk eder ve kendisi insan-ı kâmil olmaz sa'yda kusur edip mukadder böyle imiş Hak böyle yaptı demek hata-yı sarftır.

ور نه آدم کی بگفتی با خدا ؟ رَبَّنَا انا ظلمنا نفسنا

Eğer benim dediğim gibi olmayaydı Adem Aleyhi's-salam Allah Teâlâ'ya ya Râb nefsimize şecere-i huldden yemek ile zulüm eyledik Sen bizim kusurumuzu affeyle kaçan der idi

52 قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ buyurmasında zâhir oldu ki insanda kusur vardır.

خود بگفتی: کاین گناه از بخت بود چون قضا این بود، حزم ما چه سود ؟

Adem Aleyhi's-salam kendisi der idi ki bu günah benim bahtımdan idi bahtımın hâlîki dâhi Sensin çünkü senin benim hakkımda hüküm böyle idi bizim ihtiyatımız ne fayda eder böyle söylemeyip رَبَّنَا ظَلَمْنَا diyerek münacat eyledi münacatından müsteban oldu ki sa'y lazîm imiş ve meşru imiş.

همچو ابلیسی که گفت: اغویتنی تو شکستی جام و، ما را میزنی ؟

Bir iblis gibi ki Cenâb-ı Hakk'a beni Sen iğva eyledin dedi kadehi sen kırdın ve bize vurursun dedi yâ'ni bana secde hem ettirmedin sonra niçin Adem'e secde etmedin diyerek beni tart edersin halbuki bende suç yoktur demektir Adem Aleyhi's-salam bu cevâbı verir idi lâkin böyle demeyip kusurunu kendine nispet eyledi bundan münfehim oldu ki irade ve ihtiyar var imiş

(41a)

⁵²(Adem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz. A'raf suresi 23. ayet

بل قضا حق است و، جهد بنده حق هین مباش اعور چو ابلیس خلق

Belki kaza-yı İlahi vâkidir ve kulun sa'yı dâhi lazımdır sa'y mucibince Cenâb-ı Kibriya kaza eder diyerek Sultan Mâhmud emirlere bu cevâbı söyledi ve yine dedi ki agah ol bir güzeli ve köhne iblis gibi olma yâ'ni iradeyi ve sa'yı cebriler gibi ref' küllî ile ref' etme bundan sonra padişah yine iradeyi ispat için der ki

در تردد مانده ایم اندر دو کار این تردد کی بود بی اختیار؟

Biz iki iş hakkında tereddütte kalmışız bu tereddüt iradesiz kaçan olur mütereddit olmak delalet eder ki irade var imiş ve kul mecbur değil imiş nitekim

denilmiştir.⁵³ العبد کاسب والرب خالق

این کنم یا آن کنم، کی گوید او؟ که دو دست و پاش بسته است، ای عمو

Kulun tereddüdü iradeyi iktiza eylediğini ispat için buyururlar ki o kimse ki iki eli ve iki ayağı bağlanmış ola ve mecbur ola bunu mu eylerim yâhut onu mu eylerim o kimse kaçan söyler belki söylemez zîra ne bunu etmeye ve ne onu etmeye kudreti yoktur cümle iş kendini kim bağlamış ise onun elindedir kûd kuvîdin muhaffefidir.

هیچ باشد این تردد بر سرم؟ که روم در بحر، یا بالا پریم؟

Benim başımda ve kuvve-i mütefekkirimde bu tereddüt hiç olur mu tereddüt ona ki deryada yürüyeyim mi yoksa havada tayran edeyim mi şuemrin beyninde tereddüt olmaz zîra bu iki kara kudret yoktur bu sûrette tereddüt kudreti iktiza eyledi ve kulun tereddüdü sebebiyle ihtiyarı lazım geldi.

این تردد هست که موصل روم؟ یا برای سحر تا بابل روم؟

Bu tereddüt vardır ki Muvassıl şehrine mi gideyim yâhut sihir öğrenmek için Bâbil şehrine mi gideyim.

⁵³ Kul kazanır(ister), Rab yaratır.

پس تردد را ببايد قدرتی ورنه آن خنده بود بر سبلی

Böyle olunca tereddüt için bir kudret lazîmdir yoksa makdur olmayan nesneye tereddüt muhatâbın bayağı üzerine gülmek yâ'ni muhatâbı istihza etmek demektir.

بر قضا کم نه بهانه ای جوان جرم خود را چون نهی بر دیگران؟

Bu tahsilat malumun olduysa kaza-yı İlahi üzerine ey civan bahaneyi hiç koyma kendi cürümünü gayrılar üzerine niçin nispet edersin ve bu suç benim değildir dersin bu layık değildir bundan sonra bir kimsenin cürümü bir kimseye nispet olunmayacağını ispat makamında padişah der ki:

خون کُند زید و قصاص او به عمر؟ می خورد عمرو و، بر احمد حدّ خمر؟

Zeyd kan etsin ve birini katletsin ve Zeyd'in kisası Amru üzerine olsun bu şer'an ve aklen caiz değildir yine bil ki Amru bade içsin ve dâhi Ahmet üzerine hadd-i hamr olarak seksen cilde vursun bu dâhi caiz olmaz zîra Kur'ân-ı Kerimde أَلَّا تَزِرُ
54 buyurmuştur böyle olunca sen

(41b)

Suç edip ve suçu kaza-yı İlahiye'ye tahmil layık değildir.

گرد خود بر گرد و جرم خود ببین جنبش از خود بین، تو از سایه مبین

Ey akil cebir yoluna gidip bende suç yoktur demekten kendi etrafın üzere devreyle ve kendi cürümünü gör ve kusuru kendinden bil ve iblisin yoluna gitme ve dâhi kendi hareketini kendinden gör sayeden görme nitekim Kur'ân-ı Kerim'de

55 مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۖ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا

⁵⁴ Hiçbir günahkar başkasının *günah* yükünü *üstlenmez*." Necm Suresi 38. ayet

⁵⁵ Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindedir. Nisâ Suresi 79. ayet

buyurmuştur sayeden murat bu makamda gayrı demektir evvelki gird kâf-ı Arâbi'nin kesrile çevre ve taraf demektir ikincisi kâf Farisi'nin fethayla emr-i hazır olarak dön ve devreyle demektir.

که نخواهد شد غلط پاداش میر خصم را میداند آن میر بصیر

Zîra mecazat-ı sultani gâlât edici olmak istemez hasmını evamir-i basir güzel bilirsen suçunu gayra tahmil etmenin asla faydası olmaz ve haddi o emir-i padaş sana vurur.

تو عسل خوردی، نیاید تب به غیر مزد روز تو نیاید شب به غیر

Çünkü bal yedin ve iksar ettin hummı ve hararet gayra ve âhire gelmedi belki sana geldi ve dâhi senin gündüz sa'y edip müstehak olduğun ücret gece âhire gelmedi belki sana geldi ecri aciri kim ise ona verirler Zeyd rençperlik etsin akşam vakri ücret-i yevmiyeyi Amru alsın bu mümkün değildir ve bu sûrette ashâb-ı sa'y elbet sa'yinden müntefi' olurlar.

در چه کردی جهد کان واتو نگشت ؟ تو چه کاریدی که نامد ریع کشت ؟

Yine sa'y eyledin ki onun nef'i sana olmadı sen ne ektin ki o ektiğin nesnenin mâhsulü senin olmadı hülasası hemen sa'y et sa'yinden fayda bulursun demektir.

فعل تو، کان زاید از جان و تنت همچو فرزندی بگیرد دامت

senin fiilin ki senin cânından ve teninden doğar senin oğlun gibi senin damenini tutar nitekim denilmiştir;

الناس مجزیون باعمالهم ان خیرا فخیر و ان شرا فشرء

فعل را در غیب صورت میکنند فعل دزدی را نه داری میزنند ؟

Herkesin fiili için 'âlem-i gaypta bir sûret eylerler ve cezâsını o kimse o sûrette bulur mesela sarike mensup fiile bir dar ağacı vaz' edip sariki ona sulbederler.

دار کی ماند به دزدی؟ لیک آن هست تصویر خدای غیب دان

Dar ağacı hırsıza kaçan benzer belki benzemez lâkin o vecihle sarikin cezâsını tasvir-i gayptan olan Cenâb-ı Hakk'ın tasviridir hülâsa-i kelâm cezâ amel cinsinden olmayıp âhir-i sûrette

(42a)

Mecazat olunması dâhi mümkündür demek olur.

در دل شهنه چو حق الهام داد کاین چنین صورت بساز از بهر داد

Subaşımın kalbine Allah Teâlâ çünkü ilham verdi öyle diye ki sarik için böyle bir sûret kıl adalet olsun diye şahne dâhi dar sûretine sarik için düzüp sariki sulbeyledi bu sûretten tasvir-i Bâri olmuş olur.

تا تو عالم باشی و عادل قضا نامناسب چون دهد داور سزا؟

Madem ki sen âlim ve adil olursun senin kaza ve hükmün münasip olmayarak bir kimseye adaletini ve layığını nice verir belki münasip olarak adalet eyler ve sezasını verir çünkü âlimsin ve adilsin hal ve şan elbet böyle olsa gerektir.

چونکه حاکم این کند اندر گزین چون کند حکم احکم این حاکمین؟

Çünkü hakim-i ihtiyarında dünya hakimi iken böyle münasip adl eyler ve layığı ne ise onu verir cemi'-i hakimlerin hakla hükmetmeye ahkemi olan Mevlâ negune kaza ve hükmünde adl etmesi ve herkese amelinin layığını vermesi bu akla elbet mülayim olmaz böyle olunca dünyada ve âhirette herkes cezâ-yı amelini görse gerektir.

چون بکاری جو، نروید غیر جو قرض تو کردی، ز که خواهی گرو؟

Çünkü tarlaya arpa ekersen arpadan gayrı bir nesne bitmez bir kimseden karzı sen eyledin yâ'ni borç aldın o dayin kimden rehin ister elbet senden ister zîra akçeyi sana ikraz etmiştir rehini dâhi senden ister Zeyd karz olsun Amru Zeyd'in deyni için rehin versin bu olmaz hâsılı kişi cezâ-yı amilini Allah Teâlâ'dan bulur ve layığı dâhi ne ise onu verir ve yine Zeyd için Amru itap etmez eğer Mevlâ bunları işlese zulüm olmuş olur Allah Teâlâ zulümden beridir. ⁵⁶ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ .

جُرم خود را بر کس دیگر منه گوش و هوش خود بر این پاداش ده

Böyle olunca kendi suçunu bir gayri kimse üzerine koyma kendi aklını ve kulağını Cenâb-ı Hakk'ın mücazâtına koy ve mücazat olunacağını eğer affolunmaz ise cezm eyle

جُرم بر خود نه، که تو خود کاشتی با جزا و عدل حق کُن آشتی

Suç kendi üzerine nispet eyle zîra sen ektin ve dâhi Cenâb-ı Hakk'ın cezâsıyla ve adliyle barışmak eyle yâ'ni çünkü ettin cezâdan ve adl-i İlahi'den firar etme demektir mesela bir kimse zina etti ve şurb-ı humar etti onların cezâsıyla barışmak ve o cezâlârdan firar etmemek lazım gelir ben hem bu efal-i şeni'ayı irtikap

(42 b)

Edeyim ve hem cezâsını istemeyim zîra tahammülüm yoktur demek ve o cezâlârdan imtina sûretini göstermek mümkün olmaz cezâ ile musâlihanın mânâsı cezâ-yı hoş görmekten ibarettir.

رنج را باشد سبب بد کردنی بد ز فعل خود شناس، از بخت نی

Rencin sebebi fiil-i kâbihi irtikap olursan fiil-i kâbihi kendi nefsinden ve fiilinden anla tâliinden ve hilkat-i ezeliyeden anlamı ve kader böyle imiş deme zîra efal-i şeriyede kadere bakmak ve ezel semtine gitmek iblisiyet sıfatı olur ve tard-ı Hak'a

⁵⁶ Rabbin, kullara (zerre kadar) zulmedici değildir. Fussilet Suresi 46. ayet

bais olur iblisin tardına sebep iğvayı ezele ve kadere nispet etmesi oldu nitekim Kur'ân-ı Kerim'de ⁵⁷ قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لأَفُودَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ buyurulmuştur.

آن نظر در بخت، چشم احوال کند کلب را کهدانی و کاهل کند

Ezele ve tâlihine insanın nazarı gözünü şaşkı eyley ve çeşmi istikametten çıkar böyle olunca kusuru ezele vermemek münasip olur ve dâhi kelbi samanlığa mensup eyley ve tenebbül eyley iyisi kusuru kendinden görüp say ve gayret yoluna gitmektir kehdan samanlık mânâsınadır zîra ki kehdan muhaffef olarak samânâ derler dan dâhi edat-ı mekandır.

متهم کن نفس خود را، ای فتی متهم کم کن جزای عدل را

Ey yiğit kendi nefsin kusur görmek ile müttehim eyle Cenâb-ı Hakk'ın adl ile muttasıf cezâsına asla müttehim eyleme zîra onda sana küllî ziyân olur.

توبه کن، مردانه سر آور به ره که فمن يعمل بمثقال یره

Ey sâlik mertlere layık tövbe eyle ve başını Mevlâ'nın yoluna getir Kur'ân-ı Kerim'de ⁵⁸ فَمنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ buyurulmuştur. Mânâsı:

o men ki zerre miktarı hayır işler onun nefini görür ve dâhi şu men ki zerre miktarı şer-i amel eder onun su-i cezâsını görür demektir sen dâhi etmediğin hayrın cezâsına görürsün.

در فسون نفس کم شو غره ای کافتاب حق نپوشد ذره ای

Allah Gafur'dur ve Rahimdir sen zevkine bak diyerek nefsin hilesine aldanma zîra âfitâb-ı vücud-ı Bâri kulunun bir zerre miktarı ecir ve sevâbını setr etmez ve izaa eylemez zîra Kur'ân-ı Kerim'de ⁵⁹ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ buyurulmuştur.

⁵⁷ "İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmama karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım." A'raf Suresi 16. ayet

⁵⁸ Zilzal Suresi 7-8. ayet

هست آن ذرات جسمی ای مفید پیش این خورشید جسمانی پدید

Ey fayda talep edici zat bu cisme mensup zerreler bu cismani olan güneşin yanında zâhirdir zîra güneş ziyâsıyla zerreleri gösterir mağyum olan havada şemsin ziyâsı kâil olduğundan zerrat-ı cismaniler zâhir olamazlar çünkü cismani olan şems cismani olan zerreleri aşikare eyler hal böyle oldu ise,

هست ذراتِ خواطر و افکار پیش خورشید حقایق آشکار

(43a)

Hakayık âşîkar havatır-ı zerreleri ve fikr-i zerreleri hakikatler güneşinin önünde âşîkaredir bu cihetten hurşid-i hakayık efkar-ı zerrelerini ve havatır-ı zerrelerini bilir ve onların dâhi gerek hayır ve gerek şer mücazatını eyler.

حکایت آن صیاد که خود را در گیاه پیچیده بود و دسته گل و لاله کلاله وار به سر

نهاده تا مرغان

گیاه پندارند، و دانستن آن مرغ زیرک آن را

Burası ol sayyadın hikayesidir ki kendini ot çine bükmüş idi yâ'ni otun içine girmiş ve onda ihtifa etmiş idi demektir.

Ve dâhi gül-i medeni ve lale-i medenikülâh gibi kendi başı üzerine çekmiş idi. Hatta kuşlar onu ot zannetsinler ve bundan firar etmesinler ve bu dâhi dilhahı üzerine kuşları sayd ede. ve dâhi o akıl kuşun bir miktar koku eylemesi yâ'ni tağrisi beyânındadır onu tağris ki bu insandır ve ot değildir zîra ben böyle bu şekilde ve b heyette ot görmemişim Ama o kuş tamam koku iletmedi ve onun hilesine mağrur oldu yâ'ni mürğ-i insan olduğu kemâliyle tağrus etmeye kadir olmadı ve insan olduğunda zan üzre idi demektir. Ondan için idrak-i evvelde bir miktar tağrus eyledi ki idrak-i evvelde kuş da daneleri görmek hasebiyle bir katı tutmadı. Katıdan murat hırs ve tama'dır nite ki beyân buyurulur. ikinci mekri idrakte o kuş bir katı tuttu ki o

⁵⁹ Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayı etmez. Hûd Suresi 115. Ayet

katı hırs ve tama'dır zîra ikinci idrakte kuş daneleri görmüş idi ve o rüyet hırs ve tama'na sebep olmuş idi bu cihetten o kuş sayyadın hilesine aldandı ve o daneyi tenavül edip dama giriftar oldu hülâsa-i kelâm sayyadı evvelki idrakinde sayyad olduğunu anladı zîra hırsı ve tama'ı yok idi bu sıfatların olmaması idrak-i cüziye sebep oldu demektir lâkin ikinci idrakte sayyadın hilesini anlamaya kadir olmadı zîra daneleri görüp hırsı hareket etmiş idi o hırs ve tama' kuşun adem-i idrakine bais olup dama giriftar olmasına sebep oldu demektir. Bahusus hâcetin ve fakrın ifratı indinde hırs ve tama' insanı idrak ettirmemeğe ziyâde sebep olur.

60 كاد الفقراء ان يكون كفراً⁶⁰ Resûl-i Ekrem Sallallahu Aleyhi Vesellem buyurmuştur ki;
fakr küfr olmaya karîb oldu.

(43b)

Bu hadîs-i şerîf lâ-sîma kelimesine alet makamındadır hâsılı hırs ve tama' mani-i idraktır bahusus insan ziyâde muhtaç olursa ve fakr sâhibi olursa bu zamanda hırs ve tama' adem-i idrake ziyâde sebep olur demektir.

رفت مرغی در میان مرغزار بود آنجا دام از بهر شکار

Bir mürğ çayırılık miyanına gitti orada av için bir sayyad mürğ-i dam etmiş idi.

دانه چندی نهاده بر زمین و آن صیاد آنجا نشستہ در کمین

O sayyad bir miktar dane zemin üzerine vaz etmiş idi ve altına damını pinhan etmiş idi ve dâhi o sayyad pusuda orada oturmuş idi ondan için ki dama giriftar olan kuşu ahz ede sayyad tahfif ile okuna.

خویش را پیچیده در برگ و گیاه * وز گل و لاله ورا بر سر کلاه

⁶⁰ Nebi (sav)buyurdu: fakirlik neredeyse küfr olacaktı.Beyhaki, Münavi; Feyzu'l-Kadir

O sayyad kendini berg ve küyah içine sokmuş hatta biçare kuş yoldan düşe ve dama giriftar ola ve bu sayyad dâhi o kuşu damdan âlâ.

مُرغك آمد سوی او از ناشناخت پس طوافی کرد و سوی مرد تاخت

Bir kuşçağız bilmeksiz o sayyadın cânına geldi o tarafta böyle olunca bir tavaf eyledi ve o merd sayyadın peşine kendini vurdu gördü ki küyaha bürünmüş orada bir adam acip şekil olarak oturur.

گفت او را: کیستی ای سبز پوش؟ در بیابان، در میان این وحوش؟

Kuş o kimesneye dedi ki sen böyle sebz-puş olduğun halde kimsenin sahrada bu vahşi hayvanat miyanında niçin oturursun sen benî ademsin insan bittâbi medenidir bu sahra senin mekanın değildir.

گفت: مردی زاهدم من، منقطع با گیاه و برگ اینجا مقتنع

Sayyad dâhi cevâbında dedi ki ben merd-i zahidim ve naftan münkatı'ım ot ve yaprak ile burada intifa ediciyim bazı nüshada bakiya ve bahşişi mukteni vâki olmuştur ot otlamak ile kanaat ediciyim demek olur.

زهد و تقوی را گزیدم دین و کیش زانکه می بینم اجل را پیش خویش

Züht sıfatını ve takva sıfatını kendime din olarak intihap eyledim zîra mevti kendi önümde görürüm ve bana gâyet yakın bilirim.

مرگ همسایه مرا واعظ شده کسب و دکان مرا برهم زده

Şunun mevti bana benzer vâiz olmuştur ve ben onların mevtinden ibret alırım bu ecelden benim kesbimi ve dükkanımı birbirine vurmuştur yâ'ni bana mevt fikri dünya ile iştigâli terk ettirmiştir demek istedi çün,

چون به آخر فرد خواهم ماندن خو نباید کرد با هر مرد و زن

Çünkü âhirde yalnız kalmak isterim ve mevt ile

(44a)

Ehibbayı terk etmekliğim mukarrerdir böyle olunca dünyanın her bir merdi ve avratı ile huy eylemek münasip olmaz zîra sonra ceddül-kaden ve hışt-i azîme gelir.

روی خواهم کرد آخر در لحد آن به آید که کنم خو با احد

Yüzümü çünkü encamında kâbre eylemek isterim böyle olunca o bana iyi gelir ki ahdit sıfatıyla muttasıf olan mevlâ ile huy eyleyem ins billah ideyim zîra mevlânın kulundan müfarakati yoktur hakkın gayrı her ne ki vardır vakt-i mevte müfarakati mahsûs ve mubassırdır lahdül-emek fethiyle kâbir mânâsınadır.

چون زَنخ را بست خواهند، ای صنم آن به آید که زَنخ کمتر زَنم

Çünkü insanın çenesini ey benim güzelim bağlamak isterler o iyi gelir ki az kelâm ideyim sanmadan bu makamda mâhbup murat olunur zenehzanın ve nunun fethâlârıyla çeke mânâsınadır zenehdan dâhi böyledir.

ای به زربفت و کمر آموخته آخر استت جامه نادوخته

Ey teli ve tarı altın ile dokunmuş kumaş ile ve âlâ kemer ile meluf olan insan encamında sana dikilmemiş bir came vardır murat kefendir zer-beft şol kumaşa derler ki tarı altından ola,

رو به خاک آریم کز وی رُسته ایم دل چرا در بی وفايان بسته ایم؟

Böyle olunca bunlardan araz edelim ve hake müteveccih olalım zîra hadken bu ‘âlem-i vücuda geldin ve ondan hâsıl olduk kalbi niçin bir kerede bi-vefâlâra râbt

edelim diyerek o sayyad o kuşa böyle hünerler ve mârifetler söyledi nitekim mürailerin hâli böyledir.

جَدّ و خویشانمان قدیمی چار طبع ما به خویش عاریت بستیم طمع

Bizim kadimi akrâbamız ve ceddimiz anasır-ı erba'adır biz ise ariyet-i karâbete tama' bağlamışızdır.

سالها هم صحبتی و هم دمی با عناصر داشت جسم آدمی

Nice seneler insanın cismi anasır-ı Erbaa ile mukârenet ve musahâbet tuttu böyle iken hak ile ülfeti terk edip kendine yaran ve ahbap tedarik eyledi.

روح او خود از نفوس و از عقول روح اصل خویش را کرده نکول

Gelelim ki insanın rûhu tahkik-i nüfus-ı natıkadan ve ukul-i beşeriyeden hâsıl olmuştur böyle iken rûh kendi usulünü nukul etmiştir nukul bir nesneden rûku' ve araza derler.

از نفوس و از عقول پُر صفا نامه میآید به جان، کای بی وفا

Çünkü rûh aslından nukul eyledi pür safa olan nüfus ile ukulden ez-dil ü cân ey vefâsız diyerek name gelir ve ukul ile nüfus-ı natıka infial ederler.

یارکان پنج روزه یافتی روز یاران کهن بر تافتی !

Beş günlük dostları buldûn yüzünü eski yaranından çevirdin kaf-i tasfir içindir ve tasfir dâhi tahkire mâhmüldür ahkar ve deni yarları demek olur.

(44b)

کودکان هر چند در بازی خوشند شب کشانشان سوی خانه میکشند

Etfal elerki oyunda hoşturlar lâkin gece onları çekenler hane tarafına çekerler bunun gibi seni dâhi bizim cânımıza çekerler ve götürürler sen her ne kadar onlar ile ülfetten hoş olmuş isen de seni onlar ile terk etmezler tıflı pederi ve maderi oyunda terk etmediği gibi demek olur.

شُد برهنه وقت بازی طفل خُرد دزد ناگاهش قبا و کفش بُرد

Ufak tıfl oyun ve katı üryan oldu oyuna meşgul iken hırsız nagah libasını ve pâbuşunu ilette.

آنچنان گرم او به بازی در فتاد کان کلاه و پیرهن رفتش زیاد

Şimdileyin o tıfl oyuna germ vâki oldu ki o başının külahı ve metaı hatırından gitti ve o şuğl esnasında sarık onun libasını sirkat eyleyip gitti sen dâhi bu yaran ile meşgul iken metanı sarıka sirkat ettirirsen bunların cümlesi yaran koymadan araz edip cedid-i yaran peyda etmenin cezâsıdır eğer tıfl hanesinde pederinin ve maderinin yanında olaydı metaı garet olunmaz idi sen dâhi benim yanımda olmuş olaydın bu zararları görmez idik diyerek ervah-ı insana işte böyle levm ve itap eyler sövmek olur.

شد شب و بازی او شد بی مدد رو ندارد که سوی خانه رود

Gece oldu ve tıflın oyunu kendine bi-fayda oldu şimdi yüz tutmaz ki hanesi tarafına gitsin zîra külah ve keşeni sirkat ittirdi.

نی شنیدی "انما الدنيا لعب" ؟ باد دادی رخت و گشتی مرتعب

Sen ancak dünya lehv ve laiktir meâlinde olan ayet-i kerimeyi işittin böyle iken meta'ını rüzgara verdin ve sen korkucu oldûn bu ayet mesmu'un iken böyle lehv ve la'ibe meşgul olmak münasip değil idi.

پیش از آنکه شب شود جامه بجو روز را ضایع مکن در گفت وگو

Ondan evvelki şeb mevt gelir libasını talep ile kal ve kıylde gündüzünü zayi etmeye libastan murat şeytanın sirkat ettiği iman ve amal-i sâlihattır.

من به صحرا خلوتی بگزیده ام خلق را من دزد جامه دیده ام

Yine sayyad kuşa der ki ben sahrada bir halvet ihtiyar etmişimdir zîra halkı ben libas sarıkı girmişimdir şeytanın niçin insana ziyânı olur ise halkın dâhi insana öyle ziyânı olur ve evkatını iza'aya sebep olurlar nitekim Hadimi Efendi kudduse sirrûhu icazetnamelerinde bu kelâmı buyurmuşlardır ve kallil minel-ihvan ma isteta'at fan ekalle zararihim istirakuhum vaktin ellezi hüve resü bi-da'atike,

نیم عمر از آرزوی دلستان نیم عمر از غصه های دشمنان

Senin ömrünün yarısı ahbâbının arzûsunda

(45a)

Geçti ve onlar ile ülfet ve ihtilat etmeye gittik ve dâhi ömrünün nısfı adanın sana iras ettiği gamlardan geçti böyle olunca kar-ı sevap böyle sahrada halveti ihtiyar etmektir zîra ne dost arzûsu olur ve ne düşman gamı olur bu cihetten zahitler sahrâlârda ve garlarda halvet ihtiyar etmişlerdir dedi.

جُبه را بُرد آن، کُلّه را این بُرد غرق بازی گشته ما چون طفل خُرد

Cübbe-i imanı yaran ilettiler ve dâhi başında olan külahını ki murat amal-i sâlihattır düşmanın gamı ilette zîra senin huşuuna onların kederi mani oldu hal böyle iken biz etfal-i hired gibi lehv ve laibe müstağrak olmuşuzdur bu ise kar-ı akıl değildir belki kar-ı akıl naftan inzivayı ve halveti ihtiyar etmektir.

نك شبانگاهِ اجلِ نژديك شد خل هذا اللعب بشك لا تعد

İşte mevt vakti karîb oldu bu laibi terk eyle yâ'ni dünya ile iştigalden fariğ ol çok zaman dünya ile iştiğal ettin bu miktar iştiğal sana kafidir bundan sonra aynıyla laib olan işğal-i dünyayı terk eyle demek olur halli hanın fethile ve lamın teşdediyle terk eyle demektir sebbeke yübesse yebüssüden gelir sana kifayet eder demek olur zîra kaf dâhi hitap içindir la lakd nehy-i hazırdır sen rücu etme demektir hall-i tefil bâbından emr-i hazırdır cezme âlâmet ya düşmüştür.

هين سوار توبه شو، در دُرد رَس جامه ها از دزد بستان باز پس

Agâh ol tevbe et ne rakip ol hırsıza yetiş urbâlârını hırsızdan dâhi geri al yâ'ni baki ömründe Allah Te'âlânın yolunda say eyle demektir.

مركب توبه عجایب مركب است بر فلك تازد به يك لحظه ز پست

Tevbe eti bir acayip ettir zîra bir anda felek üzerine hamle eder yâ'ni tevbe çok iş görür demektir.

ليك مركب را نگه میدار از آن کاو بدزدید آن قبایت ناگهان

Lâkin mürekkep tevbeyi hıfz eyle ondan ki o senin kaftanını gizli sirket eyledi murat şeytandır yâ'ni tevbeyi dâhi şeytana sirket eder ve sana bozdurur hemen tevbe üzerinde sen sâbit ol demek olur.

تا ندزدد مرکبت را نیز هم پاس دار این مرکبت را دم به دم

Hatta senin merkebini dâhi sirket etmesin bu merkep tevbeyi her an muhafazada ol demektir.

حکایت آن شخص که دزدان قوچ او را بدزدیدند و بر آن قناعت نکردند به حیلہ جامہ هاش را ہم دزدیدند

Burası ol şahsın hikayesidir ki hırsızlar onun koçunu sirkat ettiler ve buna kanaat eylemediler bundan sonra hile ile onun camesini dâhi elinden aldılarbunun gibi şeytan dâhi masiyete kanaat etmeyip tevbeyi şikest ettirmeye dâhi sayeder.

آن یکی قچ داشت از پس می کشید دزد قچ را بُرد و حبل او بُرید

45-b

Ol bir kimesnenin bir koçu var idi ve onu halefinen çeker idi hırsız hâbi kat edip koçu sirkat eyledi.

چونکہ آگہ شد دوان شد چپ و راست تا بیابد کان قچ بُرده کجاست

Çünkü koç sâhibi agah oldu gördü ki koç yoktur sola ve sağa revan oldu hatta bula ki o sirkat olunan koç kandedir.

بر سر چاهی بدید آن دزد را در فغان و گریه و واویلنا

Bir koyunun başı üzerine koçu sirkat eden sarıkı gördü lâkin o olduğunu bilmedi öyle gördü ki o kimesne feryat eyler idi öyle diyerek ki ey kimesne benim gamım ve kederim vardır vaveylata derim vaveylata gelmesini Arap hızını vaktinde söylerler va hasreta ya hasreta kelimeleri dâhi böyledir.

گفت: نالان از چه ای ای اوستاد؟ گفت: همیان زرم در چه فتاد

Koç sâhibi dedi ki ey hoca neden inlersin derdin nedir sarık dedi ki benim altın kesem şu koyunun içine cebimden düştü.

گر توانی در روی بیرون کشی خُمس بدهم مر تو را با دل خوشی

Eğer sen kadir isen kuyuya girip altın kesesini taşra ihraç edesin kendi tıb-ı hatırım ile hamsini tahkik sana veririm.

صد درم بدهم تو را حالی به دست گفت با خود: این بهای ده قیج است

Kesede olan altının hamsi yüz altındır benden onu eline alırsın bu sûrette kesede güya beş yüz altın var imiş koç sâhibi kendi nefsinde dedi ki bu beş yüz altın on koçun bahasıdır böyle olunca zayı olan koçu cüst u cu lazım değildir hemen kuyuya nâzil olup şu keseyi çıkarmak hakkımda enfadir.

گر دری در بسته شد، ده در گشاد گر قچی شد، حق عوض اُشتر بداد

Eğer bir kuyu bağlanmış oldu ise yerine on kapı açıldı bazısınca da yerine sad vâki olmuştur bu nüsha iblağ olur eğer birkaç gitti ise Mevlâya yerine de verdi bu sûrette bana gam yoktur deyip,

جامه ها بر کند و اندر چاه رفت جامه ها را هم ببرد آن دزد تفت

Libaslarını üzerinden kopardı yâ'ni soyundu ve koyunun içine sen libasları hıfz eyle deyip gitti libasları dâhi o hırsız tez oradan alıp gitti tuffet hararetli demektir bu makamda tezden kinâyedir çünkü hırsız çaha nâzil olu keseyi su içinde arayıp bulmadı bade kuyudan çıkıp gördü ki libaslar yoktur iş ne imiş anladı lâkin çare tedariki mümkün değildir işte tama' bu adamın başına bu hâli getirdi bu nakl olunan kelâm malum olmakla

(46a)

ibareden tay olunmuştur.

حازمی باید که ره تا ده برد حزم نبود، طمع طاعون آورد

İhtiyat edici bir merd lazîmdir hatta yolu köye ilete yâ'ni maksuda vâsıl ola demektir bir kimesnede hazm olmaz ise onun tama'ı taun götürür yâ'ni başına bir bela-yı mühlik ilka eder demektir hazm ihtiyat mânâsınadır merdüm hazm ihtiyat edici olan ademe derler şu hususta ihtiyat bu merdin sözüne itimat etmeyip belki bunun bana hilesi vardır demek lazîm idi böyle demeyip hırsı sebebiyle koçu verdikten sonra comesini dâhi elinden aldırdı.

آن یکی دزدیست فتنه سیرتی چون خیال او را به هر دم صورتی

O iblis fitne huylu bir hırsızdır şu hırsız gibi her dem o iblisin hayal gibi bir sûreti vardır insana günagün zuhur eder hayal güna gün görünüşü gibi hemen şerrinen ve mekrinden ihtiyat lazîmdir velâkin,

کس نداند مکر او، الا خدا در خدا بگیریز و، واره زین دغا

Bir kimesne iblisin hilesini bilmez illallahu Teâlâ bilir böyle olunca Mevlâya iltica eyle o hilekarın hilesinden hâlâs ol cezâdat istisnadır ve ara hâlâs ol demektir doğadalın fethiyle hileye itlak olunur bu beyitte fakirru illallah ayet-i kerimesine işaret vardır.

مناظره مرغ با صیاد در ترهب و در معنی ترهبی که مصطفی صلی الله علیه و آله

نهی کرد از آن

امت خود را که "لا رهبانیه فی الاسلام"

Burası mürğ mumaileyhin o beyân olunan sayyad ile rahiplik hakkında mübahesesi beyânındadır ve dâhi terehhüb iyi şeydir ve değildir diyerek mübahesesi beyânında olucudur öyle diyerek ki Hazret-i Muhammed Mustafa Sallallahu Aleyhi Vesellem kendi ümmetini rûhbaniyetten men buyurmuştur zîra hadis-i şerîfte la rûhbaniyete fil-İslam varid olmuştur mânâsı din-i İsa olduğu gibi din-i İslamda papazlık yoktur demektir rûhbaniyetten murat tahassül etmemek etmia-i nefise yememek ve elbise-i fâhire giymemek ve zir-i zeminde olup bir ferd ile ihtilat etmemek ve bunlar emsâli nesnelerdir yâ'ni şu evsaf ile mevsuf olanlar olmayanların

üzerine İsa Aleyhisselamın dininde efdaldır din-i İslamda böyle olanların olmayanlara fazileti yoktur demektir yoksa bizim dinimizde böyle etmek haramdır ve caiz değildir demek değildir zîra evliyâ-yı kirâm içinde bu evsaf ile mevsuf hayli zevat-ı kirâm vardır.

مُرغ گفتش: خواجه در خلوت مایست دین احمد را ترهب نیک نیست

Kuş sayada dedi ki ey hoca halvette durma yâ'ni bu sahrada inziva edip oturma

(46b)

Zîra Hazret-i Ahmet Aleyhisselamın dini için terehhüb pek iyi değildir her ne kadar din-i İsada iyi ise de

از ترهب نهی فرمود آن رسول بدعتی چون بر گرفتی؟ ای فضول

Rûhbaniyet sıfatından Resul-i Kibriya Aleyhisselam ekmelüt-tehaya ümmetini men buyurmuştur ey cehl sâhibi adem niçin dinde bidat olan emri irtikap tuttun zîra fe inne külle muhdesin bidatün ve küllî bidadin dâlâletün denmiştir.

جمعه شرط است و جماعت در نماز امر معروف و ز منکر احتراز

Ey adem cuma namazı dinde farzdır ve lazîmdır zîra Kuran-ı Kerimde fasiu ile zikrilleh duyurulmuştur ve dâhi sâlâvat-ı mefrûzayı edada cemaat lazımdır zîra cemaat sünnet-i müekkededir ve dâhi şeriat de maruf olan şey emr-i lazımdır dine menhiden ihtiraz ile emr-i lazîmdır zîra müminleri yemurun bil-maruf dinehun anil-münker vasfiyla Mevlâ Kuran-ı Azîmde sena buyurmuştur. Bu umûr-ı mezkure halvette olmaz belki nas ile ihtilat vaktinde olur işte halvette böyle fezail metruk olur.

رنج بد خویان کشیدن زیر صبر منفعت دادن به خلقان همچو ابر

Bir şehirde olup da bed-huyların zahmetini sabr altında çekmek ve dâhi cenâb-ı hakkın mâhlukuna bulut gibi faide vermek bunlar iyi hasletlerdir diyerek mürğ-i sayada hayli izhar ilim ve kemâl eyledi.

خير ناس ان ينفع الناس " ای پدر گر نه سنگی، چه حریق با مدر؟

Nasın hayırlısı ey bâba nasa faide ve nef vermek ile muttasıf olandır menfaat vermek dâhi kesrete tevakkuf eder eğer sen taş olmayıp insan isen niçin burada kiremit parasıyla musahip olursun dedi.

در میان امت مرحوم باش سنت احمد مهل، محکوم باش

Merhum olan ümmetin miyanında ol Ahmet Salallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem Hazretlerinin sünnet-i seniyyesini terk etme ve dâhi sünnet-i seniyyenin mâhkumu ol.

در جوابش گفت صیاد عیار نیست مطلق اینکه گفتی، هوش دار

Bu mürğün cevâbında sayyad dedi ki ey mürğ-i akıl bu senin dediğin mutlak olarak değildir belki kâmillerin hakkındadır zîra onlar terehhübe muhtaç değildir lâkin nakıslar ve kasırlar hakkında inziva ve tecerrüt lazîmdır ki onlar kesrette olsâlâr da hakka süluk edemezler ve iyal ve evlat mübtedi olan sâliklere zarar verir bu sûrette la rûhbaniyete fil-islam hadis-i şerîfi mutlak değildir ben dâhi sâlik-i mübtedi kâbilinden olduğumdan nas ile ihtilat benim hakkımda muzır olduğu emr-i mahsûs olmakla işte bu sahrada uzleti ihtiyar eyledim diyerek cevap verdi.

هست تنهائی به از یاران بد نیک چون با بد نشیند، بد شود

(47a)

Uzlet su-i yaran ile ihtilattan efdaldır تنها-yı uzlet mânâsınadır zîra çünkü bir iyi kimesne kötüler ile oturur ve ihtilat eder elbet bir merd-i kâbih olur bu cihetten yar-ı bed bedter bud ez mar-ı bed denilmiştir.

زآنکه عقل هر که را نبود رسوخ پیش عاقل همچو سنگ است و کلوخ

Yine sayyad dedi ki her kimesnenin ki aklında rüsuh ve kemâl yoktur akılın önünde taş ve kireç gibidir.

چون حمار است آنکه نانش منیت است صحبت او عین رهبانیت است

Yine sayyad dedi ki humar gibidir o kimesne ki nan ona maksuddur ve böyle kimesnelerin sohbeti dâhi ayn-ı rûhbaniyettir rûhbaniyetten ihtirar nice lazım ise böyle kimesnelerin mukârenetinden dâhi ihtiraz lazîm gelir benâbirin bu sahrada halvet ve uzleti ihtiyar eyledin demek olur.

هوش او سوی علف باشد چو خر بگذر از وی تا نمائی بی هنر

Evaminiyesi nan olan kimesnenin merkep gibi akli alef cânibindedir sen öyle kimesnenin mukârenetini terk eyle ta ki her nesne ve mârifetsiz kalmayasın.

زآنکه غیر حق همه گردد رُفات کُلّ آت بعد حین فهو آت

Ondan için terk eyle ki zîra hakkın gayrı cümle mevcudat fani olur zîra bir zamandan sonra dünyaya her gelici olan şeyi o dünyaya gelicidir ve dünyaya her gelen nesne dâhi fanidir nitekim Kuran-ı Kerimde küllî men aleyha fan duyurulmuştur bu sûrette hakkın gayrısı her ne var ise fani olduğu tahakkuk eder Rıfat ism-i fail cem-i müzekker mükesserdır fani olucular mânâsınadır.

هر چه جز آن وجه باشد هالک است ملک و مالک عکس آن یک مالک است

Her nesne ki o zat-ı bârinin gayrısı olur ademe gidicidir nitekim Kuran-ı Kerimde küllî şeyin hâlikun illa vecheh duyurulmuştur dünyanın mülkü ve gerek o mülkün mâlik o bir mâlik-i hakîkinin aksi ve zıllidir bu sûrette vücudu olmaz belki el-an fani ve Hâlik olduğu tahakkuk eder.

گر چه سایه عکس شخص است، ای پسر هیچ از سایه نتانی خورد بر

Eğer ki saye ey oğul zatın aksidir ve zattan husule gelmiştir her ne kadar böyle ise sayeden yemiş yemeğe ve intifaa kadir değılsin sakınıp zannetme ki mâhlukat zat-ı bârinin aksi olmakla onlardan dâhi intifa olunur aslından nice intifa olunur ise çünkü hal ve şan böyledir.

هین ز سایه شخص را میکن طلب در مسبب رو، گذر کن از سبب

Ey akıl agah ol sayeden rücu edip zatı bul ve talep eyle zîra intifa ondan olur ve vücud-ı hakîki onunla kaimdir ve yine ey akıl sebebin hâlîki olan zata

(47b)

Git ve sebepten hazer eyle zîra sebebin elinde bir nesne yoktur umûr-ı cüziye ve küllîye sebebin yed-i kudretindedir.

یار جسمانی بود رویش به مرگ صحبتش شوم است، باید کرد ترک

Ey akıl saye mukulesi olan cismani yar ve dost onun teveccühü mevte ve fenâyadır böyle saye kâbilinden olan yaran ile ülfet etme ve hazer eyle zîra onun sohbeti ve ülfeti meşumdur ve onu terk eylemek lazîmdır yar ittihaz etmeye layık olan Allahu Teâlâ hazretleridir.

حکم او هم حکم قبله او بود مرده اش دان، چونکه مرده جو بود

Cismani olanı yar ittihaz eden kimesnenin hükmü ve şanı kible ittihaz ettiği nesnenin hükmü gibidir yâ'ni yar ittihaz ettiği dostu nice fani ise kendisi dâhi yari gibi fanidir demektir lâkin yar-ı hakîki bi-dost ittihaz eden fani olmaz ve dostu nice baki ise kendisi dâhi öylece baki olur bunu ispat eder çok ayat ve ehadis vardır böyle fani olanı yar ittihaz edene sen mürde ve meyyit diye söyle çünkü o kimesne

mürdeye tâliptir ve onu yar edinmiştir kendinin dâhi yarı gibi mürde olduğu muhakkaktır zîra diriler mürdeler ile musahebet etmezler belki kendi gibi dirilere mukarin olurlar ve mürdeler ile musahebet etmezler belki kendi gibi dirilere mukarin olurlar ve mürdeler dâhi birbiriyle ihtilat ederler nitekim mukâbirde dâima görürsün.

هر که با این قوم باشد راهب است که کلوخ و سنگ او را صاحب است

Kimesne ki bu mürde cemaat ile olur ve onlar ile ülfet eder o kimesne rahiptir zîra kerpice ve taşa o kimesne mukarindir rahiden murat u makamda iyi adem değildir demektir.

خود کلوخ و سنگ کس را ره زند زین کلوخان صد هزار آفت رسد

Tahkik kerpiç ve taş bir kimesnenin yolunu örmedi lâkin bu kerpiçlerden yüz bin ziyân erişir böyle olunca bunlar her ne kadar sûrette insan ise hakikatte değildirler ve seng denli hadden edna olmuşlardır.

گفت مرغش: پس جهاد آنگه بود کاین چنین ره زن میان ره بود

Kuş dâhi cevâbında sayada dedi ki böyle olunca cihad o zaman olur ki buncâlâyın rehzen-i yol ortasında ola böyle rehzenler olmaz ise nefis ile mücahede dâhi olmaz hüner odur ki bu rehzenlerin vücuduyla mücahede oluna.

از برای حفظ یاری و نبرد بر ره نا ایمن آید شیر مرد

Allahu Teâlânın dostluğunu muhafaza için ve dâhi nefis-i emare ile cenk için emniyet olmayan yola arslan gibi zatlar gelirler ve burada emniyet yoktur demezler hüner odur ki kesrette vahdet ede yoksa

(48a)

Halvette mücahede asandır ve sahrâlârda meyl edecek bir nesne yoktur şehirde olup heva yoluna gitmez ise ona merd-i kâmil derler.

عرق مردی آنگهی پیدا شود که مسافر همراه اعدا شود

İnsaniyet damarı ol vâkitte zâhir olur ki sâlik rah-ı hüdü adası olan ehl-i dünya ile refik ola ve onlara uymaya senin dâhi kemâlin var ise şehirde otur ve halk içinde tâlib-i hak ol yoksa böyle sahrada oturmak ve tâlib-i hak olmak hünlerden madud değildir misafirden murat dervîştir zîra rah-ı hakka sefer edicidir adadan murat ehl-i dünyadır sâlik onlara bakıp rah-ı hakka gitmeyi terk ettiğinden ve tâbiat ehl-i dünyanın hâline mail olduğundan güya nas dervîşin adası olmuş oldular.

چون نبی السیف بوده ست آن رسول امت او صفدرانند و فحول

Çünkü o resul-i Kibriya seyf ile memur bir peygamber-i Zîşan olmuştur onun ümmeti dâhi saf yırtıcıdırlar ve pehlivandırlar saftır bahadır mânâsınadır fuhul fanın zammıyla fahlün cemi olup erkek develer demektir bundan dâhi pehlivan murat olunur beni seyf zâhir seyfinden ve batın seyfinden e'amdır bu iki nev cihad ile fahr-i 'âlem Sallallahu Aleyhi Vesellem memur edilir zîra gaza-yı suriden avdet buyurdukta racina men cihadel-sıgar ila cihadel-kibr buyurulur idi.

مصلحت در دین ما جنگ و شکوه مصلحت در دین عیسی غار و کوه

Maslahat-ı Hayriye bizim dinimizde ada ile cenktir ve onlara heybet izhar etmektir yâ'ni hem cenk-i suri ve hem cenk-i manevidir demektir lâkin İsa Aleyhisselamın dininde iyi iş garda inziva ve nasdan dağa firar etmektir yâ'ni din-i İsada asıl maslahat cihad-ı ekberdir demektir.

گفت: آری، گر بود یاری و زور تا به قوت بر زند بر شرّ و شور

Sayyad cevâbında mürga dedi ki neam sözün haktır eğer bu vecihle sülûke muavenet bâri olur ise ve sende dâhi böyle ağıyar ile vuslat-ı hakka kuvvet olur ise hatta o kuvvet ile insan kendini şere ve fitneye ura beyt altıya merhundur.

چون نباشد قوتی، پرهیز به در فرار از لا یتاق آسان بجه

Çünkü sende ülfet ve ihtilat üzre iken sülûka kuvvet olmaz bu sûrette sakınmak ve ihtiraz iyidir böyle olunca sen kadir olmadığın nesnenin firarına asan vecihle hareket ile kalgı beçe emr-i hazırdır vech-i dinden müştaktır kalgımak ve sıçramak mânâsındır eğer ki cimin fethiyledir velâkin be kelimesine harekede muvafık olsun için cimin kesrile okumak lazım gelir enbiyâ-yı izam Aleyhimesselem

(48b)

dâhi mâlâyutak olan nesneden hazer buyururlar idi nitekim el-firar memâlâyutak min sinin el-mürselin denmiştir.

گفت: صدق دل ببايد کار را ورنه یاران کم نیاید یار را

Çünkü sayyad bu maârifi söyledi mürg dâhi badel-istima cevâbında dedi ki işe ve amele gönül sıdkı lazîmdır ve gerektir sıdksız kar ve amel hâsıl olmaz sen hemen sıdk-ı dil tahsil eyle güzel amel sana gelir eğer sıdk-ı dil olmaz ise yaran yararız gelir ancak yara yarı cezb eden sıdk-ı dildir bir kimesnede muhâbbet hâlisân olur ise yaranı o sıdk-ı dil ve o muhâbbet cezb eder eğer sadık dostluk yok ise onun yanına yaran gelmezler işte sıdk-ı dil yaranı cezb ettiği gibi sadakat amal-i hayriyeyi dâhi cezb eder.

یار شو تا یار بینی بی عدد زانکه بی یاران بمائی بی مدد

Hemen sıdkla yar ol hatta sayısız yar görürsün zîra sende sıdk olmaz ise bir kimesneden medet olmayarak yaransız kalırsın.

دیو گرگ است و، تو همچون یوسفی دامن یعقوب مگذار ای صفی

Şeytan kurt gibidir ve dâhi sen Yusuf gibisin böyle olunca ey merd-i safi Yakup
Aleyhisselamın damenini terk etme sonra seni kurt kapar zîra

گرگ اغلب آن زمان گیرا بود کز رمه شیشک به خود تنها رود

Kurt ekser evkatta koyunu o zamanda tutucu olur öyle zaman ki koyun sürüden ayrılp bir miktar yalnız geder sürü içinden çoban yanında iken kurt koyunu kaptığı nadirdir gira sıfat-ı müşebbehe olarak tutucu mânâsınadır dana gibi şişik şinik kesrile bir nev ganemdir ve yine bir miktar mânâsına ve cüdalık mânâsına dâhi gelir.

آنکه سنت با جماعت ترك کرد در چنین مسبع ز خون خویش خورد

Ol kimesne ki sünnet-i Resul-i Kibriyayı cemaat-i Muhammediye ile gütmeyi terk eyledi buncâlâyın arslan yatağında kendi kanını içti ve helâkına sebep oldu böyle değil midir beli öyledir demektir fil-vâki eser-i Muhammediden cüda olanı şeytan kurdu tutup ve kapıp yiyeceği muhal şüphe değildir. Benâbirin hadis-i şerîfte feâliyyüküm bi-sünneti ve sünnete el-Hulefair-Raşidin el-muhiddin min badi buyurdular müsebbi arslan olan mahale denir murat dünyadır.

هست سنت ره جماعت چون رفیق بی ره و بی یار افتی در مضیق

Sünnet-i Muhammediye yoldur cemaat-i Muhammediye dâhi refik gibidir eğer sen yolsuz ve yarsız isen darlığa düşersin hemen yoldan ve yardan ayrılma zîra er-refiku sümme-tarîk denmiştir.

راه سنت با جماعت به بود اسب با اسبان یقین خوشتر رود

Muhammet Aleyhisselamın

(49a)

Yoluna cemaat-i Muhammediye ile gitmek iyi olur zîra at atlar ile yakın ederek bil ki ziyâde hoş olur.

لیک هر گمراه را همره مدان غافلان خفته را آگه مدان

Lâkin her azgını ve dâlâlette olan şeyhi refik itikat etme ve uyumuş gafilleri rah-ı haktan agah bilme,

همره‌ی را جو کز او یابی مدد همدل و همدرد، جویان احد

Bir refik iste ki ondan medet bulursun öyle refik ki seninle gönlü birdir ve derdi birdir ve dâhi hakkı tâliptir.

همره‌ی نی کاو بود خصم خرد فرصتی جوید که جامه تو برد

Râh-ı hakta bir refiki isteme ki aklın hasmı olur ve dâhi fırsat ister ki senin libasını ilete ve seni suya yâ'ni senden dünyalık tama' eden şeyhi isteme demektir.

میروود با تو که یابد عقبه‌ی ای که تواند کردت آنجا نهبه‌ی ای

Seninle berâber geder ki yolda bir Ukbe bula öyle Ukbe ki orada seni garet etmeye kadir ola da ve seni dilediği gibi suya.

میروود با تو برای سود خویش هین منوش از نوش او، کان هست نیش

O şeyhimizdir seninle geder kendi dünyevi faidesi için agah ol onun balından içme ve tatlı sözlerine aldanma zîra bal görünen zehirdir.

یا بود اشتهر دلی، چون دید ترس گویدت بهر رجوع از راه درس

Yâhut o şeyh bir işter dil ve korkak olur çünkü yolda bir havfa müteallik nesne gördü sana yoldan rücu için korkudan verir ve seni rah-ı hakka gitmekten fariğ eyler.

یار را ترسان کند ز اشتر دلی این چنین همره عدو دان، نه ولی

Müridini korkucu eyler kendi korkaklığından buncâlâyım refiki düşman bil sakınıp bunu dost bilme.

یار را از ره برَد آن راه زن مرد نبود آنکه افتد زیر زن

Ol yol örücü yarını yoldan iletir adem olmaz ol kimesne ki avrat gibi şeyhin zir-i hükmünde olur hâsılı insan-ı kâmil olmaya mürşid-i kâmil lazîmdır demektir.

راه، جان بازی است در هر عیشه ای آفتی، در دفع هر جان شیشه ای

Aşk yolu cân oynatmak ve cân feda etmek yoludur rah-ı aşkın her nistanında cânı zayıf ve nazik dil olanları defide bir afet ve mani vardır gaşye gaynın kesriyle hasır dokunan kamışa derler bu makamda nistan murat olunur ve nistandan dâhi rah-ı aşkın menzilleri murat olunur şişe-i cân nazik –dil ve nazik tâb mânâsına ıstılah olmuştur. Ve yine cânı ve kalbi zayıf olana ıtlak olunur hülasası rah-ı aşқта erbâb-ı olmayanları tard ve def için esna-yı sülukda bir mani zâhir olur ve onları rah-ı aşktan ihraç

(49b)

Eder demektir bu sûrette ancak rah-ı hakta uyula layık ve münasip olanlar kalırlar.

راه دین ز آن رو پُر از شور و شر است که نه راه هر مخنث گوهر است

Râh-ı aşktan ehil olmayanları tard eyledikleri gibi din yolundan dâhi tard eylediklerinin beyânına şüru edip buyururlar ki din yolu bu cihetten fitneden ve şerden doludur o fitneye ve o şere çok Müslümanlar tahammül etmediklerinden din yolundan rücu ederler bazısı âşıkare mürtet olup başka dine girer ve bazısı bilmeyip

müslümanım zanneder ve din-i İslamdayım diye söyler halbuki değildir zîra her gevheri muhannes olanların din-i İslam yolu değildir belki bu din pehlivanların yoludur muhannes olanları din kâbul etmeyip kendinden tard ve teb'id eder bi-namazı namaz tard ettiği gibi muhannes korkak ceban olana derler ve yine ebne mânâsına istimal olunur ve bu makamda murat olan bu mânâdır yâ'ni yolu mebûn olanların yolu değildir belki ricâl-i kâmilinin yoludur demektir.

در ره این ترس امتحانهای نفوس همچو پرویزن به تمییز سیوس

Din yolunda bu muhavvef olan umûr ve ukbeler nüfus-ı insaniyeyi imtihandan içindir nitekim elek kepeği temyiz içindir ve dakik-i hasdan kepeği tefrik içindir eğer elek olmasa kepek dakikten temyiz olunmaz bunun gibi din yolunda ukbeler olmasa pâk tıynet bed tıynetten fark olunmaz zîra ikisi dâhi dinde olurlar böyle Ukbe olmalı ki bed tıynetler dinden çıkıp ancak pâk tıynet olanlar kâlâlar ve kaderleri nas beyninde zâhir ola Sipos sinin fethiyle ve ba-i acemiyeenin zammiyle geyik tâbir olunan nesnedir.

راه چه بود؟ پر نشان پایها یار چه بود؟ نردبان رایها

Çünkü belada sünnet yolu buyurmuşlar idi şimdi tarîk-i sünnet ne olduğunu beyân edip buyururlar ki yol ne olur ve rah-ı hakkın nişanı nedir burası suâldir ayaklar ezile nişan dolu olan yoldur burası dâhi cevaptır paylardan murat enbiyâ-yı izam Aleyhimüsselamın ve enbiyânın has olan ümmetlerinin ikdam-ı Şerîfeleridir. Hâsılı rah-ı hak ona derler ki ondan enbiyâ ve evliyâ-yı ümmet gitmiş olâlâr İslam yolu gibi şeyh kim olur burası dâhi suâldir reylerin ve fikirlerin âli olmaklığı için nerdüban ve alet itila olunan zat-ı şerîftir burası cevaptır yâ'ni şeyh odur ki senin fikrini dünyadan ve halktan alıp Cenâb-ı Hakka

(50a)

Veren zat-ı şerîftir demektir fikir hakkında olursa âlidir halkta olursa safildir mürşid odur ki müridin fikrini hakka îsal eyleye eğer bir kimesne bir şeyhten inâbet

eylese kâlâvel fikri dünya ise ve nas ise o şeyh kâmil şeyh olmadığına müridin bu hâli âlâmet olur.

گیرم آن گرگت نیابد ز احتیاط لیک بی جمعیت نبود نشاط

Bundan akdem cemaate terğib etmiş idi kâne dendi ki şeyhe ve cemaate ne ihtiyaç vardır zîra ben ihtiyat ederim ve şeytanın şerrinden mâhfuz olurum bu sûrette bana cemaatin lüzumu yoktur bu beyt ile bu şüpheyeye cevap buyururlar ki farz edelim o kurt senin ihtiyatından için sana zafer bulmasın ve yanına gelmesin lâkin cemaatsizliği şeyhsiz ve ihvan ihvan tarîkatsiz o neşatı bulamazsın zîra onların neşatı ve rah-ı hakka sülukları başkadır.

آنکه او تنها به راه خوش رود با رفیقان سیر او صد تو بود

O kimesne ki yalnız yolda hoş geder eğer refikleri olur ise onun seyri ve hareketi yüz kat olur darb-ı mesel meşhurdur ki siyah üzüm birbirine bakıp kararır derler ve yine Arâbü'l-beliyyete eza ümmet tâbet derler tuy ve tay kat mânâsınadır kahice âhirlerinden yâlârı hazf olunur.

با غلیظی خر ز یاران، ای فقیر در نشاط آید، شود قوت پذیر

Ey merd-i fakir agah ol gazlat tâbıyla merkep refiklerinden için seyride neşata gelir ve kuvvet kâbul edici olur işte böyle refikin faidesi çoktur.

هر خری کز کاروان تنها رود بر وی آن راه از تعب صد تو شود

Her merkep ki kervandan yalnız olduğu halde geder o yol onun üzerine meşakkatinden ve emr-i asir olduğundan yüz kat olur.

چند زخم چوب و سیخ افزون خورد تا که تنها آن بیابان را بُرد

Çok şiş ve çok değnek ziyâde merkepçiden yer o beyâbanı yalnız iletinceye dek zîra merkep yalnız gitmek istemez harger dâhi elbette onu döver.

مر تو را میگوید آن خر: خوش شنو گر نه ای خر، اینچنین تنها مرو

Çünkü merkep seyyahtan ve çöpten muzdarip oldu lisan-ı hal ile sana der ki eğer sen har değil isen buncâlârın تنها gitme zîra ben harlığımdan تنها gittim ve çok zahmetler çektim sen bu kelâmı hoş dinle sakın yalnız gitme.

آنکه تنها خوش رود اندر رصد با رفیقان بی گمان خوشتر رود

O kimesne ki yolda yalnız hoş geder şüphesiz eğer refikleri olur ise dâhi ziyâde âlâ ve hoş geder zîra refikleri iane ederler rasattan bu makamda fakat tarîk murat olunur.

(50b)

هر نبیی اندر این راه دُرُست معجزه بنمود و یاران را بچُست

Her bir peygamber-i Zişan bu müstakim olan yolda mucize izhar eyledi ve kendine refikler talep eyledi bundan münfehim oldu ki rah-ı hakka gitmeye refik lazîm imiş.

گر نباشد یاری دیوارها کی بر آید خانه ها و انبارها ؟

Eğer duvarların ittîsâli sebebiyle birbirine muaveneti olmasaydı haneler ve ambarlar kaçan vücut bulup husule gelir idi belki husule gelmesi duvarların ittîsâli ile olur.

هر یکی دیوار اگر باشد جدا سقف چون باشد معلق در هوا ؟

Her bir duvar ced olur ise sakf hu üzerine muallak olarak nice olur belki olmaz bu sûrette haneler dâhi mevcut olmaz hanelerin vücudûna duvarların refakati lazîmdir.

گر نباشد یاری حبر و قلم کی فتد بر روی کاغذها رقم؟

Yine cemaatin iyiliğini temsil için ve lüzumunu tefhim için buyurlar ki eğer mürekkebin ve k'âlemin birbirine muaveneti olmasaydı kağıtların yüzü üzerine hat kaçan vâki olur idi belki olmaz idi ancak hattın kağıda vuku'ı mürekkeple k'âlemin ve hattatın içtimandan vücut buldu öyle ise içtimada hayır vardır sen dâhi mürşid-i kâmil ile ve ihvan-ı tarîkat ile cem olmaya bak har cânın kesriyle merkep demektir bu ecelden devata mücre derler rakam-ı mastar olarak yazmak mânâsınadır bu makamda hattın kendisi murat olunur.

این حصیری که کسی می گسترده گر نه پیوندد به هم، بادش برد

Bu hasırını ki bir kimesne ruy-ı zemine düşer eğer o hasırlar birbirine muttasıl olmazlar ise ve bağlanmazlar ise rüzgar o hasırları etrafa perişan eder iyisi bend etmektir ki perişan olmayâlâr işte böyle ittîsalde ve merbut olmakta menfaat-i azîme vardır yâhut baytın mânâsı bu hasıra mensup olan kamışlar ki bir üstat onu dokur eğer hâbl ile o kamışları râbt etmez ise rüzgar kamışları perişan eder demektir lâkin mânâ-yı evvel neseptir peyvend ve muttasıl olur mânâsınadır mastarı peyvesten kelimesidir bu sûrette şaz olan muzarilerden olur.

حق ز هر جنسی چو زوجین آفرید پس نتایج شد ز جمعیت پدید

İçtimain elzem olduğunu beyân için buyurlar ki çünkü Cenâb-ı Hak her cins mâhlukattan çift olarak halk eyledi böyle olunca ondan neticeler husule geldi ve o cemiyetten zâhir oldu Kale Allahu Teâlâ ve men külle şeyin halkına zevceyn leallekum tezekkerun ve izan kale Allahu ve halkına küm ezvaca mesela insan zevceyndir.

(51a)

Ve hayvanat dâhi zevceyendir semâvâtın zevci dâhi yerlerdir sâir mâhlukatı dâhi bunlara kıyas eyle müridin zevci dâhi mürşid-i kâmidir şakirdin zevci dâhi üstattır mürit şeyhsiz ve şakirt hocasız netice hâsıl edemezler netayiçten murat içtimadan hâsıl olan nesnelerdir.

این بگفت و آن بگفت از اهتزاز بحثشان شد اندر این معنی دراز

O sayyad söyledi ve o mürğ dâhi söyledi bunların tâblarının hareketinden bunların bahsi bu mânâda uzun oldu.

مثنوی را چابک و دل خواه کن ماجرا را موجز و کوتاه کن

Mesnevi kitâbının telifini tez ve çâbuk eyle ve dâhi bu kitâbı herkesin dilhahı gibi eyle bu sayyad ile mürğün beyninde vâki olan macera-yı muhtasar eyle ta ki nazırların tâbına melalet iras etmeye Kuran-ı Azîmüşşan bu ecelden sâir kütüb-i semaviye nispet ile müveccez olarak nâzil olmuştur.

بعد از آن گفتش که: گندم زآن کیست؟ گفت: امانت از یتیم بی وصیست

Bundan sonra mürğ sayada dedi ki bu önündeki buğday kimin layıkıdır ve sâhibi kimdir? sayyad dâhi dedi ki vasisi yok bir yetimin malıdır ve onun tarafından bize hıfz için emanet verilmiştir hâsılı mal-ı yetimdir demek istedi.

مال ایتم است امانت پیش من زآنکه پندارند ما را موتمن

Bu buğday yetim malıdır ve benim indimde emanet olarak vaz olunmuştur zîra beni emin ve Sâlih kimesne zannederler bu ciheten yetimin malı zayı olmasın için bana teslim etmişlerdir.

گفت: من مضطرم و مجروح حال هست مُردار این زمان بر من حلال

Mürğ dâhi dedi ki mal-ı yetim olsun ben şimdi acizim ve hâli perişan olmuşum bu vâkit benim üzerime haram olan nesne helaldir zîra zaruret vaktinde ekl-i meyyite ve ekl-i lahm-i hınzır zarureti def edecek miktarı ekli caiz olur.

هست دستوری کز این گندم خورم ؟ ای امین و پارسا و محترم

Ol senin özünün ile ben bu buğdaydan yerim ey emin ve mutki ve miyan-ı nasta muhterem olan zat dedi.

گفت: مفتی ضرورت هم توی بی ضرورت گر خوری مجرم شوی

Sayyad dedi ki zaruret dâvâsı eden sensin ve zaruretim vardır diye fetva veren yine sensin bu sûrette hakikatte zaruretin var mıdır ben bilmem senin dâhi kendi hakkında zaruretim vardır dediğin mesmu' olmaz kişinin kendine şehadeti mesmu olmadığı gibi eğer zaruretsiz bu mal-ı yetimden ekl edersen asi olursun ve vezri senin boynuna olur.

ور ضرورت هست هم، پرہیز بہ ور خوری، باری ضمان آن بدہ

Eğer filvâki zaruretin var ise perhiz evvelidir katan bu mal-ı yetimden yemek murat edersen bâri tazmin etmeyi ve geriye vermeyi taahhüt eyle farz tarfikiyle sana vermiş olayım bâri böyle al dedi.

مرغ بس در خود فرو رفت آن زمان توسنش سر بستد از جذب عنان

Kuş sayyaddan bu kelâmı işitince kendi nefsinde o zaman tezekkür eyledi velâkin onun nefsinin hurun olan altı mürğün inan-ı kudretinin cezbinden başını aldı ve tusen-i nefsinin zâbta kadir olmadı der hod fer ve refet tefekkür eyledi demek mânâsına ıstılah olmuştur sited sitad kelimesinden muhaffef olarak fil-i mâzidir ve mastarı sitadandır tusen tanın fethi ve vavın sükunuyla şol ata derler ki başı gâyet sert ola ve üstünde olana itaat etmeye lugat-i Arapta hurun tâbir ederler inan aynı kesriyle kem mânâsınadır yâ'ni kuş sayyadın kelimatını tefekkür edip yemekten fariğ

olacak idi velâkin hurun at gibi olan nefs-i emaresi itaat etmeyip mürgün inan kadar tenden başını çıkarıp o tanelerden tenavül eyledi ve nefs-i emaresine söz kâbul ettirmeye mürg-i biçare zaferyâb olamadı demektir filvâki insan çok şeyden kendini çekmek ister velâkin nefs-i emareye söz anlatmaya kadir olmaz mürg-i biçare o zaafla ne etsin elbet olacağı budur hemen Mevlâ cümlemizi nefs-i emarenin şerrinden emin eyleye amin.

پس بخورد آن گندم و در فح بماند چند او یاسین و الانعام خواند

Çünkü kuş o buğdayı yed-i tahtında olan dam içinde kaldı hal ne olduğunu anlayıp çok sure-i Yasin ve sûretül-Enam o damdan hâlâs için okudu bu iki surenin hassasındandır ki bir belaya müptela olan hâlâs için hulus-i kalp ile okusa bi-avnillah o beladan hâlâs olur mürgün okumasından murat kendini tahlise say etmesidir.

بعدِ درماندن، چه افسوس و چه آه پیش از آن بایست این دودِ سیاه

Hal böyle olup damda aciz olduktan sonra efsun ne vah ne yâ'ni bunların faidesi olmaz demektir buncâlâyın olmazdan evvel bu siyah tüten o zaman lazîmdır ki faidesi ola nitekim buyururlar.

آن زمان که حرص جنبید و هوس دم به دم میگو که: ای فریاد رس

O zamandaki şerr cânibine ve heves cânibine hırs-ı insani hareket eyledi ve o fil-i kâbihi işlemeye azm eyledi o zaman

(52a)

Ey feryat-res olan Mevlâ bana muavenet eyle diyerek münacat eyle belki imdad-ı ilâhî ile o fil-i kâbihi irtikâbtan hâlâs olursun.

کان زمان پیش از خرابی بصره است بو که بصره وارهد هم ز آن شکست

Zîra o zaman ki Basranın haraplığından evveldir ümitvardır ki Basra o haraplıktan kurtulur lâkin badel-vuku bir faide vermez menkuldür ki evliyâullahtan bir zat-ı şerîf bir fırına pişirmek için balık götürmüş sâhibi fırını kokutur diyerek pişirmemiş cümle ekmek fırınlarını gezmiş bir hâbaz o zatın balığını fırınında pişirmemiş o andan bir ateş zuhur edip Basrada olan buyutu ve dekakini ihraka başlamış nas dâhi bu dervişin inkisar-ı kalbinden ve aç kaldığından öldüğünü anlamışlar ve getir derviş balığını pişirelim demişler derviş dâhi bade harâbül-Basra pişirmekte ne faide vardır demiş bunu pişirmek evvel gerek idi ki Basra harap olmaya demiş bu kelâm miyan-ı nasda darb-ı mesel olmuş olan iş zamanında gerektir ve işin vakti geçtikte o işi işlemenin faidesi olmaz mevkiinde istimal etmişlerdir hâsılı bir kar-ı bed vuku bulunmazdan evvel çaresini cüst ü cu lazımdır ve illa badel-vuku çare aramakta asla faide yoktur menkuldür ki Hoca Nasreddin rahimehullah oğlunu su getirek için irsal ettikte testiye kırma diye bir şamar vurur imiş demişler ki testiye kırdığı yoktur niçin vurursun cevâbında demiş ki testi şikest oldukça niçin kırdın diyerek darda faide yoktur suya gider iken şamar lazımdır ki basiret üzre gidip testiye kırmaya.

ابك لى يا باكيى يا تاكلى قبل هدم البصره و الموصل

Ey benim bana edicim benim için ağla ey benim nevha edicim benim için nevha eyle lâkin Basra şehrinin ve Musul şehrinin hedminden ve haranından evvel olarak ki o nevhadan ben müntefi olayım ve illa din-i Basrası harap olduktan sona benim için rah-ı hakka gel ve doğru git diyerek nevhadan bir faide mütehakkik değildir bu nevhâlâr ve nâsihatler din ve iman elden gitmezden mukaddem olmak lazımdır ebk emr-i hazırdir ağla demektir baki ağlayıcı mânâsınadır sakil veledini zayi eden hatuna derler böyle avrat feryat ettiğinden sakilden bu makamda feryat edici murat olunur.

نح على قبل موتى و اعترف لا تتح لى بعد موتى و اصطبر

Benim üzerime benim mevtimden ol nevha ile ve başına toprak saç ben dâhi ibret alayım ve çare göreyim.

(52b)

Benim üzerime benim mevtimden sonra nevha eyleme ve sabr eyle zîra nevhanın faidesi yoktur bu makamda mevtten murat mevt-i manevidir sah kelimesi nah yinuhtan emr-i hazırdır feryat eyle demektir itifar ayn-ı mühimle eyle başına toprak saçmak mânâsınadır.

ابك لی قبل ثبوری فی النوی بعد طوفان النوی خل البكاء

Ey benim yarım benim için fırkate benim helâkimden evvel ağla kahr tufanından sonra bekayı terk eyle şu Bursanın fethiyle helâk mânâsınadır nuy nunun fethiyle iftirak ve kahr ve gazap demektir. Hal tefil bâbından emr-i hazırdır cezme âlâmet ahzinde yası düşmedir etrek mânâsınadır bu ebyat-ı sülusenin meâli vâkit fırsat geçmeksiz çare ara demekten ibaret olur.

آن زمان که دیو میشد راه زن آن زمان بایست یاسین خواندن

Ey derviş o zamanda ki şeytan senin yolunu örücü oldu o zaman Yasin okumak lazımdır yoksa şeytan senin helâkine sebep olduktan sonra Yasin okumak da ve zikrullah etmek de faide hâsıl değildir.

پیش از آن که اشکسته گردد کاروان آن زمان چوبک بز، ای پاسبان

Ondan evvelki kervan kırılmamış olur yâ'ni garet olunmamıştır ey bekçi o zaman davula çomağı vur ve kafiye ehlini ikaz eyle zîra kervan yağma olduktan sonra davulu darbta faide olmaz.

های و هوی کردن پاسبان بعد از بردن دزدان اسباب کاروان را

Burası o bekçinin hikayesidir ki haramiler tacirlerin metaini bilküllîye iletinceye dek sükut eylemiş idi bundan sonra hay haylar ve bekçiliğe lazım olan nesnelere eder idi.

پاسبانی بود در یک کاروان حارس مال و قماش آن مهان

Bir bekçi uyudu ve hırsız kervanın esbâbını ilette ve o kervanın metâlârını her bir hakın altına sârıklar sakladılar sonra gelip o eşyayı âlâlar.

روز شد، بیدار گشت آن کاروان رفته دیدند رخت و سیم و اشتران

Sâbah olu kervan halkı uyanık oldu ehli kervan gördü ki metâlârı ve gümüşe müteallik şeyler ve develer cümlesi gitmiş ve hırsızlar iletmişler.

پس بدو گفتند: کای حارس بگو که چه شد این رخت و، این اسباب کو؟

Böyle olunca ehl-i kervan o bekçiye dediler ki ey bekçi söyle ne oldu bu metâlâr ve dâhi bizim esbâb-ı ticaretimiz ve sermayemiz kanı,

گفت: دزدان آمدند اندر نقاب رختها بُردند از پیشم شتاب

Bekçi dedi ki hırsızlar geldiler bizi bir kimesne bilmesin için nikâb içinde olarak metâlârı çapın

(53a)

Benim huzûrumdan acele ile ilettiler.

قوم گفتندش که: ای چون تن ریگ پس چه میکردی؟ چه ای تو مرد ریگ؟

Kervan halkı Haris'e dediler ki ey adam sen insan değilsin belki kum tepesi gibisin böyle olunca sen eyledin sen arta kâlâsı kimsin ve seni ne hizmete tayin ettiler sen bekçi değil misin niçin mukâbele etmedin ve bu kadar malı hırsızlara niçin verdin.

گفت: من يك كس بدم، ایشان گروه با سلاح و، با شجاعت، باشکوه

Bekçi dedi ki ben bir kimse idim onlar bir cemaat idiler silah ile ve yiğitlik ile ve azamet ile bir adam bir cemaate mukâbele eder mi simânâ musallah olurlar.

گفت: اگر در جنگ کم بودت امید نعره بایستی زدن که "برجهید"

Ehl-i kervan dedi ki eğer onlar ile cenge ümidin az ise bir nara vur öyle diyerek ki ey keriman kalkasınız haramiler geldi bizler kalkar idik ve onların hakkından gelir idik.

گفت: آن دم کارد بنمودند و تیغ که خمش، ورنه کشیمت بی دریغ

Bekçi dedi ki o dem ki nida edecek idim bana bıçak ve kılıç gösterdiler ki sükut edici ol ve illa seni katlederiz.

آن زمان از ترس من بستم دهان این زمان فریاد و هیهای و فغان

Birin o zaman havften ağzımı bağladım lâkin bu zaman havf yoktur işte size heyheyler feryat ve figan dilediğiniz kadar edeyim dedi.

آن زمان بست این دم که دم زدم این زمان چندان که خواهی هی کنم

O zaman benim o nefesimi bağladı öyle nefes ki onunla nefes vururum ve feryat ederim o nefsi bağlayan nesne hırsızlardan havftir lâkin bu zaman havf olmamakla Her ne kadar diler isen heyheyler eylerim yâ'ni feryat ederim demektir velâkin pasbanın bu feryadında kat'an fayda yoktur zîra haramiler kervan halkının meta'larını götürdüler.

چونکه عمرت بُرد دیو فاضحه بی نمک باشد اعوذ و فاتحه

Çünkü senin ömrünü seni rüsva edici şeytan ilettiler ve ömründen bir nesne kalmadı ve kâbz-ı rûh için Hazret-i Azrail geldi o zaman şeytandan e'üzü demek ve şerrinden hâlâs olmak için Fatıha okumak hâlâvetsiz olur zîra ömür kalmadı ve Azrail geldi bu

isti'âze mukaddem gerek idi zîra ömür var olmak ile belki bir iş görülür idi fâzıha Arâbi'dir rüsva edici mânâsınadır bi-nemek tozsuz demektir hâlâveti yok mânâsına ıslah olmuştur.

گر چه باشد بی نمک اکنون حنین هست غفلت بی نمکتر ز آن یقین

Eğer ki ömür tamam oldukça tedarik ve şeytandan isti'âze hâlâvetsiz olur demiş idik filvâki böyledir lâkin bu halde gaflet-i yakin bil ki dâhi ziyâde hâlâvetsizdir.

(53b)

Zîra mevt vakti terk-i münacat ve terk-i Zikru'llah akbah-ı umûrdandır hâsılı o zaman bâri insan Allah Teâlâ'ya müteveccih olmak ehem ve elzemdir hanîn hânın fethayla avaz mânâsınadır çünkü hal ve şan mazzeker gibi olduysa.

همچنین هم بی نمک می نال نیز که: ذلیلان را نظر کن، ای عزیز

Buncılayın dâhi hâlâvetsiz olarak anla öyle diyerek ki ey aziz olan Mevlâ hakîr olan kullarına nazar eyle işte ömrümü havaya ve hevese sarf ettim şimdi pişman oldum ve senin lütuf ve ihsanına kaldım sen affeyle diyerek feryat ve münacat eyle.

قادری، بی گاه جبود یا به گاه از تو چیزی فوت کی شد؟ ای اله

İlahi sen kadirsin diye münacat eyle vâkitsiz olsun yâhut vâkitli olsun senden bir nesne ey Mevlâ kaçan fevt oldu beni affedici böyle olunca her ne kadar vâkitsiz istedim ise de senin hazine-i gaybından murâdımı ver nice bir şey noksan olmaz bu cihetten bi-vâkit olarak affını isterim demek olur.

گفت: لا تاسوا علی ما فاتکم کی شود از قدرتش مطلوب گم؟

Allah Teâlâ Hazretleri ⁶¹ İكَيْلًا تَأْسُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ nazm-ı celîlinin Sultanıdır ve fevt olan umûra tedârîke kâdirdir böyle olunca ömrü izâ'a dâhi levhte sâbittir bu sûrette iza'a-i ömre mahzdan olma hemen münacat eyle Allah Teâlâ Hazretleri vakt-i mevtte seni mağfîret etmek ba'îd değildir zîra fevt olana mahzun olunmasın için ezelde fevti levhte ispat olunmuştur buyurmuştur zîra Ayet-i Kerimenin evveli مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ⁶² Ayet-i Kerimesidir iza'a-i ömür dâhi enfüste olan musibettendir gerek arzda olan musibet kaht gibi ve gerek enfüste olan musibet-i maraz gibi ve izâ'a-i ömür gibi bunlar levhte arz ve enfüs-i mâhruk olmazdan mukaddem-i müspettir levhte müspet olan şeye gam ve keder lazîm değildir belki lazîm olan teslim ve rızadır bu sûrette niçin izâ'a-i ömür ettim eyvah demek de fayda yoktur hemen vakt-i mevtte iş görüp mu'afev olmaya sa'y etmek lazîmdir çünkü fevt olan umûrun Allah Teâlâ sultanıdır kaçan onun kudretinden fevt olan umûr kim zayi olur belki olmaz senin ömründe tahsil ettiğin menafîi ömür zayi olduktan sonra sana ihsan etmeye Allah kadirdir demek olur zîra fevt olan umûr Allah Teâlâ'nın kudretinden ve tasarrufundan çıkmış

(54a)

Olmaz bu fevt olan umûrun ma'dum olması kula nispet iledir Hakk'a nispetle mevcuttur murat ederse ömürde olacak nesneyi ömrün zevâlinden sonra bir anda Allah Teâlâ dermeye kadirdir bazı nüshada كَفْت لَا تَأْسُوا vâki olmuştur Allah Teâlâ şu ayeti Kur'ân-ı Kerim'de buyurdu demek olur.

حواله کردن مرغ گرفتاری خود را به مکر صیاد، و صیاد به حرص

Burası murgun kendi giriftarlığını sayyadın dâmına zahidin mekri ve fiili olduğuna havale eylemiştir ve dâhi zahidin o murga cevap söylemesidir.

⁶¹ Elinizden çıkana üzülmeysin ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmanızın diye (böyle yaptık.) Hadid Suresi 23. ayet

⁶² Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. Hadid suresi 22. ayet

گفت آن مرغ: این سزای آن بود که فسون زاهدان را بشنود

o murg dedi ki bu dâma giriftar olmak o kimsenin layığıdır ki zahitlerin efsununu dinler ve onların mekrine aldanır.

گفت زاهد: نی، سزای آن نشاف که خورد مال یتیمان از گزاف

zahit dâhi dedi ki ey murg senin dediğin gibi değildir belki o bi-aklın layığıdır ki yetimlerin malını beyhudeden hakkı yok iken yer ve dâhi ⁶³ وَلَا تُقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ nazm-ı celîlini isga etmez nişâf nûnun kesriyle huşk-ı dimağ olana derler bu hale bi-akıl olmak lazîm gelir.

بعد از آن نوحه گری آغاز کرد که فخ و صیاد لرزان شد ز درد

bundan sonra o murg feryat ediciliğe her ne kadar zâhirde faydası yok ise şuru' eyledi o mertebede nevha etti ki dâm ve sayyad onun nevhasının derdinden havf edici oldular.

کز تناقضهای دل پشتم شکست بر سرم، جانا، بیا می مال دست

Öyle diyerek nevha eyledi ki İlahi gah şöyle ve gah böyle gönlün eylemekliklerinden zuhrum şikest oldu ve harap oldum ey benim cânım gibi sevgili Râbbim gel benim başım üzerine onu sür ve bana lütuf eyle tenakuzdan murat birbirine zıt olan ef'aldır mal kelimesi mâliden mastarından müştak olarak emr-i hazırdır.

زیر دست تو سرم را راحتیت دست تو در شکر بخشی آیتیت

İlahi Sen'in zir-i destinde banım başım için rahat-ı kalp vardır zîra bir kerim bir kimsenin başına mesh eylese derakap rahat-ı kalp hâsıl olur Sen'in elin neşat-bahş

⁶³ Yetim malına yaklaşmayın. İsra Suresi 34. ayet

olmakta bir azîm nesnedir ayet-i âlâmet-i azîmeye dirler bu makamda şeyi mânâsındır.

سایه خویش از سر من بر مدار بی قرارم، بی قرارم، بی قرار

İlahi saye-i lütfunu benim başımdan kaldırma zîra ben gamdan bi-karar olmuşumdur.

خوابها بیزار شد از چشم من در غمت، ای رشک سرو و یاسمن

İlahi hâblar benim çeşmimden Sen'in aşkında bizar oldular ey zat sen gülün veya semenin

(54b)

Reşk-i girdeşi olmuşsun şedend mevkiinde zaruret-i vezin için şed tâbiri buyurdular bazı nüshada verd yerine serv vâki olmuştur yâ'ni Mevlâ bir mâhbuptur ki onun letafetine verd veya semen gıpta ve gayret ederler demektir.

گر نیم لایق، چه باشد گر دمی ناسزائی را بپرسی در غمی؟

Ya Râb eğer ben layık değilsem eğer bir dem bir layık olmayanı gam ve kederi içinde hatırını sorar isen ne olur şan-ı ulviyetine münasip olan dâhi budur nitekim bazı büyükler duasında افعلي بي ما انت اهله و لا تفعل بي ما انا اهله buyurmuştur bu ebyatta olan münacat eğer ki murg-1 giriftenin lisanındandır velâkin zümre-i uşşakin münacatını beyân ve ifasde murâd-1 şerîfleridir işte âşıklar bu vecihle Hakk'a niyaz ederler demek olur ke'enne Cenâb-ı Kibriya buyurdu ki ya sen suâl-i hatıra ve taltife layık kimse misin ki seni taltif edeyim bu beyit ile bu suâle âşıklar tarafından cevap buyururlar ki

مر عدم را خود چه استحقاق بود؟ که بر او لطفت چنین درها گشود

İlahi tahkik-i ‘ademin ne cihetten istihkakı ve istidadı var idi ki onun üzerine Sen’in lütfun böyle ihsan kapılarını küşat eyledi çünkü ‘ademe istidatsız bu ihsanları eyledin bana dâhi istihkaksız lütfeyle demek olur.

خاکِ گرگین را کرم آن سیب کرد ده گهر از نور حس در جیب کرد

Hâk-i hakîr ve süfliye Sen’in keremin tokuşmak eyledi ve lütfuna mazhar oldu nûr sâhibi histen on inci gibi his koynuna eyledi murâd-ı havas hamse-i zâhire ve havas batınadır kerkin uyuz demektir bu radde hakarettten kinâyedir.

پنج حسّ ظاهر و، پنج نهان که بشر شد نطفة مُرده از آن

O on güherin beşi his-i zâhiridir ve beşi batınidir öyle his ki murdar meni ondan insan oldu işte böyle hak-i hakîr lütfuna mazhar oldu ve insan oldu bana dâhi her ne kadar hakîr isem lütfeyle demek olur bazı nüshada murdar yerine vâki olmuştur cemat demekten kinâye olur.

توبه بی توفیقت، ای نور بلند جز به ریش توبه نبود ریشخند

Tövbe Sen’in tevfiğin olmaksızın ey âli nûr tövbenin sakalına istihza eyle gülmekten gayrı nedir belki ancak tevfiksiz tövbe eylemek tövbeyi sihriyye eylemektir zîra kula o anda onu şikest ettirirsin bu cihetten kul tövbeyi sihriyye etmiş olur.

سبیلتان توبه یک یک بر کنی توبه سایه ست و، تو ماه روشنی

Sen’in iznin olmadan bir asi tövbe etse onun tövbesinin bağı

(55a)

Bir bir koparırın yâ’ni tövbesinde sâbit etmezsin zîra tövbe saye gibidir ve sen bir mâh-ı münevver gibisin elbet tövbeye gâlip olursun yine âşık der ki;

ای ز تو ویران دکان و منزلم چون ننالم؟ چون بیفشاری دلم

ey Mevlâ Sen'in aşkından dükkan-ı kalbim ve menzil-i vücudum haraptır Sen'in işte böyle beni aşkın vîrân etmiştir böyle olunca çünkü benim gönlümü sıkarsın ve aşkınla beni muzdarip edersin niçin feryat etmeyim elbet zahmeti olan feryat eder.

چون گریزم؟ زآنکه بی تو زنده نیست بی خداوندیت بود بنده نیست

ke'enne ona dendi ki çünkü Ben'den muzdaripsen var git bu beyit ile ona cevap verir ki nice karar edeyim zîra Sen'siz bir zinde yoktur ve Sen'in mâlikiyetin olmaksız kulun vücudu yoktur zîra kula vücut Sen'dendir kul Sen'siz olmaz ve Mevlâ Sen'den cüda olmaz hemen lütfunu isterim demek olur eğer lütuf etmez isen bâri,

جان من بستان تو، ای جان را اصول زآنکه بی تو گشته ام از جان ملول

Sen cânımı al ve beni bu gamlardan kurtar ey ervahın usulü ve mayası olan Zat-ı Şerîf zîra Sen'in iltifatın ve lütfun olmaksızın ben cânımdan bizar olmuşum ve usanmışım.

عاشقم من بر فن دیوانگی سیرم از فرهنگ و از فرزانیگی

İlahi ben cünun nev'inin aşığıyım binâberin böyle mecnun gibi söylenirim âlimlikten tokum akillikten nefretim vardır ferhengi âlimlik ve ferzengi akillik mânâsınadır.

چون بدرد شرم گویم راز فاش چند از این صبر و زحیر و ارتعاش

çünkü haya perdesi yırtılır sır-ı aşkı âşıkare söylerim niceye dek bundan sabredeyim diyerek ağrısı çekeyim ve ra'seye mübtela olayım tahammülüm kalmadı bederd kelimesi demek ister secaf sencebû makamda fiil-i lazîmdır zâhir zânın fethayla iç ağrısına derler.

در حیا پنهان شدم همچون سجاف ناگهان بجهم ز زیر این لحاف

haya içinde sencaf gibi mâhfi oldum şimdi den sonra olmayıp bu yorganın altında ansızın sıçradım zîra sabrım kalmadı demek ister secaf sencaf tâbir ettikleri nesnedir ki dört ve beş parmak arzında ulemânın lâbis oldukları sofların ve zaman-ı evvelde giyilen haftanların peşlerinin ve eteklerinin içine vaz' olunan atlasın adıdır lihaf lâmin kesriyle Arâbi olarak yorganın adıdır.

ای رفیقان، راهها را بست یار آهوی لنگیم، و او شیر شکار

ey tarîk-i aşkta refikler yar yolları bağladı ve gidemez olduk biz bir topal geyik gibi yezit o yar şikar tutucu bie aslan gibidir elinden firar mümkün değildir.

جز که تسلیم و رضا کو چاره ای ؟ در کف شیر نر خونخواره ای

(55b)

kattal olan erkek aslanın elinde teslimin gayrı ve rızanın gayrı çare hani yâ'ni çare yoktur demektir şir-i nerden murat Vacibi Teâlâ Hazretleri'dir.

او ندارد خواب و خور، چون آفتاب روحها را میکند بی خورد و خواب

O Hudâ âfitap gibi uyku ve taam tutmaz nitekim Kur'ân-ı Kerim'de buyrulmuştur ve yine taam hakkında وهو يطعم ولا يطعم buyrulmuştur ve yine İsa Aleyhi's-selam'dan ve Hazret-i Meryem'den uluhiyeti nefiy için ⁶⁴كَمَا يَاكُلَانِ الطَّعَامَ buyrulmuştur yâ'ni bunlar taam ekeler idi ne keyfiyette İlah olurlar taam ekeler eden İlah olmaz demek olur ekeler-i taam uluhiyete mani olunca Vacibi Teâlâ Hazretleri'nin taam yemekten münezzehe olması sâbit olur bu cihetten kullarının rûhlarını dâhi taamsız ve hâbsız eyley yâ'ni olmasını ister demektir shatta Ramazan-ı Şerîfin savmının farz olması senede bir ay bâri evsaf-ı ibad evsaf-ı uluhiyete müşâbih olsun içindir.

⁶⁴ Her ikiside yemek yerdi. Maide 75. ayet

که بیا من باش، یا هم خوی من تا ببینی در تجلی روی من

Öyle diyerek ki gel ey kulum Ben gibi ol burası tecelli-i Zat'a işaretir yâhut Ben'im huyumda ol burası dâhi tecelli-i Sıfata işaretir hatta Ben'im tecelli cemâlimde Ben'im vechimi göresin yâ'ni cemâlimi sana tecelli edeyim demektir.

ور ندیدی، چون چنین شیدا شدی ؟ خاک بودی، طالب احیا شدی

Eğer ki tecellide Ben'im cemâlimi göresin demiş idim velâkin sen Ben'im cemâlimi gördün eğer görmemiş olaydın kaçan buncılayın aşkımdan mecnun olur idin bu hal delalet eder ki ezelde Ben'im cemâlimi gördün ve yine sen fil-asıl hâk idin bundan ihyaya tâlip oldûn bu hal dâhi ru'yetine delalet eder.

گر ز بی سویت ندادست او علف چشم جانت چون بماندست این طرف ؟

bu beyit Cenâb-ı Mevlâna Kaddese Sırrıhu tarafından buyururlar ki bi-sevi taraftan o Huda sana alef vermedi ise cânının gözü niçin etrafta kalmıştır çeşm-i cânın cânıb-i Hakk'a nazır olması delalet eder ki ezelden tecelli-i cema olmuştur.

گر به، در سوراخ از آن شد معتکف که از آن سوراخ او شد معتلف

Kedi delik üzere ondan için mu'tekif oldu ki o delikten alef ekel edici oldu murat faredir.

گر به دیگر همی گردد به بام کز شکار مرغ یابید او طعام

Bir gayrı kedi dâhi hanenin bâmında devreder zîra kuş şikarından o kedi taam buldu ve müntefi' oldu.

(56a)

آن یکی را قبله شد جولاهگی و آن دگر حارس برای جامگی

O bir kuluna çulhalık sanatı kalbe olmuştur ve dâhi o birisi kaftan baha için padişahın bâbına yâhut sarayına bekçi olmuştur yâ'ni Cenâb-ı Kibriya bir kulunu sanat ehli ve bir kulunu padişah hizmetkarı etmiştir demektir.

آن یکی بیکار و، رو در لامکان که از آن سو دادیش تو قوتِ جان

Yine Hak Teâlâ'nın bir kulu cemi' dünya maslahatlarından bikar olmuştur ve o kulun yüzü la-mekan 'âlemine müteveccih olmuştur yâ'ni dervîştir ve zahittir demektir zîra 'âlem-i la-mekandan sen ana cân azığı ve rûh gıdası vermişsindir bu sûrette gıda-yı cismani tarafına asla iltifat etmez.

کار او دارد، که حق را شد مُرید بهر کار او ز هر کاری بُرید

Ki ona dendi ki bu sunuf-ı mütenevviyanın hangisi eftaldir ve iş görmüştür bu beyit bu suâle cevap buyururlar ki kendi hakkında evveli olan karı o kimse tutar ki Allah Teâlâ Hazretleri'ni murat edici oldu ve dervîş oldu o Huda'nın kulluğu için her bir kardan münkatı' oldu ve nâsdan halveti ihtiyar etti.

دیگران، چون کودکان، این روز چند تا به شب در خاک بازی میکنند

Ve dâhi Cenâb-ı Hakk'ın bir kulu çocukları gibi bu birkaç gün gibi olan dünyada mevt gecesine dek oyun eder terhal tânın fethayla tef'al vezninde mastardır ki rihlet mânâsınadır bazı nüshada diğëran vâki olmuştur ve diğërandan murat Allah için cümle karlardan munkatı' olanların gayrisidir ki ehl-i dünya demek olur.

خوابناکی کاو ز یقظہ میجهد دایة وسواس عشوه اش میدهد

Bir nâim ki uykudan bidar olmaktan için kalkar şeytan dayesi onu tekrar uyutmak için günagün cilve verir beyit altıya merhundur.

رو بخسب ای جان که نگذاریم ما که کسی از خواب بجهاند تو را

Öyle diyerek şive verir ki yürü ey benim cânım uyku iyi ve havf etme zîra biz terk etmeyiz o kimseyi ki sana azı edip seni hâbdan bidar eder.

هم تو خود را بر کنی از بیخ خواب همچو تشنه که شنود او بانگ آب

Dâhi sen kendini beyh-i hâbda koparasın ona dâhi seni terk etmeyiz teşne-banın âbı iştirip serian bidar olduğu gibi hâsılı iblis hâb-ı gafletten bidar olanı ve dünyayı terk edeni yine dünyaya meşgul etmek için der ki seni bir kimsenin agah etmesini ve senin hod-be-hod bidar olduğunu istemez zîra bi-huzûr olursun,

(56b)

Matlup senin rahatındır diye söyler ve izhar-ı muhâbbet eyler sakınıp bu sözleri ısga etmeyesin ve agah olmaklığa gayret edesin bundan sonra Vacibi Teâlâ'nın ibadetinin gafletinden agah olduğunu istediğini beyân edip buyururlar ki:

بانگ آبم من به گوش تشنگان همچو باران میرسم از آسمان

Vacibi Teâlâ buyurur ki ben âb sedasıym teşnelerin güneşine baran sedası gibi âsumandan vâsıl olurum.

بر چه ای عاشق، بر آور اضطراب بانگ آب و، تشنه و، آن گاه خواب ؟

Kalk ey âşık hareket ve sa'y getir zîra su sedası ola ve teşne ola bundan sonra uyku uyuya bu layık değildir.

حکایت آن عاشق که شب بر امید و عده معشوق بیامد بدان وثاق که اشارت کرده بود
و بعضی از
شب را منتظر بود تا خوابش ربود. معشوق آم جیبش را پُر گردکان نمود و رفت

O aşğın hikayesidir ki maşukunun vadesi ümidiyle o haneye ki maşuk gel demiş idi o âşık o eve gece geldi visak kesr-i vav ile hane ve hücre demektir ve dâhi o âşık gecenin parmaktan maşukunun gelemesine muntazır idi yari dâhi gelmedi eelden uykusu geldi ve onun hâbı dâhi onu kaptı bu âşık hâba vardıktan sonra maşuk dâhi vadesine vefâdan için o eve geldi dâhi o aşığı huftte buldu incaz-ı ef'al bâbından vadeye vefâ etmeye derler maşuk dâhi aşğın koynunu ceviz ile dolu eyledi ve sen âşık değil imişsin zîra âşıkta uyku olmaz belki tıfl imişsin işte sana ceviz var etfal etfal ile oyun oyna demek istedi ve geri döndü ve bunların dâhi burası beyânındadır.

عاشقی بودست در ایام پیش پاسبان عهد اندر عهد خویش

Zaman-ı sâbıkta bir kimse âşık olarak var idi kendi devrinde kendi zamanının bekçisi idi yâ'ni yari ile olan ahdinde sâbit kadem idi demektir.

سالها در بند وصل ماه خود شاه مات و، مات شاهنشاه خود

Çok yıllar kendi maşukunun vuslatı sevdasında kendi maşukunun mağlûbu vefâyinesi idi yâ'ni yare vuslat isterdi ve vuslattan geçmemiş idi demektir yâhut çok sene vuslat sevdasında idi ve maşukunun mağlûbu idi demektir bu mânâya göre bud kelimesi miktar olur şah mat mağlup mânâsınadır mat-ı şahenşah dâhi bu mânâya olmakla şah mata atf-1 tefsir olur.

(57a)

عاقبت جوینده یابنده بود که فرج از صبر زاینده بود

Akıbet talep olan matlubunu bulucu olur ulular böyle demişler bu dâhi taleb-i vuslat olmakla encamında murâdını buldu zîra ferc ve zevâl-i gam sabırdan tevellüt edici olur bu cihetten cuyunda olan sabır zahmetine tahammül etmekle elbet ferce vuslat eder zîra talepte zahmet vardır ve o zahmete sabreden ber-murat olması mukarrerdir mısra-1 sani evvele illettir.

گفت روزی یار او: کامشب بیا که بیختم از پی تو لوبیا

Bir gün maşuku ve âşık merhamet edip dedi ki bu gece gel zîra senin için lobya pişirdim lobya bürülce dedikleri hububat nevinden bir nesnedir gelen bu makamda murat olan mânâ maşukun taam-ı vîsâlidir bu gece seni zatıma îsal ederim demektir.

در فلان حجره نشین تا نیم شب تا بیایم نیم شب من بی طلب

Yine maşuk dedi ki fâlân yerde olan fâlân hücrede nısfu'l-leyl oluncaya dek otur ve bana muntazır ol hatta ben talepsiz nısfu'l-leyl oraya gelirim diyerek böylece vade-i vasl eyledi.

مرد قربان کرد و نانها بخش کرد چون پدید آمد مهش از زیر گرد

O âşık kurban-ı teşekkür zebh eyledi ve dâhi fukaraya yine şükran olmak üzere ekmekler bahş eyledi çünkü onun maşuku cefadan ve hicrandan zâhir ve âşıkare geldi yâ'ni hicret gidip vuslat zâhir olduğundan için kurban zebh eyledi ve ekmek tasadduk eyledi demektir zîra kerdden murat ihtifa ve cüdalıktır yâhut mehden murat maşuk olmayıp aşğın bahtı murat olunur böyle olunca mânâsı tâli'i nahvestten saadete mübeddel oldu demek olur ve zir-i kerdden dâhi nahvestten murat olunur.

شب در آن حجره همی مرد انتظار بر امیدِ وعده آن یار غار

O âşık çünkü bu kelâmı işitti maşukunun vadesi ümidi ile o gece o hücreye gelip oturdu ve yarine muntazır oldu germdar âşık demektir yar-ı gardan murat maşukudur germdar kâf-ı Farisiye'nin fethasıyla lügat mânâsı hararet tutucu demektir âşıkta dâhi hararet-i aşk olmakla âşık mânâsına ıstılah olmuştur eğer kâf-ı Farisiye'nin zammıyla olur ise mânâ-yı lağvisi gam tutucu demektir yine âşık demek murat olunur zîra âşık daimi olan gama müpteladır.

بعد نصف اللیل آمد یار او صادق الوعدانہ آن دلدار او

Nısfu'l-leylden sonra onun yari ve o dildarı vadesinde sadık olanlara layık vasıfla o hücreye geldi.

عاشق خود را فتاده خفته دید اندکی از آستین او درید

Çünkü hücreden içeri girdi kendi aşığını yatmış ve uyumuş gördü zîra aşığa intizardan hâb galebe etmiş idi çünkü

(57b)

Hal böyledir bir miktar o aşığın yanından o maşuk yer etti böyle etmek âşık değil imişsin demektir bir zamanda yeniçeri ocağı var iken bir yoldaşı askerilikten çıkarmak murat edince yakasını istinini keserler idi böyle etmek sen yeniçeriliğe layık değilsin demek olur idi bu maşuk dâhi aşığın yeğnini kesmesini âşıklıktan çıkardım demek olur.

گردکان چنرش اندر جیب کرد که تو طفلی، گیر این، می باز نرد

Ve dâhi birkaç ceviz o aşığın koynuna koydu öyle demek murat eder ki sen tıflsın al bu cevizi var oyun oyna ve âşıklık satma bade maşuk oradan gitti.

چون سحر از خواب عاشق بر جهید آستین و گردکاتها را بدید

Çünkü âşık seher vakti uykudan sıçradı istinini maktu' olarak o cevizleri dâhi koynuna vaz olunmuş olarak gördü ve hal ne olduğunu anladı.

گفت: شاه ما همه صدق و وفاست آنچه بر ما میرسد آن هم ز ماست

Bu kelâmdan gayrı insaf edip ve bir kelâm söylemeğe kadir olmayıp dedi ki bizim şahımız cümle sıdk ve vefâdır yâ'ni vücudu ayn-ı sıdk ve vefâ olmuştur demektir zîra buraya gelmiş ve âlâmetleri dâhi mevcuttur o nesne ki yardan bize

erişir o dâhi bizim mat olduğumuzdandır yâ'ni meyyit gibi insan olduğumuzdan neşet etmiştir demektir.

ای دل بی خواب، ما زان ایمنیم چون حرس بر بام چوبک میزنیم

Nefs-i nefislerine hitap ederek buyururlar ki ey uykusunu terk etmiş gönül biz bu uykudan eminiz hatta bekçi gibi tâbesâbah dam üzerinde değnek vururüz ve hâb nedir bilmeyiz bilad-ı acemde şahların mübeyyiti olan dam üzerinde pasbanlar şahı muhafız için sâbaha dek elinde değnek ile dama vurarak beklemek adet imiş bu beyiti ona binaen buyurmuşlardır hares mastar be-mânâyü'l-faaldir bekçi derler işte böyle uykuyu terk ettiğimizden,

گردکان ما در این مطحن شکست هر چه گوئیم از غم خود اندک است

Bizim koynumuza konacak ceviz bu değirmende kırıldı ve un oldu yar bizi geldikte uykuda bulup koynumuza ceviz koyamaz ve yeğnimizi kat edemez her ne ki bizim gam-ı aşkımızda söylerim azdır gird-gan kaf-ı Farisiyenin kesr ile müfret olarak ceviz mânâsınadır mathan mimin fethayla ism-i mekan olarak değirmen demektir yâhut mimin kesr ile ism-i alet olarak alet-i tahn demektir tahn un öğütmeğe derler.

عاذلاً، چند این صلاى ماجرا ؟ پند کم ده بعد از این دیوانه را

(58a)

Ey âşıkları ta'n edici nice bir uşşakın macerasını ilan edersin ve ahval-i acibelerini nâsa söylersin bundan sonra bu divaneye aşktan fariğ ol diye nâsihat etme zîra kâbul etmez divaneden murat kendileridir âzil uşşakı ta'n edici mânâsınadır.

من نخواهم عشوه هجران شنود آزمودم، چند خواهم آزمود ؟

Ayrılık şivesinin kelâmını dinlemek istemem hicr dedikleri nesneyi çok tecrübe eyledim bu cihetten hicrden füturum vardır ve hicr demlerini ben geçirdim şimden sonra benim kârım vuslattır demek olur ? her nesne ki aşk ve divaneliğinden gayrisidir bu yolda Allah Teâlâ'dan ba'de ve ecnebiliktir hemen bu yolda aşka sa'y ve gayret eyle demek olur.

هر چه غیر شورش و دیوانگیست اندر این ره روی در بیگانگیست

Her nesne aşk ve divaneliğin gayrisidir bu yolda Allah Teâlâ'dan bade ve ecnebiliktir hemen bu yolda aşka sa'y gayret eyle demek olur.

هین بنه بر پایم آن زنجیر را که دریدم سلسله تدبیر را

Bu yolda divanelikten gayrı cümle umûr beyhude olduğundan her nesneyi terk ettim ve şurişe ve divaneliğe müptela oldum böyle olunca agah ol benim ayağıma o zinciri vaz' eyle zîra divanelikten tedbir ve tasarruf zincirini kırdım divane olana layık olan zincir ile bağlamak ve onu hapsedmektir.

غیر آن جعدِ نگارِ مقبلم گر دو صد زنجیر آری بگسلم

Eğer ki ayağıma zincir koy dedim ve beni bukağı eyle mukayyet eyle dedim velâkin benim mukâbbel-i mâhbubumun zincir-i zülfünün gayrı her ne ile bağlar isen ve iki yüz zincir getirir isen ben onu kırarım beni zincir-i zülf-i yare bağla ki kırmayım ve uslu olayım zülüften bu makamda murat vuslat-ı cânandır yâ'ni zincir-i vîsal ile bağla demek olur.

عشق و ناموس، ای برادر، راست نیست بر در ناموس، ای عاشق مأیست

Aşk-ı Allah âri ile berâber ey karındaş doğru ve sahîh değildir böyle olunca ar kapısında ey âşık durma malum ola ki ardan murat halk beyninde gayb addolunup şer'an ziyânı yok iken halktan haya edip terk olunan umûrdur işte aşığa bunu terk lazımdır lâkin bir nesne ki şer'de mezmumdur ben aşığım ardan geçtim diyerek onu

işlemek olmaz meyhaneye şurb-ı humar için gitmek gibi müellest nehy-i hazır olarak durma demektir.

وقتِ آن آمد که من عریان شوم نقش بگذارم، سراسر جان شوم

Onun vakti geldi ki ben üryan olurum üryan olmak nâs beyninde her ne kadar ayıp ise biz nâstan ârı terl ettik bu sûreti ben geçerim baştan başa cân olurum.

ای عدوّ شرم و اندیشه، بیا که دریدم پرده شرم و حیا

Ey nâstan hayaya ve dünya fikrine düşman olan zat gel zîra ben şerm ve haya perdesini

(58b)

Yitirdim senin zıddın bende kalmadı şimdiden sonra buyur yâ'ni bana tecelli-i cemal eyle demek olur filvâki haya mine'n-nâsi Mevlâ'nın sevmediği şeydir ve sevdiği kendinden utanmaktır.

ای ببسته خوابِ جان از جادونی سخت دل یارا که در عالم توئی

Ey sâhirlikten naşi benim cânımın uykusunu bağlayan Sen müstağni bir yarsın öyle ki 'âlemde hemen Sen'sin ve Sen'den gayrı bir kimse yoktur saht-ı dil lügatte katı gönüllü demektir Câneb-ı Hakk'ın hakkında müstağni demekten ibarettir.

هین گلوی صبر گیر و میفشار تا خنک گردد دل عشق، ای سوار

Agah ol ey müstağni yar sabrın boğazını tut ve sık ve bizde sabır koyma hatta ey süvar-ı aşkın kalbi sabırlı âşık makbul değildir zîra sabır olmaz ise aşkın kalbi memnun olur ve sabır olur ise aşk öyle âşık-ı sabırı hanek hânın ve nûnun zammeleriyle bahtlı olan kimseye denir süvar atlıya denir Mevlâ'ya nispetle kadri a'la demek olur.

تا نسوزم، کی خنک گردد دلش ؟ ای دل ما خاندان و منزلش

Tâ ki ben nar-ı aşka yanmayım kaçan onun gönlü mesrur olur ve aşk benden razı olur ey kimse bizim gönlümüz o aşkın handanı ve menzildir zîra kalbimde aşk müstakardır.

خانه خود را همی سوزی، بسوز کیست آن کس که بگوید: لا یجوز ؟

Ey âşık çünkü hal-i ma-zıkr gibi oldu ise kendi hane-i vücudûnu bil-küllîye yakmaya kadir isen yak kimdir o kimse ki sana aşka kendini yakmak caiz değildir diye söyler bir fert böyle kelâm etmeye kadir değildir zîra muhâbbette fani olmak ve yanmak cemi'-i Evliyâu'llah'ın sıfatıdır.

خوش بسوز این خانه را، ای شیر مست خانه عاشق چنین اولیتر است

Bu hane-i kalbi ey âşık güzel olarak nar-ı aşka yak ve mâhveyle zîra aşğın hane-i kalbi yanmak ve kül olmak eftaldir zîra yokluk varlıktan iyidir şir-i mest gâyet iri aslana derler bu makamda murat âşıktır.

بعد ازین، من سوز را قبله کنم زانکه شمع من، به سوزش روشنم

Bundan sonra bu yanıklığı ben kendime kible eylerim ve ona teveccüh eylerim zîra ben şem'im yanmak ile rûşen ve münevver olurum şem' yanmasa münevver ve rûşen olmaz ve dâhi ziyâ-paş olamaz nitekim Kutbu'l-ârifin Eşrefzade-i Rumi Kaddese sırrıhu's-sami buyururlar beyt-i isim ve resmi Eşrefoğlu Rumi'nin kül olup savruldu aşkın yeline

(59a)

خواب را بگذار امشب ای پدر یک شبی در کوی بیخوابان گذر

Bu gece ey bâba uykuyu terk eyle bir gece bâri uykusuzlar mahallesine geç ve onların hâline bak bi-hâbandan murat uşşak-ı İlahiyedir.

بنگر آنها را که مجنون گشته اند همجو پروانه به وصلت کشته اند

Nazar eyle o âşıkları ki nice mecnun-ı aşk olmuşlardır ve dâhi her birisi pervane gibi vuslatta olmuşlardır buna göre bası zarfiyet için olur yâhut ba-yı sıladır buna göre mânâsı pervane gibi vuslat ile olmuşlardır demek olur hicret ile değil.

بنگر این کشتی خالقان غرق عشق ازدهانی گشته گونی حلق عشق

Nazar eyle bu aşşakın vücudu kimse derya-yı aşka nice gark olmuştur ve derya onları nice içine almıştır zîra uşşakın tenleri görünmez oldu eğer bu hâli göreydin der idin ki aşkın boğazı bir ejderha-yı azîm olmuştur.

ازدهانی ناپدید و دلربا عقل همچون کوه را او کهربا

Aşk gönül kapıcı zâhir değil ve gözden mâhfî bir ejderha gibidir ve dâhi cebel gibi âli olan akl-ı selimi güher-ba saman çöpünü ne güne kapar ise öyle kapıcıdır hâsılı aşk kimin akli olur ise olsun elbette ona gâlip olur buyurmak isterler.

عقل هر عطار کاگه شد از او طبله ها را ریخت اندر آب جو

Her attarın akli ki o aşktan agah oldu ud yağlamış olan tâbloları aşk ırmağının içine döktü yâ'ni tarîk-i aşka sâlik olup attarlıktan fariğ oldu demektir zîra aşk attarlıktan nice yüzbin kat âlâdır belki aşka nispet kâbul etmez bu beyitte Hazreti Şeyh Muhammet Ferüdü'd-din Attar Kaddese Sırrıhu'l-aziz Hazretlerine işaret ve telmih vardır ve yine bu beyit Hazret-i Şeyh'i Senayi mutazammındır bundan sonra yine Hazret-i Şah Nakşibent hâlifesi Âlâaddin Attar vardır bunlar dâhi gâyetle ulu olanlardandır ve yine bu zat-ı şerîfin mâhdum-ı mükerrerleri Hoca Hasan Attar vardır bunlar dâhi azîm-i cezbe sâhibi ve süluk sâhibi bir zat-ı şerîftir hatta vechine nazar edene cezbe gelir imiş binâberin esvakta yürür iken nikap ile yürürler imiş kimse vech-i şerîfini görmesin ve cezbe vâki olmasın için Kaddesallahu Teâlâ esrârîhim.

رو کز این جو بر نیائی تا ابد لم یکن حقاً له کفوا احد

Yürü bu ırmağa düşmeye gayret eyle zîra ebredék bu ırmaktan taşra gelmezsin ol mertebede lezzetlidir ve bu ırmağın lezzette ve hâlâvette bir

(59b)

Fert misli olmadı.

ای مزور، چشم بگشای و ببین چند گونی: من ندانم آن و این ؟

Ey tarîkatta müzevir olan derviş gözünü aç ve iyi bak hilaf olarak ben mestim onu ve bunu bilmem ve idrake kadir değilim kelâmını nice bir söylersin ve böyle kizbi niçin irtikap edersin Cenâb-ı Hak'tan havf eyle.

از وبای زرق و محرومی برآ در جهان حی و قیومی درآ

Bu senin yolun harman yolu olmakla bu harmandan ve dâhi taun gibi riya sıfatından yukarı gel ve hâlâs ol Kayyum olan Cenâb-ı Hakk'a mensup olan gerçek 'âleme ve cihana gel zerk zânın fethayla riyaya derler mehlik olmakta riyayı tauna teşbih edip ez veba-yı zerk buyurmuşlardır bera ve vera kelimelerinde olan â kelimesi ait-i fiil-i muzariinden müştak olmuş emr-i hazırdır bir kelimesi ulviyet mânâsını ifade eylediğinden yukarı gel mânâsına olur lâkin verada olan ver zaittir ve tekmil-i vez için gelmiştir Kayyum esma-ı İlahiye'den olmuştur cihan-ı haydan murat 'âlem-i emr ve 'âlem-i gaybdır Evliyâullah cümlesi o 'âlemdendir ve bu 'âlem ki bizim 'âlemimizdir bu 'âlem cemâddır.

تا "نمی بینم"، همی "بینم" شود وین "ندانمهاست"، "می دانم" بود

Hatta ben görmem bu 'âleme geldikte görürüm olur ve dâhi bu senin nedanımların meydanım olur.

بگذر از مستی و، مستی بخش باش زین تلون نقل کن در استواش

Ey müzevir bu mestlik ‘âleminden geç ve makam-ı farka gel ve halka mestlik bağışlayıcı ve irşat bağışlatıcı ol ve dâhi bu makam-ı televvüniden Cenâb-ı Hakk’ın makam-ı kurbuna ve makam-ı temkinine nakil eyle zîra makbul olan makam makam-ı temkindir o makamda asla tagayyür olmaz zîra ⁶⁵لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ makamıdır.

چند نازی تو بدین مستی پست ؟ بر سر هر کوی چندین مست هست

Sen bu mestlik ile nice bir iftihar edersin her mahalle başında senin gibi çok mest vardır beyhude iftihar etme rah-ı Hak’ta mest olmak fahre seza değildir.

گر دو عالم پُر شود سر مست یار جمله یک باشند و، آن یک نیست خوار

Çünkü her mahallede senin gibi çok mest vardır buyurmuşlar idi ve o kelâm eğer ki mest-i müzevir hakkında idi lâkin kelâmı gerçek mestlerin hakkına nakil ederek buyurdular ki eğer iki ‘âlem yarin sermesti ve la-ya’kâli olur ise onların cümlesi beylerinde tefrika ve cüdalık olmamakla bir olurlar meşhur darbimeseldir ki;

(60a)

Kırkların birisinden kan almışlar cümlesinden kan akmış filvâki her asırda nice Evliyâullah cem olmuş beynlerinde buğz ve haset gibi nesne vuku bulmamış ve muaraza ve ihtilaf gibi şeyi dâhi olmamış lâkin ulemâ beyninde vuku-ı yafte olan ihtilaf ve haset ve kin cümlelerin malumudur hatta bir köy Muhammet Efendi Rahmehü’llahu Teâlâ imtihanü’l-ezkiya seng-i dibacesinde ve kad-i galeb-i âli Ulemâ-i dehrü’l-haset vel-inat vel-kiber buyurmuştur ke’enne dendi ki mestan cümlesi bir olurlar ise bir azdır ve hakîrdir öyle ise âşıkların hakîr olması lazım gelir bu suâl-i mukaddere cevap olarak derler buyururlar ki وان یک نیست خوار ya’ni o bir hakîr değildir bu vahidi sen sâir vahide kıyas eyleme zîra vahdet sebebiyle her birinde olan

⁶⁵ onlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de. Ahkaf suresi 13. ayet

kuvvet bir olmuştur o bir de o kuvvet var iken sen o biri hakîr görme görmez misin Allah Teâlâ birdir Hak'ta olan kuvvet bir kimsede yoktur **أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ** **66** **مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ** ve yine Allah Teâlâ **غالب علي امره** buyurmuşlardır hemen bir olan hakîr olmak lazîm gelmez.

این ز بسیاری نیابد خوارنی خوار کی بود؟ تن پرستی نارنی

Ke'enne dedi ki sermest-i İlahiye'nin taayyün soruları sebebiyle kesretleri vardır bir şeyin kesreti zilletine ve hakaretine sebeptir öyle ise âşıklarda hakaret olmak lazîm gelir bu beyit ile bu suâle cevap buyururlar ki bu âşıklar kesretinden dâhi hârlık bulmazlar zîra her kesrette hârlık olmaz görmez misin Enbiyâ-yı İzam Aleyhisselam'ın bazı kavlinde adedi yüz yirmi dört bindir Enbiyâ'nın böyle kesreti şerefleri ve izzet ve kadrleri cümlelerin malumudur Evliyâ-yı Kirâm her ne kadar çok ise de kesretlerinden hakaretleri lazîm gelmez buyururlar ya hâr ve hakîr kimdir der isen tenini beslemeğe mensup olan ve nari olandır bu mısra suâl ve cevâbı mutazammındır nariden murat ehl-i heva ve ehl-i gazaptır işte hakîr olan bunlardır Evliyâullah değildir demek olur.

گر جهان پُر شد ز نور آفتاب کی بود خوار آن تفِ خوش التهاب؟

Beyt-i sâbika irsal-i mesel tarîkiyle buyururlar ki eğer dünya âfitâbın nûrundan dolu olur ise o parlaması hoş olan hararet ve nûr-ı şems kaçan hakîr olur nûr-ı afitap kesreti sebebiyle hakîr olmadığı gibi Evliyâullah dâhi kesreti cihetiyle hâr olmazlar demek olur.

(60b)

ليك، با این جمله بالاتر خرام چونکه ارض الله واسع بود و رام

⁶⁶ Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı. Fussilet suresi 15. ayet

Mest ve meskur olan zata emhaz-ı bush edip buyururlar ki ey tarîk-i aşkta la-ya'kal olan âşık sana söylerim dinle her ne kadar mest olmak ve Fenâfillah olmak mertebe-i ulya ise de ve onda çok iyilikler var ise de bu cümle iyiliği eylesen ziyâde yukarı salın ve bu makamdan geç ve fevkindeki rütbeye gelmeğe bak zîra insan-ı kâmil ve mürşid-i vâsıl o rütbede olunur ve ona Beka-billah mertebesi tâbir olunur bu zatın hâli fark ile makam-ı cem'ü'l-cem' olur bu hal; لی مع الله وقت لا يصعني فيه ملك مقرب و Hadis-i Şerîf⁶⁷ inde beyân buyrulan haldir işte efdal-i meratib-i beşeriye bu haldir bu makamdır. Hazret-i Aziz Mâhmud Hüdâyi Kaddese sırrıhu tâc-ı şerîflerinin ön tarafının destarını birbirine müteferrik ve açık olarak sararlar imiş bu dâhi makam-ı farka geldiklerine ve insan-ı kâmil olduklarına işaret imiş Kaddese'llahu sırrıhu'l-aziz mısra-ı saninin mânâsı çünkü Arzû'llahi vasi'adır yâ'ni ilerisi vardır hemen durma git demek olur ve sana muti'dir.

گر چه این مستی چو باز اشهب است برتر از وی در زمین قدس هست

Eğer ki bu mestlik beyaz doğan gibi makbuldür lâkin bundan âlâ 'âlem-i kudsün arzında makbul nesne vardır onu derdest etmeğe himmet eyle ki âlâ olasın.

رو سرافیلی شو اندر امتیاز در دمنده روح و مست مست ساز

Ey sâlik yürü ve gayret eyle akran beyninde mümtaz olmakta İsrâfil Aleyhisselam gibi ol ve dâhi rûh üfleyici ve Hakk'ın mesti ve halkı mest düzücü ol.

مست را چون دل مزاح اندیشه شد "این ندانم، و آن ندانم" پیشه شد

Mest-i Hak olanın çünkü kalbi latifeye mail oldu ve latife fikr-i lesi oldu bunu bilmem demek kendine sanat oldu yâ'ni mest-i Hak olanın kalbi latifeye mail olursa eyne nedaim ve en nedaim demek latife makulesinden olmakla makam-ı fenâdan eyne nedaim ve en nedaim demek için makam-ı bekaya gitmek ister ve fenâ-yı mâhsında kalır.

⁶⁷ "Benim Allah'la öyle bir *vaktim* vardır ki ne bir meleki mukarreb ve ne de bir Nebiyyi *Mürsel* benim o vaktime agah olabilir.

این ندانم، و آن ندانم" بهر چیست ؟ تا بگوئی آنکه: میدانیم کیست

Bunu bilmem ve onu bilmem diyerek makam-ı fenâda söylemek neden içindir burası suâldir hatta diyesin o kimseye ki bilirim o kimdir yâ'ni Allah Teâlâ Hazretlerini bilirim

(61a)

Demek içindir böyle olunca makam-ı farka gelip Hak'kın kim olduğunu ve senin kim olduğunu bil zîra makam-ı fenâda rübubiyet ve ubûdiyet zâhir olmaz nitekim Şeyh-i Ekber Kaddese sırrıhu ne olaydı ilmim olaydı Râb kimdir ve âbd kimdir buyurmuştur makam-ı farka gelmek lazîmdir ki Hakk'ın Râb olduğunu ve kendinin âbd olduğunu idrak ede ve maksut dâhi onu ve bunu nefiyden Hakkı bilmektir makam-ı fenâda oldukça ikrar-ı rübubiyet olmaz makam-ı fenâda nefiyden maksut ikrar-ı rübubiyettir bu sûrette makam-ı fenâdan Beka-billah makamına terakki etmek lazîmdir ve süluktan dâhi murat devam-ı ubûdiyettir.

نفی بهر ثبت باشد در سخن نفی بگذار و ز ثبت آغاز کن

Nefiy sözde ispat için olur görmez misin illa İlah demek illa Allah demek içindir böyle olunca makam-ı fenâda olan nefyi terk eyle ve ispat makamından ubûdiyete ibtida eyle.

نیست این و، نیست آن" هین واگذار آنکه آن هست است، آن را پیش آر

agah ol bu yoktur ve dâhi o yoktur demeyi terk eyle o kimse ki vücud-ı hakîki ile mevcuttur onu ileri getir ve ikrar eyle murat Vacibi Teâlâdır.

نفی بگذار و همان هستی پرست این بیاموز ای پدر ز آن ثركِ مست

Ey birader sahve gel ve nefyi terk eyle ve dâhi ancak O var olan zata tap ve ubûdiyet eyle ve bu nefyin makbul olduğunu o mest-i terkten öğren zîra mutribin

nefyine ve dâhi eyne nedaim ve in nedaim söylemesine cânı muzdarip olup ve eline topuz alıp mutribin darbına şüru' eylediğine nazar eyle şayet ki bir kimse dâhi senin eyne edaim ve in nedaim dediğine sıkılıp başına topuz ile vurur böyle ahval olmasının için nefyi terk edip ıspat semtine gelmeye gayret eyle demek olur.

استدعای امیر ترک مخمور مطرب را به وقت صبح و معنی حدیث "ان الله تعالى شرابا اعده
لاوليائه إذا شربوا سكروا و إذا سكروا طابوا، الخ و قوله تعالى إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ من كاس كان
مزاجها كافورا

می در خم اسرار بدان میجو شد --- تا هر که مجرد است از آن می نوشد
این می که تو میخوری حرامست --- ما می نخوریم جز حلالی
جهد کن تا ز نیست هست شوی --- وز شراب خدای مست شوی

Burası mâhmur olan emir-i terkin mutribi sâbah vaktinde akşam humarını izale için şurb-ı hamra senasında istidası beyânındadır sâbuh vakt-i sâbahta nuş olunan badeye derler. ان الله تعالى شرابا اعده لاوليائه إذا شربوا سكروا و إذا سكروا طابوا ve dâhi bu hadisın mânâsı beyânda olucudur Hadis-i Şerîf budur tahkik *Cenâb-ı Kibriya için ind-i manevisinde şarap vardır onu dostları için hazır eylemiştir o dostlar onu nuş ettikte sarhoş olurlar* bu şaraptan murat şarâb-ı aşk-ı İlahidir bazı ekâbirden bu Hadis-i Şerîf'in evveli şu vechle mesmuum olmuştur ya Ahmet

(61b)

İndi şarâb-ı laviya-ı bu rivayete göre hadis-i kutsi olur ve dâhi sarhoş oldukları vâkitle cümle su-i halden tayyip ve tâhir olurlar bu Hadis-i Şerîf'in âhiri bu sürhta olan istida-yı emir-i terk kelâmının belasına râbtı çünkü ashâb-ı fen eyne nedaim ve in nedaim derler diye buyurmuş idi mutrip dâhi nağmesinde men nedaim diyerek terennüm edecektir bu münasebetle emir-i terk hikayesini nakil buyurdular ve bu Hadis-i Şerîf'in üstüne râbt-ı ehl-i fenâ-yı makam-ı Beka-billa targip etmişler idi ve makam-ı beka-yı sena buyurmuşlar idi bu Hadis-i Şerîf't dâhi makam-ı bekaya vâsıl olanlar Melik-i muktedirin indinde mukit-i sıdka müluk olurlar buyurmuşlardır bu kelâm makam-ı bekayı Beka-billah ehlini sena ve meth olur ve makam-ı bekanın mertebe-i âliye olduğunu sübut bulur bu cihetten müddeasını ıspat için bu Hadis-i

Şerîf'in şerhine tasaddi etmişlerdir --- تا هر که مجرد است از آن می در خم اسرار بدان میجو شد --- bu beytin mânâsı budur ki *bade esrâr küpünde ondan için kaynar hatta kimse ki umûr-ı dünyadan ve umûr-ı kâbihadan mücerrettir o meyden nuş etsin ham-ı esrârdan murat evliyânın vücududur* bu beyitte işaret vardır ki âlâyık-ı dineviyeden mücerret olan şarâb-ı aşk mânâsıdır ehl-i terk olmayanlara cam-ı muhâbbetten nuş eylemek âbese iştigal olur ⁶⁸ إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ nitekim Allah Teâlâ Kuran'ı Keriminde *iyiler Cennet şarâbından nuş ederler* buyurmuştur bu ayet-i kerime ile makâblinde olan beytin meâli sâbit olur *ما می نخوریم جز حلالی* --- ما می نخوریم جز حلالی bu dünya badesi ki sen nuş edersen haramdır lâkin biz helâlin gayrı bade nuş etmeyiz zîra bizim bademiz bade-i aşk-ı İlahidir bu helal olduğunda bir kimsenin şüphesi yoktur *وز شراب خدای مست شوی* *بویله کن تا ز نیست هست شوی* *وز شراب خدای مست شوی* *ey derviş sa'y eyle hatta yok makamından var makamına vâsil olasın ve dâhi Hakkın şarâbını nuş etmekten mest ve la-yakal olasın.*

اعجمی تُرکی سحر آگاه شد وز خمار خمر مطرب خواه ش

Aceme mensup emir-i terk nam bir padişah var idi vakt-i seherde agah oldu akşamdan hamr içmesi sebebiyle o hamrın humarından için tâbiatı

(62a)

Mutrip isteyici oldu emir terk-i müluk-ı acemden bir padişahın ismidir.

مطرب جان مونس مستان بود نُقل و قوت و قوتِ مست آن بود

Mutrip münasebetiyle insan-ı kâmil dâhi ehl-i meclise tarap ve safa bahş olduğundan onun beyânına şüru' edip buyururlar ki cânın mutribi âşıkların rûhlarına müvessil olur ve ervah-ı âşikan onunla ülfet ederler ve dâhi uşşakın ervahına mutrib-i cânın kelâmı taam ve rızık olur ve aşğın kuvveti ve rûhunun neşv ü neması insan-ı kâmilin kelâmı olur nakil nunun zammıyla mutlaka gıda olunacak nesneye derler ıstılahta ehl-i işretin şarap içerken tenavül ettikleri kebab ve balık gibi nesneye derler

⁶⁸ İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. İnsan suresi 5. ayet

lisan-1 Türkiide ona meze tâbir olunur kuvvet dâhi mutlaka azık mânâsınadır cemi-i akvat gelir.

مطرب ایشان را سوی مستی کشد باز مستی از دم مطرب چشد

insan-1 kâmilin kelâmı ve namesi âşıkları mestlik tarafına çekti fil vâki kâmillerin kelâmını istima dünyadan tenfir edip Cenâb-ı Hakk'a çeker ve tarîk-i aşka delalet eder yine âşıklar mestliğı mutribin nefsinden ve kelâmından tattı yâ'ni âşık olmayan insan-1 kâmilin kelâmından âşık oldu ve âşık olan mestlik cânibine çekildi demektir.

آن شراب حق بدان مطرب برد وین شراب تن از این مطرب چرد

O Hakk'ın şarâbını o mutrip vasıtasıyla o âşık iletir ve mutrip-i cân onun mest olmasına sebep olur ve dâhi bütün şarâbını ehl-i heva bu mutripten nuş eder zîra mutrip ehl-i hevanın mey nuş etmesine sebep olur zîra nağmat herkesin derununda olan nesneyi tahrik eder ehl-i hevanın dâhi derununda mey içmek olmakla ve mutribin nağmesi dâhi o hâli tahrik etmekle güya ten şarâbını mutripten içmiş gibi olduğundan için bu vecihle tâbir buyurdular malum ola ki makâblinde olan iki beyitte ve bu beyitin mısra-1 evvelinde olan mutripten murat insan-1 kâmil ve şeyh-i vâsıldır ve bu beyitin mısra-1 sanisinde olan mutripten murat mutrib-i suveridir ki meyan-ı mecliste sazandelik eder ve hanendelik eder bu dâhi malum ola ki nağmat-1 lezize ahval-i kalbiyeyi tehyiç etmekle sufiye elh-i hevanın nağmat-1 istimainı tahrir etmişlerdir böyle olunca nağmat-1 lezizenin hürmeti na-ehle nispet iledir lâkin onlar ki kalpleri muhâbbet-i İlahiye ile meşhundur onlara istima-ı nağmat haram değildir zîra ârifleri meclisinde ne ve emsal-ı şeyler çalındığı çoktur.

هر دو گر يك نام دارد در سخن ليك فرق است این حسن تا آن حسن

bu iki mutrip esna-yı kelâmda bir nam tutarlar.

(62b)

İse ve ikisine dâhi mutrip denir ise lâkin bilenlerinde bu hüsnden o hüsne dek yâ'ni bu mutripten o mutribe dek fark vardır şety şetitin cemi olmakla müteferrik ve muhtelif demektir bu makamda farkı vardır demek murat olur **حسن تا آن حسن** tâbir buyurmak ile bâlâda mürur eden hüsne namında iki vezir vardır birisi hayır-hah ve birisi cümlenin hakkında bed-hahdır onlara işaret ve telmih buyururlar.

اشتباهی هست لفظی در میان لیک، خود کو آسمان؟ کو ریسمان؟

Bu iki mutribin meyanında lafız cihetinden bir müşâbehet vardır zîra gerek mutrib-i câna ve gerek meclis-i işret mutribine mutrip tâbir olunur lâkin tahkik budur ki esman kanı rismânâ dek yâ'ni bu ikisinin beyninde fark-ı azîm vardır demektir bunun gibi bu iki mutribin meyanında dâhi fark-ı azîm vardır demek olur risman ranın kesriyle ipliğe denir fil vâki esman ile risman beyninde fark olduğu zâhirdir zîra esmanın azîm cismi vardır ve gılatı dâhi vardır hatta bu boşluğu kadar sühuneti vardır demişler ve irtifa-ı suverisi ve manevisi derkardır rismanda bu umûr-ı mezkureden birisi yoktur.

اشتراک لفظ دایم رهزن است اشتراک کبر و مؤمن در تن است

İşte bu lafızda iştirak dâima insanın yolunu örücüdür zîra lafızda müşterek olduğundan bunu dâhi ona kıyas eyler halbuki bu ona benzemez nitekim küffar-ı haksar Enbiyâ-yı ızama:

dediler ve beşeriyette ⁶⁹ **إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ** işte ona nazar ettiler bu iştirak-ı suveri ve iştirak-ı lafzı bunlara rehzen oldu diye iki lafzın iştirakiyle ikisinin mânâsı bir olmak lazîm gelmez görmez misin küffarın ve Müminlerin tende iştiraki vardır bu iştirak ile mümin ve kafir berâber olmazlar bunun gibi bir lafız iki mânâ beyninde müşterek olsa iki mânânın müsavâtı lazım gelmez bu sûrette mutrip-i cân ile mutrip-i meyün farkı olmuş olur.

⁶⁹ "Siz de bizim gibi sadece birer insansınız. Bizi babalarımızın taptıklarından alıkoymak istiyorsunuz." İbrahim Suresi 10. ayet

جسمها چون کوزه های بسته سر تا که در هر کوزه چبود، درنگر

İnsanın cisimleri başı bağı bardaklar gibidir böyle olduğu ecilden her bardakta ne vardır ona nazar eyle ve zâhirine nazar etme.

کوزه این تن پُر از آب حیات کوزه آن تن پُر از زهر ممات

O Müminin cesedinin kuzesi âb-ı hayattan doludur bu kafirin teninin kuzesi mevte sebep olan zehirden doludur bu cihetten mumın

(63a)

Ve kâfir tende müşterek olmakla hakikatleri berâber olmak lazîm gelmez.

گر به مظروفش نظر داری شهی ور به ظرفش عاشقی تو گمراهی

Eğer cismin mazrufuna nazar edersen sen padişahsın eğer zarfa nazar edersen sen gümresin zîra zarflar müsavidir zarfa nazardan hakikat-i hal malum olmaz mazrufa nazar lazîmdir ki hakikat-i hal zâhir ola evliyâullahın nazarı dâima mazrufadır asla zarfa nazarları yoktur bu cihetten aldanmazlar ve hata etmezler.

لفظ را مانده این جسم دان معنیش در اندرون، مانند جان

Lafzı dâhi bu cism gibi bil ve o lafzın mânâsını derunda olan cân gibi bil böyle olunca bir şeyin lafzına iltifat etmek layık değildir belki mânâsına iltifat lazîmdir hâsılı bu ebyatın cümlesinden müsteban olan zâhire iltifat yok imiş ancak nazar batına olur imiş demek olur.

دیده تن دانا تن بین بود دیده جان، جان پُر فن بین بود

Velâkin tenin gözü dâima teni görücü olur velâkin cânın gözü enva' kemâlât ile dolu olan cânı görücü olur eğer ki biz zâhir-bin olma dedik ise de çeşm-i zâhiri ile mazrufu görmek mümkün değildir.

پس ز نقش لفظهای مثنوی صورتش ضال است و هادی معنوی

Böyle olunca kitâb-ı Mesnevinin elfazının nakşından zâhire mensup olan insanı dâlâlete ilka edicidir zîra elfazında bazı hezeliyat varır bu hezeliyatı görenler bu ne gûne kıt'aptır diye iltifat etmezler ve zem ederler bu cihetten elfazı dale olmuş olur ve hadi olan ancak mânâsıdır zîra o hezeliyatın batın manâlârı ve mutazammın olduğu ma'ârif-i ilâhîyeleri mevcuttur böyle olunca bu kitap bazın hakkında dal oldu ve bazın hakkında hadi olu ve bu hal bu kitâbın hakkında layık değil gibi görüldüğünden kitâbını bu ar ve şeynden biri kılmak için beyt altıyı buyurmak lazım geldi benâbirin buyururlar ki;

در نبی فرمود: کاین قرآن ز دل هادی بعضی و بعضی را مُضَل

Allahu Te'âlâ Hazretleri Kur'ân-ı Azîminde buyurdular ki bu Kur'ân kendi kalbinden ve zatından bazı kimesneyi havidir ve bazı kimesneyi muzildir bu beyt şu ayet-i kerimeye işaretir Kale Allahu yudillu bihi kesiran ve yehdi bihi kesiran ve ma yudillü bihi illal-gasikın yâ'ni Kur'ân-ı Kerim ile çok kimesneyi Allah Te'âlâ Hazretleri idlal eder ve çok kimesneyi tarîk-i hakka irşat eder velâkin bu Kur'ânla idlal etmez Allah kafirleri idlal eder bu sûrette kitâb-ı Mesnevi'nin bazı kimesneyi

(63b)

İdlal etmesi ve cümleye hidâyet etmemesi kitâb-ı şerîfe 'ayb ve kusur değildir buyurmak isterler zîra Kur'ân-ı Azîmin dâhi hâli böyledir çünkü bundan akdem nutrip ve mey tâbir buyurmuşlar idi bu meyden murat bade-i suri olmayıp ve muratları ancak bade-i hakîki olduğunu tenbih ve beyân için ve bade-i suri anlamaktan kemâliyle tahzir için buyururlar ki;

الله چونکه عارف گفت: می پیش عارف کی بود معدوم شنی؟

Çünkü 'ârif-i billah olan zat mey lafzını zikr ve ıtlak eyledi sen onu bade-i zâhiri eyleme ve hakkında havf edip buse-i zanni âriflere eyleme zîra onların murâdı bade-i

zâhiri olmak ihtilâli yoktur zîra ârifin önünde ma'dum olan kaçan mevcut olur belki olmaz şeyden murat bu makamda mevcut demektir zîra şey lafzı ancak mevcuda ıtlak olunur ve ma'duma ehl-i sünnet mezhebinde şey ıtlak-ı sahih değıldir ketb-i kelâmiyelerde vel-ma'dum leyse bi-şey'in diye tasrih olunmuştur dünya meyinin ma'dum olması cem' mevcudat el-an fanidir ve hâliktir bu cihetten mey dâhi dünyada mevcutlardan olmakla o dâhi el-an Hâlik ve fani olması lazım geldi bu cihetten ma'dum olur ve ma'dum olan ârif-i billahın indinde şey olmaz bu ecelden badeden bade-i suri murat etmezler belki 'aşk-ı ilâhî ve muhâbbet-bâri murat ederler ki o aşk-ı ilâhî kadimdir ve fani değıldir nitekim Hazret-i Mısri Kuddüse sırrahu divan-ı şerîfinde buyurmuştur beyt hem dâhi cümle fenâ buldukta 'aşk baki kalır bu sebepten dediler kim 'aşka yoktur intiha,

فہم تو چون بادۂ شیطان بود کی تو را فہم می رحمان بود

Senin fehmin çünkü şeytanın badesi olur Hak Te'âlânın bade-i 'aşkını tevehhüm sana kaçan olur yâ'ni rağbetin şeytanın badesinedir bu ecelden âriflerin kelâmını o badeye haml edersen bu sûrette bu badeden murat 'aşk-ı ilâhîdir demek senin için olmaz ve oraya haml mümkün dâhi değıldir nitekim bazı ehl-i heva Hafız-ı Şirâzi kuddüse sırrahu Hazretlerinin kelâmlarını mânâ-yı zâhiri üzerine tâbiatlarına elyak geldiğinden haml ederler murâdı o olmadığına yine o gazelde olan sâir ebyatı şahadet eder.

این دو انبازند، مطرب با شراب این بدان و آن بدین دارد شتاب

Mutrip şarap ile bu ikisi ortaklıklar ve ikisi birbirinden cüdalık etmezler bu şarap mutribe ve o mutrip bu şarâba 'acele getirir ve tez birbirilerini bulurlar in kelimesi karîbe mevzu'

(64a)

İsm-i işaret olmakla müşarünileyh şarap lafzı olur inne kelimesi dâhi ba'ide işaret-i mevzu olduğundan müşarünileyhi mutrip olur.

پُر خماران از دم مطرب چرند مطربانشان سوی میخانه برند

Müritler ve âşıklar insan-ı kâmilin kelimatından müntefi' olurlar zîra mutripler onları meyhane cânibine çekerler meyhaneden murat mahal-i 'aşk olan mekandır.

آن سر میدان و این پایان اوست دل شده چون گوی، در چوگان اوست

O insan-ı kâmil meydan-ı 'aşkın başıdır yâ'ni iptidasıdır zîra meydan-ı 'aşka mürşitsiz girilmez ve bu meyhane meydan-ı 'aşkın sonu ve encamıdır zîra meydan-ı 'aşka girenler encamında meyhane-i 'aşka karar ederler ve orada mest ve la yu'kal olurlar ve aşımın gönlü dâhi insan-ı kâmilin çevgan-ı iradetinde top gibi yuvarlanır yâ'ni ihtiyarını şeyhin iradesine terk ve teslim eder demektir.

در سر آنچه هست گوش آنجا رود در سر ار صفر است آن سودا شود

Görmez misin başta ol nesne ki vardır kulak başa tâbiat ile o serde olan nesneyi istima'a geder ve o serde olan nesneye tâbi' olur insan-ı kâmil dâhi baş gibidir ve mürit dâhi şeyhin cüzi gibi olmak hasebiyle kulak makamında olup gönlü ve iradesi şeyhin iradesine tâbi ve teslim olur bu mısra' beyt-i sâbıkın mısra'-ı sanisine irsal-i mesel olur çünkü mürit bu mertebede insan-ı kâmile teslim olur eğer müridin başında sufera var ise o sevda olur bu makamda sufardan murat akıldır ve sevdadan murat 'aşktır yâ'ni şeyhin himmeti ile müridin sufara gibi olan 'aklı bil-küllîye 'aşka münkâlib olur demektir 'aklı sufara ile tâbir etmesi sevdaya münasip olsun içindir zîra sufara ile sevda beyninde münasebet-i tamme vardır zîra ikisi de ahlat-ı erba'adandır ve ahlat-ı erba'anın ikisi dâhi dem ile balgamdır vücud-ı insani bu dört nesnenin i'tidâli ile sıhhatte olur eğer birisi öbürüne zaid olur ise sıhhat fevt olup maraz gelir bundan sonra bir münasebet dâhi sufara muhterik oldukta sevdaya münkâlib olur ve 'akıl dâhi 'aşka münkâlib olur şu iki münasebetten için 'aklı sufara ile tâbir buyurdular şu iki beyt Mesnevi-i Şerîfin ebyat-ı müşkilesinden olmakla şarih Mevlâ ve Şarih-i Şem'i Kuddüse sırrûhuma çok tekellûf etmişlerdir bu 'âbd-i fakir dâhi kendi 'aklımca bu vecihle şerh eyledim.

بعد از آن این دو به بیهوشی روند والد و مولود آنجا يك شوند

(64b)

Bundan sonra şeyh ve mürit müstelik ‘âlemine gederler bâba ve oğul o müstelik ‘âleminde ve makam-ı fenâ-yı mâhzda müttehit olurlar vâlden ve mevlüdden murat şeyh ile mürittir yine emir-i terkin hikayesine ‘avdet edip buyururlar ki çünkü;

چونکه کردند آشتی شادی و درد مطربان را تُركِ ما بیدار کرد

Çünkü emir-i terkte badenin nesnesi ve humarı barışmak eylediler ve cem’ oldular bu cihetten âhir leyde bezm türkümüz hanendeleri uyanırdı ve saz çalmak onlardan istedi.

مطرب آغازید بیٹی خوابناک که آنلنی اُلکاس یا من لا اراک

Mutrip bir müstelik verir ve hayret getirir beyt saz ile okumaya başladı hub-nak uykuya mensup demektir bu makamda hayret getirir ve insanı kendinden alır demekten kinâye olur bazı makam insana nevm galebe ettirir bu cihetten hâbın makamat ile münasebeti olmakla hâb-nak tâbir buyurdular bazı nüshada suz-nak vâki’ olmuştur hararet verici makam ile bir beyt okumaya ve terennüme şüru’ eyledi demek olur suz-nak bir makamın dâhi ismi olmakla bu nüsha ziyâde ensebdir öyle diyerek ki bana bir kadeh bade-i ‘aşk sun ey şol saki ki ben seni görmem murat vacip olucu durur enel-hemzenin fethi ve nunun kesriyle ef’al bâbından emr-i hazırdır bana sun demektir.

أنت وجهی لا عجب ان لا اراه غاية القرب حجاب الاشتباه

Yine mutrip der ki sen benim zatımsın eğer ben o zatımı görmez isem acep değildir zîra kurbun gâyeti insanın şüphesine hicâbtır yâ’ni kemâliyle kurb-ı iştibaha sebep olur demektir.

أنت عقلی لا عجب إن لم أرك من وفور الالتباس المشتبك

Sen benim ‘aklımsın eğer ben kat kat olmuş iltibasın kesretinden seni görmez isem ‘acep değildir fevr vavın zammıyla kesret mânâsınadır müştebik şapkâlânmış ve vurulmuş demektir bu makamda kat kat demek murat olunur bazı nüshada el-müşterek vâki’ olmuştur nas beyninde vâki’ olan ve müşterek olan iştibahın kesretinden demek olur.

جنت اقرب أنت من جبل الوريد كم اقل يا يا نداء للبعيد

Sen bize bizim şahdamarımızdan ziyâde yakın geldin ben harf-i nidaya mevzu’ olan ya-yı nidayı bu cihetten az söylerim zîra ya-yı nida ba’idde olan nida için vaz’ ve tayin olunmuştur eğer ya ile nida etsem yar bize ba’iddir demek olur hal bu ki şahdamarımızdan akrebtir böyle olunca hilaf söylemiş olurum çünkü hal böyledir bundan akdem ya men la erake diyerek niçin nida eyledin dendi ki bu beyt ile bu suâl-i mukaddere cevap verirler ki;

(65a)

بل اغالطهم أنادی فی القفار کی اکتتم من معی ممن اغار

Belki ben ya ile nida etmekte halka mugâlâta ederim yâ’ni gâlâta düşerim ve sahrada maşuk-ı hakîkiye ya ile nida ederim benimle olan maşukumu ağıyardan ketm ve ihfa ettiğimden için o benim maşukumu ketm nedendir desen benim rakiplerden gayret ettiğimdendir yâ’ni rakiplerin onu gördüğünü ve ona muvasâlâ ettiğini istemem demekten kinâyedir.

Fahr-i ‘âlem Muhammed Mustafa Sallallahu Te’âlâ ‘Aleyhi Vesellem Efendimizin hane-i saadet-mendine sahâbe-i güzinden Âbdullah Bin Mektum Radiyallahu Anh Hazretlerinin ta’allüm-i umûr-ı diniye için ve va’az ve nâsihat için kelimesi ve dâhil olması ve dâhi ezvac-ı mutahharattan Hazret-i Aişe-i sıdıka Radiyallahu anhâ vâlidemizin amanın önünden firar etmesi

ve dâhi Resul Aleyhisselam Aişe-i sıdıka Hazretlerine niçin firar edersin o a'madır seni görmez buyurması ve dâhi Hazret-i Aişenin Resul-i Kibriyaya 'aleyhi ekmelüt-tehaya hazretlerine cevap vermesi beyânında olucudur bu hikayenin bâlâsına râbtı memen ağar kelimesinde olan gayret münasebetiyledir.

اندر آمد پیش پیغمبر ضریر کای نوا بخش تنور هر خمیر

Darir-i mezkur peygamberimiz Aleyhisselam huzûr-ı şerîfine ey her hamirin ferdenine nasip ve kısmet bağışlayıcı diyerek geldi ferdenin nasibi içinde tâbh olan etmektir yâhut fervende olan nar ve hararet ve hatâb ola.

ای تو میر آب و من مستسقی ام مستغاث، المستغاث، ای ساقیم

Yine a'ma der ki ey Resul-i Kibriya sen âb-ı feyz-i ilâhînin sâhibi ve mâliki sen ve ben dâhi adâbın müsteskası olmuş mudur istiska ciğerde bir hararettir ki dâima su içmek istetir ve o hararet âb ile sükun bulmaz ma'de dâhi âbın kesretinden dolu olur ve bağırsaklara taşar bu cihetten cesedine şimşek arız olur ve 'akıbet su kendinin helâkine sebep olur bu cihetten ey bana saki olan zat ciğerimde olan hararet 'aşka senden el-aman elemdir isterim yâ'ni yerdim isterim demektir müstegas yerdim talep olunan zata derler bu makamda el-aman elemdir mânâsı murat olunur.

چون در آمد آن ضریر از در شتاب عایشه بگریخت بهر احتجاب

Çünkü a'ma duhule rûhsat olup 'acele ile kuyudan içer ve o darir geldi Hazret-i Aişe dâhi saklanmak için firar eyledi.

زانکه واقف بود آن خاتون پاک از غیوری رسول رشکناک

Zîra o pâk olan hatun gayrete mensup olan Resul-i Kibriyanın gayret sıfatından vakıf idi ve resul-i kibriyanın ezvacı ve ümmeti hakkında ve din-i mübin hakkında ne mertebede gayur olduğunu görür idi bu cihetten her ne kadar a'ma ise de yine firar eylediler hatun-ı pâk tâbirinde cenâb-ı kibriyanın Hazret-i Aişe hakkında

münafikinin iftirasından tebrie için inzal buyurduğu ayet-i kerimelere işaret vardır ve o ayetlerin evveli innellezine câ'ü eba lafek 'usbete minkum ayet-i kerimesidir.

هر که زیباتر بود رشکش فزون زانکه رشک از ناز خیزد یا بنون

Her kimesne ki ziyâde güzeldir onun gayreti ziyâde olur zîra gayret ey oğullar hüsn-i letafetten hâsıl olur hüsnü de olmayan gayret sâhibi olmaz Fahr-i 'âlem Efendimizin guyur olduğu şu hadis-i şerifte beyân olunmuştur ruy-ı an ennebiyyi Aleyhisselam inne sa'den le gayurun ve inna agyur min sa'din vallahu agyar minni çünkü gayret hüsnünden hâsıl olur buyurmuşlar idi bu kelâmı bu beyt ile ispat edip buyururlar ki;

گنده پیران شوی را قما دهند چونکه از زشتی و پیری آگهند

Kokmuş kocakarılar kendi üstüne zevci için bir âhir 'iyal verirler gayret-i zenan malum iken bu hale razı olurlar çünkü kendisinin çirkinliğinden ve pirlüğünden önünde pıran-ı agah ve hâberdardırlar ve zevci dâhi genç olur ve hüsnidar olur cezm eder ki zevcem benim ile iktifa etmez ve birisini benim üzerime alır bâri ben kendi elim ile bir münasibini alayım ki bana serkeşlik etmeye ve beni büyük kadın yerine koya kuma kafın zammı ve mimin teşdediyle ve kezâlık darrahe 'avratın ortağına derler.

چون جمال احمدی در هر دو کون کی بُدست؟ ای فرّ یزدانیش عون

Çünkü cemal-i Ahmedi her iki 'âlemde bir kimesne için kaçan olmuştur belki olmamıştır zîra Resul-i Kibriyanın hüsn-i suresi bir kimesnede yok idi hatta suâl eylediler ki ya Resulallah siz mi güzelsiniz yoksa Yusuf mu güzeldir cevâbında inna emlah ve Yusuf ecmel minni buyurdular hüsnünde dâhi makbul olan melahattir ki nazar ettikçe ziyâde hüsnü zâhir olur lâkin cemalet bir şaşaa-i suriden 'ibarettir elbette rütbe-i melahatten dûn olur neden için hüsnünde misli yoktur der isen ey kimesne ben sana derim ki hakka mensup olan revnak ve hüsn ona mu'in idi ve daim cemal-i ilâhî hüsn-i Muhammediye medet etmekte idi bu ecelden güzeller içinde Resul-i Kibriyanın naziri olmadı işte sûret-i şerîfleri

(66a)

Bu vecihledir ahlak-ı kerimleri ne vecihle olduğuna ve onun la'l-i hulk-ı Azîm nazm-ı kerimi delalet eder ve yine kadr ve şanının keyfiyetine ve ma ersalnake illa rahmeten-lil 'âlemin kafidir çünkü hüsnu ve halkı ve kadri bu vecihledir böyle olunca,

نازهای هر دو کون او را رسد غیرت آن خورشید صد تو را رسد

Her iki 'âlemde naz ve şive ve iftihar ona layıktır ve yaraşır ve yine gayret o güneşin yüz katı nûr sâhibi olan zat-ı şerîfe layıktır ve yakışır sad tu yüz kat demektir ve âhirinden yası hazf olunmuştur.

که در افکندم به کیوان گوی را در کشید، ای اختران، زو روی را

Zîra ben Zühal yıldızına çevgan-ı kuvvetim ile kuy-ı hışmımı ettim ve ona sema-i sâbi'ada iken galebe ettim ey dünyanın yıldızları agah olunuz yüzünüzü benim kuy-ı hışmımdan muhafaza ediniz yâ'ni dünyanın gâyet ulu sultanına gâlip oldum size galebe ulviyette olur hemen şu küfr ve dâlâletten fariğ olunuz ve benim dinime girip bana muti' olunuz buyurmak isterler işte bu hal gayretten gelir.

در شعاع بی نظیرم لا شوید ورنه پیش نور من رسوا شوید

Benim bi-nazir olan nûrumda bana tâbi' olmakla mâhv olunuz yoksa benim nûr-ı nübüvvetimin önünde bu küfrle rüsva ve hakîr olursunuz filvâki Fahr-i 'âleme ittiba etmeyip serkeş olanlar encamında hur u hakîr oldular ezcümle Ebû Cehil gibi

از کرم من هر شبی غائب شوم کی روم؟ الا نمایم که روم

Kerem ve lütuftan için her gece hâba varmak ile gözden pinhan olurum ve zâhirde uyku uyur gibi size görünürüm velâkin hakikatte kaçan hâba varırım belki varmam zîra bende hâb-ı gaflet olmak mümkün değildir nitekim hadis-i şerîfte tenam

‘ayna-yı vela yenam kalbi varid olmuştur lâkin size kendimi hâba varır gibi gösteririm.

تا شما بی من شبی خفاش وار پَر زَنان پَرید گردِ این مطار

Ondan için uyku uyur göründürmeğe ben olmaksız siz yarasa kuşu gibi kanat vurucu olduğunuz halde feleğin mahal-i tayaranının etrafında uçasınız çünkü yarasa zaaf-ı basarı sebebiyle güneş mevcut iken uçmaya kadir olamaz şemsin gurûbuna muntazır olur ki matarda tayeran ede küffar dâhi hakikatte zaaf-ı basarları sebebiyle yarasa gibi olup âfitâb gibi olan fahr-i ‘âlem hâba varmadıkça dilhahları üzre aram edemezler bu cihetten küffara benim hâba varmaklığım sizin aramanız içindir yoksa bende hâb varır ondan için na'im olurum değildir buyurdular Haffaş hanın zammıyla yarasa dedikleri kuştur.

همچو طاوسان پری عرضه کنید باز سُست و منکر و معجب شوید

Ey küffar siz tavuslar gibi perinizin hüsn ve letafetini arz ediniz dâhi kibr ile mest ve itaatsiz ve serkeş ve acip sâhibi olunuz bu işler ben hâba varmasam olmaz.

بنگرید آن پای زشت از امتیاز همچو چارق کاو بود شمع ایاز

Ey tazîm sâhibi olan kafirler hüsn-dar olan kanatlarınıza bakıp mucip olacağınıza çirkin hilkatli ayağınıza nazar ediniz ki böyle mütekebbir ve mağrur olmayasınız malumdur ki tavusun peri gâyetle müzeyyendir kanadı her ne kadar müzeyyen ise ayağı dâhi öylece çirkindir nazarınız ne gibi olsun ayazın çarkına nazarı gibi olsun bu mânâya göre teşbih nazarda olur öyle çark ki uçarak ayazın şem'i olur yâ'ni ayazı rah-ı hakka irşat eder demektir hülâsa-i kelâm ayaz çirkin ve bir akçe değmez çarkına nazar etmekle saadet buldu ve kibirden hâlâs oldu eğer devletine ve takarrüb-i padişahiye bakmış oldu ber-mucip ve mağrur olup helâk olur idi sizler dâhi çark gibi çirkin ayağınıza nazar etseniz ve kanadınıza olan hüsn ve letafete nazar etmeseniz ayaz gibi saadet ve devlet bulursunuz demek olur yâhut beytin mânâsı kendinizin çirkin hilkatli çark gibi olan ayağınıza nazar ediniz öyle çark ki uçarak ayaza şem' ve

hadi olur bu sûrette teşbih-i nazarda olmayıp belki tavusun çirkin hilkatli ayağını çarka teşbih olur.

رو نمايم صبح بهر گوشمال تا نگرديد از منى ز اهل شمال

Vakt-i subhda sizi te'dib için yine size zâhir olurum ta ki siz varlık sâhibi olduğunuzdan ehl-i şekavet olmakta karar etmeyesiniz ve saadet tarafına gelesiniz.

ترك كن، زیرا دراز است این سخن نهی کردست از درازی، امر كن

Resul-i Kibriya ‘Aleyhi Ekmelüt-tehayanın iftiharına ve gayretine müteallik kelimatı terk ile zîra bu söz uzundur ve nihayeti yoktur Hazret-i Peygamber-i Zîşan ‘Aleyhi Sâlâturrahman sözün uzunluğundan nehy eylemiştir zîra bir hadis-i şerîfnde hayrul-kelâm ma kale ve dele buyurmuştur sözde makbul olan müvecciz ve muhtasar olmaktır bu makamda emr-i künden murat kün kelimesiyle emr eden zat-ı şerîfin resulü ve hâbibî demektir ki bu sûrette peygamberimiz Aleyhisselam murat olunur.

امتحان کردن حضرت رسول صلی الله علیه و آله عایشه را که چرا پنهان میشود که

او تو را

نمی بیند

Burası Hazret-i Muhammet Mustafa ‘Aleyisselamın Hazret-i Aişeyi imtihan eylemesi beyânındadır öyle diyerek ki niye pinhan olursun pinhan olma a’ma seni görmez.

(67a)

İmtihandan içindir ki Hazret-i Aişe peygamberimizin kalb-i şerîfinin hâlinden vakıf mıdır yoksa zâhir güftenin mukallit midir işbu sürh zanneder mi ki k’âlem nâsihten sehivdir zîra makâblindeki sürh kifayet eder iyi dikkat oluna.

گفت پیغمبر برای امتحان او نمی بیند تو را، کم شو پنهان

Hazret-i Peygamberimiz Muhammet Mustafa Sallallahu Te'âlâ Aleyhi Vesellem Hazreti Aîşeyi imtihan için buyurdu ki o seni görmez pinhan olma.

کرد اشارت عایشه با دستها او نبیند، لیک من بینم ورا

Hazreti sıdika elleri ile işaret eyledi ki eğer o a'ma beni görmez ise ben onu görürüm bu sûrette kaçmak yine lazîm olur işte bu iki beyt bâlâdaki sürhtandır bu sürh elbette lağv kâbilindedir.

غیرت عقل است بر خوبی روح پُر ز تشبیهات و تمثیل ای نصوص

Aklın gayreti rûhun güzelliği üzerine vardır bu nâsihat edici mesnevi-i şerîf kitâbı teşbihlerden ve temsillerden doludur çünkü gayreti beyân buyurdular ise Allah Te'âlâ hazretleri kendinin mâhbubu ve maşuku olmakla kendilerinin cenâb-ı hakka olan gayretini sürh altına dek beyân etmek murat ederler ve bu makamda 'akıldan murat kendileri ve rûhtan muratları vacibül-vücuttur nitekim mısra'-ı sanide pürz-i teşbihat ve temsil buyurmâlârı böyle olduğuna delalet eder zat-ı şerîflerini akla ve Cenâb-ı Hakkı muhaffef olduğu cihetten rûha teşbih buyurdular Nasuh fu'ul vezninde mübâlâğa ile ism-i fa'ildir ziyâde nâsihat edici demektir murat bu kıt'aptır hâsılı Allahu Te'âlânın hüsn ve cemâli kemâlde olduğundan ve benim 'aşkımdan ziyâde olduğundan sâir 'âşıklara tecelli etmesin fakat bana azr-ı cemal etsin diye gayretim vardır demek olur zîra benim muhabbetim cümleden zaittir ve uşşakın serfirazı olmuş mudur benim gibi âşık var iken gayrı âşık ne lazîmdir ve o sinede Mevlâya gayretlerini beyân olur.

با چنین پنهانی که روح راست عقل بر وی این چنین رشکین چراست ؟

Çünkü Cenâb-ı Kibriyaya sâir âşıklardan için gayretini bu beyt ile beyân buyurdular ise yine kendi gayretleri için buyurdular ki buncılayın pinhanlık ile ki vacib-i te'âlâ hazretleri içindir zîra cenâb-ı Kibriya cümleden hafadadır ve bir kimesnenin hakkı gördüğü yoktur ve bir ism-i şerîfi dâhi batındır hal böyle iken ben

onun üzerine buncılayın niçin gayrete mensup olmuş mudur bilmem ve bu hale taaccüp ederim yine akıldan murat kendileridir.

از که پنهان می کنی ای رشک خو؟ آنکه پوشیدست نورش روی او

(67b)

Ey gayret sıfatlı kimden saklamak murat edersin ol zat-ı şerîfi ki onun nûru yüzünü örtmüştür ve bir kimesnenin kesret-i nûru sebebiyle görmeye kudreti yoktur bu sûrette sen korkma ve emin ol onu kimesne görmeye kadir olmaz bu gayret dâhi Hazret-i Mevlâna Kuddüse Sıranın kemâl-i aşkına delalet eder.

میرود بی روی پوش این آفتاب فرط نور اوست رویش را نقاب

Bu âfitâb-ı hakîki nikapsız geder onun ifrat mertebede olan nûru yüzüne hicaptır ve bir fert kesret-i nûrundan onu görmeye kadir değildir hâsılı Cenâb-ı Hakkın kesret-i envarı ve kemâl-i zuhuru kendine ve zuhuruna perde olmuştur demektir nitekim Hazreti Hüdâyî Kuddüse sırrahu buyururlar zuhuru perde olmuştur zuhura mısra'ını buyurmuşlardır hal ve şân böyle olduğundan yine nefislerine hitap edip buyururlar ki;

از که پنهان میکنی ای رشک ور؟ کافتاب او را نمی بیند اثر

Ey gayrete mensup âşık Cenâb-ı Hakkı kimden saklarsın ve görmesinler diye reşk ve gayret belasını çekersin bu gayreti terk eyle yarimi görürler diye korkma zîra âfitâb gibi olan zat-ı şerîf murat kutb-ı vâkittir ondan eser görmez sâir âşıklar kande kesret-i envar ile âfitâb-ı suri görmez zîra âfitâb-ı hakîkinin envarı âfitâb-ı suriye galebe eder bu sûrette gayret yine âbestir demekten 'ibaret olur.

رشک از آن افزونتر است اندر تنم کز خودش خواهم که پنهانش کنم

Mâşuk-ı hakîkiden için gayret-i tenemmüde ziyâdedir ve ziyâdeliği ol mertebededir ki kendimden dâhi onu pinhan eylemek isterim yâ'ni Cenâb-ı Hakka kemâl-i muhabbetimden kendi nefsimin görmesine dâhi gayretim vardır demek olur işte âşıkın kendi nefsinden gayreti olur ise bu hâli kemâl-i aşkına delalet ve şahadet eder bu beytin hâsılı dâhi cümle uşşakın serefrazıyım demek olur.

ز آتش رشكِ گران آهنگِ من باد و چشم و گوش خود در جنگِ من

Benim kasdı ağır gayretimden ateşinden iki gözüm ile ve kendi kulağım ile ben cenkteyim yarimi gözümünden ve yarimin kelâmını kulağımın istima'ndan gayrete gelirim hâsılı kendi gözlerimden ve kulağımdan mâhubumu sakınıyorum demek olur.

چون چنین رشکیستت، ای جان و دل پس دهان بر بند و گفتن را بهل

Çünkü senin böyle ey cân vay gönül reşk ve gayretin vardır böyle olunca dehanını bağla ve söz söylemeyi terk eyle ve bir kimesneye yare müteallik kelâm söyleme bu kadar gayrete göre yare

(68a)

müteallik kelâm bir kimesneye söylememek lazım gelir ne'am bu gayrete göre böyle etmek ensebdir velâkin,

ترسم از خامش کنم آن آفتاب از سوی دیگر بدراند حجاب

Edirmeye eğer kendimi sükut edici eyler isem âfitâb-ı hakîki dehan tarafının gayrından hicâbı yırtar ve kemâliyle zâhir olur bu gayretime hiç münasip olmaz yine böyle kelâm ile yarı söylemek münasip olur ki zuhur-ı tam bulmaya,

در خموشی گفتِ ما اظهر شود که ز منع، آن میل، افزونتر شود

Sükutta kelâmımız lisan-ı halden olmakla dâhi ziyâde zâhir olur zîra lisanül-hal intak min lisanül-makal denmiştir zîra nefsimizi yarı söylemekten men'den o aşk ve

şevk ziyâde olur ve şevkin ziyâdeliğinden mâhbub-ı hakîkinin kemâliyle hüsn ve cemal sâhibi olduğunu anlarlar biz ise gayretimizden yarin hüsn ve cemâlini bir kimesneye bildirmemek kastında olacak idik bu ise murâdımıza muhâlif olur ve gayretimize dâhi münafidir.

گر بگرد بحر غرّش کف شود جوش احببت لان اعرف شود

Görmez misin bahr cuşa gelir ise onun cuşu kef olur ve herkes bahr olduğunu bilir bunun gibi ben dâhi sükut etsem âşık olduğum bilinir iyisi sükut etmemektir o bahrin cuşu ahbepte inne a'rafde olan cuş olur ve kendini izhar eder hâsılı yardan sükut izdiyad-ı meyle sebep olur ve izdiyad-ı meyl dâhi aşkı izhara sebep olur ve aşkı izhar dâhi yarin kemâliyle hüsn ve cemâli vardır demek olur bu ise benim gayretime bilküllîye muhâlifdir bu sûrette,

حرف گفتن، بستن آن روزن است عین اظهار سخن، پوشیدن است

Yardan kelâm söylemek yarin cemâlini ilan-ı rûznesini bağlamaktır zîra yare müteallik sözü izhar ayn-ı setrdir bu sûrette ya hakikatten kelâm söylemek hayırlı olur mısra'-ı saninin takdiri izhar-ı sühan ayn-ı puşidest demektir zaruret vezn için ayın lafzı takdim olunmuştur.

بلبلانہ نعرہ زن بر روی گل تا کنی مشغولشان از بوی گل

Çünkü böyle söylemek gayretine münasip geldi böyle olunca bülbüllere layık nara aver ve gülistan-ı 'âlemde dâima feryat ile gelin yüzüne karşı hatta o bülbülleri kokusunu istişmamdan meşgul eylesin ve onların senin sadanı dinlemekten buy-ı gülü şeme etmeye vâkitleri olmasın işte senin gayretine ufuk olan hal budur diyerek kendine böyle hitap ederler.

تا به قل مشغول گردد گوششان سوی روی گل نپرد هوششان

H;atta senin sözün ile o bülbüllerin kulağı meşgul ola

(68b)

Ve o bülbüllerin akli ve fikri gül tarafına uçmaya kul makamda kul mânâsınadır işte buraya gelinceye dek Cenâb-ı Hakka olan kemâl-i gayretini ve onun zımnında kemâl-i aşkını beyân buyurdular bundan sonra vacibul-vücudûn delil ile malumm olmayacağını beyân için buyururlar ki;

پیش آن خورشید کاو بس روشن است در حقیقت هر دلیلی ره زن است

O güneşin önünde ki o güneşi ziyâde rûşendir ve o nûrdur onu bilmek için her bir delili ki ehli istidlal götürürler o delil şemse delalet etmediğinden ma'ada hakikatte muhatâba rehzendir zîra güneş delil ile bilinmez belki müşahede ile bilinir ancak delil ile vücudu sâbit olur evsaf-ı sâiresi mu'ayeneye muhtaçtır bu makamda hurşitten murat Allahu Te'âlâ Hazretleridir.

حکایت ان مطرب که در بزم امیر ترک این غزل آغاز کرو

Bundan akdem emir-i Türkün hikayesine şüru' buyurmuşlar idi el-kelâmı bi-hayrul-kelâm fehvasınca başka kelâmlar ifade olunarak hikaye bu ana dek tehir olundu ve o hikayeden bir beyt söylenmiş olmakla güya hiç söylenmemiş gibi olduğundan hikayet inne mutrip diyerek iptida burdular mânâsı burası o mutribin hikayesidir ki şah-ı Emir-i Türkün bezminde saz ile bu gazeli okumaya şüru' eyledi ki o gazelin matla'ı bu beyittir.

گلی یا سوسنی یا سرو یا ماهی؟ نمی دانم از این آشفته بی دل چه می خواهی؟ نمی دانم

Mânâsı gül müsün yoksa susen misin yâhut serv misin yâhut mâh mısın bilmem zîra bunların cümlesine benzersin ben senin ne olduğunu ey benim maşukum fark edemedim ve bu perişan-ı aşktan ne istersen onu dâhi bilmem ki işleyeyim bu gazel Allahu 'âlem Hazret-i Mevlâna Kuddüse Sırrahunundur bu sûrette şu matla'ın mielinde bir âhir gazel terennüm eyledi demek olur eğer Hazret-i Mevlânanın değil

ise bi-ayna bu gazeli okumuş ola lâkin matla'ın mânâsı fem-i şerîflerine gâyetle yakışır.

و خطاب کردن ترك كه آنچه میدانی بخوان و جواب مطرب امیر را

Ve dâhi Emir-i Türkün nemi danem lafızları çok olunca mutribe avaz-ı bülend ile söylemesidir ki bilmediğin nesneyi niçin okursun bildiğini söyle ve dâhi mutribin Emir-i Türke cevap vermesi beyânında olucudur nitekim ebyat-ı atiyeden cümlesi malum olur.

مطرب آغازید نزد ترك مست در حجابِ نغمه، اسرار ألسنت

Mutrip bade-i engür ile mest olan Emir-i Türkün huzûrunda nağme perdesinde

(69a)

Elest bir beym 'âleminde olan esrârı söylemeye şüru' eyledi.

می ندانم كه تو ماهی یا وثن می ندانم كه چه میخواهی ز من

Ben bilmem ki sen mâh mısın yoksa ma'bud musun ben bilmem ki benden ne istersin.

می ندانم تا چه خدمت آرمت تن ز من، یا در عبارت آرمت

Ben bilmem ki senin dergâhına ne hizmet götürem ve neden razı olursun sükut mu edeyim yoksa seni me ve sena için lisanımı tâbire mi götüreyim hâsılı ne edeceğimi bilmem böyle bir merd-i mütehayyirim demek olur işbu iki beyt-i matla'sâlifenin mânâsını beyândır.

ای عجب! گر نیستی از من جدا من ندانم، من کجایم، تو کجا

Bu aciptir ki sen benden cüda değilsin hal böyle iken ben bilmem ki ben kandeyim sen kandesin.

می ندانم که مرا چون می کشی گاه در بر، گاه در خون می کشی

Ben bilmem ki beni ne vecihle öldürürsün kah göğsüne kah kan içine çekersin yâ'ni kah iltifat edersin kah hicre müptela ersin ben mehcür olarak mı ölürüm yoksa mevsul olarak mı ölürüm.

همچنین، لب در ندانم باز کرد می ندانم، می ندانم ساز کرد

Buncılayın mutrip lebini nidanım kelimesini söylemekte küşad eyledi saz esnasında men nidanım demekliği tanzim eyledi baz-kerd açık eyledi ve saz-kerd tanzim eyledi demektir.

چون ز حد شد "می ندانم"، از شگفت تُرک ما را زین حراره دل گرفت

Çünkü mey nidanım kelimesi haddinden birun oldu bu mertebede mey nidanım demesine Emir-i Türk kemâliyle ta'accübünden bizim türkümüzü bundan için hararet kılıp tuttu ve kalbinde Azîm ızdırap hâsıl oldu şikeft şının ve kafın kesreleriyle ta'accübe derler hararet-i dil ızdırap mânâsınadır.

بر جهید آن تُرک و دبوسی کشید با علیها بر سر مطرب دوید

O emîr-i Türk ızdırâb-ı kalbinden için yerinden kalktı ve bir topuz gılafından çekti hatta mutribin mazarratı için mutribin başı üzerine erişti ta bu makamda ta'lildir aleyha zamiriyle berâber mazarrat mânâsınadır.

گرز را بگرفت سرهنگی به دست گفت: نی، مطرب کُشی این دم بد است

Meleğin gözünü padişahın çavuşlarından birisi eliyle tuttu gürzden murat bâlâda mürur eyleyen topuzdur serhenk dedi ki böyle etmek layık değildir zîra bu dem mutribi kendi elinle öldürürsün ve beyhude katil olursun.

گفت: این تکرار بی حد و مرش کوفت طبعم را، بگویم بر سرش

Şah dedi ki bu mutribin hadsiz ve ‘adusuz nemi danem kelimesini tekrarı benim tâb’ımı mutrib eyledi ben dâhi onun başını döverim ba’de mutribe hitap edip dedi ki:

(69b)

قلتبانا، می ندانی گه مخور ز آنچه میدانی بگو مقصود بر

Ey kulteban çünkü bilmezsin böyle herze yeme ve hanendelik eyleme eğer bilersen bizim maksudumuz üzerine sazını vur yâ’ni hanendelikten ‘ilmin var ise hanendelik eyle eğer yok ise mi nidanem diyerek böyle hezeyan söyleme demek olur kulteban türküdür ve Arâbisi diyesidir avratının fuşşuna razını alıp tâlâk vermeyen adem derler maksut bir ber maksut takdiri üzerinedir.

آن بگو، ای گیج، که میدانی اش می ندانم، می ندانم، در مکش

Ey ahmak onu söyle ki bilirsin mi nidanem kelimesini lisanına çekme,

چون بگویم: از کجانی؟ کی مری؟ تو بگوئی: نی ز بلخم، نز هری

Yine Emir-i Türk der ki senin hâlin ona benzer ki ben sana ey ‘anud kankı memlektensin diye suâl ederim sen dâhi bana cevâbında Belh şehrinden ve dâhi Heri şehrinen değilim dersin.

نه ز بغداد و، نه موصل، نه طراز در کشی در نی و نی راه دراز

Ve dâhi dersin ki Bağdattan değilim ve Musul şehriden değilim ve yine Tıraz şehriden değilim kelâmı yok cânibine çekersin ve dâhi yok cânibi uzun yoldur şu yoktur bu yoktur demekle tükenmez böyle olunca.

خود بگو تا از کجائی باز ره هست تنقیح مناط این جایگه

Tahkik söyle ben filan mahaldenim ve suâlden hâlâs ol kelâmı tezyin bu mahalde hamakattir tenkih pâk eylemeye derler menat üslup ve makam demektir yine bu mahalde kelâm murat olunur bile banın ve lamın fethâlârıyla hamakat mânâsınadır.

یا بپرسم که: چه خوردی ناشتاب؟ تو بگوئی: نه شراب و نه کباب

Yâhut senin hâlin ol kimesnenin hâline benzer ki ben sana aheste aheste ne yersin diye suâl ederim sen dâhi bana cevâbında dersin ki ben şarap ve kebab yemem.

نه قدید و نه ثرید و نه عدس آنچه خوردی آن بگو تنها و بس

Yine dersin ki kadit olmuş et yemem murat kavurma tâbir olunandır ve dâhi serid yemem ve dâhi mercimek yemem bunların hiç lüzumu yoktur evvel nesneyi ki yedin onu söyle ancak zîra ben sana yediğinden suâl ederim yemediğinden suâl etmem.

این سخن خائی دراز از بهر چیست؟ گفت مطرب: زانکه مقصودم خفیست

Böyle uzun söz söylemek niçindir ve neden muktezidir mutrip dedi ki ondan içindir ki benim maksudum mi nidanem demekten hafidir bundan sonra mutrip maksudûnu beyâna iptida edip der ki:

می رمد اثبات پیش از نفی تو نفی کردم تا بری ز اثبات بو

Senin nefyinden evvel ol ispat senden firar eder zîra nefiy etmedikçe bir şeyi ispata kadir olamazsın nefiy eyledim ki bildiğimi anlayasın eğer nemi danem demez isem mi danem sübut bulmaz.

در نوا آرم به نفی این ساز را چون بمیری مرگ گوید راز را

(70a)

Bu ispatı nefiy ederek nağmeye getiririm sazdan murat ispattır çünkü sen mûtû kalbe en temûtu sırrına erersen benim nemi danem dediğim mi danem olduğunu anlarsın velâkin ölmedikçe sana bu sırra ermek yoktur.

در معنی حدیث "موتوا قبل ان تموتوا" و تفسیر بیت حکیم سنائی

Burası şu hadis-i şerîfin tefsiridir icmalen mânâsı dünyada size mevt gelmezden evvel

sizler makam-ı fenâya vâsıl olunuz demektir yâhut ölmezden evvel dünyadan kat'-ı âlâka ediniz demektir.

بمیر ای دوست پیش از مرگ اگر می زندگی خواهی

Ey benim dostum mevt-i suri gelmezden evvel mürde ve meyyit ol eğer hayat-ı ebedi istersen infa verilen iki mânâ bu beyitte olan mevte münasip olur.

که ادريس از چنین مردن بهشتی گشت پیش از

Zîra Hazreti İdris Aleyhisselam buncılayın mevttten için bizden evvel cennete mensup oldu ve bir dâhi mevt zevk edecek değildir Kale Âlâhu Teâlâ fi kitâbihil-kerim vezkur fil-kitâbi İdris innehu kâne sıddıkan nebiyyen der ma'nahu mekananan âliyyen,

جان بسی کندی و اندر پرده ای زانکه مُردن اصل بُد ناورده ای

Dünyada çok cân çekiştin lâkin hâlâ hicâbtasın zîra ölmek asıl idi onu getirmedi ve hicâbtan hâlâs olmadın.

تا نمیری نیست جان کندن تمام بی کمال نردبان نائی به بام

Ölmedikçe cân çekişmek tamam olmaz nerdübanın kemâli olmaz ise dama vuslat olmadığı gibi böyle olunca hemen evvelki cân çekişmeden azat olasıñ cân çekişmekten murat dünyanın mihnetini ve ızdırâbını çekmedir çünkü sâlik fani olur dünyanın âlâmından o zaman hâlâs olur.

چون ز صد پایه دو پایه کم بود بام را کوشنده نامحرم بود

Çünkü yüz ayak nerdübandan iki ayak eksik olur dama çıkmaya sa'y edici dama çıkmaktan ecnebi olur bunun gibi tamam ölmedikçe vuslat nasip olmaz ve mihnet-i dünyadan hâlâs olunmaz yine bir misâl-i âhire şüru' edip buyururlar ki:

چون رَسَن يَكْ كَزْ ز صد كَزْ کم بود آب اندر دلو از چه کی رود ؟

Görmez misin çünkü ip yüz arşından bir arşın eksik olur eğer su çıkarmaya yüz zîra' hâbl muktazi olur ise demektir kuh içindeki su kuyudan kaçan yukarı gider belki gitmez zîra sunun çıkmasına bir zîra' ip dâhi lazîmdir

غرق این کشتی نیانی ای امیر تا که ننهی اندر او "مَنْ الْاٰخِرِ"

yine mutrip der ki ey emir sen dâhi bu geminin müstağrakı gelmezsin en sonra da olan mine âhiri gemiye koymadıkça

(70b)

yâ'ni mutrip Emir-i Türke der ki ey melik bilküllîye dünyadan geçmedikçe fani fillah olamazsın mine mimin fethi ve nunun teşdediyle batman demektir bu makamda sonra da olan yüke derler;

تسا قراغ ار یغ و ساوسو تشك تسا قراطن اك ناد لصا "مَنْ اٰخِرِ"

Sonra ki yükü sefinenin garkında asıl bil zîra o rûşendir ve garka sebep olduğu vazıhtır ve dâhi vuseler kimisini ve dâlâlet kimini o mine âhir gark edicidir Tarık parlayıcı bir nemcin adıdır bunda zâhir demek murat olunur gag aynın fethiyle ve ya-i müşeddede ile dâlâlete derler garık batırıcı mânâsınadır hâsıl-ı kelâm yine terk-i küllî olmadıkça vuslat derdest olunmaz demek olur.

آفتابِ گنبدِ ازرق شود کشتی هُش چونکه مستغرق شود

Kümbet erzak ki felek râbi'dir onun âfitâbı olur çünkü bir kimsenin sefine-i aklı derya-yı aşka müstağrak olur yâ'ni aklı aşka mâhv edenler âfitâb gibi zâhir ve nûr-ı azîm sâhibi olur demektir.

چون نمردی، گشت جان کندن دراز مات شو در صبح، ای شمع طراز

Çünkü râh-ı hakta mûtû kalbe en temûtu sırrına ermeden sana cân çekişmek ve nutrip olmak uzun oldu böyle olunca ey münevver olan şem' vakt-i sâbahta hat evvelki yanmaktan ve sâir mihnetten hâlâs olasın subhtan murat vacibül-vücut olur şem'-tırazdan murat âşık-ı sadıktır ve bu makam-ı fenâ âşıkların matmâh nazarı olmuştur nitekim İbn-i Müşîş Kuddüse Sırrahu sâlâvat-ı müşeyyîşesinden o garkını fi-'ayn bahrül-vahdet hatta lâ erâ velâ ecid velâ uhasse illâ bahâ buyurmuşlar.

تا نگشتند اختران ما نهان دان که پنهان است خورشید جهان

Ey âşık-ı bezm ihtarlarımız bizden nihan olmadıkça yâ'ni bizler havas-ı zâhire ve havas-ı batınâlârimızı terk etmedikçe bil ki cihanın güneşi yâ'ni nûr vericisi Cenâb-ı Hak bizden mâhfidir ve bize tecelli etmez ihtirandan murat havastır bunların pinhan olması makam-ı fenâya erişmekten kinâyedir filvâki' fenâ-yı mâhz zuhur etmedikçe ve cüz'i varlık olduğça Hak ona tecelli etmez nitekim Musa Aleyhisselamda bakiye-i vücud mevcut iken şevke gelip Râbbi erini ünzur ileyke buyurduktan len terani me'a tilkel-bakiyye cevâbıyla mücâb oldular keza fi tefsirül-Kaşani,

گرز بر خود زن، منی را در شکن زانکه پنبه گوش آمد چشم تن

Böyle olunca mücahede gürzünü ey padişah kendi üzerine vur ve benliğini kır ve mâhv eyle zîra bütün gözü senin kuşene pamuk geldi ve kulluğunu istima'dan men' etti hâsılı havastan geç buyurmak isterler.

گرز بر خود میزنی هم ای دنی عکس توست، اندر فعالم، این منی

(71a)

Emir-i Türk çünkü gürz ile mutribin üzerine yürüdükte mutrip Emir-i Türke dedi ki gürzi sen ey deni hakikatte kendi üzerine vurursun ve bana vurmazsan zîra bu fenâlık ki benim ef'âlimde görürsün o fenâlık hakikatte senin fenâlığının aksidir ve benim fenâlığım değildir zîra el-mü'minü mir'atül-mü'min buyrulmuştur insan-ı kâmilde kişi kendi fenâlığını görür bu kelâm kâmillerin kelâmıdır ve kâmiller dâima bize böyle derler Hazret-i Mevlâna Kuddüse sırrahu fem-i mutripten Emir-i Türke söylediler murat-ı şerîfleri kâmiller size böyle derler sakınıp büyükleri ta'n etmeyesiniz buyurmak isterler yine insan-ı kâmil der ki;

عکس خود در صورتِ من دیده ای در قتال خویش در پیچیده ای

Ey bî-edep kendi aksini ve fenâlığını ben ayine olduğum cihetten benim sûretimde görmüşsün ve kendini katle cuş etmişsin.

همچو آن شیرى که در چه شد فرو عکس خود را خصم می پنداشت او

Senin hâlin ol arslanın hâline benzer ki kendini kuyuya attı ve kendi aksini âbda görüp kendine düşman zannetti.

نفی، ضد هست باشد بی شکی تاز ضد، ضد را بدانی اندکی

Yok şüphesiz varın zıddı olur agah ol sanddan sadı biktar bil benim nefiyden maksudum sen varı anlayasın idi.

این زمان جز نفی ضد اعلام نیست اندر این نشنه دمی بی دام نیست

Bu zamanda halka tefhimde zıddın nefiy gibi bildirmek yoktur zîra zıddını nefiy edince suhuletle zıddı münfehim olur mesela dense ki bu dünyada tuzaksız bir nefis yoktur bundan suhuletle her neftse bir dam olduğu ve dünyanın her damı ıstıraplı olduğu sâbit olur neş’etten murat bu neşe-i unsuriyedir ki neş’e-i dünya demek olur.

بی حجابت باید آن، ای ذو لباب مرگ را بگزین و برادر آن حجاب

Ey akıllar sâhibi sana o yar-i hakîki perdesiz tecelli etmesi lazîm ise mevt-i maneviyi ihtiyar et ve o hicâbı hark eyle ki bi hicap tecelli ede,

نی چنان مرگی که در گوری روی مرگ تبدیلی که در سوری روی

Bu dedi kim ancılayın mevt değil ki mezara gedersen belki tebdile mensup bir mevttir ki nûra gedersen ve müstağrak-ı envar olursan.

مرد چون بالغ شد آن طفلی بمرد رومنی شد، صبغة زنگی سترد

Mesela merd-i bâliğ oldu peçelik oldu şöyle mevttir mesela bir kimesne rumi olsa bil-garaz siyahlık gitti ve öldü şu mânâca mevt murat mıdır yoksa ölüp mezara gitmek mânâsına mevt murat değildir.

خاک زر شد، هیأت خاکی نماند غم فرح شد، خار غمناکی نماند

Bu dediğim mevt ona benzer ki madende toprak hararet-i şems vasıtasıyla altın mâhikasına münkâlib oldu.

(71b)

Ve hak olmak mertebesinden terakki etti şöyle mevttir ve yine gam ferha mübeddel oldu gamla olmak ıstırâbı zail oldu işte böyle değişmek mânâsına olan ve

tebeddül mânâsına olan mevttir yoksa ölüp kâbre gitmek mânâsına olan mevt değildir har bu makamda ıstırap emektir.

مصطفی زین گفت: کای اسرار جو مُرده را خواهی که بینی زنده تو

Ey tâlip esrâr-ı dervîş iyi dinle mevt olduğundan için peygamberimiz Hazreti Muhammet Mustafa Sallallahu Te'âlâ Aleyhi Vesellem buyurdu ki bir mürde zâtı ister isen ki diri göresin yâ'ni diriler gibi gezer ve yürür göreyim der isen beyt altıya merhundur.

میرود چون زندگان بر خاکدان مُرده و، جانش شده بر آسمان

Diriler gibi küre-i arz üzerine geder o mürdedir ve dâhi onun cânı âsuman üzerinedir ve daim mi'rac-ı rûhani etmektedir yine beyt altıya merhundur.

جانش را این دم به بالا مسکنیست گر بمیرد، روح او را نقل نیست

O'nun cânının bu dem bâlâda meskeni vardır eğer ecel sorusu gelip dünyadan olur ise onun rûhu için bâlâya intikâli yoktur zîra mukaddem bâlâya mevt iradı ile gitmiştir nitekim buyururlar.

زانکه پیش از مرگ او کردست نقل این به مُردن فهم آید، نی به عقل

Zîra mevt-i suriden evvel o zat bâlâya nakl etmiştir şimdi rûhunun nakline hâcet yoktur velâkin bu kelâm mevt-i ihtiyari ile olmuş oluna anlamaya gelir akıl ile her ne kadar ta'akkul etsen fehme gelmez ve bilinmez men lem yezik lem yedir kâbilindendir.

نقل باشد، نی چو نقل جان عام همچو نقلی از مقامی تا مقام

Eğer ki âriflerin rûhuna nakl var ise de avamın cânının nakli gibi tekellûf ve ıstırap ile değildir belki bir kimesnenin bir makamdan bir makama nakli gibi asan ve

suhuletidir bu sûrette ki ona nakl yok gibi olur yine bâlâda mürur eyleyen kelâma şüru' edip buyurlar ki

هر که خواهد کاو ببیند بر زمین مُرده را کاو میرود ظاهر یقین

Her kimesne ister ise ki bir mürdeyi aşikare buncılayın zemin üzerine geder ve yürür küre beyt altıya merhundur.

مر ابو بکر تقی را گو: ببین شد ز صدیقی امیر الصادقین

Tahkik-i mütteki olan Ebû Bekir Radiyallahu Anh Hazretlerini görsen diye söyle işte o zat ihtiyarı ile mürde olmuştur böyle iken yerde yürür ve fl-hadis-i şerîf min iradan yenzur ile meyyit yümişi âlâl arz felyenzur ile Ebi Bekir ve fi rivayete felyenzur ile ibn-i ebi

(72a)

Kahhafe o Ebû Bekir Hazretleri kemâliyle sıdık olduğundan mâhşere mensup olan halkın emiri oldu mâhşerin kelimesinde olan ya nispet ve nunu dâhi tekit nispet içindir mâhşerden murat dünya alınır ise Hazret-i sıdık dünyada emirül-mü'minin olmakla münasip olur yâhut dar-ı âhîret eline yine mümkün olur ve kıyamet gününe mensupların emiri ve ulusu demek olur.

اندر این نشأت نگر صدیق را تا به حشر افزون کنی تصدیق را

Bu neşe-i dünyada Hazreti Sıddık Radiyallahu Anhaya nazar eyle ki haşr-i cismaniye tasdikini ziyâde edesin ve bu haşr-i maneviden o haşr-i suri var olduğunu imkan emiş olasın.

پس محمد صد قیامت بود نقد ز انکه حل شد در فنانش حل و عقد

Ebû Bekirin hâli böyle olunca Hazreti Muhammet Sallallahu Te'âlâ Aleyhi Vesellem hazır yüz kıyamet idi zîra hal ve akit sahrası ki sahra-yı aşktır onda ecza-yı

vücut-ı şerîfi hal oldu bu sûrette fahri ‘âlem efendimiz yüz kıyamet olması lazîm gelir fenâ fanın kesriyle sahraya derler.

زاده ثانی است احمد در جهان صد قیامت بود او اندر عیان

Hazreti Ahmet Aleyhisselam bu cihanda ikinci tevellüdün doğmuşudur böyle olunca o Ahmet Aleyhisselam aşikarede yüz kıyamet idi veladetin birisi vâlide-i muhteremeleri Hazreti Amine Radiyallahu Te’âlâ Anhadan tevellütleridir ve birisi dâhi evsaf-ı beşeriyeden mülkiyete tevellütleridir.

زو قیامت را همی پرسیده اند کای قیامت، تا قیامت راه چند ؟

O Nebiyy-i Zîşandan kıyamet gününü bazı kimesneler sormuşlardır güya öyle diyerek ki ey ba’ine kıyamet olan zat-ı şerîf rûz-ı kıyamete dek ne miktar zaman vardır bize hâber ver Resul-i Hüdâya kıyametten suâl kıyameti kıyamete sormak gibi olmakla bu üslup ile tâbir buyurdular bir gün bir racül gelip metâ es-sa’ate ya resulallah dedi Fahr-i ‘âlem Efendimiz dâhi mâ ‘uiddet liha buyurdular işte bunun gibi kıyametten suâl eksik olmaz idi.

با زبان حال میگفتی بسی که ز محشر حشر را پرسد کسی ؟

Lisan-ı kal ile cevaptan sonra lisan-ı hal ile dâhi buyurur idi ki kıyametten kıyameti bir kimesne suâl eder mi işte kıyamet benim benden iyi kıyamet mi olur bana bak lâkin bu lisan-ı hal cevâbını havas sahâbe anlarlar idi perest kelimesinde istifham mukadderdir.

بهر این گفت آن رسول خوش پیام رمز "موتوا قبل موت" یا کرام

Lisan-ı hal ile kıyamet benim buyurdularından için o hâberi hoş olan Resul-i Kibriya Aleyhi Ekmelüt-tehaya mûtû kalbe en temûtu sırrını ümmetine buyurdular ve bu ‘âlemde kıyamet olmaya ve fenâ makamına ermeye tergib ettiler lâkin yine bu hadis-I

(72b)

Şerîften bu mânâyı havas anlarlar avamın anlayacağı ölmezden evvel dünyadan el çekmeyi anlamaktır.

همچنان که مُرده ام من قبل موت ز آن طرف آورده ام این صیت و صوت

Onun gibi ölmezden evvel mürde ol mürde ol ki ben olmazdan evvel olmuştur ve ba'ine kıyamet olmuştur o kıyametten bu suri olan kıyametin sadasını ve savtını getirmiş midir zîra kıyamet olduğumdan ahval-i kıyamet atiyesi bilirim.

پس قیامت شو قیامت را ببین دیدن هر چیز را شرط است این

Böyle olunca sen dâhi kıyamet-i evvel ve fenâfillah makamına er zîra her şeyi görmekliğin şartı o şey olmaktır zîra insan bir şeyi o zaman iyi bilir ki kendisi o şey ola eğer o şey olmaz ise bilmeli taklidi olur nitekim böyle olduğunu bu beyt ile beyân buyururlar.

تا نگردي این، ندانیش تمام خواه کان انوار باشد یا ظلام

Mademki sen o şey olmadıkça onu tamam ve hakikati üzre bilmezsin o şeyi nûrlar olsun yâhut zulmetler olsun mesela Allahu Te'âlâya âşık olmadıkça aşk-ı hakîki ne imiş bilmezsin ve bir mâhbub-ı mecaziye meftun olmadıkça aşk-ı mecazi nedir hakikatine vakıf olamazsın buyurmak isterler.

عقل گردي، عقل را دانی کمال عشق گردي، عشق را دانی جمال

Eğer akıl olur isen akıl nedir ve aklın kemâli nedir onu bilirsen eğer âşık olur isen aşkın hararetini bilirsen men lem yezik lem yedir denmiştir zibal-i şem'in fitilin meşalesine derler bu makamda hararet murat olunur.

گفتمی برهان بر این دعوی مُبین گر بُدی ادراک اندر خوردِ این

Bu hak olduğu âşıkare dâvâya sana bürhan söyler idim eğer o bürhanı anlamaya layık sende idrak ve kâbiliyet olmuş olaydı bu dâvâdan murat bâlâda mürur eden dav'adır ki kişi bir şeyin aynı olmadıkça o şeyin hakikatini bilmez işte bu dâvâya bürhan getirir idim demek olur.

هست انجیر این طرف بسیار خوار گر رسد مرغی قنق انجیر خوار

Bizim memleketimizin tarafında incir gibi latif ve mübarek ma'ârif-i ilâhîye çok hor ve hakîrdir bu cihetten al şu incir ma'rifetisi denmez ve demek 'âbes olur eğer bize bir dervîş-i sadık ve merd-i sadık ve merd-i âşık mihman gelir ise o incir-i 'irfanı ona söylerim ve ona veririm zîra kadrini o bilir.

در همه عالم اگر مرد و زنند دم به دم در نزع و اندر مُردند

Bu dünyanın cemi' arzında eğer erkek ve eğer dişi her kim var ise her an halet-i nez'de ve dâhi ölmek

(73a)

İçindedirler bu beyitin bâlâsına raptı çünkü موتو قبل ان تموت⁷⁰ Hadis-i Şerîfîni tefsiri için kıyamet-i maneviyeyi ve makam-ı fenâyı beyân buyurdular ise kıyamet ve fenâ münasebetiyle bu 'âlemdeki cümle mevcudatın fani ve yok olduğunun dâhi bu beyit ile beyânına şüru' buyurdular sürha varınca 'âlemin fenâsına mütealliktir.

آن سخنها را وصیتها شمّر که پدر گوید در آن دم با پسر

Çünkü bu 'âlemde olan gerek mert ve gerek zen her dem nez'-i cândadlılar onarın sözlerini halet-i nez'de pederin oğluna söylediği vasiyetler gibi say şemr kelimesini pesre muvafakat için mîmin fethayla okuyasın.

⁷⁰ Ölmeden evvel ölünüz. Buhari, Rikak 1

تا بروید رحمت و عبرت بدین تا ببرد بیخ بغض و رشک و کین

Böyle eyle ki onlara sen de rahmet ve ibret bu hal ile hâsıl ola hatta buğzun ve hasedin ve kinin kökü senin kalbinden münkatı ola ve onları sevesin ve şefkat âlâ halku'llah ki şefkati hamidedendir sende husule gele.

تو بدان نیت نگر در اقربا تا ز نزع او بسوزد دل تو را

Sen o niyetle dâhi akrâba ve müteallikatına nazar eyle hatta onların halet-i nez'inden senin gönlün yansın ve müteellim olasın ve akrâbana şefkat hâsıl olsun.

کل آت آن را نقد دان دوست را در نزع و اندر فقد دان

Eğer anlar halet-i nez'de değildir ve sağdırlar niçin böyle bileyim der isen bu beyit ile ona cevap buyururlar ki her gelici nesne serian gelicidir ve gelmiş hükmündedir ve onu hazır bil gerek dostunu ve gerek akrâbanı halet-i nez'de ve yitmekte bil.

ور غرضها زین نظر گردد حجب این نظرها را برون افکن ز جیب

Eğer sende olan ağraz-ı fasideler bu nazardan perde ve hicap olur ise bu garazları cebinden taşra bırak yâ'ni bu garaz-ı fasideden tecerrüt eyle ve kalb-i safî sâhibi ol ki İbadu'llah'a merhamet edesin.

در نیاز خشک بر عجزی مایست ز آنکه با عاجز گزیده معجزیست

Eğer kalbinden bu ağrazı taşra etmeğe kadir değil isen hemen o acz üzerine sade tevakkuf etme belki aciz ile bir âlâ muacciz vardır ve o muacciz seni aciz kılmıştır hemen ona yalvar ve niyaz eyle ki imdad-ı İlahi ile o ağraz senin kalbinden taşra çıka ve kalbine iyilik gele.

عجز زنجیریست، زنجیرت نهاد چشم در زنجیر نه، باید گشاد

Acz denile şey bir zincir sana o muacciz bir zincir vaz' etti gözünü o zinciri vâzi' olan zata koymak ve gözünü ona açmak ve onu bilmek ve ona niyaz etmek lâzımdır.

پس تضرع کن که: ای هادی زیست باز بودم، بسته گشتم، این ز چیست ؟

(73b)

Bu acz malum oldu ise Allah Teâlâ'ya yalvar öyle diyerek ki ey hayat ile muttasıf olan Hadi ben açık idim ve bende böyle kayıt yok idi şimdi bağlanmış oldum bu hal bende ne sebepten olmuştur ve ne cürüm ile beni böyle beste kıldın affeyle ve bendimi küşat eyle ihtimaldir ki bendin açılır eğer tazarru' yoluna gitmez isen öyle ebedi aciz kalırsın.

سخت تر افشردم ام در شر قدم که "لفی خسرم" ز قهرت دم به دم

Ayağımı ziyâde şerde sıkışım ve şerde sâbit kadem olmuşum zîra Sen'in kahrından İlâhi dem-be-dem ziyâde hüsrdeyim.

از نصیحتهای تو گر بوده ام بُت شکن دعوی و، بُت گر بوده ام

İlahi Sen'in Kur'ân-ı Kerim'de buyurduğun nâsihatlerden sağır olmuşum ben put kırıcıyım dâvâsında olmuşum lâkin hakikatte puta tapıcı olmuşum yâ'ni Mümin'im davsındayım filhakika putperestlerden olmuşum filvâki çok zahitler vardır sûreta put şikendir hakikatte putperesttir bir putu ameli ve bir putu zevcesi ve bir putu altını ve bir putu nas bîninde olan itibarıdır.

یادِ صنعت فرض تر یا یادِ مرگ ؟ مرگ مانند خزان، تو اصل برگ

İlahi Sen'in benim vücudumda olan sun'ını yad eylemek mi bana elzemdir yoksa mevti yad eylemek mi bana elzemdir bu suâldir taraf-ı Hak'tan cevap verildiği mevti yad ve teemmül farz-ı terdir bu mânâyâ göre sanat kelimesinde olan tâ hitap için olur ve sâdı mazmum olur yâhut sanat sâdın fethayla olup tâsı hitap için olmayarak olsa yine münasip mânâ olur o zaman mânâsı şöyle olur ki vücutta mevcut olan sanat-ı

İlahiye'yi mi teemmül eftaldir yoksa mevti tefekkür mü eftaldir elbet sanat-ı İlahiye'yi tefekkür her ne kadar büyük şey ise de mevti tefekkür insanın işine iyi yarar zîra Hadis-i Şerîf'te; كفي بالموت فاعظا يا عمر⁷¹ buyrulmuştur ve yine varlığı tefekkürden yokluğu tefekkür evla olur sun'-ı Bâri'yi vücutta tefekkür varlığı tefekkür olur ve mevti tefekkür yokluğu tefekkür olur mânâ-yı mısra-ı sani zîra mevt hazan gibidir ve yokluktur lâkin senin şecere-i vücudûn vücudûnda olan berklerin aslıdır bu sûrette varı tefekkür olur elbette mevti tefekkür hayırlı olur mısra-ı sani herhalde evvele illet makamındadır iki verilen mânâya göre mısra-ı saninin mânâsı tagayyür etmez.

سالها این مرگ طبلك میزند گوش تو بیگانه جنبش میکند

Çok seneler oldu ki bu mevt davulcağızını vurur senin kulağın bi-vakt-i istima
(74a)

Hareket eder vâkit ve zaman ile işitmez bu beytin bâlâsına münasebeti mevt münasebeti iledir.

گوید اندر نزع از جان آه مرگ این زمان کردت ز خود آگاه، مرگ

Böyle bi-vâkit mevten avaze-i talebini içten halet-i nez'de ah mevt senin eleminden ne edeyim ve kanda gideyim dersin dâhi böyle kimseye söyle ki bu zaman mı mevt seni kendinden agah eyledi belki bundan akdan mevt seni kendinden agah etmiştir velâkin sen mevte hazır olmadın ve mevte yarar amel etmedin mukaddem agah etmesi akrâbanın ve ehibbanın mevt ile ölür ve dâhi sakalının ağarmasıyla ve kaddinin dü-ta olmasıyla ve vücudûnun zayıflığıyla ve bunlar emsâli şeyler ile olur kerdet kelimesinde istifham mukadderdir.

این گلوی مرگ از نعره گرفت طببل او بشکافت از ضرب، ای شگفت!

⁷¹ Ey Ömer vaiz olarak ölüm sana yeter. Tecrid-i Sarîh Tercümesi, IV, 288

Bu mevtin boğazı geliyorum diye nara vurmaktan tutuldu ve dâhi acip ve garip darptan mevtin davulu yarıldı hâsılı mevt çok narâlâr vurdu ve sana nâsihatte kusur etmedi velâkin senden istima halet-i nez'de iken vâki oldu.

در دقایق خویش را در تافتی رمز مُردن این زمان دریافتی

Sen ise kendini ilmin de kayıkına vurdûn ve de kayık-ı ulum ile işğal ettin ölmek remzini bu zaman buldûn şimdi beyhude ahret tedarikini görmeye sa'y edersin.

Burası bir ziyâde gaflet sâhibi olun kimseyi teşbihtir ki ömrünün zayi eyler ve gaflet ile geçirir ve dâhi mevt vakti o ızdırapta tövbe ve istiğfar eylemek tutar mugaffil tefil bâbından ism-i mefuldur binası teksir için olmakla gafleti çok demek olur.

Betaziye ila ahze lafzı teşbihe mefuldür yâ'ni mugaffili her yelde eyyam-ı aşurede Antakya kapısında Halep ehlinin şia taifesinin taziyesine ve yas tutmasına teşbihtir .

Ve dâhi bir garip şairin bunlar esna-yı matemde iken seferden erişmesi ve dâhi suâl etmesi ki bu ne taziyesidir bunun dâhi beyânında olucudur.

روز عاشورا همه اهل حلب باب انطاکیه اندر تا به شب

Aşure günü ki muharrem'in onuncu günüdür ehl-i Halebin şia mezhebinde olanlarının cümlesi akşam oluncaya dek Antakya kapısı ismiyle müsemma olan kapıda

(74b)

Beyt-i atıye merhundur.

گرد آید مرد و زن جمعی عظیم ماتم آن خاندان دارد مُقیم

Merduzun cem'i azîm oldukları halde cem' olup o handanın matemini ebedi tutarlar idi handanın mânâsı handeyi bilici demektir bir kimsenin Ehl-i beytine ıstlah olunmuştur bu makamda handandan murat Hazret-i İmam Hüseyin Radiyallahu Teâlâ anhdır mukim ebedi ve daimi demektir her sene de matem ettiklerinden mukim tâbir buyurdular.

تا به شب نوحه کنند اندر بُکا شیعه، عاشورا، برای کربلا

Şi'a tâifesi her aşure gününde Kerbela sahrasında vukû yafte olan vaka-i azîmeden için ağlayarak nale ve feryat ederler idi gönend kelimesinin faili şiadır aşure meful-i fihtir yâhut şia aşureye muzaf olur bu sûrette yevm-i aşurenin şuası demek olur aşure günü şia bana ettiklerinden onu mülâbese ile muzaf kılınmıştır.

بشمرند آن ظلمها و امتحان کز یزید و شمر دید آن خاندان

O zulümleri ve o imtihanları ki Hazret-i İmam Hüseyin Radiyallahu anhu ve erzah-ı yezit hainden ve şumer-i kafirden görmüştür esna-yı bükada onları ehl-i matem tadat ederler idi.

از غریو و نعره ها در سرگذشت پُر همی گردد همه صحرا و دشت

Bunların narâlârı ve öyle demekte ve sedada etrafa gider idi ve o sedadan cümle sahra vavve dolu olur idi veyl burada ve öyle demektir veşt vavın fetha ve şının sükunuyla seda mânâsınadır.

یک غریبی شاعری از ره رسید روز عاشورا و آن افغان شنید

Bir şair-i garip yoldan oraya aşure günü vâsıl oldu o feryadı işitti.

شهر را بگذاشت، و آن سو رای کرد قصدِ جستجوی آن هیهای کرد

Şair şehri terk etti ve o cemaat tarafına gitmeyi rey eyledi o feryat ve figanları ne için oluyor onu taleb-i kastını eyledi.

پُرس پُرسان میشد اندر افتقاد چیست این غم؟ بر که این ماتم فتاد؟

Suâl ederek şair tecessüste olduğu halde geder idi bu gam nedir diyerek ve matem kimin üzerine vâki oldu diyerek geder idi.

این رئیس زفت باشد که بمرد این چنین مجمع نباشد کار خُرد

Bu bir azîm reis ve ulu kimse midir ki öldü buncılayın cemiyet zîra ufak iş değildir.

نام او، و القاب او شرح دهید که غریب من، شما اهل ده اید

Bunun namını ve elkâbını bana şerh veriniz dedi zîra ben garibim siz bu Halep
(75 a)

Karyesinin ehli olmuşsunuz.

چیست نام و پیشه و اوصاف او؟ تا بگویم مرثیه ز الطاف او

Bu reisin namı nedir ve sanatı nedir ve evsafı nedir bana beyân ediniz hatta onun eltafindan mersiye söyleyeyim dedi.

مرثیه سازم، که مرد شاعرم تا از اینجا برگ و لالنگی برم

Mersiye düzeyim zîra merd-i şairim ta ki bu makamdan zâhire ve nevale ve yağlı yufka ileteyim lalenk meyyitin rûhu için tasadduk olunan yağlı yufkaya derler.

آن یکی گفتش که: تو دیوانه ای تو نه ای شیعه، عدوی خانه ای

O cemaatten birisi dedi ki ey mecnun sen Şia değil misin handan-ı Resulullah'ın düşmanı mısın.

روز عاشورا نمیدانی که هست ؟ ماتم جانی که از قرنی به است

Bilmez misin ki bugün aşure günüdür ve bir rûh-ı şerîf için matem vardır ki o rûh-ı şerîf bir zamanın adamının rûhundan iyidir ve hayırlıdır karn şu zamanın adıdır ki o zamnı bilir hiçbir kimse kalmaya işte o kadar ezmine-i kesireye bir karn derler yüz sene miktarı zaman olur.

پیش مؤمن کی بود این قصه خوار ؟ قدر عشق گوش عشق گوشوار

Mümin olanın önünde İmam Hüseyin Efendimizin şahadeti gamı kaçan hakîrdir belki emr-i azîmdir zîra kulağın muhabbeti miktarıncadır küpenin muhabbeti yâ'ni kulak ne miktar mâhbup ise küpe dâhi kulağa ta'lik olduğundan o miktar mâhbuptur demektir.

پیش مؤمن ماتم آن پاک روح شهره تر باشد ز صد طوفان نوح

Yine şaire dediler ki Müminin önünde o pâk ve mukaddes rûh-ı pür-fütuh-ı şerîfin matemî yüz tufan-ı Nuh'tan ziyâde meşhurdur sen ise o matemî biliyorsun ne güne Müslüman olmuşsun ve nedir bu feryat diye yevm-i aşurede hezeyan edersin.

نکته گفتن آن شاعر جهت طعن شیعه حلب

O şairin esna-yı cevapta Halep Şiilerini ta'n için dakik ve mâhfi olan nesneyi havi kelâm söylemesi beyânında olucudur bu ebyat-ı atıye,

گفت: آری، لیک کو دور یزید ؟ کی بُدست آن غم؟ چه دیر اینجا رسید ؟

Şair dedi ki ne'am dediğiniz gibidir lâkin bu gam ve keder kaçan olmuştur karn yezidin devri yezit devri mürur edeli çok zaman oldu ve vaka dâhi olalı buraya hayli

zamandır ne geç bu hâber geldi şimdi işittiniz ki matem edersiniz nüktesi şu ki onlara siz sağır ve kör imişsiniz demek istedi.

چشم کوران، آن خسارت را بدید گوش کران، این حکایت را شنید

(75b)

Körlerin gözü o hasareti gördü siz şimdi mi gördünüz sağırın kulağı o hikayeti dinledi siz şimdi mi dinlersiniz bu sûrette körden kör sağırdan sağır imişsiniz demek istedi velâkin şairin eşekliği Şia'nın körlüğünden be terdir zîra yevm-i aşurede o cemiyeti ve o nevha ve feryadı görüp matem-i İmam Hüseyin Radiyallahu anhu olduğunu anlamadı belki rast geldiğine sordu ki bu kimin matemidir ve bir ulu zat sizden fevt mi oldu der idi böyle hayvan meşrep bel ki hımar mezhep şaire şöyle cevap ba-sevap vermek enseb olur ki ey har-ı la-yefham böyle cemiyet ve böyle feryat hangi ulunun matemine olur belki ancak Seyyidü'ş-şüheda-i kara-i 'ayn-ı Resul-i Kibriya nûr-ı dide-i Fatimatü'z-zehra Hazret-i İmam Hüseyin Radiyallahu anhu ve erzah Efendimizin matemine olur halbuki lâkin yevm-i aşure dâhi karine-i daledir böyle iken anlamamışsın vah sana hayf sana hâlin bu iki mersiye-sazım ki merd-i şairim diyerek şairlik dâvâsını edersin.

خفته بودستید تا اکنون شما ؟ که کنون جامه دریدید از عزا

Şimdiye dek uyumuş mu idiniz ki şimdi came yırtınız taziye ve matemden için,

پس عزا بر خود کنید، ای خفتگان زانکه بد مرگیست این خواب گران

Böyle olunca taziye ey gafil kendi üzerinize ediniz zîra bu gaflet-giranı bir mevt kâbihtir ve siz kendi hakkınızda girye ediniz münasıptir dedi lâkin şaire dâhi la-yefhemliği için ağlamak şianın kendi gafletine ağlamasından ümsidir zîra hamakat gafletten kâbihtir gafletin zevâli mümkündür hamakatın zevâli mümkün değildir nitekim İsa Aleyhi's-selamın ahmaktan aslandan firar eder gibi firarı bu kıt'apta mürur eyledi gafilden değil kafirden bile firar etmediler belki onları ıslaha ve

terbiyeye sa'y buyurdular idi yine şair dedi ki ey İmam Hüseyin için ağlayanlar niçin ağlasınız ağlayacak bir nesne yoktur zîra,

روح سلطانی ز زندانی بچست جامه چون دریم و چون خائیم دست ؟

Hazret-i İmam Hüseyin'in rûh-ı pâk-i sultanisi sicn-i dünyadan sıçradı ve hâlâs oldu ve Cemalu'llahı ile müşerref oldu libasımızı niçin temzik edelim ve yine niçin elimizi çiğneyelim bunlar âbestir Hazret-i İmam hümama eğer bir emr-i mekrûh olaydı ağlar idik dedi malum ola Hazret-i Muahmmet Mustafa Sallahu Aleyhi Vesellem dar-ı bükaya teşrif buyurdukta

(76a)

Hazret-i Fatımatü'z-zehra Radyallahu Teâlâ anha Vâlidemiz her gün kâbr-i Resulullah'a gelip nevha ve feryat eder idi yine bir gün gelip kâbr-i Resulullah'a dâhil olup kâbr-i şerîften bir kâbza türâb-ı mübarek eline alıp ve istişam edip şu mersiye-i cân-suzı buyurdular beyit ماذا علی من شم تریة احمد ... ألا یشم مدی الزمان غوالیا صبت
 72mânâsı Hazret-i Ahmet Aleyhi's-selamin علی مصائب لو انها ... صبت علی الأيام صرن لیلی
 kâbir-i şerîfinin türâbını iştıam eden kimsenin üzerine ne vardır ve ne hâsıldır burası suâldir ömrünün zamanının müddetinde güzel rayihali şeyler müstağni olduğunda yâhut beğenmediğinden koklamamak vardır burası dâhi cevaptır yâ'ni müsteşmim bir dâhi revayih-i tayyibeyi istiğnası cihetiyle yâhut adem-i istihsanından için koklamaz demektir bu bende kemter dâhi bu şair-i har tynete derim ki çünkü rûh-ı sultanisi sicn-i dünyadan hâlâs olana büka olunmaz imiş ve büka âbes imiş niçin Hazret-i Fatımatü'z-zehra Radyallahu Teâlâ anha Vâlidemiz Fahr-i Kainat Aleyhi ekmelü't-tahiyyat Efendimiz'e büka ettiler ve mersiye-i cân-suz ile nevha buyurdular hatta Sahâbe-i Güzin Hazret-i Fatıma'ya yar olup berâber ağlar idi bunlar dâhi senin kavline âbes olmak lazîm gelir şair-i hâbisünnefse derim ki Fahr-ı Kainat

⁷² Ahmed'in(s.a.v)türbesini koklayan o kimseye ne (oluyor)? / uzun zaman güzel kokuları koklayamıyor / benim üzerime öyle musibetler döküldü ki / eğer o musibetler gündüzler üzerine dökülseydi gece olurlardı.

Aleyhi efdalü's-sâlâvat mâhdum-ı vâlâ-güherleri Hazret-i İbrahim Radyallahu anhuya niçin lahya-i Şerîfelerinden eşk-i dide-i saadementleri seylap eder derecesinde ağladılar Hazret-i İbrahim murg-ı cennet değil mi idi ve yine bir cevâb-ı âhir şu vecihle verilir ki hücce-i vera'da cebel-i Arafat'ta yevm-i arefede vakfe esnasında: ⁷³ أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا Ayet-i Kerime nâzil olunca Fahr-ı 'âlem Efendimiz dâhi katib-i vahiy olan zat-ı şerîfi davet edip ve tahrir ettirip herkese işa'a buyurdular ve herkes dinin tekmline mesrur oldular ve ıyd ettiler lâkin Hazret-i Ebû Bekir Radyallahu anhu muzdarip olup büka eylediler bazı Sahâbe dediler ki meserret mahallinde büka niçindir cevâbında buyurdular ki büka ettiğim ve mâhzun olduğum ondan içindir ki Hâbib-i Huda Şefî'-i rûz-ı cezâ Hazret-i Muhammet Mustafa Sallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemeden iftirakımız takarrüp etmiş zîra Hâbibullah bizim içimizde din için ve ahkam-ı dini bize tebliğ için durur idi şimdi din tamam olmuş Cenâb-ı Hak Celle ve Âlâ Hâbib'ini bizim içimizde koymaz belki civarına alır buyurdular işte buna ağlarım buyurup bir hayli zaman dâhi büka buyurdular ey dâvâ-yı irfan

(76b)

Eyleyen kat kat hebenneka niçin Hazret-i Sıddık dünyadan Resulullah Sallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem gidecek diye ağladı ve mâhzun oldu ve niçin demedi ki Elhamdülillah Resul-i Kibriya'nın irtihâli takarrüp etmiş şükür olsun Hakk'a ki Resulullah Aleyhisselam mâhn-ı dünyadan hâlâs olacak ve rûh-ı pür-fütuhları a'la-yı âline uruc edecek senin kavlince mesrur olup beşâset izharı lazım idi bu cevaplardan maada ecvibe-i kesiremiz vardır itnâb-ı havfindan terk olundu bu fakir şöyle zan eder mi ki o şair bu cemiyeti gördü yezid-i pelidin neslinden olmak cihetle muzdaribü'l-hal olup böyle kelâmlara şüru' eyledi yâhut bu büyük cemiyeti görüp bir büyük kimse fevt olmuş kimdir hâber alıp bir mersiye söyleyeyim de veresesinde birkaç kuruluş alayım diyerek suâl ettikte anladı ki matem-i İmam Hüseyin Radyallahu anhudur ve akçe kopacak nesne yoktur siyemma ki sordukları kimseler ta'yip ve tahmik ettiler muzdarip olup böyle kelâmlar ile teşeffi-i gayz eyledi.

⁷³ Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Maide Suresi 3. ayet

چونکه ایشان خسرو دین بوده اند وقت شادی شد، چو بگسستند بند

Yine şair der ki onlardan padişahı ölmüşlerdir ve onlar çünkü bendi kırmışlar ve rûhları a'laya uruc eyledi ve onlara sürur vakti oldu bize dâhi onların süruruyla sevinmek lazımdır demek istedi çünkü bu şair yezidedir elbet İmam Hüseyin'e matem etmez belki bu bahane ile mesrur olur yine şair der ki;

سوی شادروان دولت تاختند کُنده و زنجیر را انداختند

Saadet ve devlet şadırvanı tarafına onlar acele ile seğırttiler bukağayı ve zinciri ayaklarından murat cesed-i şerîfleridir zîra rûha bent gibi olmakla a'la-yı âline uruçtan mani olur kende kâf-ı Farisi'nin zammıyla bent ve kayıt demektir.

دور ملک است و گه و شاهنشهی گر تو یک ذره از ایشان آگهی

Dünyadan ukbaya nakil günü onlara enva-ı mülke temellük günüdür ve dâhi güzel gündür ve dâhi ulu sultanlık günüdür eğer sen bir zerre onların hâlinden hâberdar isen,

ور نه ای آگه، برو بر خود گری زانکه در انکار نقل و محشری

Eğer onların hâlinden agah değil isen yürü kendine ağla zîra mâhşere nakli ve mevti ve ahreti inkârdasın ve sana yazık olmuş.

بر دل و دین خرابت نوحه کن چون نمی بیند جز این خاک کهن

Senin harap gönlüne ve dininin üzerine nevha eyle zîra bu köhne hak-i zeminden gayrı bir nesneyi

(77a)

Senin gönlünün gözü görmez bu hal iyi âlâmet değildir.

ور همی بیند چرا نبود دلیل؟ پشت دار و، جان سپار و، چشم سیر

Eğer harap kalbin hak-i köhneden gayrisini görür ise niçin pehlivan-ı rah-ı Huda olmaz ve dâhi dünyadan i'raz edici ve hakka cân verici ve gözü tok ve kani' niçin olmaz diyerek şair ehl-i mateme ta'n eyledi.

در رُخت کو از می دین فرخی؟ گر بدیدی بحر، کو کفّ سخی؟

Eğer her birinizin gönlü bu dünyadan gayri bir nesne idrak edeydi hani sizin yanağınızda din badesini nuş etmekten bir mübareklik zîra ben vechinizde revnak diyene ve takva letafeti görmüyorum dedi ve yine der ki eğer siz bahri hakikati görmüş olsaydınız hani bahrin sıfatı olan sehavet ben sizde asla pahıldan gayri nesne görmem bu delalet eder ki bahr-i hakikati görmemişsiniz cümle Enbiyâ ve Evliyâ sahyırlar.

آن که جو دید، آب را نکند دریغ خاصه آن کاو دید دریا را و میغ

O kimse ki ırmağı gördü bir fertten âb sakınmaz ba-husus o kimse ki o deryayı gördü ve bulutu gördü o hiçbir şeyi sakınmayı olması ulviyette olur böyle nûrsuz yüz ile ve böyle deni ve aziz el ile muhâbbet dâvâsı edersiniz vay size demek istedi siz de muhâbbet-i handan ne gezer meyg mîmin kesre ile bulut demektir.

تمثیل حریص بر دنیا به موری نابیننده رزّاقی حق و خزاین رحمت او را که به دانه

ای از خرمنی

می کوشد و سعت آن خرمن نمی بیند

Burası Allah Teâlânın Rezzaklığını ve dâhi rahmet-i büyük ilâhîye hazinelerini görmeyici haris adamı bir karıncaya teşbihe ve temsilin beyânında olucudur vech-i şibh hırsır ve görmemektir.

Burası na-bînendenin illetidir zîra ulu harmanda karınca bir buğday tanesiyle çalışır ve onu götürmeye kınar ve hırsından o taneye titrer ve dâhi acele ile o taneyi çeker ve yuvasına nakle haris olur ve dâhi harmanın vüsatini ve onda olan tanenin kesretini görmez haris adam dâhi bir yerde mesela yirmi kuruş görür bir kimse belki bunu kapar hey midir şu kapmadan ben kapayım diyerek kemâliyle acele eder güya o yirmi kuruştan gayrı Allah Teâlâ'nın verecek akçesi yoktur vadisinde hareket eder bu cihetten merd-i haris mura eşbehtir.

مور بر دانه از آن لرزان شود کاو ز خرمنهای پُر اعمی بود

karınca tane üzerine o sebeple haris olur ki hoş harmanlardan

(77b)

Kör olur ve teng-i çeşm olmakla onları görmez.

می کشد یک دانه را با حرص و بیم چون نمی بیند چنان چاش عظیم

O taneyi karınca hırs ve havf ile yuvasına çeker zîra öyle azîm buğday yığınının gözü olmamakla göremez.

صاحب خرمن همی گوید که: هی ای ز کوری پیش تو معدوم شئی

Harman sâhibi dâhi o mura der ki ey mur senin körlüğünden senin önünde mevcut ma'dumdur ve mevcudu körlüğün sebebiyle görmeye kudretin yoktur harman-ı hakîki sâhibi dâhi merd-i haris manend-i mura bi-ayne böyle söyler.

تو ز خرمنهای ما آن دیده ای کاندرا آن دانه به جان پیچیده ای

Yine sahib-i harman der ki sen bizim harmanlarımızdan onu görmüşsün ve o taneyi bilirsin binâberin o taneye sarılmışsın.

ای به صورت ذره، کیوان را ببین مور لنگی، رو سلیمان را ببین

Ey sûrette hakîr olan mur felekte olan Zuhâl yıldızını gör ve nazarını âliye bırak sen bir topal karıncasın yürü hakîki olan Süleyman'ı gör.

تو نه ای این جسم، بل آن دیده ای وارهی از جسم گر جان دیده ای

Sen ey gafil bu cisim değilsin belki sen o gözsün bu cisim kaydından hâlâs olursun eğer cân mamında olan Hakk'ı görür isen,

آدمی دیدست و باقی لحم و پوست هر چه چشمش دیده است، آن چیز اوست

İnsan gözden ibarettir yâ'ni gözü sebebiyle insana insan denilir ve sâir azası kışır makamındadır bu sûrette göz leb makamında olur her nesne ki insanın gözü görmüştür şey gördüğü gibidir o gözden hata olmaz her dide-i Hak bîn-i masîb olur.

کوه را غرقه کند یک خم ز نم چشم خم چون باز باشد سوی یم

Bir küp kendi suyundan cebele gâlip olur ve cebeli suya gark eder çünkü o küpün derya tarafına menfezi ve deliği açık olur eğer ki küp bir küçük nesnedir deryaya ayağı olunca dağa gâlip olur bunun gibi göz dâhi bir hıred nesnedir lâkin cümle azaya galebe eder eğer Mevlâ'dan i'ane olur ve doğru görür.

چون به دریا راه شد از جان خم خم با جیحون بر آورد اشتلم

Yine beyit-i sâbıkın meâlinde olarak buyururlar ki çünkü küpün cânından deryaya yol olur o küp nehr-i Ceyhun ile niza' getirir yâ'ni onun gibi olur hamdan murat cesed-i insan-ı kâmildir deryadan murat Vacibül'l-vücut'tur Ceyhun'dan murat Enbiyâ-i İzam Aleyhümü's-selamdır yâ'ni bayağı adam ki küp gibidir derya-yı hakikate müntesip olunca Enbiyâ gibi kalbi mehbit-ı vahy-i İlahi olur buyurmak isterler.

(78a)

İştilem hemzenin zammıyla ve şînin sükunuyla ve tânin ve lâmin dâhi zammeleriyle niza' ve cidal demektir Ceyhun Kerbela sahrasında akan nehrin adıdır Hazret-i İmam Hüseyin Radıyallahu anhu ve rezahu Hazretlerini yezidin askerleri ondan men etmişler idi.

زین سبب "قُلْ" گفته دریا بود گر چه نطق احمدی گویا بود

Mısra-ı sâninin mânâsı mukaddem verilerek şöyle demektir ki her nesneyi ki Hazret-i Ahmet Sallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemin mübarek lisanı güya olur beyit-i sâbıkta söylenen nesneden ve sebepten için o kavli Ahmet'i Allah Teâlâ'nın sözü ve kelâmı olmuş olur kal bu makamda kavli ve kelâm demektir bu kelâmın sıdkına ,
74 وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ nazm-ı kerimi delil koydur.

گفته او جمله در بحر بود که دلش را بود در دریا نفوذ

Fahr-ı 'âlem Sallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem Efendimizin kelâmat-ı Tayyibe-i mübarekesi derya-yı hakîkinin inci gibi olan kelâm-ı şerîfi idi zîra O Hazret'in kalb-i şerîfinin derya-yı hakîkiye yolu var idi nüfuz geçmek mânâsındır bu makmda menfez demek mânâsı murat olunur mısra-ı evvelin âhirinde olan bud kelimesi zâl-i mu'ceme ile okunmak lazîmdir ki nüfuza muvafık ola Mefatihü'd-dürriye'de musarrahtır ki dâl-ı mühmelenin mukâbili harf-i medden vâv olur ise o dâl-ı mühmeleyi zâl-ı mu'ceme ile okunmak caiz olur.

داد دریا چون ز خم ما بود چه عجب گر ماهی از دریا بود؟

Derya-yı hakîkinin ihsanı çünkü veli yüzündendir bu cihetten acep olmaz eğer bir mâhi gibi veliy-i kâmilde derya olur ise yâ'ni Allah Teâlâ ona tecelli ederse istiğrâb ve isti'câb olunmaz demektir.

چشم حس افسرد بر نقش قمر تو قمر می بینی و او مستقر

⁷⁴ O, nefis arzusu ile konuşmaz. Size okuduğu Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. Necm Suresi 3-4. ayet

Zâhir gözü cihanın sûreti üzerine donmuştur ve hemen onu görür avâlim-i gaybiyeden bir ‘âlemi dâhi görmez memrden murat dünyadır sen o dünyayı kanı görürsün velâkin o dünya ahret gibi müstakar ve sâbittir bu kelâm bâlâda mürur eden kelâmlar yine muhâlifdir zîra bundan evvel sen cihanı sâbit ve var görürsün o ise bulut gibi geçmekte ve her an teceddüt ve helâktedir buyururlar idi.

این دوئی اوصافِ دیدهٔ احوال است ورنه اول آخر، آخر اول است

Bu dünyayı ve ahreti başka görmek şaşısı olan gözün ahvâlidir yoksa dünya ahrettir ve ahret dünyadır ikisi birdir dide-i hakikat-i bîn böyle görür lâkin uhul göz dünyayı başka ve ahreti başka görür zühhad dide-i hakikat-i bîn sâhibi olmakla dünyayı gayrı görüp terk etmişlerdir ve ahreti dâhi başka görüp baki görüp ona tâlip olmuşlardır Mevlâna Cami Kaddese Sırrıhu’s-sami masiva derler ben masiva

(78b)

Dedikleri nedir onu görmüyorum ve bilmiyorum buyurduğu bu mânâdan ibarettir fetüemmilü ya ahi.

هی، ز چه معلوم گردد این؟ ز بعث بعث را جو، کم کن اندر بعث بحث

Bu dünya ile ahretin bir olduğu ey kimse neden malum olur burası suâldir hey burada ey mânâsınadır cevap buyurdular ki bu ba’sten malum olur yâ’ni dünyada Fenâfillah makamına ba’de Beka-billah makamına vâsıl olmaktan malum olur sufiye indinde bu makamlara ermeye ba’s denilir zîra makam-ı fenâya ermek mevt gibidir ve beka makamına ermek kâbirden kalkmak ve dirilmek gibidir eğer bir kimse bu mertebeleri görürse dünyanın ve dar-ı ahretin bir olduğunu ve başka başka olmadığını anlar buyurmak isterler böyle olunca işte sen bu ba’si talep eyle ve bulmaya çalış ve bu mertebelere ermeye bak ve bu söylediğim ba’s hakkında böyle hal olur mu bu ne güne kelâmdır diyerek benimle bahsi ve muarazayı az eyle yâ’ni

hiç etme demektir malum ola ki bu mertebeye erenler mevti ve haşır ve neşrini bu dünyada görmüş olurlar benâbirin olmazlar nitekim المؤمن لا يموتون الي آخره

Hadis-i Şerîfi bu hâli beyân eder ve yine azâb-ı ahretten ve mâhşerin hevlerinden emin olurlar nitekim ⁷⁵ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ âyet-i Kerîmesi bu sırrı beyân eder hâsılı dar-ı ahrete bir gamı ve hüznü kalmaz.

شرطِ روزِ بعثِ اولِ مُردنِ است زانکه بعثِ از مُرده زنده کردنِ است

Ba's gününün şartı evvela mevttir zîra ba'sin mânâ-yı lügavisi ölüden diri eylemek ve mürdei ihyadır böyle olunca sen evvele mirde ve meyyit ol ki ba's olasın ve makam-ı bekaya eresin ve dediğim ba'sin haki, katini bulasın ba'de iki 'âlem gayrı değilmiş o sırta eresin.

جمله عالم زین غلط کردند راه کز عدم ترسند و آمد آن پناه

Nâsın cümlesi bundan için yolu gâlât eylediler bu dediğim odur ki 'ademden ve yok olmaktan havf ederler o adem ise cümleye mülteca va daru'l-eman oldu ve herkea o ademden necat buldu zîra fani ve yok olmasa baki olmaz idi ve Beka-billah'ı bulmasa haşrı burada görmez idi ve haşrı burada görmese ahret azâbından emin olamaz idi bu devletlere yokluk sebep oldu eyne kelimesinin müşarun ileyhi ademdir ve ki lafzı beyân için olmakla müşarun ileyhi beyân eder bundan sonra yokluğun faydasını beyâna şüru' edip buyururlar ki,

از کجا جوئیم علم؟ از ترکِ علم از کجا جوئیم سلم؟ از ترکِ سلم

Ey âşık biz ilmi kandan isteyelim bu suâldir cevap verirler ki ilmimizi ve bildiğimizi terk etmekten isteyelim kişi bildiğinden,

(79a)

⁷⁵ Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeceklerdir de. Yunus Suresi 62. ayet

Geçse Allah Teâlâ ona kendi ilminden çok ilimler tâlim eyler ama ben bilirim der ise ilm-i Allah'tan mâhrum olur ve dâhi Cenâb-ı Hak ile sulhu kimden isteyelim nefs-i emmare ile ve şeyatin ile musâlâha olmuş idin o musâlâhayı terkten isteyelim filvâki bir kimse bu kafirler ile sulhu terk etse Mevlâ ile musâlâha vâki olacağına şüphe yoktur selm s'inin kesriyle sulh demektir ve feth-i sîn ile dâhi lügattir.

از کجا جوئیم هست؟ از ترکِ هست از کجا جوئیم دست؟ از ترکِ دست

Ey derviş kandan vücut isteyelim ve biz kandan vücut bulurûz cevap buyururlar ki vücudu terkten vücut isteyelim filvâki bir kimse vücud-ı mecazisinden geçse vücud-ı hakîki bulacağından şüphe yoktur hest burada vücut demektir yine buyururlar ki ey derviş kandan kudret talep edelim cevap verirler ki kendi kudretimizi terkten kudret talep edelim neam bir adam bende kudret yoktur kudret Hak'tır ve ben acizim der ise Allah Teâlâ'dan kudret-i azîmeler bulur dest bu makamda mecaz olarak kudret mânâsınadır nitekim ⁷⁶يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ Nazm-ı Celîlinde ⁷⁷قدرت الله فوق قدرتهم mânâsını vermişlerdir yâhut dest dâlin zammıyla Arâbi olarak kudret mânâsına olur bu sûrete mecazdır demeye hâcet yoktur.

هم تو تانی کرد، یا نعم المعین دیده معدوم بین را هست بین

Ey kullarına güzel yardım edici Mevlâ ma'dum olan dünyayı görücü gözü var olan ahreti görücü etmeye kadirsin nitekim Ehlu'llah'ın gözü dünya bîn iken tebdil-i İlahi ile ukba-bîn oldu bu makamda ma'dumdan murat dünya ve hestten murat ahrettir tâni kelimesi tüvani kelimesinden muhaffettir.

این جهان منتظم محشر بود گر دو دیده مبدل و انور شود

Bu muntazîm olan dünya kıyamet günü olur eğer gözü insanın tebdil olunmuş ve nûrlanmış olursa zîra dünyanın eczasının her an hâlik olduğunu ve teceddüd-i cevâhiri görür ve kıyametin hâli ki semanın inşıkakı ve cibâlin 'ahn-i menfuş gibi

⁷⁶ Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Fetih suresi 10. ayet

⁷⁷ Allahın kudreti onların kudretinin üzerindedir.

olması ve küre-i zeminin yarılıp derunundan define ve madenini atmasıdır onu burada görür bu cihetten bu cihan-ı muntazam ona mâhşer olur.

ز آن نماید آن حقایق ناتمام که بر این خامان بود فهمش حرام

İki gözü mübeddel olmamakla bu hakayık-ı eşya ki ahrette zâhir olacaktır ve herkes cihanın hâlik ve fani olduğunu müşahede edecektir ehl-i dünyaya burada o hal na-tamam ve nakıs görünür ve âriflere görüldüğü gibi görünmez zîra bu ham adamlara bunun fehmi haram geldi hülâsa-i kelâm ehl-i dünyanın dar-ı ahrette müşahede edeceği hâli Mevlâ-yı Mûte'âl bu dünyada Evliyâsına gösterir esrâr-ı kıyamet ârifler bu dünyada görürler ve ehval ve ahval-i kıyameti

(79b)

Burada seyrederler bu cihetten rûz-ı kıyamet onlara yevm-i kıyamet olmaz demek olur.

نعمت جناتِ خوش بر دوزخی شد محرم، گر چه حق آمد سخی

Hoş olan bahçelerin meyvesi ehl-i cehenneme haram oldu her ne kadar Allah Teâlâ cömert ise de zîra onlar cennet ravzasının meyvesini ekele müstehak değillerdir bunun gibi avâm-ı nâs dâhi hakayık-ı eşyayı dünyada görmeye liyakat ve istihkakları yoktur bu cihetten Cenâb-ı Hak onlardan saklar lâkin Ehlu'llah müsta'id ve müstahak olmakla onlara izhar buyurur.

در دهانش تلخ گردد شهدِ خلد چون نبود از وافیان عهدِ خلد

Faraza duzahiye nimet-i cennet verilmiş olsa onun ağzında cennetin aseli zehir gibi acı gelir çünkü cennetin ahdine ve vefâ edenlerden onlar değil idi yâ'ni Cenâb-ı Hak ezelde ervaha buyurdu ki eğer bana kulluk ve itaat ederseniz size şu evsaf ile mevsuf olan cenneti veririm Evliyâ-yı ümmet ve avam cümlesi kulluk ederiz diye Hak Teâlâ ile muahede ettiler sonra bu 'âlem-i dünyaya gelindikte has ahd-i kadime

vefâ ettiler bu cihetten cennet hasa verildi lâkin avam o ahde vefâ etmediler Mevlâ dâhi onlara cenneti vermeyip yerine cehennemi verdi ve nimet-i cenneti haram etti demek olur bazı nüshada zehir yerine telh vâki olmuştur mealleri mi birdir.

مر شما را نیز در سوداگری دست کی جُنبد چو نبود مشتری ؟

Sizin dâhi bey' ve şera esnasında çünkü müşteri yoktur al kaçan metaı indirir ve ticarete hareket eder belki etmez demek olur bunun gibi avam-ı nas dâhi cennete müşteri olmadılar Allah Teâlâ dâhi onlara o nimeti haram eyledi . قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهَا عَلَيَّ .⁷⁸ tesniye zamiri üstünde olan cennetin taamina ve şarâbına raci'dir.

کی نظاره اهل بخردین بود ؟ آن نظاره، گول گردیدین بود

Gönlünü eğlendirmek için bakıcı ve çarşığı seyredici adam mata almağa kaçan ehil olur belki olmaz zîra hakikatte müşteri değildir belki o ahmak bakışlı çarşıda gezip dönmeğe ve seyretmeğe ehildir evvelki nazara mastar be-mânâyü'l-fail olmakla bakıcı demek olur ikinci nazara köle muzaf olarak mastardır ahmak bakışlı demek olur girdiden mastardır dönmek mânâsınadır bir ehil lafzı mukadder olmakla dönmeğe ve dolaşmağa layık ve ehil demek olur.

پُرس پرسان، کاین به چند و آن به چند؟ از پی تغییر وقت و ریشخند

Bu adamın hâli bu meta kaç kuruşadır ve dâhi o meta kaç kuruşadır diyerek sorucu olduğu halde vâkit geçirmek ve istihza için

(80a)

gezmektir asla çarşıdan bir meta alıcı değildir ve sahte müşteridir demek olur tâbir geçirmeğe derler.

⁷⁸ Onlar, "Şüphesiz, Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır" derler. A'raf Suresi 50. ayet

از ملولی کاله میخواهد ز تو نیست آن کس مشتری و کاله جو

Meta almağa adem-i hahişinden naşi senden şu metaı indir diyerek meta ister böyle rağbetsiz müşteri olmaz belki müşteride o metaa ikbal ve rağbet lazımdır böyle olunca o kimse müşteri değildir ve hakikatte tâlib-i meta değildir sakınıp ona iltifat etmeyesin demek olur bu kelâmdan bazı kimse derviş heyetine girer sakınıp onu derviş ve tâlib-i Hak bilmeyesin diyerek mürşid-i kâmillere nâsihattir böyle dervişleri kazip müşteri gibi çarşıda gönül eğlendirmek ve vâkit geçirmek için gezenlere teşbih buyururlar ulum-ı zâhire tâliplerinde dâhi bu hal vardır iptida olunan Kitâb-ı Aşeri okunmaksızın eder fakir nicesini görmüş müdür onun dâhi murâdı tahsil-i ilim değildir vâkit geçirmek ve gönül eğlendirmektir.

کاله را صد بار دید و باز داد جامه کی پیمود او؟ پیمود باد

Senin metanı o kazip müşteri yüz kere şunu indir diyerek sana indirtti ve geri verdi ve o kumaşı kaçan kaç endazedir diyerek ölçtü belki ölçmedi eğer âlâcak olaydı ölçer idi ve bana entari olur mu diye bakar idi belki o kazip müşteri rüzgar ölçtü böylesine sakınıp aldanmayasın peymud fiil-i mâzi olarak ölçtü mânâsınadır peymudandır.

کو قدوم و کرّ و فرّ مشتری ؟ کو مزاج گنگلی و سرسری ؟

Kandadır ey meta satıcı müşterinin kudümü ve dâhi onun ululuğu ve revnakı ve yine kandadır lafzen olan kimsenin lağvı ve lafı bu ikisinin beyninde azîm fark vardır murâd-ı şerîfleri derviş-i sadık ile derviş-i kazibin mâbeyninde azîm fark vardır buyurmak isterler kengel kâf-ı evvelinin zammı ve nûnun sükunuyla ve kâf-ı saninin dâhi fethayla lafzen ve durugzen olan kimseye derler yâsı nispet içindir mizah mîmin kesreyle latifeye ve dâhi hezeyan söze denir serseri perişan hal olana denir.

چونکه در ملکش نباشد حبه ای جز پی گنگل چه جوید جبه ای؟

Çünkü o yâlandan müşterinin uhdesinde ve mülkünde bir hâbbe miktarı sim ve zer yoktur o lafzenin hezeyanının ve terhat sözünün gayrisinden için ne hâbbe ister belki ancak laf ve duruğ yüzünden hâbbe ister yâ'ni şu hâbbe kaç kuruşa demesi laf-ı makulesidir ve eğlenmektir gerçek olarak hâbbe almak murâdı değildir sakın onunla vâkit geçirip beyhude zahmet çekme demektir böyle adamlara satılık değildir demek elzendir.

در تجارت نیستش سرمایہ ای پس چه شخص زشت، او چه سایہ ای؟

Ticaret etmekte o müflisin bir sermayesi yoktur ve bir şeyi almağa kadir değildir böyle olunca onun çirkin şahsı nedir ve bayağı gölge nedir belki o şahsın gölgeden farkı yoktur onu saye bil zat zannetme buyururlar.

مایہ در بازار این دنیا زر است مایہ آنجا عشق و دو چشم تر است

Dünya pazarında sermaye altındır eğer altının var ise meta verirler lâkin ahret pazarında sermaye Allah Teâlâ Hazretlerinin muhabbeti ve iki ağlayıcı gözdür eğer sende aşk var ise ve aynı bakiye var ise ahrette meta alırsın.

هر که او بی مایہ در بازار رفت عمر رفت و، باز گشت او خام و تفت

Her kimse sermayesiz pazara gitti beyhude ömür geçirdi ve geri döndü o kimse ham olduğu halde gazaplanmış olduğu halde zîra ona iki pazarda dâhi meta vermezler bu cihetten kendine hararet ve nar-ı gazap mestülü olur.

هی کجا بودی برادر؟ هیچ جا هی چه پختی بهر خوردن؟ هیچ با

Eğer sen bu müflise dersin ki ey adam kanda idin ey birader nerede idin cevâbında derki hiçbir yerde değil idim ve yine dersin ki akşam taamina ne pişirdin cevâbında der ki hiçbir çorba pişirmedim ba çorba demektir yâhut mânâ hiç olan mekanda idim ve hiç çorbası pişirdim demek ola.

مشتری شو تا بجنب دست من لعل زاید معدن آبست من

Çünkü kazip müşteriden muratları yâläncı derviş idi bu beyit ile onu tasrih edip buyururlar ki ey derviş-i kazip gerçek derviş ol ta ki benim best-i kudretim seni irşada hareket eyleye ve ben dâhi seni feyiz-yap edeyim ve benim hamil olan kuvve-i kudsiyemin madeni senin hakkında la'l-i mârifet-i ilâhîye doğursun ve o la'l-i maârifî sen derdest edesin demektir âbest hemze-i memdude ile ve banın kesri ve sinin sükunuyla gebe olan hatuna derler.

مشتری گر چه که سست و بارد است دعوت دین کن، که دعوت وارد است

Bundan sonra kendi nefislerine yâhut cümle mürşitlere hitap ederek buyururlar ki eğer ki müşteri-i tarîkat müşteriliğinde sadık değil ise de ve köşk ve tarîkate bârit ise de yine sen onu tarîkate davet eyle ve irşadına say eyle zîra Allah Teale Hazretlerinden davet için emir bize gelmiştir ve davet ile memuruz.

باز پران کن، حمام روح گیر در ره دعوت طریق نوح گیر

Ey mürşit-i kâmil say ve gayretinin doğanını uçucu eyle ve müritlerin güvercin gibi zayıf olan rûhunu tut ve terbiye eyle sen onların isteği olmadığına bakma hemen davet yolunda Hazret-i Nuh Aleyhisselamın yoluna git zîra o hazret onların istemediğine bakmayıp peyderpey davet eder idi hatta Allah Teâlâ Hazretlerine وَإِنِّي كَلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتَكْبَارًا⁷⁹ diyerek şikayet eyledi lâkin bu şikayeti dokuz yüz elli sene

(81a)

davet edip iman etmeyeceklerini cezm buyurduktan sonra eyledi işte Evliyâ-yı kirâma dâhi böyle etmek ve usanmamak lazîmdir.

⁷⁹ “Kuşkusuz sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler.” Nuh Suresi 7. ayet

خدمتی میکن برای کردگار با قبول و ردّ خلقاتت چه کار

Sen Allah Teâlânın rızası için bir hizmet mâhlukuna ile mâhlukatın kâbul etmesiyle ve senin davetini ret etmesiyle senin ne işin vardır yâ'ni kâbule ve adem-i makbule nazar eyleme hemen halkı rah-ı Hakka davette kusur eyleme zîra Kuran-ı Kerim'de مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ⁸⁰ buyrulmuştur .

Burası o şahsın hikayesidir ki bir kimsenin sarayını kapısında gece yarısında sahur taamına ikaz için davul vurur idi her diyarda bu hal adet olmuştur Medine-i münevverede ismine müsahhir derler İstanbul'da dâhi mahalle bekçileri davul ile sahur taamına karip mahalleyi gezip halkı ikaz ederler hâsılı ekser bilatta bu hal adet olmuştur sahuri sinin ve hanın fethâlâriyla sahura mensup demektir ve o vâkitte darp olunan davul ve defe 'âlem olmuştur sahur savm için âhir-i leyde ekl olunan taamin ismidir ve bu sahur taamı kadimdir ve asr-ı saadette dâhi vardır ve bu taamda hayır ve bereket-i azîme saimlere hâsıl olur zîra Hadis-i Şerifte تَسْحَرُوا فَاِنَّ فِي الصَّحْرِ بَرَكَةً buyrulmuştur yâ'ni *sahur taamını ekl ediniz zîra sahur taamına saimlere vücutları cihetinden hayr-ı kesir hâsıldır* demek olur mütesahhur sahur taamı yemeğe derler çünkü Ramazan-ı Şeriflerde adet-i bilat böyle olduğundan müsahhir bir şahsın kapısında o hane sâhibi ikaz için davulunu vurduktan o sahib-i hanenin câr-ı mülâsıkı müsahhire dedi ki şimdi nısf-ı leylin âhiridir ve seher vakti değildir beyhude niçin halkı taciz edersin vaktiyle davulunu vur . Yine hem-saye davul-zene der ki sana bir gayri sözüm dâhi budur ki bu hanede sakın bir fert yoktur ve bu hane hâlidir kimin için davul vurursun bu hâli tashih senin üzerine lazîm değil midir böyle beyhude amelin mânâsı nedir diyerek hayli müsahhire serzeniş eyledi ve dâhi mutribin hem-sayeye cevap vermesi beyânında olucudur mutripten murat yine o müsahhirdir.

آن یکی میزد سحوری بر دری درگهی بود و، رواق مهتری

O bir kimse şehir-i Ramazanda bir kapı üzerine sahur taamına kaim olmak için mutat olan davulunu vurur idi o kapı bir büyük kimsenin kapısı idi ve bir ulunun

⁸⁰ Peygambere, apaçık tebliğden başka bir şey düşmez. Nur Suresi 54. ayet

sarayı idi revak köşk ve çardak mânâsınadır bu makamda sray ve menzil murat olunur.

نیم شب میزد سحوری را به جد گفت او را قائلی: کای مستمد

Müsahhir.

(81b)

nısf-1 leyde cid ü sa'y ile sahurî tâbir olunan davulunu vurur idi bir kail ki hem-sayesidir ona dedi ki ey istimdat olunmuş zat müstemmid istif'al bâbından ism-i mefuldür kendinden muavenet olunan zata derler velâkin kafiyeye riayet için mîmin kesrile okunûr kailden murat hem-sayedir müstemmiden murat müsahhirdir zîra sahur taamına kaim olmağa kendinden muavenet talep olunmuştur ve bu beyit beyit-i atiyeye merhundur.

اولا، وقت سحر زن این سحور نیم شب نبود گه این شرّ و شور

İptidadan ve evvel-i emirden sana derim ki bu davulu seher vakti darbeyle zîra sahurun vakti o zamandır bu şirk ve bu fitnenin vakti gece yarısı değildir zîra şimdi sahur taamı yemekte fayda yoktur ferdanın savmına iane etmez.

دیگر آنکه، فهم کُن ای بو الهوس کاتدر این خاتھ درون، خود هست کس ؟

Sana bir gayri sözüm daha odur ki ey bu elheves bu hanede yâ'ni içinde hiçbir kimse tahkik var mıdır bilir misin bunu bir anlamak lazîm değil midir hâli haneye davul çalmanın mânâsı nedir.

کس در اینجا نیست جز دیو و پری روزگار خود چه یاوه میبری ؟

Bu hanede şeytandan ve cinden gayri bir kimse yokur böyle olunca kendi zamanını boş yere ve âbes yere davul çalmakla niçin eyletirsin yave beyhude işe derler.

بهر گوشى میزنى دف، گوش كو ؟ هوش باید تا بداند، هوش كو ؟

Bu defî bir kulak için vurursun kanı kulak ki dinleye bu sırrı anlamağa akıl lazîmdir hatta dakikayı yâ'ni bu hanede bir fert olmadığını teferrüs eyleye lâkin sende akıl kandadır ki bu hane hâli olduğunu anlayasın filvâki akıl hâli olan haneyi insan sakın olan haneden fark ve temyizdir mesela boş hanede çerağ olmaz kapısına örümcek yuva yapar ve kapının pişegahında rize-i nan ve üstühan olmaz ve bunların emsâli âlâmetler çoktur bu beyitte deften murat davuldur.

گفت: گفتمی، بشنو از چاکر جواب تا نمائی در تحیر و اضطراب

Müsahhir dedi ki ey muteriz sen diyeceğini dedin bu çakerden senin itirazına cevâbı dinle hatta sen benim hâlimden hayrette ve ızdırapta kalmayasın.

گر چه هست این دم بر تو نیمشب نزد من نزدیک شد صبح طرب

Eğer ki bu zaman senin üzerine gece yarısıdır velâkin benim indimde tarâb-bahş olan sâbah-ı yakın oldu zîra ârifler gel at karîb demişler bu sûrette şimdi seherdir ve âhir-i leyldir hemen kalkmak lazîmdir bu kelâmdan bazı ârifin bir genç olan şahsı rah-ı aşka davet ettikte şimdi sufilik ve dervişlik vakti değildir benim gençliğim vardır ve ömrüm çoktur ve hava ve heves zamanıdır pir olup mevt vakti takarrüp

(82a)

Edince o zaman tövbe ederim ve dünyadan el çekerim diyen gafillere kâmilere bu gune cevap verirler Hazret-i Mevlâna Kaddese sırrıhu o cevâba bu beyitler ile işaret buyurdular.

هر شکستی نزد من پیروز شد جمله شبها پیش چشمم روز شد

Yine müsahhir der ki her inkisarı ve her na-hemvarı benim önümde dürüstlük ve hemvarlık oldu lâkin hamın nazarında böyle değildir ve dâhi cümle geceler benim gözümün önünde gündüz oldu bu cihetten ben bu ‘âlemde gece görmüyorum.

پیش تو خون است آب رود نیل پیش من آب است، نی خون، ای نیل

Senin önünde Nil ırmağı kandır zîra sen firavunun etbandan oldûn lâkin benim indimde kan değildir belki âb-ı safidir ey akil dedi Nil akil mânâsınadır ve yine ulu mânâsına da gelir Nil ırmağının kıptilere kan olduğu ve yine Musa Aleyhi’s-selamın etbainâna âb-ı safî olduğu bâlâda mükerrer olarak beyân olunmuştur.

در حق تو آهن است آن و رخام پیش داود نبی موم است و رام

Ve yine senin hakkında o demirdir ve mermer taştır lâkin Hazret-i Davut Aleyhi’s-selamın huzûrunda mum gibi mülayimdir ve mutidir ⁸¹ وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ

پیش تو که بس گران است و جماد مطرب است او پیش داود اوستاد

Ve yine senin önünde dağ çok ağırdır ve cemâddır ve asla bir şeyi söylemeğe kadir değildir lâkin üstad-ı kâmil ki Davut Aleyhi’s-selamdır onun önünde mutriptir ve berâber dağ Zikru’llah ve tesbih etmekle ona safa verir. ⁸² وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحُنَّ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ

پیش تو آن سنگ ریزه ساکت است پیش احمد بس فصیح و قانت است

Senin önünde ufak taşlar sükut edicidir lâkin Hazret-i Ahmet Aleyhi’s-sâlâtü ves-selamın huzûr-ı şerîfînde lisan-ı fasih ile nübüvvetine şahadet edicidir ve Mevlâ’sına ibadet edicidir bu kıssa bâlâda mürur etmiştir.

⁸¹ demiri ona yumuşattık. Sebe Suresi 10. ayet

⁸² Dâvûd ile birlikte, Allah’ı tesbih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Enbiya Suresi 79. ayet

پیش تو استون مسجد مُرده ایست پیش احمد عاشقی دل بُرده ایست

Senin önünde Medine-i Münevvere nûrûha Allah Teâlâ ila yevmi'l-âhirede Mescid-i Resul Aleyhi's-selamın hurma ağacından olan direği cemâd ve meyyittir ve bir şey idrak etmez zan edersin o ise Hazret-i Ahmet Sallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemin önünde gönlünü iletmiş bir âşıktır bu kıssa dâhi cild-i evvelde Nâlıden Estin-i Hanane şerhinde beyân olundu ve Delail sâhibi dâhi bu kıssaya اللهم صل علي من الفراق salât ile işaret etmiştir.

جمله اجزای جهان پیش عوام مُرده و پیش خدا دانا و رام

Bu mezkurattan maada cihanın eczasının cümlesi avam-ı nas önünde cemâddır ve dâhi Allah Teâlâ'nın huzûr-ı manevisinde her nesneyi bilicidir ve Mevlâ'sına itaat edicidir.

و آنچه گفتی "کاندر این قصر و سرا نیست کس، چون می زنی این طبل را؟"

Bu beyit ile müsahhir itiraz-ı saniye cevap verip der ki ey muteriz o nesneyi dedin ve o itirazı ki eyledin öyle diyerek ki bu hanede kimse yoktur niçin bu haneye davul vurursun cevâbını dinle beyit-i ati cevaptır.

بهر حق این خلق زرها میدهند صد اساس خیر و مسجد مینهند

(82b)

Allah Teâlâ Hazretlerinin rızası için bu nas altınlar verdiler ve tasadduk ederler çok hayır temellerini ve mescit temellerini vaz' ederler ve binasına şüru' edip itmam ederler.

مال و تن، در راه حج دور دست خوش همی بازند چون عشاق مست؟

Ve yine halk ila uzun Hac yolunda malını ve bedenini hoş olarak tayyib-i hatır ile mest olan âşıklar gibi feda ederler bazend oynatırlar demektir bu makamda feda ederler mânâsı murat olunur beyit-i atıye merhundur.

هیچ میگویند "کان خانہ تہیست" ؟ این سخن کی گوید آنکش آگہیست ؟

Çünkü haccac-ı hüner irtî'âb ile Beyt-i Şerîfe varırlar hiç söylerler mi ki hane-i Kâbe sâhibinden tehdid ve Mevlâ o beytten zâhir değildir asla bir hacı böyle demez bunun gibi ben dâhi bu hane boştur demem ve davulu darp ederim benim vâzıfem davul çalmaktır ben vâzıfe mi eda ederim ister hanede adam olsun ister olmasın huccacın vâzıfesi Beyt-i Şerîfe varmaktır ister sâhibi zâhir olsun gerekse olmasın velâkin sahib-i hane her ne kadar zâhir değil ise kendi beytinde bedende saklanıcı cân gibidir ve orada ihtifa edicidir ihtiba ihtifa mânâsınadır hatta böyle olduğundan.

پُر همی بیند سرای دوست را آنکہ از نور الہستش ضیا

O kimse ki Allah Teâlâ'nın nûrundan ona ziyâ vardır ve envar-ı İlahiye ile müstezidir dostun sarayını yâ'ni Kâbe-i Mükerrreme'yi sâhibiyle pür görür ve beytine tecellisini müşahede eder işte hasa böyle haller olur hatta Şeyh Şibli Kaddese Sırrıhu hacdan gelenlere Hakk'ı beytinde gördün mü diye suâl eder imiş çünkü hanede âşıkare kimse olmayıp ve hakikatte var olduğunu beyân buyurdular ise bunun aksini dâhi beyâna tasaddi edip buyururlar ki.

بس سرای پُر ز جمع و انبہی پیش چشم عاقبت بینان تھی

Cemaatten ve halk çokluğundan çok dolu saraylar vardır ki encam-ı beyn olan zatın gözü önünde cemaatten boştur zîra şimdiki kesretine bakmazlar ve ashâbı müteferrik olduğuna nazar ederler ve bu saray hâlidir diye hükmederler halbuki yüz adam vardır.

هر کہ را خواهی تو در کعبہ بجو تا بروید در زمان پیش تو او

Ey hacı kutup vaktin ve kavs-i a'zamdan her kimi ki ister isen Kâbe-i Mükerreme'de iste hatta o zamanda senin önünde zâhir ola zîra mevsim-i hacca cümle Ricâlu'llah oradadır berviyet yerden nâbit olur demektir bu makamda zuhur mânâsı murat olunur.

صورتی کاو فاخر و عالی بود او ز بیت الله کی خالی بود ؟

Bir şahıs ki o iftihara şayeste ve âli kadrdir o zatın Beyt-i İlahi'den hac vakti kaçan hâli olur belki olmaz ve orada bulunûr.

او بود حاضر منزہ از رتاج باقی مردم برای احتیاج

O fâhir ve âli sûret sahi Kâbe'de hazır olur ihtiyaçtan beri olduğu halde baki huccac ihtiyaçtan için orada hazır olur evliyânın huzûru ancak haccacın hacı kâbul olsun ve şefa'at etmek için olur ritac rânın kesrile kapı içinde olan

(83a)

Sağır kapıya derler Arâbidir herkes dara duhule kapıya muhtaç olmakla mânâ-yı lazîmı olan ihtiyaç mânâsı murat olunur musari'-i sani dâhi böyle olduğuna karine olur fa fehm yine musahhir boş eve davul çalmak 'âbes olmadığını yâ'ni ispat için bir delil-i âhire dâhi temessük edip der ki hiç.

هیچ می گویند: کاین لبیکها بی ندانی میکنیم آخر چرا ؟

Hiç Haccac der mi ki bu lebbeykleri hak tarafından bize bir cevap gelmeksiz niçin ederiz ve kendi kendimize sahrada Mecnun gibi çağırırız lebbeyk demek o zaman iktiza eder ki Allah Teâlâ bize nida ve hitap ede cenâb-ı haktan hitap bize vâsıl olmadan lebbeyk 'âbes olur diyerek bir hacı söylemez.

بلکه توفیقی که لبیک آورد هست هر لحظه ندانی از احد

Belki bir Tevfik-i bârike kula lebbeyk lafzını söyletir ve onu lebbeyk demeye getirir o lebbeyk demek her an ehadden kula bir hitaptır zîra Cenâb-ı Kibriya bu kula nida etmiş ki onu lebbeyk demeye getirmiş ve muvaffak etmiş.

من به بو دالم که این قصر و سرا بزم جان افتاد و خاکش کیمیا

Eğer ki bu kelâm-ı musahhar o mu'terize söyler velâkin murat olan mânâ budur ki bir mürid-i sadıka dense bu kapıda ne var ve ne buldûn ve bu şeyh mürşit değildir beyhude bekleme ve davul çalma o mürid-i sadık böyle diyenlere cevâbında der ki ben rayihasıyla inlerim ki bu şeyhin meskeni ve hangahı ehl-i bezmin meclisi vâki' oldu ve bu makamın kapısının hâli kimyadır ve iksirdir âşıkların mes gibi vücudunu altın eylersin beni dimağ ve ahşam zannetme

مسّ خود را بر طریق زیر و بم تا ابد بر کیمیایش میزنم

Kendi mes vücudumu bu zatın bâbında aşağı ve yukarı hareket tarîki üzere edeydik onun kimya-yı feyzi ve himmeti üzerine vurdum ve bu bâb-ı şerîften asla cüda olmam diyerek cevap eder.

تا بجوشد زین چنین ضرب سحور در دُر افشانی ز بخشایش بحور

Hatta buncılayın suhurisi darbtan inci saçmak da ve ihsan da o şeyhin derya gibi kemâlâtı kaynasın ve ben dâhi vururum ma'ârif-i ilâhîyi ve 'atayayı hikmet-i râbbaniyeyi ahz edeyim ve onlara sa'y ile ve kapısında vedam ile nail olayım mısra'-ı evvelin âhirinde kafiyeye riayet için suhuriden ya'sı hazf olunmuştur bu dervişe diyecek bir nesne yoktur velâkin bunun aksine çok kazib dervişler gördük ki mürşit-i kâmil zanniye yâlâncı şeyhlerin kapısında beyhude çok davul çaldılar ve kolları kaldı encamında kendinde kemâlâttan bir nesne görmemek ile pişman oldular ve hal ne olduğunu anladılar lâkin ba'de harâbul-Basra.

خلق در صفّ قتال و کارزار جان همی بازند بهر کردگار

Yine musahhir o mu'terize karının 'âbes olmadığını bir güne temsil ile temsil ederek der ki halk cenk-i saffette ve karzar-ı saffette Allah Te'âlânın rızası için cân feda ederler bunlar Allah Teâlâ Hazretlerini gördüğü yoktur ve Mevlâdan bunlara bir hitap gelmemiştir hiç derler mi ki kanı Allah Teâlâ ki biz ona cân feda edelim asla hakkı görmedin ve hitâbını işitmeden cân verirler benim dâhi hanede

(83b)

Bir kimesneyi görmeksizin davul çalmaklığım 'âbes olmaz sen bana beyhude ta'n edersin demek istedi.

آن یکی اندر بلا ایوب وار و آن دگر در صابری یعقوب وار

Yine davulzen der ki evvel birisi bela içinde Eyüp Aleyhisselam gibi mütehammildir hakkı görmeksizin ve dâhi o gayrı kul sabr etmekte Hazreti Yakup Aleyhisselam gibidir bu kullar böyle hak görmeksizin sabr ederler ve boş yere mücahede çekerler ben dâhi boş yere davul çalarım demek istedi.

صد هزاران خلق تشنه و مستمند بهر حق، از طمع جهدی میکنند

Nice yüz bin susuz ve muhtaç halk Allah Teâlâ rızası için tama' ve ümitten naşi sa'y eylerler.

من هم از بهر خداوندِ غفور میزنم بر در به امیدش سحور

Ben dâhi gafur olan Allah Te'âlânın rızası için bu boş kapı üzerine onun ümidiyle davul vururum yine suhurdan ya'sı hazf olunmuştur.

مشتری خواهی که از وی زر بری بهر حق کی باشد، ای دل، مشتری ؟

Eğer müşteri ister isen ki ondan altın iletessin Allah Te'âlâdan iyi müşteri ey gönül kaçan olur.

میخرد از مالت انبانی نجس میدهد نور ضمیر مقتبس

Allah Teâlâ senin malından bahisle dolmuş bir doğrucağı olur ve dâhi mukâbelesinde zatından ahz olunmuş gönül nûru verir bu sûrette bundan a'la müşteri olmaz.

میستاند این یخ جسم فنا میدهد ملکی برون از وهم ما

Bu fani olucu buz gibi cismi Allah Teâlâ alır ve dâhi mukâbelesinde bir melek verir ki bizim vehmimizden taşradır böyle olunca yine Hüdâdan iyi müşteri olmaz.

میستاند قطره چندی ز اشک میدهد کوثر، که آرد قند رشک

Vacib-i Teâlâ Hazretleri gözyaşından kullarından birkaç damla alır mukâbelesinde onlara bir Kevser verir ki şeker o kevsere haset eder.

میستاند آه پر سودا و دود میدهد هر آه را صد جاه و سود

Vacib-i Teâlâ Hazretleri sevda dolu ve tütün dolu âşıkların ahını alır ve dâhi bir ahı yüz mansıb ve yüz faide verir.

باد آهی، کابر اشک چشم راند مر خلیلی را بدان "اواه" خواند

Rüzgarına gözyaşı bulutunu sürdürdü ve o buluttan gözyaşı akıttı tahkik İbrahim Aleyhisselama o gözyaşı ile Vacib-i Teâlâ Hazretleri evvah okudu ve böyle diyerek Hazreti Hâlîli sena buyurdu işte ah ile gözyaşı nezd-i Hüdâda böyle makbûldür Kale Allahu Teâlâ inne İbrahim li evvah hâlim.

هین، در این بازار گرم بی نظیر کهنه ها بفروش و ملک نو بگیر

Agah ol bu bi-nazir olan pazarda eskilerini fûrûhat ile ve dâhi hazır ve âlâ mülkü ahz eyle.

ور تو را شکی و ریبی ره زند تاجران انبیا را کن سند

Eğer sana bir şüphe böyle olduğuna rehzenlik verir ise rubh ve ticaret edici enbiyâ-yı izamın hâlini kendine senet ile zîra bunlar böyle şeyler ile ticaret eylediler.

بسکه افزود آن شهنشہ بختشان می نتاند که کشیدن رختشان

(84a)

Ulu sultan bunların bahtını bu haller sebebiyle çok artırdı ve ‘âlâ eyledi öyle ki dağ bunların meta’ını çekmeye kadir olamaz meta’dan murat enbiyânın mucizeleridir kuğun varı hazf olunup tahfif için kuhi kalmıştır.

قصه بلال حبشی و شوق او و رنجانیدن خواجه او را، و معلوم کردن صدیق حال او را

Burası Hazreti Bilal Hâbeşi Radiyallahu Teâlâ Anhın Hicaz hararetinden o kuşluklar vaktinde Hazreti Mustafa Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemin dinine dâhil olup Resul-i Kibriyaya kemâliyle muhâbbetten ehad ehad diyerek Allah Te’âlâya nida etmesi beyânında olucudur . böyle dediğinden için Hazret-i Bilâlin sâhibi Ummiyete Bin Halef nam bir Yahudedir cehudluk ta’zibinden dikenli değnek ile Hicazın âfitâb-ı harının önünde ol hazreti darp eder idi ancılayın darp eder idi ki değnek zahmından kan Hazret-i Bilâlin teninden kaynar ve cuş eder idi ve dâhi o Bilalden değnekli ağacı ehad demesin için vurdukça min gayrı kast ehad demek ve hakkı zikir ve sena sadır olur idi ancılayın ki ihtiyarsız gayrı dertlilerden ve âşıklardan nale ve feryat sıçrar idi andan için Bilal Hazretlerinden sıçrar idi ki aşkın derdinden dolu idi o denli ağacın ehad demeyi def etmeye ihtimamının dâhili yok idi zîra Yahudi dikenli ağacı vurdukça Hazreti Bilal ehad demekten fariğ olmaz idi Hazreti Bilâlin bu hâli subra-i fir’avnın hâli gibidir zîra fir’avn suhrayı la-kat’anne idi kim var cillekum min hilaf vela sallebnekum ecma’in diyerek her ne kadar inzar etti ise ve imandan men’ etti ise müfid olmadı zîra cevâbında suhre la yudirrane ila Râbbena munkâlibun derler yâ’ni bunlar eder isen eyle zîra biz tahkik râbbimize

gidiciyiz ve bize böyle etmekten zarar yoktur dediler ve dâhi Cercis peygamber Aleyhisselamın hâli gibidir küffar kendini bizi davet etmesini katl ederiz dediler mevttten aşk sebebiyle havf etmeyip ine davette kusur etmediler ve her çi bad âbad buyurdular ve dâhi bunların gayrılarını gibi çoktur sayılmaz ve dökünmez bu miktar ile iktifa eyledik.

تن فدای خار میکرد آن بلال خواجه اش میزد برای گوشمال

O Bilal Radiyallahu Teâlâ Anh tenini o denli ağaca feda eylerdi öyle dikenli ağaç ki Bilal Hazretlerinin sâhibi Yahudi ol hazreti za'mınca te'dib için onlara vurur idi.

که چرا تو یاد احمد میکنی؟ بنده بد، منکر دین منی

Öyle diyerek ki niçin sen Hazreti Ahmet Aleyhisselamı tezkar ve yad edersin bu ciheten kötü âbdsin ve dâhi benim dinimi münkersin.

میزد اندر آفتابش او به خار او احد میگفت بهر افتخار

(84b)

O Yahudi-i melun âfitâb-ı Hicazın karşısında dikenli değnek ile Hazreti Bilâlin üryan olduğu halde cesed-i mübarekine vurur idi o kafir-i bi-din o hazrete böyle cefa ettikçe Bilal hazretleri iftihar için ehad ehad der idi işte böyle din için feda-yı nefis-i nefis buyurmuşlar idi Radiyallahu Anha ve irzah,

تا که صدیق آن طرف بر می گذشت آن احد گفتن به گوش او برفت

Hatta Ebû Bekir Es-Sıddık Radiyallahu Anh bir gün acele ederek o tarafa gitti Hazreti Bilâlin ehad diyerek Allah Teâlâ Hazretlerini tevhidi kendilerinin sem'ine vâsıl oldu çünkü o Yahudinin bu vecihle ezasını müşahede edince,

چشم او پُر آب شد، دل پُر عنا ز آن احد می یافت بوی آشنا

Hazreti Sıddıkın gözü gözyaşı ile dolu oldu ve kalb-i şerîfi zahmet ve meşakkat ile memlu oldu zîra Bilâlin o ehad demesinden Hakka aşına olduğunun rayihasını buldu idi innemel-mü'minune ihvetün nazm-ı celîli mucibince rahm ve şefkati cuş edip kendilerine azîm keder hâsıl oldu bu ecelden.

بعد از آن، خلوت بدیدش، پند داد کز جهودان خفیه میدار اعتقاد

Bundan sonra yalnız olarak Hazreti Bilâli gördü ve ona nâsihat verdi öyle diyerek ki taife-i yahuddan îtikâdını gizli tut zîra onlar bizim dinimizin düşmanıdır sana eza verirler iman umûr-ı kalbiyedendir Allah Te'âlinin bilmesi kafidir.

عالم السرّ است، پنهان دار کام گفت: کردم توبه پیشت، ای همام

Allah Teâlâ hazretleri gizliye âlimdir murâdını gizli tut ve ihfa eyle Bilal Hazretleri dâhi cevâbında dedi ki senin önünde ey ulu tevbe eyledim bir dâhi imanımı taife-i yahudda izhar etmeyim hatta bazı ulemânın indinde iman-ı tasdik kalbiden ibarettir ikrar-ı imanın şartı değildir şerh akaitte Sa'deddin Taftazani böylece tasrih etmiştir.

روز دیگر از پگه صدیق تفت آن طرف از بهر کاری می برفت

Çünkü Bilal Radiyallahu Anh dinini Yahud yanında izhara tevbe eyledi bir gayrı gün ales-sâbah Hazreti Sıdk harareti olduğu halde etrafa erkenden bir iş için gider idi.

باز احد بشنید و ضرب زخم خار بر فروزید از دلش شور و شرار

Yine Hazreti Sıdk Bilal Hazretlerinden ehad kelâmını ve yine sâhibi olan Yahudinin dikenli ağaç ile darbının sadasını işitti o anda Hazreti Sıddıkın kalbinden hararet ve kıvılcımlar şu'lelendi ve zâhir oldu.

باز پندش داد و، باز او توبه کرد عشق آمد، توبه او را بخورد

Yine Hazreti Sıdık Bilal Hazretlerine nâsihat verdi ve dinini ketm eyle diye emir eyledi Hazreti Bilal yine izharından tevbe eyledi lâkin aşk geldi yine onun tevbesini yedi.

توبه کردن زین نمط بسیار شد عاقبت از توبه او بیزار شد

Bu üsluptan tevbe eylemek çok oldu akıbet Hazreti Bilal tevbeden bizar oldu zîra tevbenin kendine asla faidesi

(85a)

Yok idi.

فاش کرد، اسپرد تن را در بلا کای محمد، ای عدوی توبه ها

Bilal gördü ki tevbede fayda yoktur zîra ketme kadr değildir bu cihetten dinini izhar eyledi ve tenini belaya spariş eyledi öyle diyerek ki ey Muhammet Aleyhisselam ey tevbelerin şikestine aşkı ve muhabbeti bais olan zat-ı şerîf ben senin muhabbetin ketme ve ihfaya kadir değilim dedi ve yine dedi ki:

ای تن من، وی رگ من پُر ز تو توبه را گنجا کجا باشد در او؟

Ey zat benim benim dine ey zat benim damarım senin muhabbetinden doludur tevbe için sığamak benim tenime kande olur senin aşkından vücudumda hâli bir mahal yoktur ki tevbe oraya gencayış bula.

توبه را زین پس ز دل بیرون کنم از حیاتِ خلد، توبه چون کنم؟

Bundan sonra tevbeyi gönülden taşra eylerim ve gayrı tevbe etmem zîra senin aşkıdan tevbe etmek cennet hayatından tevbe etmektir ben bu hâli kaçan ederim hayat-ı huldden tevbe olur mu ve bir kimesne etmiş midir ben bu işe kaçan kadirim dedi.

عشق قهار است و من مقهور عشق چون قمر روشن شدم از نور عشق

Aşk-ı ilâhî kahr edicidir ve ben dâhi aşkın mağlûbuyum aşkın fitnesinden ben şeker gibi tatlı oldum çünkü ben aşkın mağlûbu oldum ise tevbenin asla faydası olmaz aşk-ı cebr ile o tevbeyi bana bozdurur.

برگِ کاهم پیش تو، ای تند باد من چه دانم تا کجا خواهم فتاد ؟

Yine Hazret- Bilal Radiyallahu Te'âlâ Anh aşka hitap buyururlar ki ben senin yanında ey kasırğa rüzgarı gibi tez olan aşk saman yaprağıyım ben ne bilirim ki ben kande düşmek isterim ve sen beni kande atarsın böyle olunca senden tevbem âbestir.

گر هلام، ور بلالم، میدوم مقتدی بر آفتابت میشوم

Yine aşka hitap ederek buyururlar ki eğer eğer hilal gibi kadir sâhibi bir zat isem ve eğer Bilal isem ey aşk senin âfitâbına muktedi olurum ve sana asla muhalefet kadir değilim hilal hazretlerinin kıssası garip gelir ve nezd-i hüdâda olan kadarı beyân olunur.

ماه را با زفتی و زاری چه کار ؟ در پی خورشید پوید سایه وار

Mâhın bedr olmakla ve hilal olmakla işi yoktur ziftlikten murat bedr olmasıdır yâ'ni mâh bedr olsa da ve hilal olsa da güneşin izinde ve zuhrunda saye gibi uçtu ve ona tâbi oldu bundan çaresi yoktur bunun gibi ben dâhi hilal gibi kadr-i âli zat olsam yad bu Bilal gibi olsam aşka tâbi olmaktan gayrı çare ve bir hâlim yoktur demektir.

با قضا هر کاو قراری میدهد ریش خندِ سبلیتِ خود میکند

Kaza-yı bâriye her kimesne ki bir karar verir yâ'ni kazayı tevkif edeyim diye sa'y eder böyle olan adam kendi bağına istihza handesi eyler yâ'ni kendini sahriye etmiş olur demektr şeyhand istihza ve seblet sin'in fethiyle ta'sı gelmeden bıyık mânâsındır.

گاهِ برگِ پیش باد، آنگه قرار؟ رستخیزی، و آنگهانی فکر کار؟

bir saman yaprağı tez rüzgarın payına düşe

(85b)

Ondan sonra rüzgarın önünde karar ede bu olur şey değildir elbette rüzgar onu alır ve götürür kıyamet günü ola a ondan sonra bir kimesne bir iş görmeye azm ve kast ede bunca olmaz ise berg-i kahın dâhi rüzgarın pişegahında kararı olmaz zîra rûz-ı kıyametin dehşetinden bir kimesne de azîmkara kudreti kalmaz.

گریه در انبانم، اندر دستِ عشق يك دمى بالا و يك دم پستِ عشق

Bilal Hazretleri buyurur ki aşkın elinde dağarcık içindeki kediye benzeriz zîra bir dem yukarı ve bir dem aşkın mağlûbuyuz yâ'ni kedi dağarcığa haps olundukta içinden hülâsa nice kadir değil ise bizler dâhi aşkın pençesinden hülâsa öylece kadir değiliz demektir filvâki pençe- aşktan âşîka hâlâs mümkün olmadığı umûr-ı mahsûsadandır.

او همی گرداندم بر گردِ سر نی به زیر آرام دارم، نی زیر

O aşk beni başının etrafında döndürür ve dâhi keyfa ma yaşa bende tasarruf eder ben ne aşağıda karar tutarım ve ne yukarıda karar tutarım zîra âşîka hiç br mahalde karar yoktur nitekim bazı ârifler buyurmuştur beyt bul acep sevda ki bir yerde kararım kalmadı kande kaldı ey felek sahra ve hamutun senin.

عاشقان، در سیل تند افتاده اند بر قضاى عشق، دل بنهاده اند

Âşıklar tez akçesiyle düşmüş adam gibidirler yâ'ni aşkın hükmüne gönül koymuşlardır ve her vecihle aşka inkıyatları vardır demek olur mısra-ı evveli mısra-ı sani müfessirdir hülâsa-i kelâm tez akan sele vâki olan kimesne sel kande götürür ise gitmekten gayrı çaresi olmadığı gibi âşık dâhi aşk teveccühle fermân eder ise taatten

gayrı çaresi olmadığı umûr-ı bedihiyedendir bu beyitte aşkı sele ve âşıkı sele düşmüş adama teşbih buyurdular kaza hükm mânâsınadır.

همچو سنگ آسیا اندر مدار روز و شب گردان و نالان بی قرار

Âşıklar değrmen taşı döndüğü mahalde nice karar etmez ise gece ve gündüz bi karar olduğu halde nâlân ve gerdan olmuşlardır medar-ı mahal devran demektir bu beyitte dâhi âşıkı gerdan ve nâlân olmakta senin asyaya teşbih vardır.

گردشش بر جوی جویان شاهد است تا نگوید کس که: آن جو راکد است

Keennehu dendi ki âşıklarından için gerdan ve nâlân oldukları halde bi-karar olmuşlardır bu beyt ile bu suâl-i mukaddere cevap buyururlar ki âşıkların hareketi aşkın taleplerine şahittir bir kimesne söylemesin ki o ırmak rakittir ve o akıcıdır yâ'ni aşka tâlip olanlar aşk-ı evvel var imiş şimi ne aşk kalmış ve ne âşık diyerek tarîk-i aşka sâlik olmamak etmesinler belki rah-ı aşka gelsinler işte bu ecelden âşıklar bi-karar olurlar cuy cuyan kelmesinin âhirinde olan elif ve nun mübâlâğa mânâsını ifade eder mânâsı aşkın ziyâdesiyle tâliplerine şahittir demek olur gülistanda ve teferrüç Kenan lafzında olan elf ve nunun aynıdır şarih

(86a)

Mevlevinin ettiği teklife kat'en ihtiyaç yoktur rakid Arâbi olarak sâbit ve müstağrak mânâsınadır.

گر نمی بینی تو جو را در کمین گردش دولابِ گردونی ببین

Ey âşık eğer sen cuy-ı aşkı hafada olduğu cihetten görmez isen dolap gibi olan feleğin harekesini seyr eyle ve onu gör o dolâbın hareketi aşkın varlığına delalet eder zîra dolap feleği devr ettiren âşktır kimin kaf'ın fethiyle pu sevdiğimdir lugat-i Arapta murassad ve mîrsad tâbir olunur.

چون قراری نیست گردون را از او ای دل، اختر وار، آرامی مجو

Çünkü gerdûnun o aşktan kararı yoktur ve aşk gerdûnu döndürür ey gönül sen dâhi yıldız gibi kararırım isteme belki daim devr eyle nemcin ârâmı yoktur sen dâhi ârâm isteme demektir.

گر زنی در شاخ دستی، کی هلد ؟ هر کجا پیوند سازی بُگسند

Eğer sen aşktan frar etmekten elini bir dâlâ vurur isen aşk seni kaçan terk eder belki terk etmez ve senin elini ol daldan aşk alır her kande aşktan iftirak için bir şeye temessük ve ittîsal düzer isen aşkı elini kırar hâsılı aşk seni bir mâhle terk etmez ki gidesin keseld fiil-i muzaridir demektir ve mastarı kesihateyn kelimesidir şad olarak bu vecihle gelir bazı nüshada beskeled vâki olmuştur mânâ yine böyledir hild ha'nın kesriyle ve lam'ın fethiyle terk eder mânâsınadır ve mastarı hüleyddendir.

گر نمی بینی تو تدبیر قدر در عناصر، گردش و جوشش نگر

Eğer sen semada kadr-i ilâhînin tedvirini görmez isen ve sema ba'îd olmakla takdir-i Hüdânın onda tasarrufunu müşahedeye kudreyâb değil isen küre-i arzda mevcut olan anasır-ı erba'anın çuşuşuna ve gerdeşine ve tasarruf-ı lahi ile devr ve hareketine nazar eyle ve semanın hâlini anasır-ı erba'anın ahvâlinden kıyas eyle.

زانکه گردشهای آن خاشاک و کف باشد از غلیان بحر با شرف

Zîra o türâbın ve onun kefi ki nardır onun hareketleri şarda olan deryanın çuş u huruşundan olur buhrdan murat Vacib-i Teâlâ Hazretleridir haşaktan murat türâbtır ve keften murat nardır yâ'ni demek olur ki anasır-ı erbaanın hareketi ve cümbüşü Allah Teâlânın kudreti ile husule gelir nitekim bazı ârifin-i mutasarrıf odur eşyada hemen buyurmuşlardır ve yine delailül-hayrat sâhibi vela yasdür an âbide kul vela fi'l vela hareketa vela sükun illa vakt-i sebki fi ilme ve kudrete ve kazai buyurmuştur galeyân çuş u huruş mânâsınadır.

بادِ سرگردان ببین اندر خروش پیش امزش موج دریا بین به جوش

Hareket edici rüzgarı coşmakta seyr eyle ve dâhi onun emrinin önünde deryanın mevcini cuş u hurušta gör mevc-i derya rüzgarın tasarrufundan nce hâlâs bulmaya kadir olmaz ise ve yine anasır-ı erbaa Cenâb-ı Hakkın tasarrufundan hülâsa çaresi olmaz ise senin dâhi aşkın pençesinden hülâsa öylece kuretin yoktur

(86b)

Ve aşk seni dilediği gibi tasarruf eder.

آفتاب و ماه، دو گاو خراس گرد میگردند و میدارند پاس

Yine Cenâb-ı Hakkın tasarrufunu beyân ederek buyururlar ki güneş ve yine ay iki değirmen öküzüdürler zîra taraf-ı semada devr ederler ve dâhi Cenâb-ı Hakkın emrini hıfz tutarlar hıras değirmen mânâsınadır

اختران هم خانه میوند مرکب هر نحس و سعدی می شوند

Yıldızlar dâhi burçtan burca seğirtirler her sa'din ve her br nühasın merkebi olurlar cümlesi bunlar Mevlânın tasarrufundandır.

اختران چرخ، گر دورند، هی وین حواست کاهلند و سست پی

Feleğin yıldızları ey kimesne eğer uzak ise bu senin hislerin kahil tembel midir eflakte olan yıldızların hâlini bade cihetinden müşahede etmeye ve ahvâline vakıf olmaya kudretin yok ise havasın sana karîbtir onlara nazar eye onlar tembel değildir onlar dâhi Cenâb-ı Hakkın tasarrufundan devr ve harekettedirler bunlardan bâri anla ki her şeye Allah Teâlâ mutasarrıf imiş kahil tembele derler dest pa dâhi izi kuşek demekle bu mânâya delalet eyler hey y mânâsına harf-i nida olup münadi mâhzuf olmakla kes takdir olunur kahilin dnlemesinde dâhi istifham miktar olmakla tembel midirler diye mânâ verildi ve istifham dâhi inkâri olmadığından değildirler demek olur bundan sonra Allah Teâlânın havas-ı insaniyede tasarrufunun beyânına şüru' edip buyururlar ki:

اختران چشم و گوش و هوش ما شب کجایند و به بیداری کجا ؟

Yıldızlara benzeyen çeşm ve bezm fehminimizin kulağı gece kandedirler ve yakaza halnde kandedirler yâ'ni gece Allah Teâlânın emr ettği mahalle gederler ve gündüz oldukta yine emr-i bâri ile bize gelirler işte bu tasarruf-ı Hüdâ ile dir.

گاه در سعد و وصال و دل خوشی گاه در نحس و فراق و بی هشی

Tasarruf-ı ilâhî ile havas-ı insaniye kah vuslat sa'dindedir ve gönül hoşluğundadır kah havas firkat-i nahvetindedir ve ıstırâbından la-yu'kaldedir.

ماه گردون چون در این گردیدن است گاه تاریک و زمانی روشن است

Feleğin mâhı tasaruf-ı bâri ile çünkü bu dönme ktedir bazı zaman havf arız olmakla muzlimdir ve havfin zevâlinde Rûşen ve münevverdir eğer kudret-i bâride olmasaydı yek nesk olurlar idi kah mâhsuf ve kah münevver olması delalet eder ki Hakkın tasarrufunda imiş.

گه بهار و صیف، همچون شهد و شیر گه سیاستگاه برف و زمهریر

Yine emr-i ilâhî ile bu 'âlemde kah şeker ve sût gibi mevsim-i bahar ve sayfvardır kah siyaset gibi kar ve ziyâde soğuşun bu 'âlem mahallidir zemherir ziyâde soğuşa derler bu beyitte baharı ve sayfı şükre ve sevde ve berfî ve ziyâde soğuşu siyasete teşbih buyurdular ve bu cihetten bu 'âleme siyasetgah tâbir buyurdular zîra berfîn ve zemheririn mekanıdır filvâki bahar ve sayf şehd ve şire benzer ve berf ve zemherir dâhi siyaste şebihtir zîra bahar ve sayf

(87a)

Sıfat-ı cemâlin eseridir ve kar ve soğuk sıfat-ı celâlin eseridir eğerki pire ve seng ve sevda seng ve tahta kehlesi ve kesret-i hararet şems-i umûr-ı müşkileden olmakla insana her ne kadar eza ve cefa verir ise de soğuk ve mevsim-i şita kemâliyle sa'b ve

güç olduğundan bahar ve mevsim-i sayf âlâ olduğu mahalle şüphe değildir bu cihetten şehd ve şekere teşbih olundu bazı mecânin akılları olmakla mevsim-i şitayı tercih ederler a'kılıhum Allah Teâlâ.

چونکہ کلیات پیش او جو گوشت سخره و سجده کن چوگان اوست

Çünkü semâvât ve arz ve cibal ve kevâvkib ve bunların emsâli şeyler ki umûr-ı küllîyedendir Mevlânın emri ve iradesi önünde top gibi gıltandır ve fermânına tâbidir ve Cenâb-ı Hakkın müsahharası makamındadır ve onun çevgan gibi fermânına muti ve râmdır beyt atıye merhundur.

تو که یک جزوی، دلا، زین صد هزار پیش حکمش چون نباشی بی قرار ؟

Sen ki bu yüz bin umûr-ı küllîyeden bir cüz makamındasın ey gönül niçin o Hüdânın emr ve hükmünün önünde hareket etmezsin ve bikarar olmazsan itaat etmemek bu cüzviyet ile ne emr-i gariptir.

چون ستوری باش در حکم امیر گھ در آخور حبس و، گاهی در مسیر

Birinin hayvanı gibi emrin hükmünde ol kah âhirda haps ol ve kahi yürümekte ol yâ'ni emir diler ise âhirda ol ve senin üstüne rakip olursa yürümekte ol ve bir vecihle emire muhalefet eyleme bundan murat Allah Teâlâ gına verir ise gani ol ve fakr verir ise fakir ol izzet verir ise aziz ol zilet verir ise zelil ol server-i kalp verir ise mesrur ol gam verir ise ona da razı ol ki ben bunu istemem demek olur sûtur sin'in ve ta'nın zammeleriyle binmeye münasip olan hayvana derler at ve bağı merkep gbi yine beyt-i sâbık mielinde buyururlar ki:

چونکہ بر میخت ببندد، بسته باش چون گشاید، چاپک و برجسته باش

Çünkü Mevlâ seni at gibi mıha bağlar sen dâhi emrine imtîsal eyle bağlanmış ol yâ'ni rıza göster ve benden hülasa çare aramak isteme çünkü seni mürğ-zara salıverirdi yürü sıçramış ol hâsılı emrine kemâliyle rıza göster demektir işte azizim

dervişlik bunun adıdır ve böyle olmak lazımdır lâkin zamanımızda kutbiyet dâvâsı edenlerde dâhi bu hal görmedim cümlesi bendden hülâsa avam gibi sebep ve çare ararlar idi emr-i bâriye rıza büyük işidir nefis bende asla rıza vermez.

آفتاب ار بر فلك كز میجهد در سیه رونی کسوفش میدهد

Âfitâb-ı felekte eğri ve ma'kus hareket eder bu cihetten karayüzlülükte Allah Teâlâ ona küsuf ve tutukluk verir.

کز ذنب پرهیز کن، هین هوش دار تا نگردي تو سیه رو دیگ وار

Öyle diyerek ki zenebden ve kibirden perhiz ile agah ol aklını başına cem eyle hatta tencere gibi karayüzlü olmayasın âfitâbın zenebi kibr ve varlıktır ve ben cümle nasa ziyâ verirdim

(87b)

Diye iğtirar ve iftihar etmesidir dik dal'ın kesriyle ta'am-ı tâbh olunan çömleğe ve tencereye denir.

ابر را هم تازیانه آتشین میزند هان که چنین رونی چنین

Ancılayın git buncâlâyın gitme diyerek melaike-i müekkilin bulut ateşten kamçı vururlar ve fil-hadisüş-şerîf erra'd mülk min melaike Allah müekkel bissehâb me'a muharik min nar-ı suyk baha es-sehâb hadis maşallah revahüt-Tirmidi an İbni Âbbas Radiyallahu Anha:

بر فلان وادی ببار، این سوم بار گوشمالش میدهد، که گوش دار

Filan vavı ve sahra üzerine ey sehâb git oraya matar inzal eyle emr-i bâri böyledir bu mahale yağdırma kamçı vurmakla melek bulutu te'dib eder k sözüme kulak tut ve beni dinle.

عقل تو از آفتابی بیش نیست اندر آن فکری که نهی آمد مایست

Senin aklın ey kimesne br âfitâbtan ziyâde değildir zîra âfitâb senin aklından enverdir ve akvadır böyle olunca ol fikr ve filin hakkındaki Mevlâdan men' geldi orada durma yâ'ni işleme demektir âfitâb nehye imtîsal etmediğinden münkesif oldu sen ondan kavi ve büyük ve nûrlu değilsin senin aklına kûsuf geleceği mahal-i şüphe değildir buyurmak isterler nte ebyat-ı atiyede tasrih olunsa gerektir.

کز منہ، ای عقل، تو ہم گام خویش تا نیاید آن کسوفت، رو بہ پیش

Eğri koyma ey akıl sen dâhi kendi adımını hatta âfitâbın tutulması senin önüne gelmeye ve sen de şems gibi münkesif olmayasın.

چون گنہ کمتر بود، نیم آفتاب منکسف بینی و، نیمی نور تاب

Çünkü suç cezâsı olur âfitâbın yarısını tutulucu görürsün ve yarısını nûr ile ziyâ sâhibi görürsün eğer cürmü çok olur ise cümle karsı münkesif olur ve cürmüne göre mücazat olunur nitekim bu beyitle beyân buyururlar.

کہ بہ قدر جرم می گیرم تو را این بود تقریر در داد و جزا

Öyle diyerek Allah Teâlâ şemse kûsuf verir ki ey âfitâb seni cürmün miktarınca tutarım zîra adalette ve cezâda takdir-i ilâhî bu olur ve âfitâbın gayrıları dâhi bu vecihle mücazat olunurlar güya cenâb-ı Hüdâya deyindi ki yarâb ben cürmümü senden saklı tutarım mücazat ne güne edersin Hak Celle ve Âlâ tarafından Hazret Mevlâna Kuddüse Sırrahu bu beyitle bu suâle cevap buyururlar ki:

خواہ نیک و خواہ بد، فاش و ستیر بر ہمہ اشیا سمیعیم و بصیر

Sen ef'âlini iyi eyle ve çirkin ile ve âşıkare ile ve mestur ile yâ'ni güne diler isen öyle eyle bz cümle eşyanın kelâmını işiticiyiz ve cümlelerin hâlini görücüyüz elbette mükafat ederz böyle bil demek olur.

زین گذر کن ای پدر، نوروز شد خلق از خلاق خوش پدفوز شد

Bu söylediğin kelâmlardan geç ve bu sözleri terk eyle ey bâba zîra nûr ve zekunu oldu ve dâhi cemaat-i uşşak kendi ahlâkindan ağzı güzel ve şirin oldu ped fuz bay-ı acemiyeenin fethiyle kelime-i vahide

(88a)

Olarak daha mânâsınadır nitekim lugat-ı Şahidide puz hem ped-fuz agaz ur dujem diyerek tasrih olunmuştur nevrûzdan murat tecelli-i ilâhî ve eltaf-ı bâridir bu sûrette tecelli ve lutf zamanı oldu ve uşşak ataya-yı ilâhîyeden hisseyâb oldular demek olur caiz ki o vâkit nûrûze dâhi tesadüf etmiş ola halktan murat âşıklar olur.

باز آمد شاه ما در کوی ما باز آمد آب جان در جوی ما

Yine cânın gıdası olan âb bizim ırmağımıza geldi âbdan murat vacibül-vücut olur ve cuydan murat Hazreti Mevlânın vücudu olur yine bizim şahımızdır bezm-i mâhz lutfuyla bizim mahalle-i vücudumuza tecelli eyledi.

میخرامد بخت و دامن میزند نوبت توبه شکستن میزند

Bizim baht ve devlet sâhibi yarımız cuy-ı vücudumuzda ve kuy-ı kalbimizde salınır ve naz u şive eder salınmaktan ve damen çekmekten tecelli-i ilâhî murat olunur ve dâhi bezm-i yardan ve aşktan yarin sebebiyle tevbe ettiğimiz için o tevbeyi kırmaklığın davulunu ve mehterhanesini vurur yâ'ni kendinden ve aşkından ettiğimiz tevbeyi bize bozdurur demek olur nöbet vurmaktan murat sultan-ı aşkın davulunu çaldırmasıdır nitekim mülukun adeti subh u mesada nöbethanesini çaldırıp sultanlığını halka ilandır.

توبه را بار دگر سیلاب بُرد فرصت آمد، پاسبان را خواب بُرد

Tevbeyi gayrı kere sel suyu letti zîra aşka fırsat geldi ve pasban-ı akli hayret kendinden aldı bu aralıkta aşk fırsat bulup tevbeyi bozdurdu.

هر خماری، مست گشت و باده خورد رخت را امشب گرو خواهیم کرد

Her bir âşık tecelli-i ilâhî ile mest oldu ve müttekif oldu bu gece meta-ı vücuumuzu Cenâb-ı Hakka rehin etmek isteriz yâ'ni ben dâhi tecelli ile mest vela yu'kal olayım derim

ز آن شرابِ لعل و لعل جان فزا لعل اندر لعل، اندر لعل ما

O cân arttırıcı cân şarâbından bizim lebimizde bade bade içinde vardır evvelki la'ller bade mânâsınadır âhirdeki la'l-i leb mânâsınadır ve badeden dâhi lezzet murat olunur.

باز خرم گشت مجلس دل فروز خیز و دفع چشم بد اسپند سوز

Yine yarin kelimesiyle meclis kuvvetli oldu ve kalbe ziyâ verici oldu kalk meclisten isâbe aynı def için yüzerlik tohumu yak espend hemzenin kesri ve sin'in sükunuyla ve yine hemzesiz sin'in kesriyle pesend yüzlük tohumu tâbir olunan şeye derler siyah ve ufak olur nazar için nafidir ekseri etfale nazarı def için tütsü verirler.

نعره مستانه خوش میآیدم تا ابد جانا، چنین می بایدم

Tecelli sebebiyle âşıkların na'rası bana hoş gelir bu mânâ muzaf olmayaraktır yâhut mestan huşa muzaf olarak huş mestlerin na'rası bana gelir demek olur ebede dek ey cân böyle isterim yâ'ni hemen uşşak na'ra etsinler ve bezm-i aşk ger ma germ olsun derim demek oldu.

نك هلالی با بلالی یار شد زخم خار او را گل و گلزار شد

İşte bir hilal yâ'ni nûraniyet Bilal-i Hâbeşi Radiyallahu Te'âlâ Anhaya yar ve mukarin oldu bu ecelden sâhibi olan Yahudinin

(88b)

Vurduğu dikenli ağacın zahmı Hazreti Bilale gül ve gülzar olu benâbirin asla o zahmdan teneffür etmez idi ve ehad demeyi terk buyurmaz idi bu makamda hilalden murat nûraniyettir nûraniyeti hilal ile tâbir buyurması karîben hilal kıssası gelecektir ona telmih ve işaret içindir.

گر ز زخم خار، تن غربال شد جان و جسمم گلشن اقبال شد

Bu beyti vema ba'dinde olan iki beyti Hazreti Bilal tarafından olarak buyururlar eğer değnek zahmından tenim kalbur gibi oldu ise ne gamım vardır zîra cismimin cânı ikbal ve devlet-i gülistanı oldu maksud ise rûhun imaretidir cismin imareti değildir.

تن به پیش زخم خار آن جهود جان من مست و خراب آن ودود

Benim tenim o yahudûn dikenli ağacının zahmının önünde olucudur ve ondan zahm kaldırıcı ve muzdarip olucudur velâkin benim cânım o Hakkın harap olmuş mestidir ve devr-i esma-i ilâhîyededir.

بوی جانی سوی جانم میرسد بوی یار مهربانم میرسد

Esrâr-ı cânının rayihası benim cânımın tarafına erişir ve benim cânım esrâr-ı rûha vakıf olur ve yine benim Mihriban ve merhametli yarimin rayihası bana vâsıl olur çünkü ben böyle devlete erdim cismime her ne ziyân olur ise olsun ben ona keder etmem demek olur ne'am böyle devlet bulanlar dünyasına ve cismine ait olan ziyâna gamnak olmazlar.

از سوی معراج آمد مصطفی بر بالایش حبذا آن حبذا

Mirac-ı rûhani tarafından fahr-i kainat-ı âliye efdalüs-sâlâvat ve ekmelüt-tehayat teşrif buyurdular o Mustafa Aleyhisselam kendi Bilâline ya Bilal sen benim olarak

bana güzel ve iyisin yâ'ni benim ne âlâ ümmetimsin diye tebşir ettiler bu miraçtan murat Receb-i şerîfin yirmi yedinci gecesi meşhur ve müteârif olan miraç değildir benâbirin mirac-ı rûhaniye haml olundu Buhari şerîfte Mısır sadrına bu hadis-i şerîfi rüya tâbiri gününde buyurmuşlardır bu dâhi delalet eder ki mirac-ı rûhani avdetindedir hadis-i şerîf budur ve Sahihi'de mevcuttur. يا بلال حدثني بارجي عمل عملته في الاسلام فاني سمعت دف نعليك بين يدي فالجنت دف pâbuşdan zâhir olan sadaya derler şarih-i Kıstâlâni bu hadis-i şerîfin şerhinde ve Hinde mertebe-i azîmete Leblal Radiyallahu Te'âlâ Anha ve irzah işte ashâb böyle olur ve sahâbete dâhi yakışık budur sahâbete yakışmaz Resul-i Kibriyanın nefsi gibi olan Hazret-i Âli Kerremallahu Veche ile dünya için dövüşmek ve dâhi kurre-i ayn Resul-i Kibriya Hazreti İmam Hasan rıza üzerine asker çekip hilafetten Kufede keffiyed

(89a)

Ettirmek hâbza ef'al-i medhdendir ne'am gibi ne güzel mânâsınadır faili dâhi keninde olan za kelimesidir.

چونکہ صدیق از بلال دم دُرست این شنید، از توبه او دست شست

Çünkü Ebû Bekir Sıddık Radiyallahu Te'âlâ kelâmı bütün ve sahih olan Bilalden bu kadar tembih ve nâsihatten sonra yine ehad ehad kelâmını işitti Bilâlin tevbesinde sebatından ümidini kat' etti ve İslamını ihfa makduru olmadığını anlayıp başka çaresine bakmaya şüru' eyledi dest şest fariğ oldu demeye ıstılah olmuştur.

Burası Hazreti Sıddık Radiyallahu Anhın Bilâlin vakıasını ve imtihanını ve dâhi taife-i Yahudûn Bilal üzerine ettikleri zulmü Bilâlin üzerinden ayıp değil mi bu biçare mazlumdan ne istersiniz ve bu ezayı niçin edersiniz Allah Teâlâdan havfınız yok mudur diyerek def ve men etmesi beyânındadır baz kervanından geri döndürmek mânâsınadır bu makamda men ve def murat olunur ve dâhi Bilâlin bunlar eza ettikçe ehad ehad diyerek Cenâb-ı Hakkı tevhid etmesi ve tevhid ettikçe cehudların adaveti müzdad olması beyânındadır. Ve dâhi Hazreti Sıddıkın o kaziyeyi Hazreti Mustafa

Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemin huzûr-ı şerîfnde nakl ve beyân etmesi ve dâhi taife-i Yahudtan Hazrtei Bilâli satın almak hususunda Fahr-i ‘âlem Efendimiz ile meşveret etmesi beyânında olucudur.

بعد از آن صدیق نزد مصطفی گفت حال آن بلال با وفا

Budan sonra Ebû Bekir Sıddık Radiyallahu Anh Hazreti Mustafa Aleyhisselamin huzûr-ı şerîfnde o vefâ ile muttasıf olan Hazreti Bilâlin sergüzeştini ve ahvâlini nakl ve beyân eyledi.

كان فلك پيمای ميمون بال چست اين زمان از عشق اندر دام توست

Öyle diyerek ki feleğe uruç edici ve dâhi kalbi mübarek ve tez olan Bilal bu zaman ya Resulallah senin aşkında ve senin dam-ı muhabbetindedir ve senin peygamberliğini dâhi tasdik etmiştir.

باز سلطان است ز آن جغدان به رنج در حدت مدفون شدست آن زفت گنج

O Bilal Sultan-ı hakîkinin doğanıdır bu cihetten o baykuş gibi olan küfreden zahmettedir zîra baykuşlar doğanı sevmezler ve onların içine naçar düşmüştür güya bir azîm hazine hapis içine medfun olmuş ve kalmış gibi olmuştur çiftçimin samı doğanın sükunuyla baykuş kuşuna derler şemet ile maruftur ve vîrânelerde sakin olur bürc kelimesinde olan ba zarfiyet içindir hadis dâhi bahs mânâsına dır zift za'nın fethi ve fa'nın sükunuyla ulu demektir.

جغدها بر باز استم میکنند پر و بالش بی گناهی میکنند

Baykuşlar doğan

(89b)

üzerine zulüm eylerler ve dâhi onun kanadını suçsuz koparırlar ikincisi kafın fethiyle kendin mastarından müştaktır koparmak mânâsınadır.

جُرم او این است کاو باز است و بس غیر خوبی جُرم یوسف چیست پس ؟

Doğanın suçu baykuşların indinde ancak doğan olup baykuş olmamasıdır eğer baykuş olaydı cümlesi ez dil ü cân sverler idi böyle olunca Yusuf Aleyhisselamin suçu ihvanının indinde güzelliğinden gayrı nedir belki ancak hüsn ve letafetidir zîra ihvanına bir gadri ve zulmü yok idi ki ondan için sevmeyeler hemen hüsnüne hasetlerinden ve vâlideynine muhib olduğundan çaha ilka ettiler.

جُغد را ویرانه باشد زاد و بود هستشان بر باز از آن خشم جهود

Baykuşun doğduğu ve öldüğü yer vîrâne olur bu cihetten bunların doğan üzerine Yahud hışmı vardır.

یا چرا یادت بود از آن دیار؟ یا ز قصر و ساعد آن شهریار

Öyle diyerek ki niçin o diyardan zikre getirirsin ve ‘âlem-i ilâhîyi tezekkür edersin yâhut o ‘âlemin kasrından ve dâhi o sultan-ı hakîkinin bileğinde oturduğundan niçin kelâm söylersin bunları yad etme ve böyle sözler söyleme belki bizim gibi ehl-i gafletten ol.

در ده جغدان فضولی میکنی فتنه و تشویش در میافکنی

Baykuşların karyesi olan dünyda cahillik eylersin ve onların miyanına fitne ve ihtilal ilka edersin filvâki ehl-i dünya ahrete ve Allaha müteallik kelâma razı olmazlar ve istimainı sevmezler men’i elinden gelir ise başka kelâma bakâlim der ve men eder eğer men’e kadir olamaz ise o meclisten kalkar ve geder fuzuli cehalet mânâsınadır.

مسکن ما را که شد رشکِ ائیر تو خرابه دانی و خوانی حقیر

Bizim meskenimiz ve darımız olan dünyana felek kendinden âlâ olduğundan o dünyaya haset eder idi sen ona harap yer dersen ve ona alçak nam ile tâbir edersen ve tahkir edersen böyle âlâ ve ay-ı ferahfezayı tahkir layık mıdır ve cünun ve sefahet değil midir derler ve ehl-i hakikati tahkir ederler.

شید آوردی که تا جعدان ما مر تو را سازند شاه و پیشوا

Böyle demekle hile ve riya getirdin ta ki bizim baykuşlarımız tahkik seni şah ve mukteda kılalar ve seni din ulusu bilip mallarını ve bağlarını ve cümle metâlarını sana vereler ve seni kendilerine reis ve padişah edeler شید ش'ın kesriyle mekr ve hile mânâsınadır.

وهم و سودائی در ایشان می تنی نام این فردوس، "ویران" میکند

Onlara bir vehim vesevda dokursun yâ'ni onlara vehm ve muhal sevda verirsin bu cennet gibi olan dünyanın adını cay-ı harap tâbir edersin.

بر سرت چندان زنیم، ای بد صفات که بگونی ترک شید و ترهات

bu sözlerden fariğ ol ve illa

(90a)

Ey sıfatları çirkin senin başına ol kadar şamar ve yumruk vururûz ki bu riyayı ve bu hezeyan sözleri terk ettim bir dâhi söylemem dersin bundan sonra yine Hazreti Sıddık Bilal-i Hâbeşi Radiyallahu Anhanın hâlini Resul-i Kibriyaya beyâna şüru' edip buyururlar.

پیش مشرق چار میخس میکنند تن برهنه شاخ خارش میزنند

Ya Resulallah Bilâli maşrıkın önüne gererler ba'de teni bürhene olarak ona dikenli ağaç dalını vururlar ve azâbı bir yerden eylerler.

از تنش صد جای خون بر میجهد او احد میگوید و سر مینهد

Onun cesedinden çok mahalde kan sıçratır ve Bilal yine ehad diyerek tevhid eder ve sözünden rücu etmez ve bu çevre baş kor ve razı olur sad cay yüz mahal demektir ve kesretten kinâyedir cehidin sıçramak mânâsınadır.

پندها دادم که: پنهان دار دین سِرّ بپوشان از جهودان لعین

Ya Resulallah ben Bilale nâsihat verdim ki sen dinini gizli tut sırrını mel'un cehutlardan setr eyle yâhut sin'in fethayla okunûr mânâsı dinin başını ört demek olur ve yine setr eyle demektir ibaret olur bu sûrette ikisi mal-ı vahide olmuş olur.

عاشق است، او را قیامت آمدست تا در توبه بر او بسته شدست

Bilal âşıktır ona kıyamet gelmiştir hatta türbe kapısı onun üzerine set olmuştur kıyamette tevbe olmaz benâbirin tevbede sebat edemedi demek olur.

عاشقی و توبه، یا امکان صبر این محالی باشد، ای جان بس سطر

Âşıklık tevbe ile berâber yâhut sabra kudret ile ey cân bu hal muhale mensup olur zîra büyük işidir bes çok ve satber büyük ve azîm nesneye derler.

توبه کرم و، عشق همچون اژدها توبه وصف خلق و، آن وصف خدا

Beyt-i sâbika illet olarak buyurlar ki tevbe zayıfta et kurdu gibidir ve dâhi aşk kuvvette ve kahr galebede ejderha gibidir ikisi cem olmaz ve yine tevbe halkın vasfıdır ve aşk Hakkın vasfıdır birisi büyük ve birisi küçüktür aşk tevbeyle elbet gâlip olur demek olur.

عشق، ز اوصافِ خدای بی نیاز عاشقی بر غیر او باشد مجاز

muhâbbet müstağni olan Hüdânın evsafındandır yâ'ni muhâbbet Hüdâya olur demektir bu sûrette Allah Teâlânın gayrısına muhâbbet mecaz olur ve hakikat olmaz hatta mâhub ve mâhubeye olan aşka elsine-i nasta aşk-ı mecazi denir hâsılı muhâbbet vasf-ı Haktır Hakkın vasfını Hakka sarf lazımdır gayrıya sarf münasip değildir buyurmak isterler.

زانکه آن مس زر اندود آمدست ظاهرش نور، اندرون دود آمدست

Zîra gayr kimesnenin hüsn-i kalp gibi altın ile sunmuş gelmiştir kalp-zenlerin adeti gümüşün ve bakırın üzerine altın ile endude kırlar ve hâlis altın yerine onu sarf edip halkı aldatırlar Mevlânın hüsnün gayrısı dâhi bu vecihle olmakla kalp olmuş olur bu sûrette gayr kimesnenin hüsnünün zâhiri nûr içerisi tütün gelmiştir.

(90b)

چون رود نور و شود پیدا دخان بفسرد عشق مجازی آن زمان

Çünkü nûru geder ve dehanı zâhir olur o zaman aşk-ı mecazi sevk olur yâ'ni aşına nefret gelir demek olur sonra onu gördükte bununla ömür geçer dedğine pişman olur.

وا رود آن حُسن سوی اصل خُود جسم ماند گنده و رُسوا و بد

O maşuk-ı mecazinin hüsnü kendi aslı tarafına geder ve cismi kokmuş ve rezil olduğu halde ve çirkin olarak kalır.

نور مه راجع شود هم سوی ماه وا رود عکسش ز دیوار سیاه

İki nûru dâhi ay tarafına güzellik nûru gittiği gibi rücu edici olur ve o kara duvardan nûrun aksi geder ve duvar siyah olduğu halde kalır.

پس بماند آب و کِل بی آن نگار گردد آن دیوار بی مه دیو وار

Böyle olunca ve ceset o nûrsuz ve hüsnsüz kalır o duvar gibi olan ceset nûrsuz şeytan gibi siyah olduğu halde olur Nigar bu makamda hüsn ve letafet mânâsına olur.

قلب را، کان زر ز روی او بچست بازگشت آن زر، به کان خود نشست

Kalp akçe için ki altın onun yüzünden zail oldu ve dâhi rücu edip ve altın kendi madenine oturdu işte güzellik hüsnünün zevâli bunun gibi oldu.

پس مس رسوا بماند دود و ش رو سیه تر زو، بماند عاشقش

Böyle olunca bakır ve han gibi siyah ve rüsva olarak kalır yâ'ni güzellik cismi bakır gibi siyah kalır demektir o güzelden için onun âşıkı karayüzü ve mâhbul olarak kalır ve benim sevdiğim eyvah bu mu imiş ben bilmez idim şimdi hal ne olduğunu anladım diyerek nadim olur velâkin nedamette bir fayda olmaz.

عشق بینایان بود بر کان زر هر زمانی لاجرم شد بیشتر

Erbâb-ı basiretin ve ashâb-ı dilin muhabbeti altın madeni gibi olan Allah Teâlâyadır bu ecelden her gün onların aşkı ziyâde olur zîra Mevlânın hüsnü zail olmaz ve bu âşıklar sonra nadim olmazlar.

زانکه کان را در زری نبود شریک مرحبا ای کان زر لا شك فیک

Zîra madenin altınlıkta şeriki olmaz madende altın çoktur ve bitmez ve tükenmez sâir altınlar kalplidir böyle olunca madenin zerlikte hiçbir altın şeriki değildir bu cihetten kân-zere âşıkların aşkı tezayüddedir aşklarına zevâl gelmez ki pişman olâlâr hoş geldin ey altın madeni senin vücudûnda şek ve şüphe yoktur ve maşuk olmaya layık ancak sensin kân-zerden murâd vacib-i Teâlâdır.

هر که قلبی را کند انباز کان وا رود زر تا به کان از لامکان

Her kimesne ki kalbi madene ortak eder yâ'ni dünyanın dilberine râbt-ı kalp eder o kalpte olan altın la-mekan 'âlemine ve kendi madenine o güzelden geder beyt atıye merhundur.

عاشق و معشوق مُرده ز اضطراب مانده ماهی، رفته ز آن گرداب، آب

O zaman âşık ve maşuk birbirini gördükte kemâl-i hayasından ve gâyette ızdırâbından

(91a)

Mürde ve meyyit gibi olurlar işte aşk-ı mecazinin encamı bu zahmeti ve sıkleti netice verir bu maşuktan hüsnün zevâli ona benzer ki balık türâb içinde kalmış ve o girdaptan su gitmiş.

عشق ربّانی است خورشیدِ کمال امر نور اوست، خلقان چون ظلال

Velâkin Mevlâya mensup aşk zail olmayıp daim olmakta kemâl sâhibi güneş gibidir ve rûh insanı dâhi onun nûrudur ve ecsam-ı nas onun gölgesi gibidir bu makamda emirden murat rûhtur rûha emir tâbiri kulür-rûh min emr-i râbbi nazm-ı celîline müşakelet içindir hülâsa-i kelâm muhâbbet-i mecaziye faniye ve muhâbbet-i hakîkiye bakiyedir sen akıl isen baki tarafına gel buyurmak isterler.

مصطفی زین قصه چون گل بر شکفت رغبت افزون گشت او را هم به گفت

Hazreti Muhammet Mustafa Sallallahu Aleyhi Vesellem Bilâlin kıssasını istima'dan gâyetle memnun olup gül-i ra'na ve sad berg gibi güzel açıldı Hazreti Sıddıkın dâhi rağbeti kıssayı nakle ziyâde oldu o Resul-i Kibriyaya bu vakıayı iyi ve kâmil olarak beyân eyledi Fahr-i 'âlemin inkişafı Ebû Bekiri dâhi münkeşif eyledi.

مستمع چون یافت همچون مصطفی هر سر مویش زبانی شد جدا

Çünkü Hazreti Sıddık Mustafa Aleyhisselam gibi müstemi' buldu Sıddıkın başının her muyu başka bir zeban oldu.

مصطفى فرمود: اکنون چاره چیست؟ گفت: این بنده مر او را مشتریست

Hazreti Muhammet Mustafa Sallallahu Aleyhi Vesellem Hazreti Sıdıktan bu kelâmları işitince ona buyurdu ki şimdi bu Bilâli tahlise bu kafirlerin elinden çare nedir Sıddık dedi ki bu kul ya Resulallah ona müşteridir yâ'ni ben Bilâli onlardan satın almak isterim dedi.

هر بها که گوید او را میخرم در زیان و حیف ظاهر ننگرم

Her bahayı ki o sâhibi söyler ben ona ölürüm dedi ve dâhi hayf-ı zâhiriye asla nazır olmam deyip cevap verdi.

كاو "اسير الله في الارض" آمدست سخره خشم عدو الله شدست

Zîra o Bilal yerde sar olmayıp belki Allah Teâlânın mâhlukuna memluk gelmiştir ve yine Allah Teâlânın düşmanı olan taife-i Yahudûn hışmının musahharası olmuştur zîra taife-i Yahud İslamına infial edip ehad ehad dedikçe cefanın ve ezanın envanı ederler ve reva görürler böyle mümin ve muvahhid zat-ı şerif bu çevre layık değildir benâbirin ben sâhibi olan cehuda gederim her ne ister ise onu verdim Hazreti Bilâli ellerinden tahlis ederim ve aldanmaya razıyım dedi.

Burası hazreti Muhammet Mustafa Sallallahu Aleyhi Vesellemin Ebû Bekir Sıddık Radiyallahu Anh Hazretlerine vasiyet eylemesi beyânındadır öyle diyerek ki çünkü Bilale müşteri olursun elbette Yahud inadından onun bahasını ziyâde isterler zîra,

(91b)

Bunlar Bilâli alırlar diye cezm etmişlerdir. Beni bu fazilette kendine şerik eyle yâ'ni nısfını nefsin için ahz eyle ve nısfını benim için ahz eyle ve benim tarafımdan nısfını almaya vekilim ol ve nısf-ı bahasını her ne miktar kuruşa alınır ise sonra benden ahz eyle çünkü çok baha isterler sana i'ane etmiş olurum ve sana dâhi semen cihetiyle meşakkat olmaz ve ben dâhi böyle bir ecr-i azîmde bulunmuş olurum işte vasiyetleri budur.

مصطفیٰ فرمود: کای اقبال جو اندر این من میثوم انباز تو

Hazreti Muhammet Mustafa Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem Hazreti Sıddıka buyurdu ki ey rah-ı Hakta ikbale tâlip olan zat bu hususta ben sana ortak olurum.

تو وکیلیم باش و نیمی بهر من مشتری شو، قبض کُن از من ثمن

Sen benim vekilim ol ve nısfını benim için al ve müşteri ol sonra nısf-ı semeni benden kâbz eyle diye emr buyurdular.

گفت: صد خدمت کنم، رفت آن زمان سوی خانه آن جهود بی امان

Sıddık dedi ki emrin baş üstüne olsun sana yüz hizmet ederdim dedi ve o zamanda o bi-aman olan cehudûn hanesi tarafına gitti ki Bilal Hazretlerini pazar edip ala.

گفت با خود: کز کف طفلان گهر بس توان آسان خریدن، ای پسر

Ebû Bekir Sıddık kendine dedi ki tuflanın elinden incisi ey peder çok asan almak mümkündür zîra etfal güher kadrini bilmezler bu taife-i Yahud dâhi tıfl gibi bi-akıl olduklarından bu güher gibi Bilâli asan ve ucuz ellerinden alırım demek istedi.

عقل و ایمان را از این قوم جهول میخرد با ملک دنیا دیو غول

Görmez misin akıl ve imanı bu ahmak ehl-i dünyanın elinden azgın şeytan dünya mülkü gibi deni şeyle alır akıl ve iman ulu şeylerdir dünya mülküne değışmek layık değildir gavl bu makamda azgın demek olur.

آنچنان زینت دهد مُردار را که خرد ز ایشان دو صد گلزار را

İblis bu murdar dünyaya öyle ziynet verir ki ehl-i dünyadan iki yüz gülzar ve gülistan kıymetinde olan akıl ve imanı ahz eder.

آنچنان مهتاب بنماید به سحر کز خسان صد کیسه بر باید به سحر

Dünya ehline şeytan ger bas yerine sihr eyle mehtâbı ölçüp ancılayın verir ki ol alçakların iki yüz kese eder akıl ve imanını kapar sonra nadim olurlar lâkin o nedametten bir faide hâsıl olmaz işte ehl-i dünyanın hâli budur ve böyle eylerler şayet ki kadir bilmediklerinden Bilâli erzan onlardan alırım demek istedi.

انبیاشان تاجری آموختند پیش ایشان شمع دین آفروختند

Enbiyâ-yı izam Aleyhimüsselam onlara tacirlik öğretiler ve onların yanında ve huzûrunda din şem'ini ziyâlândırdılar ve bu ticarete sa'y etmeyi tâlim ettiler ve dünyadan onları tenfir ettiler.

(92a)

Beyt atiye merhundur.

دیو و غول ساحر، از سحر و نبرد انبیا را در نظرشان زشت کرد

Sâhir evvela şeytan inadından ve herkese sihrinden peygamberleri onların nazarında çirkin düşman eyledi ve böyle sadık dostlara hasm-ı kavî oldular nitekim.

زشت گرداند به جادویی عدو تا طلاق افتد میان جفت و شو

Sâhirlikle düşman çirkin kılar beynehumada bu kadar âlâka ve muhâbbet var iken hatta zevce ile zevcin beyninde tâlâk vâki olur çiftten murat zevcedir ve adetten murat iblistir hemen râbbim cümlemizi mekrinden hıfz eyleye amin.

دیده هاشان را به سحرى دوختند تا چنین جوهر به خس بفروختند

Sihr ile şeytanlar ehl-i dünyanın gözünü bağladılar ve diktiler hatta buncâlâyın cevher-i imanı deni dünyaya sattılar.

این گهر از هر دو عالم برتر است هین بخر زین طفل نادان، کاو خر است

Bu gevher gibi Bilal iki 'âlemden ziyâde iyidir bazı nüshada bir terest vâki olmuştur ziyâde âlâdır demektir agah ol o tıfl-ı bi-aklın elinden bu gevheri al zîra bunun sâhibi olan tıfl-ı cahil eşektir ve bir şey idrakine kadir değildir diyerek Sıddık-ı ekber o yahudûn hanesine kast eyledi.

نزد خر، خر مُهره و گوهر یکیست آن ایشک را، در دُر و دریا شکیست

Merkebin önünde eşek bu necefî inci birdir zîra o eşeğin gevherin hakkında ve deryanın hüsn ve letafeti hakkında şüphesi vardır bu cihetten har mihre ile inci berâber olur har mihre merkebi tezyin için taktıkları bu necefî derler yâ'ni taife-i yahud Allah Teâlânın hakkında ve enbiyânın hakkında şüphededirler ve kemâliyle imanları yoktur bu ecelden onların indinde uluların çok kadri olmaz ve ululara îtikâd-ı tamları dâhi olmaz bu cihetten Bilal ellerinden erzan alıyor diye tefekkür ederek azîm oldular.

مُنکر بحر است و گوهرهای او کی بود حیوان دُر و پیرایه جو؟

Merkep bahrin ahvâlini ve onun gevherlerinin ahvâlini münkerdir ve onlardan asla hâberi yoktur kaçan hayvan inciye ve onun ziynetine tâlip olur belki olmaz ve hayvan bu nesnelere anlamaz onun murâdı alefidir bunlar dâhi inci gibi ve derya gibi olan Bilal Hazretlerinin ahvâlini bilmezler demek istedi piraye ziynet mânâsındır.

در سر حیوان خدا ننهاده است کاو بود در بند لعل و دُر پرست

Hayvanın başında Allah Teâlâ koymamıştır onu ki o hayvan la'l cevheri sevdiğinde ola ve inciye tapıcı ve muhâbbet edici ola ve onlar ile tehalli ve tezeyyüne mail ola bu hâlât insana mahsûstur.

مرخران را هیچ دیدی گوشوار ؟ گوش و هوش خر بود در سبزه زار

İyi bak güzel tefekkür ve mûlahaza eyle tahkik eşekler için hiç kulaklarında küpe gördün mü belki görmedin zîra onların böyle cevâhirden haz ve nasipleri yoktur belki onların kulluğu ve akli sebzezara ve çemenzarda olur.

احسن التقويم در "والتين" بخوان که گرامی گوهر است، ای دوست، جان

Kur'ân-ı Kerimde

(92b)

Vettin suresinde ey benim cânımın dostu ve mâhbulu oku ki cânı mükerrem ve muhterem kim imiş bilesin Kale Allahu Teâlâ lekad hâlâknal insane fi ahseni takvim yâ'ni insanı zâhirde ve batında güzel sûrette ve güzel hilkatte biz halk eyledik demektir böyle olunca zâhirde ve batında hüsn-i sûret insana mahsûs imiş bu sûrette hayvanda hüsn-i sûret zâhire ve batına yoktur benâbirin sûrette ve sirette tehalli ve tezyin insanda olur ve dürrü ve cevâhir-i suri ve maneviden insan olan anlar buyurmak isterler.

احسن التقويم "از فکرت بُرون احسن التقويم از عرشش فزون

Hüsn-i hilkat arştan uludur ve yine hüsn-i hilkat senin fikrinden hariçtir zîra aklın onu ihataya kudreyâb olamaz yine hikayeye avdet edip buyururlar ki;

گر بگویم قیمت این ممتنع من بسوزم، هم بسوزد مستمع

Eğer ben o misli muhal ve mümteni' zat-ı şerin evsafını sana söyler isem ve o gevher-i yektanenin kıymetini beyân eyler isem hem ben yanıp mâhvolurum ve hem dâhi müstemi' mâhvolur.

لب ببند اینجا و، خر این سو مران رفت این صدیق سوی آن خران

Durağını burada bağla ve merkebini Bilal-i Hâbeşi Radiyallahu Anhın beyânı semtine sürme hülâsa-i kelâm Bilâlin ahvâli beyânı kâbil değildir demektir bu Sıddık gitti o merkeplerin tarafına ki Hazreti Bilâli iştirâ ede ve ellerinden tahlis eyleye.

حلقه در زد، چو در را بر گشود رفت بی خود در سرای آن جهود

Kapının halkasını Hazreti Sıddık vurdu çünkü kapıyı Yahudi açtı o cehudûn hâlisine Sıddık la yu'kal olarak dâhil oldu.

بیخود و سر مست و پُر آتش نشست از دهانش بس کلام سخت جَست

Sıddık la yu'kal ve gazaplı olduğu halde yahudûn hanesinde oturdu ve dâhi onun ağzından Yahudiye gazap sebebiyle çok acı söz sıçradı.

کاین ولی الله را چون میزنی؟ این چه حقد است، ای عدوی روشنی؟

Öyle diyerek ki bu Allah Teâlânın dostuna niçin böyle dikenli ağaç ile vurursun bu dîn-i İslama ne azîm ve acip kin ve adavettir ey adaveti zâhir olan düşman

گر تو را صدقیست اندر دین خود ظلم بر صادق دلت چون میدهد؟

Eğer senin kendi dininde Sıddıkın var ise böyle bende-i sadıka zulm ve cefa etmeyi gönlün nice tecvîz eder sadıklar elbet sadıkların kadrini bilirler fehm olundu ki sen bende-i sadık değilsin dedi.

ای تو در دین جهودی ماده ای کاین گمان داری تو بر شهزاده ای

Ey cehud sen cehud dininde erkek olmayıp belki dışisin zîra bu su'-i zannı böyle bir şehzade-i zişana tutarsın şehzadeden murat Hazreti Bilaldir eğer ki zâhîrisi âb-i memluktur velâkin batınisi şehzade ve şahtır böyle deyince şarih mevlevinin şehzade hakkında ettiği teklife ihtiyaç kalmadı.

(93a)

Ve yerinde dâhi değildir sakınıp iltifat etmeyesin.

در همه، ز آنینه کز ساز خود منگر ای مردودِ نفرین ابد

Cümle nasa kendi nizamı eğri olan ayine-i vücut dünden ey la'n-i ebedinin merudu olan Yahudi bakma zîra herkesi kâbih görüyorsun halbuki o kubh sendedir malum ola bir kimesne iyileri çirkin görür ise kusur kendi ayinesindedir fahr-i 'âlemi kefare-i Kureyşin na-hemvar gördükleri gibi eğer ayinesi musaffa olsa o kimse elbette iyileri iyi görür idi bu Yahudinin dâhi Hazreti Bilâli na-münasip görmesi kendinin küfr ve dâlâletindedir eğer o mel'un ve kafir-i bi-din olmaydı Bilal Hazretlerini kendine tac-ı saraydır idi nefrin la'in ve tard mânâsınadır.

آنچه آن دم از لب صدیق جست گر بگویم، گم کنی تو پای و دست

Ol nesne ki Hazreti Sıddıkın lisanından o Yahudiye sıçradı eğer ben onu sana söyler isem elini ve ayağını zayi eylersen yâ'ni derya-yı hayrete müstağrak olursun demektir.

آن ینابیع الحکم، همچون فرات از دهان او روان، از بیجهات

O hikmet-i ilâhîyenin pınarları nehr-i Fırat gibi bi cihat olan 'âlem-i ilâhîyeden sıddıkın ağzından seğirdici olur idi.

همچو از سنگی که آبی شد روان نه ز پهلو مایه دارد، نه از میان

Ol taş gibi ki ondan su cari oldu ne yanından maye-i âb tutar ve ne ortasından böyle iken hemen Musa Aleyhisselamın esasını darp eylediği hicrden on iki ırmak akar idi Hazreti Sıdık dâhi bir cânibinden zâhirde istiane etmeksiz hikmet-i ilâhîye yenbu'ları bi-cihet-i 'âleminden gelip cuy-ı fem-i şerîfinden cereyan eder idi.

اسپر خود کرده حق آن سنگ را بر گشاده آب مینا رنگ را

Allah Teâlâ Hazretleri o hicri siper edip o hicrden şişe renginde olan âbı izhar buyurmuş görenler su hicrden husule gelir zannederler halbuki su hakkın 'âleminden gelip ondan akar idi zarfiyete o kadar hurd-i hicrin tahammülü yoktur elbet o su 'âlem-i gaybın suyudur hicrin değildir.

همچنان، کز چشمه چشم تو نور او روان کردست بی بخل و فتور

Ancılayın ki senin gözünün çeşmesinden nûru o Hüdâ bahilsiz ve fütursuz revan etmiştir bu hicr maddesi dâhi öylecedir fütur-ı fa'nın zammıyla usanmaya derler.

نه ز پیه آن مایه دارد، نه ز پوست روی پوشی کرد در ایجاد دوست

o göz nûru ne gözün yağından maya tutar ve ne derisinden maya tutar yâ'ni gözün beyazının ve karasının o nûrun vücudûna medhâli ve kaidesi yoktur o nûr-ı çeşm elbette cenâb-ı kibriyadandır lâkin o nûr-ı çeşmin icadında beyazını ve karasını Cenâb-ı Kibriya kendinden bilmemeye perde ve hicap etmiştir ta ki ehl-i gaflet zannetsinler ki bu nûr-ı çeşm gözün beyazından ve karasındandır felsefî meşrep olanlar nûr-ı çeşmi bu cihetten Hüdâdan bilmezler amma ashâb-ı mârifet bu hicâbı görmeyip ve nazar dâhi etmeyip ancak Cenâb-ı Haktan

(93b)

Bilirler umûr-ı sâire dâhi böylecedir mesela nan-ı azizi hicap etmiştir filhakikat doyurmak vasfı Allah Teâlânındır ve yine harareti kıt'a ma-i lezizi perde kılmıştır hakikatte kat-ı hararet Vacib-i Teâlânındır sunun değildir yine ehl-i gaflet işba'ı

etmekten ve kat-ı harareti sudan bilirler lâkin ârif-i billah olan ikisini dâhi Haktan bilirler sâir nazirlerini dâhi bu misâllere kıyas eyle.

در خلای گوش، بادِ جاذبش مدرکِ صدقِ کلام و کاذبش

Kuşun boşluğunda mevcut olan onun cezp edici rüzgarı o kelâmın sıddıkın ve kazibib müdrikidir yâ'ni kulağın havfına mevcut olan heva mesmu'u olan kelâm-ı sadık mıdır yâhut kazip midir onu bilir.

این چه باد است اندر آن خُرد استخوان ؟ که پذیرد حرف و صوتِ قصه خوان

O ne acip hevadır ki o ufak kemik içinde mütekellimin harf ve savtını kâbul eder ve ne demek olduğunu anlar.

استخوان و باد، رو پوشست و بس در دو عالم غیر یزدان نیست کس

Bu kemik ve bu heva müsâbıkı gibi ancak perde ve hicaptır zîra kemik ve hevanın kıssa-i hevanın harf ve savtını idrake kudretleri yoktur bu idrak ancak Cenâb-ı Kibriyadandır ve o hevaya değmeye idraki o Hüdâ koymuştur ta k ashâb-ı gaflet Haktan bilmeyip kulağın kemiğinden ve dâhilinden olan hevedan bileler ve Hakkı feramuş edeler bu cihetten ehl-i Hak demişlerdir ki iki 'âlemde Allah Teâlânın gayrısı bir kimesne yoktur hâsılı ehl-i hak gafiller gibi böyle hicaplara aldanmadılar ve hakkı feramuş etmediler buyurmak isterler.

مُستمع او، قائل او، بی احتجاب زانکه "الاننان من الرأس"، ای مثاب

Çünkü cümlesi Cenâb-ı Haktan oldu ise filhakika müstemi' Allah Teâlâ olmuş oldu ve kail dâhi lisan olmayıp hicapsız Allah Teâlâ olmuş olur zîra lisanın hâli dâhi kulağın hâli gibidir ve lisan dedikleri bir parça et paresidir böyle tekellüme onun kudreti yoktur velâkin söyleyen Allah Teâlâ olduğunu ehl-i gaflet bilmesinler için lisan-ı hicap etmiştir bu cihetten herkes lisan söyler ve kulak işitir derler filhakika mütekellim ve müstemi' Cenâb-ı Hak olması lazım gelir bu cihetten Cenâb-ı Kibriya

inna ukul ve inna esma' leyse fiddari gayrina deyyar buyurmuştur mısra-ı sani ile dâhi müstemi Allah Teâlâ olduğunu ispat ederek buyururlar ki zîra iki kulak baştandır ve re'sin cüzleridir Vacib-i Teâlâ Hazretleri dâhi re's mesâbesinde olmakla kulaklar ondan cüz olup müstemi' Allah Teâlâ olmuş olur bu kelâm-ı ba'ine görünen hakdır gören hak gösteren ya nizam oğlu iki görmek neden beytinin meâli gibi olmuş oldu müsâb me'cur mânâsına olmakla ey Mevlâ cânibinden me'cur olan zat bu ifade olunan emirleri böyle bil ve böyle i'tikad ile demek olur.

گفت: گر رحمت همی آید بر او زر بده بستانش، ای اکرام خو

(94a)

Yine hikayeye avdet buyurup buyururlar ki Yahudi dedi ki eğer sana ey sıddık Bilâlin üzerine merhamet gelir ise altın ver ey ikram-ı huyla onu benden satın al.

از منش و آخر چو میسوزد دلت بی مؤنت حل نگرده مشکلت

Benden o Bilâli satın al çünkü kalbin ona merhamet eder çaresi budur akçe vermeksiz böyle beyhude laf ile müşkülün hal olmaz dedi mü'netten murat bu makamda sim ve zerdır.

گفت: صد خدمت کنم، پانصد سجود بنده ای دارم نکو، لیکن جهود

Hazreti Sıddık Radiyallahu Te'âlâ Anh buyurdular ki yüz hizmet eylerim ve sana beş yüz tahiyyat ve tazîm ederim benim bir bende-i memlukum vardır cesedi beyazdır lâkin cehuttur bu cihetten ondan razı değilim işte sana o dilber köleyi vereyim zîra dinde sana müşarıktir sen dâhi bu âbd-i siyahı bana ver bu dâhi bana münasıptir zîra benim dinimdedir dedi bazı nüshada bende-i darım niguluğun cehud vâki olmuştur yâ'ni bir kölem vardır gâyet dilberdir lâkin cehuddur ve sana münasıptir demek olur nitekim Kur'ân-ı Kerimde bahisat lil-hâbisat buyurulmuştur.

تن سپید و دل سیاهستش، بگیر در عوض ده تن سیاه و دل منیر

O köle teni beyazdır velâkin kalbi siyahtır bu cihetten sana münasıptır onu benden bu âbd-i siyah mukâbelesinde al ve o kölenin avzında teni siyah ve kalbi cihana nûr verici Bilâli bana ver buyurdular.

پس فرستاد و بیاورد آن همام بود الحق سخت زیبا آن غلام

Ba'de Hazreti Sıddık adam gönderdi ve o köleyi o adam getirdi o gulam hakka ziyâde ziba ve beyaz idi.

آنچنان که ماند حیران آن جهود آن دل چون سنگش از جا رفت زود

Ancılayın güzel idi ki Yahudi görünce hayran kaldı ve dilberliğine müteaccip oldu ve onun taş gibi gönlü tez yerinden gitti yâ'ni köleye sûretinin hüsnü için meyl etti demektir.

حالت صورت پرستان این بود سنگشان از صورتی مومین بود

İşte sûretpereslik hâli bu olur ki onların taş gibi kalbi bir sûretten mum gibi mülayim olur lâkin ashâb-ı mârifetin kulubunu böyle sur-i hüsne aldatmaya kadir olmazlar.

باز کرد استیزه و راضی نشد که بدین افزون بده بی هیچ بُد

O Yahudi bu bahaya razı olmadı ve Hazreti Sıddık ile maraza eyledi öyle diyerek ki bu kölenin üzerine bir miktar dâhi mal ziyâde eyle ki ben Bilâli sana vereyim ve illa başa baş değişmem eğer dilersen Bilâli almaya sana böyle etmekten asla firak yoktur dedi çünkü gördü ki çare yoktur.

یک نصاب نقره هم بر وی فزود تا که راضی گشت حرص آن جهود

Her gümüş nisâbını dâhi Hazreti Sıddık o kölenin üzerine ziyâde eyledi nisaptan murat iki yüz dirhem olur zîra şer'de gınanın miktarı bu dırahtı o Yahudinin dünyaya ve mâlâ yâhut köleye hırsı razı oldu .

(94b)

Burası o cühudûn gülmesi beyânındadır ve dâhi cühudûn zannetmesi beyânındadır ki Ebû Bekir Sıdkı aldanmıştır bu akitte;

قهقهه زد آن جهودِ سنگ دل از سر افسوس و طنز و غش و غل

Kalb-i kasi Yahudi sihriye etmek cihetinden ve mekr etmesi ve kalpsizliği cihetinden ağız dolusu olmak üzere güldü.

گفت صدیقش که: این خنده چه بود؟ در جواب پرسش، او خنده فرود

Sıdkı-1 Ekber Radiyallahu Anha Yahudiye dedi ki bu handenin hikmeti nedir bu suâlin cevâbı yerinde Yahudi yine handeyi ziyâde eyledi ve gülmekten sebep handeyi beyâna kadir olmadı.

گفت: اگر جدّت نبودى و غرام در خریدارى این اسود غلام

Çünkü Yahudinin handesi zail oldu cevâbında dedi ki eğer senin bu mertebede sa'yin olmaydı ve bu gulamı almaya böyle şevkin olmaydı.

من ز استیزه نمى افروختم خود به عشر اینش مى بفروختم

Ben sana muaraza yönünden kınamaz idim tahkik bunun onda birine bu gulamı sana satar idim lâkin sende almaya ikbal gördüm benâbirin böyle verdim diye ayak bastım dedi.

کاو به نزد من نیرزد نیم دانگ تو گران کردى بهایش را به بانگ

Zîra o gulam benim indimde yarım denk altın yâhut gümüş etmez sen onun bahasını böyle çağırarak ile ağır eyledin dedi.

پس جوابش داد صدیق: ای غیبی گوهری دادى به جوی چون صبی

Bundan sonra Hazreti Sıddık Radiyallahu Te'âlâ Anh ona cevâbında dedi ki ey ahmak bir gevheri tıfl gibi bir cüze verdin ve gâbın senin tarafında bulundu benim tarafımda gâbın yoktur belki ben azîm rubh eyledim.

كاو به نزد من همی ارزد دو کون من به جانش ناظرستم، تو به لون

Zîra o Bilal benim yanımda iki dünyayı değer belki Hazreti Bilal'e baha olmaz zîra misli yoktur Radiyallahu Te'âlâ Anh ve irzah ve nefa'nallah bi zikrillah ben onun cânına nazırım sen levnine nazırsın dedi.

زرّ سرخ است و سیهه تاب آمده از برای رشك این احمق كده

O Bilal hakikatinde bir kırmızı altındır lâkin onun zâhirde ziyâsı siyah gelmiştir bu ehl-i dünyanın hasedi isâbet etmesin için ahmak gede ahmak ödlü demektir ehl-i dünya murâd olunur zîra dünya şaşkınlıkların evidir akıl dünyayı kendine dar etmez reşk haset demektir vird fi hadisi şerîf inced-dünya dar-ı men la dar lehü ve man men la mal leh ve ieyha yağter men la akl leh

دیده این هفت رنگ جسمها درنیابد زین نقاب آن روح را

Ve yine ziyâsı siyah kelimesinin bir hikmeti dâhi budur ki bu ecsam-ı insaniyenin yedi perde içinde olan gözü Hazreti Bilal'in bu nikâb-ı cisminden için onun mübarek ve pür nûr olan rûh-ı şerîfini anlamaya ve ol hazretin namâhremeler hakikatini bilmeye ve bir merd-i siyah zannederler işte böyle bazı gâyetle sevdiği ibadını reşkenden ve gayretinden Allah Teâlâ perde içinde

(95a)

Setr edip bir kimesneye bildirmez.

گر مکیسی کرده ای در بیع بیش دادمی من جمله ملک و مال خویش

Eğer bu pazarlıkta ziyâde ayak basmak idiydik ben sana bu Bilâli almak için cümle mal ve mülkümü verir idim miyas mimin fethi ve kefin kesriyle bey' ve şurada mücadele etmek ve şu bahadan aşağı vermem diye ayak basmaya derler.

ور مکیس افزوده ای، من ز اهتمام دامنی زر کردمی از غیر وام

Eğer bu bey'de inadı artırmış olaydın ben Bilâli almaya kemâl-i ihtimam ve kasdımdan âhirden bir atın dolusu altın borç alıp sana verir idim ve Bilâli alır idim ve sende terk etmez idim buyurdular.

سهل دادی زانکه ارزان یافتی در ندیدی، حقہ را نشکافتی

Sen Bilâli bana sehl-i baha ile verdin zîra onu ucuz buldûn ve dâhi o Bilalde olan inciye görmedin zîra hokka-i cesedini yarmadın ve şerh edip içine bakmadın.

حقہ سر بسته جهل تو بداد زود بینی که چه غبنت اوفتاد

Başı bağlı hokkayı senin cehlin bana verdi ve içindeki olan cevâhiri görmedin tez anlarsın ki sana ne azîm aldanmak vâki oldu.

حقہ پُر لعل را دادی به باد همچو زنگی در سیه روئی تو شاد

Ve ettiğin hataya vukufun yoktur zannedersin ki isâbet eyledin zengi gibi siyah ru ve kara yüzlülükte şadsın.

عاقبت واحسرتا گونی بسی بخت و دولت چون فروشد خود کسی

Bu işin encamında ey benim hasretim gel diye çok çağırırsan baht ve devleti bir kimesne tahkik sata mı sen işte böyle devletini sattın yazık sana diyerek Hazreti Sıddık Yahudiye hayli serzeniş eyledi fûruş kelimesinde istifham mukadderdir.

بخت با جامه غلامانه رسید چشم بد بختت بجز ظاهر ندید

İyi baht ve tâlih hüsn-i gulamlara layık libas ile sana erişti velâkin senin çirkin bahtının gözü zâhirin gayrını görmedi zîra zâhirperest Yahudisin

او نمودت بندگی خویشتن خوی زشتت کرد با او مکر و فن

O sana kendi ubûdiyetini gösterdi lâkin senin çirkin huyun o Bilale mekrûhuyla eyledi bu ise layık değildir.

این سیاه اسرار تن اسپید را بُت پرستانه بگیر، ای ژاژخا

Bu kara sıralı teni beyaz Yahudi köleyi ey hezeyan söyleyici Yahudi putperest olan nasarayaya layık olarak al benden buyurdular.

این تو را و آن مرا، بُردیم سود هین "لکم دینٌ و لی دین" ای جهود

Yahudi köle senin olsun ve o Bilal benim olsun biz bu bey'den fayda ilettin agah ol ey Yahud senin dinin senin olsun ve benim dinim benim olsun.

خود سزای بُت پرستان این بود جُلش اطلس، اسب او چوبین بود

Tahkik puta tapıcıların layıkı bu olur ki atın çili atlastan ve altı değnekten ola yâ'ni za perestler atın çölüne bakarlar ve ata bakmazlar cil ise bir işe yaramaz lazîm olan attır at âlâ olsun da

(95b)

Cille ne olur ise olsun demezler hemen râbbim cümlemizi zâhir-binlikten hıfz eyleye.

همچو گور کافران پُر دود و نار وز برون بر بسته صد نقش و نگار

Kafirlerin mezarı gibi derini tüten ve nar ile dolu olsun ve dâhi taşra senden çok nakş var olsun işte ehl-i dünya buna bakarlar ki zâhiri müzeyyen ola ve batını her ne olur ise ola.

همچو مال ظالمان، بیرون جمال و ز درونش خون مظلوم و وبال

Ve dâhi ehl-i ünyanın layıkı zâlimlerin malı gibi taşrası cemel ve hüsn sâhibi olsun ve dâhi derininden mazlumun kanı olsun ve günah olsun şu üç beytin malı ehl-i dünya zâhir-bin olmakla zinet zâhiriyyeye itibar ederler ve batınına asla iltifat etmezler demek olur yine bu ehl-i dünyanın layıkını bu beyt ile temsil edip buyururlar ki;

چون منافق، از برون صوم و صلوات و ز درون خاک سیاه بی نبات

Münafık gibi taşradan savm ve sâlât olsun ve zâhiri sâlâh ve takva ile araste olsun lâkin derunundan nebatsız siyah toprak gibi olur ise de indlerinde beis yoktur çünkü matmâh nazarları zâhirinin intizamıdır ve yine bunların layıkına bir misâl-i âhir dâhi getirip buyururlar ki bunların layıkı kırkar eden matardan hâli bulur gibidir o bulutta ne zemine fayda vardır ve ne onda buğday azığı vardır böyle buluta bulut denmez bulut odur ki yağmuru ola nitekim kaside-i münfericede ve sehâb-ı hayr liha matar buyrulmuştur.

همچو وعده مکر و گفتار دروغ آخرش رسوا و اول با فروغ

Ve yine bunların layıkı hile vadesi gibi ve yâlân söz gibidir bu va'de-i mekrden ve yâlân sözün evveli revnak iledir lâkin âhiri rezalettir.

بعد از آن بگرفت او دست بلال آن ز زخم ضرس محنت چون خلال

bundan sonra Ebû Bekir Sıddık Radiyallahu Anh Hazreti Bilal Radiyallahu Anhın elini tuttu o Bilal mihnet dişinin zahmından hilal gibi olmuş idi hilal ha'nın kesriyle diş karıştırdıkları ağaç parçasına derler Arâbidir.

شد خلای، در دهانی راه یافت جانب شیرین زبانی میشتافت

Hazreti Bilal hilal gibi dertten zayıf oldu lâkin bir dehana yol buldu ve bir şirin zeban semtine acele ile gitdi murâdı Resul-i Ekremdir.

چون بدید آن خسته روی مصطفی گفت: طبتم فادخلوها بابها

Çünkü o âşık hasta Hazreti Muhammet Mustafa Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellemin vech-i şerîfni gördü la yu'kal olarak düştü hurre muğaşşiyadan bedel o Bilal hazretleri kafası üzerine düştü demektir muğşi bayılmış ve la yu'kal mânâsınadır ve merramey gibi mef'uldür çünkü her tarafa düşmeye şamildir fetad odur kafa hur muğşiyadan bedel bazı minel-kül olur yâhut onu beyân olur.

تا به دیری بی خود و بیهوش ماند چون به هوش آمد ز شادی اشک راند

SONUÇ

Mesnevi-i Şerif yazıldığı günden bugüne kadar pek çok şârih tarafından şerh edilmiş ve bu şerhler üzerinde pek çok incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmamızda Murad Molla'nın Hülâsatü'ş Şüruh adlı mesnevi şerhi seçilmiş ve hem tercüme hemde eserin muteva yönünden kısa bir incelemesi yapılmıştır.

Bu eserin iki nüshası tesbit edilmiş ve bunlardan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde kayıtlı TY 6314 no'lu nüshanın incelenmesi yapılmıştır.

Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde şerhe dair bilgiler sunulmuş ve Türk Edebiyatındaki Mesnevi şerhleri bir liste olarak verilmiştir.

Birinci bölümde müellifin hayatı ile ilgili bilgilere yer verilmiş, kendisi ve eseri hakkında malumat verilmiştir. İkinci bölümde eser muhteva yönünden incelenmiş ve son olarak üçüncü bölümde eser günümüz harflerine aktarılmuştur.

Araştırmada faydalanılan eserler 'Kaynaklar' başlığı altındaverilmiş ve tercüme edilen metnin tıpkıbasımından bir kaç sayfa örnek ilavesiyle çalışma sona erdirilmiştir.

Üzerinde çalıştığımız Murad Molla'nın bu eseri Mesnevi'nin tamamını baştan sona şerh eden tek eser olma özelliğiyle diğer şerhlerden ayrılmaktadır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, Bizim Büro, Ankara 2000.

CAN, Şefik, *Mesnevi Hikâyeleri*, Ötüken Neşr., İstanbul 2003.

CAN, Şefik, *Mevlana, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, Ötüken Neşr., İstanbul 1995.

CAN, Şefik, *Mevlana, Mesnevî Tercümesi*, C.1-2, Ötüken Yay., İstanbul 2005.

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Kitabevi Yay., İstanbul 2000.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB, İstanbul 1998.

Fatin Efendi, *Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'ar*, 1283/1867.

GÖKMAN, Muzaffer, *Murat Molla Hayatı Kütüphanesi ve Eserleri*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943.

GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Mevlana Celâleddin*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985.

GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Mesnevi Tercümesi ve Şerhi*, 6 Cilt, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul 1981.

GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2004.

İZBUDAK, Veled Çelebi, *Mevlana, Mesnevî*, MEB, İstanbul 1988.

KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, *Türk Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, İnkılap Yay., İstanbul 1980.

Kenan Rifâî, *Mesnevî Tercüme ve Şerhi*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2000.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatı Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964.

Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli, Hayrat Neşriyat, İlmi Araştırma Merkezi, İstanbul 2001.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003.

LEVEND, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı (Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

Murad Molla, *Hülasatü'ş-Şürûh*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 6309 no ile kayıtlı nüshası.

Murad Molla, *Mâ-Hazâr*, Süleymaniye Ktp, Murad Molla Bölümü, 181, 1260/1844.

Osman-zâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi, C.II, İstanbul 2006.

ŞENTÜRK, A. Atillâ - KARTAL, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2004.

ŞENTÜRK, M. Hüdâyî, *Şeyh Mehmed Murâd-ı Nakşibendî Ve Vâkâyî-nâmesi*, İstanbul Araştırmaları, İstanbul 1997.

Yazım Kılavuzu, TDK Yay., Ankara 2005.

YENİTERZİ, Emine, *Mevlana Celâleddin-i Rûmî*, TDV, Ankara 1995.

YILDIRIM, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yay., İstanbul, 2005.

YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

SÖZLÜKLER:

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2003.

Mahmud Salahi, *Kamus-ı Osmanî*, İstanbul 1313.

Mütercim Âsım Efendi, *Burhan-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2000.

Mütercim Âsım Efendi, *Kamus Tercümesi*, C. I, İstanbul 1305.

ONAY, Ahmet Talât, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz: Cemal Kurnaz, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, LM Yay., İstanbul 2003.

By Sir James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yay., İstanbul)

SALEHPUR, Cemşid, *Farsça-Türkçe Genel Sözlüğü*, Lale Yayınevi, 1996.

STEINGASS, F. *Persian English Dictionary*, Londra, 1930s.

Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, (Haz.: Ömer Faruk Akün), Alfa Yay., İstanbul 1998.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.

MAKALELER:

AKKUŞ, Metin, “*Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Haluk İpekten’e*”, Yedi İklim, S. 32, İstanbul 1992.

DOĞAN, Muhammed Nur, “*Metin Şerhi Üzerine*” *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, İstanbul 1999.

AKLAN, Serhan, “*13. 14. 15. Asırlarda Divan Nesrine Genel Bakış*”, Yedi İklim, S.51, Haziran 1994.

MAZIOĞLU, Hasibe, “*Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler*” *Dergah* S.93, Kasım 1997.

MENGİ, Mine, “*Metin Şerhi, Tahlili, ve Tenkidi Üzerine*”, *Divan Şiiri Yazıları*, *Dergah*, Kasım 1997.

“*Murad Nakşibendî*”, *DİA*, C. 32.

SARAÇ, Yekta, “*Divan Tahlilleri Üzerine*” *İlmî Araştırmalar* 8, İstanbul 1999.

ÜNVER, İsmail, “*Mesnevî*” *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı*, C. II, Nr. 415-417, Ankara 1986.

YENİTERZİ, Emine, “*Metin Şerhi ile Görüşler*” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.5, Konya 1999.

TEZLER:

AKTAN, Muhammed Felat, *Murad Molla'nın Saib-i Tebrizî Şerhleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008.

AYTEKİN, Ülker, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, 2002.

CANPOLAT, Hülya, *Sa'di'nin Gülistan Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi* (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, 2006.

CEYHAN, Semih, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi* (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, 2005.

KÖSE, Davut, *Mehmed Murad Nakşibendî Dîvânı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.)

MENGÜÇ, Hilal Tuğba, *İlmî Mehmed Dede'nin Cezire-i Mesnevî Şerhi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.)

EKLER

Ek-1

